

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ &
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Κατεύθυνση: Πολιτιστική Αναπαράσταση &
Νέες Τεχνολογίες

Πτυχιακή διατριβή των φοιτητών
Δρούκα Ευάγγελου και Μπέζα Σοφοκλή, με θέμα:

*«Μελέτη σχετικά με την
ιστορία τη ζωή και τον πολιτισμό
των Βλάχων»*

Επιβλέπων: Καθηγητής Βερνίκος Νικόλαος
Συνεπιβλέπων: Επίκουρος Καθηγητής Παπαγεωργίου
Δημήτριος

ΜΥΤΙΛΗΝΗ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2004

Η ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΒΕΡΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ: Καθηγητής του Τμήματος Πολιτισμικής
Τεχνολογίας & Επικοινωνίας

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ: Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος
Πολιτισμικής Τεχνολογίας & Επικοινωνίας

ΣΑΜΠΑΝΙΚΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ: Επίκουρος Καθηγήτρια του Τμήματος
Πολιτισμικής Τεχνολογίας & Επικοινωνίας

Βλάχοι

“μια γνήσια ελληνική πολιτισμική
κοινότητα”

“Fudzi haraua di la Armân
o gione o xinite
s’ pri fatsa cură fântâni
di lacriñi upărite
ca si au maratsîl i ‘n cheptlu ‘alor
un dor té treaca nu are
s’ kirire asteapta un popor
când dulțea l i limbă keare”

“Έφυγε η χαρά των Βλάχων
ω παλικάρι, ω ξενιτεμένε
στο πρόσωπο τρέχουν βρύση
από δάκρυα ζεστά
γιατί έχουν οι ταλαίπωροι στο στήθος τους
ένα πόνο που δεν περνάει
και ο χαμός περιμένει έναν λαό
όταν χάνει τη γλυκιά του γλώσσα”

“Voi lai muntsi cu musitetsa
 voi muarti nu avetsi.
 Muarti avuastra iasti tuamma.
 Fugu fumial ili di va- lasa
 s’ niauli va- mvaliasca
 pina s’ γina primuviara,
 si s’ tukiasca θiama iarba,
 iarba tintilina
 s’ iasa fumial ili Samarina.”

“Εσείς βουνά με τις όμορφες
 εσείς χαμό δεν έχετε.
 Θάνατος δικός σας είναι το
 φθινόπωρο.
 Φεύγουν οι φαμίλιες, σας αφήνουν
 και τα χιόνια σας σκεπάζουν,
 μέχρι που να ‘ρθει η Άνοιξη
 να φυτρώσει λίγο χορτάρι,
 χορτάρι τιντιλίνα
 και να ‘βγουν οι φαμίλιες ψηλά στη
 Σαμαρίνα.”

Η διαδικασία της έρευνας

Η αρχική φάση της έρευνας ξεκίνησε με επισκέψεις σε ανθρώπους οι οποίοι ήταν γνώστες του αντικειμένου και μπορούσαν να μας καθοδηγήσουν στην εκπόνηση της μελέτης που είχαμε αναλάβει. Αφού ήρθαμε σε επαφή με αυτούς τους ανθρώπους, το επόμενο βήμα ήταν η αναζήτηση και η συλλογή του απαραίτητου υλικού που θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε. Ο καθηγητής μας, κ. Νικόλας Βερνίκος, ο καθηγητής Βαλκανολόγος κ. Αχιλλέας Λαζάρου, ο καθηγητής των ΤΕΕΦΑ κ. Γιάννης Δήμας, ήταν μερικοί από εκείνους που μας συνέστησαν την απαραίτητη βιβλιογραφία. Ανατρέξαμε επίσης σε εκδοτικούς οίκους, βιβλιοπωλεία, πολιτιστικούς συλλόγους Βλάχων και εφημερίδες βλάχικων συλλόγων, από όπου αντλήσαμε ενδιαφέρουσες πληροφορίες μέσα από βιβλία και δημοσιεύσεις τα οποία μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν. Αφού ολοκληρώσαμε τη διαδικασία συγκέντρωσης του πληροφοριακού υλικού (κείμενα), ξεκινήσαμε την επεξεργασία της δομής τους και τη διαμόρφωσή τους σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση που είχαμε επιλέξει να ακολουθήσουμε. Η αναζήτηση συγγραμμάτων σχετικά με την ιστορία, τη διασπορά και την εθμική λαογραφία των Βλάχων δεν ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς

παρατηρήσαμε ένα πλούσιο συγγραφικό έργο από πολλούς ερευνητές. Αντίθετα, πληροφορίες σχετικά με το νομαδισμό και τη βλάχικη μουσική παράδοση υπήρχαν λιγότες στα βιβλία που αναζητήσαμε. Για τη συμπλήρωση ορισμένων στοιχείων καθώς και για τη διασταύρωση των πληροφοριών μας, πραγματοποιήσαμε διάφορες συνεντεύξεις σε πρόσωπα που μπορούσαν να μας βοηθήσουν. Ιδιαίτερα όσον αφορά το κεφάλαιο της ημινομαδικής ζωής των Βλάχων, όπως και την εθιμική λαογραφία, η συμβολή των συνεντευξέων υπήρξε πολύτιμη και διαφωτιστική σε αρκετά σημεία. Στόχος μας ήταν σε κάθε ενότητα να μπορούμε να αναδείξουμε την πραγματικότητα, η οποία αναδύεται μερικές φορές και μέσα από συγκρούσεις απόψεων.

Το επόμενο βήμα μας ύστερα από τη συγκέντρωση των πληροφοριών ήταν η εύρεση του κατάλληλου οπτικοακουστικού υλικού που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, όχι μόνο για τη συμπλήρωση του συγγράμματος, αλλά κυρίως για την κάλυψη του site, που αποτελεί το πιο σημαντικό επιπλέον υποστηρικτικό υλικό της μελέτης μας. Φωτογραφικό υλικό αντλήσαμε κυρίως μέσα από τους τοπικούς βλάχικους πολιτιστικούς συλλόγους και το αρχείο της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων. Ιδιαίτερα πολύτιμη υπήρξε και η συμβολή βιβλίων, με πλούσιο φωτογραφικό υλικό, από όπου συλλέξαμε επιπλέον φωτογραφίες. Στις ενότητες της ημινομαδικής ζωής, της μουσικοχορευτικής παράδοσης και της ενδυμασίας είχαμε την ευχέρεια να χρησιμοποιήσουμε και σημαντικό φωτογραφικό υλικό από το προσωπικό μας αρχείο. Για την κάλυψη των αναγκών του site σκεφτήκαμε να χρησιμοποιήσουμε επίσης βλάχικα τραγούδια και videos από Ανταμώματα. Στη συλλογή των videos μας βοήθησε ο κύριος Γιάννης Δήμας με την παραχώρηση οπτικοακουστικού υλικού από το προσωπικό του αρχείο.

Ύστερα από την ολοκλήρωση της συλλογής των φωτογραφιών, της μουσικής και του βίντεο, το πλαίσιο της έρευνας ολοκληρώθηκε με την αναζήτηση δημοσιευμάτων και οπτικού υλικού από ιστοσελίδες του διαδικτύου, τα οποία θα μπορούσαν να μας χρησιμεύσουν συμπληρωματικά στην ολοκλήρωση της μελέτης.

Ολοκληρώνοντας κι αυτό το στάδιο, η συγγραφή της εργασίας μας ήταν έτοιμη να ξεκινήσει. Έχοντας καταρχήν πραγματοποιήσει την επεξεργασία και το διαχωρισμό των στοιχείων που θα χρησιμοποιούσαμε σε κάθε κεφάλαιο και κάθε ενότητα χωριστά, η διαδικασία της συρραφής των κειμένων μπήκε σε εφαρμογή.

Έπειτα από την ολοκλήρωση του έντυπου της μελέτης μας, κι αφού είχαμε καλύψει κάθε δυνατό κενό που μπορούσαμε, όσον αφορά το υλικό που έπρεπε να χρησιμοποιηθεί στο site, αρχίσαμε τη σχεδίαση και την υλοποίηση του site, οργανώνοντάς το σύμφωνα με το σύγγραμμά μας και τις κατηγοριοποιήσεις που ήδη είχαμε δημιουργήσει και μπορείτε να διαβάσετε στα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν.

Περιγραφή της δομής των κεφαλαίων

Στο 1^ο κεφάλαιο «**Βλάχικη Ιστορία και Πολιτισμός**» συγκεντρώσαμε κι αναπτύξαμε μία αλληλουχία από απόψεις και υποθέσεις σχετικά με την ιστορική διαδρομή και την εθνική ταυτότητα των Βλάχων. Μέσα από την πλούσια βιβλιογραφία μας, ιστοσελίδες και δημοσιεύματα του διαδικτύου, καθώς και συνομιλίες μας με πρόσωπα - ενεργά μέλη θεσμών που υποστηρίζουν σήμερα τη διατήρηση της βλάχικης πολιτισμικής παράδοσης, προσπαθήσαμε να προβάλλουμε την πραγματικότητα της εθνικής βλάχικης ταυτότητας, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από τα ιστορικά και κοινωνικά δεδομένα. Επιπλέον, παραθέτουμε έναν πίνακα προσωπικοτήτων και ευεργετημάτων ως απόδειξη της διεκδικούμενης αυτής ταυτότητας. Οι άνθρωποι αυτοί, που έμειναν αθάνατοι στην ιστορία ως ευεργέτες, αγωνιστές, πνευματικοί και έντονες προσωπικότητες, βλάχοι στην καταγωγή, αναδεικνύουν μέσα από το έργο τους το εθνικό τους φρόνημα. Η στάση αυτών των προσώπων είναι αντιπροσωπευτική του συνόλου του βλάχικου στοιχείου και επιβραβεύει το γεγονός του γενικότερου βλάχικου εθνικού φρονήματος.

Στο 2^ο κεφάλαιο «**Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά**» επιχειρήσαμε να περιγράψουμε την γεωγραφική κατανομή της πολιτισμικής κοινότητας των Βλάχων και την βλάχικη καταγωγή κοινοτήτων και ομάδων που βρίσκονται στον ευρύτερο ελληνικό και όμορο χώρο. Για την καταγραφή των βλάχικων μητροπολιτικών εστιών και της διασποράς τους βασιστήκαμε κυρίως σε βιβλιογραφία, από συγγράμματα διακεκριμένων ερευνητών της βλάχικης καταγωγής, δημοσιεύματα των τοπικών πολιτιστικών συλλόγων και συγγράμματα ανθρώπων βλάχικης καταγωγής, σχετικά με την ιστορία των τόπων τους. Υποστηρίξαμε τις περιγραφές μας συγκεντρώνοντας εικονικό υλικό (παλιές φωτογραφίες βλάχων σε διάφορες περιοχές που περιλαμβάνουν οι περιγραφές μας), καθώς και με χάρτες στους οποίους αποτυπώνουμε τις ομάδες των Βλάχων και τις εγκαταστάσεις τους. Για τη δημιουργία των χαρτών βασιστήκαμε σε βιβλία και αναφορές ανθρώπων με τους οποίους συνομιλήσαμε.

Στο 3^ο κεφάλαιο «**Η Ημινομαδική ζωή των Βλαχόφωνων Ελλήνων**» στόχος μας είναι να τονίσουμε την αξία των ετήσιων μετακινήσεων ενός σημαντικού τμήματος του βλάχικου πληθυσμού, επιτακτικής ανάγκης για την επιβίωση. Αφού αναλύουμε, μέσω της βιβλιογραφίας μας, τις αιτίες που οδήγησαν τη βλάχικη κοινότητα σ' αυτό τον τρόπο ζωής, στη συνέχεια διενεργούμε μία περιγραφική προσέγγιση μίας αντιπροσωπευτικής πορείας, εντοπίζοντας το διάγραμμα της διαδρομής, τους σταθμούς και το χρονικό ορίζοντά της, με αναφορές σε γεγονότα που συνέβαιναν κατά τη πραγματοποίησή της. Η αναφορά μας στην πορεία στηρίχθηκε κατά κόρον σε μαρτυρίες βλάχων που διατηρούν ζωντανές προσωπικές εμπειρίες από το παρελθόν τους. Πιστεύουμε ότι η συγκεκριμένη έρευνα που πραγματοποιήσαμε διαθέτει μία πρωτοτυπία. Φιλοδοξία μας είναι να κινήσουμε μελλοντικά το

ενδιαφέρον για περαιτέρω έρευνα από ανθρωπολογική και εθνογραφική οπτική γωνία. Επιχειρούμε ταυτόχρονα να αναδείξουμε το βαθύτερο ενδιαφέρον που λαμβάνει η πορεία στις προσπάθειες αναβίωσης, διατήρησης και ανάπτυξης τοπικών πολιτισμών της Ελλάδας.

Στο 4^ο κεφάλαιο «**Η Μουσικοχορευτική Παράδοση των Βλάχων & η Παραδοσιακή Βλάχικη Ενδυμασία**» συγκεντρώσαμε οπτικό και πληροφοριακό υλικό σχετικό με τους βλάχικους χορούς και την παραδοσιακή φορεσιά. Μέσα από τις σελίδες μας, καταρχήν τονίζουμε τη σημασία του χορού στην κοινωνική ζωή των Βλάχων, την εκφραστικότητα των χορών, τη ξεχωριστή θέση που λάμβαναν σε κάθε κοινωνική εκδήλωση των Βλάχων. Όσον αφορά την ενδυμασία δίνουμε μεγαλύτερη έμφαση στην εξέλιξή της, την επιρροή της από τις διαφορετικές περιόδους, αλλά και τη μοναδικότητά της. Ο χορός και η ενδυμασία μπορούν να χαρακτηριστούν κάλλιστα στοιχεία της λαογραφίας και εθνογραφίας, ωστόσο τα εξετάζουμε χωριστά γιατί μπορούν μόνο τους να προσδιορίζουν μία ολόκληρη πολιτισμική οντότητα, όπως είναι αυτή των Βλάχων.

Στο 5^ο κεφάλαιο «**Οι Βλάχοι σήμερα**» κλείνουμε τη μελέτη μας με έναν προσδιορισμό της σύγχρονης βλάχικης ταυτότητας, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από τους θεσμούς που την καθιερώνουν. Με την έμπρακτη συμπαράσταση ανθρώπων που απαρτίζουν την Πανελλήνια Ομοσπονδία των βλάχικων Πολιτιστικών Συλλόγων και άλλους τοπικούς βλάχικους συλλόγους και αδελφότητες, καταφέραμε να αναπτύξουμε μέσα στις σελίδες μας τη σύγχρονη βλάχικη πραγματικότητα, όπως αυτή αποτυπώνεται στους ρυθμούς της καθημερινότητάς μας. Δραστηριότητες, όπως τα Ανταμώματα, αποτελούν φορείς διατήρησης της βλάχικης πολιτισμικής κληρονομιάς και των δεσμών μεταξύ των Βλάχων από διαφορετικές περιοχές. Ο απώτερος σκοπός μας εδώ είναι να τονίσουμε την ανάγκη να συνεχιστεί η προσπάθεια από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς στη διασφάλιση της βλάχικης πολιτισμικής κληρονομιάς ενάντια στην απειλή της συνεχούς αφομοίωσης που κυριαρχεί στη σύγχρονη καθημερινότητα.

Στο **παράρτημα** παραθέτουμε μια ενδεικτική συλλογή βλάχικων δημοτικών τραγουδιών, τα οποία συγκεντρώσαμε οι ίδιοι, από συγγραφικές πηγές, αλλά κυρίως μέσα από την προφορική παράδοση μερικών σύγχρονων Βλάχων. Η κατηγοριοποίησή μας έχει ως βάση της την λαογραφικά προσέγγιση. (Οικογενειακή ζωή, κύκλος ζωής, ιστορικά γεγονότα, κοινωνικά φαινόμενα, όπως ο ξενιτεμός και οι μετακινήσεις, κτλ).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	10
----------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο Βλάχικη Ιστορία και Πολιτισμός

Ιστορική αναδρομή & πολιτισμική παράδοση	13
Οι Βλάχοι μέχρι το τέλος της Βυζαντινής περιόδου	16
Η περίοδος της Τουρκοκρατίας	19
Από το 1821 έως σήμερα	23
Η εθνική ταυτότητα των Βλάχων	30
Βλάχικες προσωπικότητες και ευεργετήματα	
1. Επώνυμοι Βλάχοι εθνικοί ευεργέτες – αγωνιστές – διανοούμενοι – άνθρωποι του πνεύματος	30
α) Βλάχοι αγωνιστές – λόγιοι και διανοούμενοι	39
β) Βλάχοι ευεργέτες – δωρητές του έθνους	43
2. Βλάχικα ιδρύματα - ευεργετήματα	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά

Εισαγωγή	48
Οι Βλάχοι της Νότιας Πίνδου	50
Τα βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου	51
Τα βλαχοχώρια του Μαλακασίου	54
Οι Βλάχοι των Γρεβενών	60
Τα ημινομαδικά βλαχοχώρια	60
Τα εδραία βλαχοχώρια	67
Οι Κουπατσαραίοι	67
Οι Βλάχοι του Ζαγορίου και της Κόνιτσας	71
Οι Γραμμουστιάνοι	79
Οι Βλάχοι της Μοσχόπολης και των γύρω περιοχών	84
Οι Αρβανιτόβλαχοι	89
Οι Αρβανιτόβλαχοι στην Ήπειρο και την Αλβανία	91
Οι Αρβανιτόβλαχοι στη Θεσσαλία	92
Οι Αρβανιτόβλαχοι στη Ρούμελη	93
Οι Αρβανιτόβλαχοι στη Μακεδονία	93
Οι Βλάχοι του Ολύμπου	97
Οι Βλάχοι της Βορειοδυτικής Μακεδονίας	101
Οι Βλάχοι της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας	109
Οι Βεργιάνοι Βλάχοι	110
Οι Μογλενιώτες Βλάχοι	112
Οι Βλάχοι των Σερρών	116

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο Η Ημνομαδική Ζωή των Βλαχόφωνων Ελλήνων

Ο κτηνοτροφικός νομαδισμός, τρόπος ζωής για τη βλάχικη κοινότητα	120
Άλλες ημνομαδικές και απόλυτα νομαδικές φυλές του ελλαδικού χώρου	124
Η πορεία των Βλάχων από τα χειμαδιά στα ορεινά	126
Η πορεία των Βλάχων από τα χειμαδιά του Τυρνάβου	127
στα ορεινά βλαχοχώρια των Γρεβενών, την Αβδέλλα, τη Σμίξη, τη Σαμαρίνα και το Περιβόλι	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο Η Μουσικοχορευτική Παράδοση των Βλαχόφωνων Ελλήνων και η Παραδοσιακή Βλάχικη Ενδυμασία.

Ο βλάχικος χορός	142
Η σημασία του χορού στη κοινωνική ζωή των Βλάχων	145
Σύντομη περιγραφή των βλάχικων χορών	147
Ο Τρανός Χορός (Κόρλου Μάρι)	149
Ο «Τσιάτσιος της Σαμαρίνας»	150
Ο «Κίνικ του Περιβολίου»	150
Η ορχήστρα	151
Η παραδοσιακή βλάχικη φορεσιά	153

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Οι Βλάχοι σήμερα

Εισαγωγή	157
Πολιτιστικοί & Λαογραφικοί Σύλλογοι & Αδελφότητες Βλάχων	158
Η Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων	159
Τα Βλάχικα Ανταμώματα	164
Η αφομοίωση και η εγκατάλειψη της βλάχικης γλώσσας	167

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα βλάχικα τραγούδια	170
Βλάχικα δημοτικά τραγούδια σχετικά με την καθημερινή ζωή	172
Ερωτικά τραγούδια	172
Τραγούδια των αρραβώνων και του γάμου	178
Τραγούδια της ξενιτιάς	182
Τραγούδια της στράτας	187
Μοιρολόγια	191
Βλάχικα τραγούδια σχετικά με ιστορικά γεγονότα	193
Ιστορικά βλάχικα τραγούδια	194
Κλεφτικά βλάχικα τραγούδια	195
Ηρωικά βλάχικα τραγούδια	199
Συμπεράσματα	202
Βιβλιογραφία	204

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ποιοι είναι οι Βλάχοι?

Οι **Βλάχοι** είναι αυτόχθονες Έλληνες που γλωσσιαία έχουν εκλατινιστεί από τους Ρωμαίους. Έχουν πολύ πλούσια ιστορική παράδοση, που η ρίζες της φτάνουν στην εποχή των κλασικών χρόνων. Βαθύτατα θρησκευόμενοι και διατηρώντας ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς, έχουν συμβάλλει ουσιαστικά στην οικονομική και πολιτική ανάπτυξη της Ελλάδας ¹.

Οι Βλάχοι για αιώνες ταυτόχρονα με το νεολατινικό δημόδες ιδίωμα που διατηρούν, μιλούν ταυτόχρονα και την ελληνική γλώσσα. Η ετοιμολογία της λέξης «Βλάχος» θεωρείται πως προέρχεται από την Γερμανική λέξη “**Wahlvolc**”, “**Βάλλους**”, όπου έτσι αποκαλούσαν τους λατινόφωνους. Είναι γνωστοί και ως **Μογλενίτες, Καράβλαχοι, Κουτσόβλαχοι, Μαυρόβλαχοι, ή Σαρμανιώτες**. Οι ίδιοι αποκαλούνται «**Αρμούνοι – Αρμάνι**», το οποίο, κατά τον διακεκριμένο Ρωμανιστή Αχιλλέα Λαζάρου, προέρχεται από το ρωμαϊκό εθνικό - **Romanus** συν το ελληνικό προθετικό **A**, ήτοι **A + Romanus – Armanu** – νεολογισμός **Αρωμόνος**, και βέβαια ταυτίζεται απόλυτα με το ελληνικό **Ρωμαίος – Ρωμιάς – Ρωμιοσύνη**, και **Αρμανία**, όπως ονομάζουν οι Έλληνες των Βυζαντινών χρόνων την χώρα τους, σύμφωνα με τον μεγάλο Βυζαντινολόγο Vasiliev ².

Οικογένεια Βλάχων
Αστέριος Κουκούδης «Μελέτες για τους Βλάχους»

Στην Ελλάδα επικρατεί σύγχυση γύρω από το όνομα των Βλάχων. Βλάχοι δεν ονομάζονται μόνον οι λατινόφωνοι αλλά συλλήβδην οι κτηνοτρόφοι, (π.χ. οι αποκλειστικά ελληνόφωνοι Σαρακατσάνοι, όπως ορθά επισημαίνουν οι καθηγητές Sivignon και Hoeg). Κατ' επέκταση με το όνομα **βλάχος**, β μικρό, νοείται ο χωρικός, ο άξεστος, ο αγράμματος άνθρωπος. Ωστόσο οι **Βλάχοι**, με Β κεφαλαίο, πρωταγωνιστούν στα γράμματα, στις τέχνες, στις επιστήμες, και μάλιστα με γενναία χρηματοδότηση και πρωτοβουλία τους θεμελιώνονται στην Ελλάδα θεσμοί και ιδρύματα, υπέροχα μνημεία πνεύματος και θαυμαστά αρχιτεκτονικά κοσμήματα, που καταστολίζουν την ελληνική πρωτεύουσα και όχι μόνον ³.

Οικογένεια Βλάχων (Βέροια 1910)
Σύλλογος Βλάχων Βέροιας

Κοιτίδα των Αρμάνων – Βλάχων είναι η Ήπειρος και συγκεκριμένα η Πίνδος, η οποία αποτελεί ως γνωστόν την μήτρα όλων των ελληνικών φύλλων. Με αφετηρία την Πίνδο οι Βλάχοι εξαπλώνονται στις ορεινές κυρίως περιοχές **τις Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της δυτικής Μακεδονίας**, ελέγχοντας τις Κλεισούρες και τα περάσματα των ορεινών όγκων της Εγνατίας οδού και της Βασιλικής στράτας. Δημιουργούν καταρχήν κλειστές κυρίως **κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις** οι οποίες εξελίσσονται αργότερα σε **εμποροβιοτεχνικές** με την εκμετάλλευση και εμπορία της κτηνοτροφικής παραγωγής όπως **μαλλί, δέρμα, γάλα**. Παράλληλα αναπτύσσεται η τέχνη της **Αργυροχρυσοχοΐας**, κυρίως στους Καλλαρύτες το Λινοτόπι και τη Νέβεσκα – Νυμφαίο, ενώ στο Μέτσοβο η **επεξεργασία του ξύλου**, με το σκάλισμα περίτεχνων τέμπλων, και η Ζωγραφική και Αγιογραφία στη Σαμαρίνα δείχνει το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο και τον πλούτο των Βλαχοχωριών⁴.

Οι μεταφορές (**αγωγιατισμός**), μία από τις κύριες ασχολίες τους, αποτέλεσαν προθάλαμο για την ανάπτυξη των εμπορικών τους δραστηριοτήτων, οι οποίες μετά την καταστροφή της Μοσχόπολης επεκτείνονται σ' όλο το Βαλκανικό χώρο και τις σημαντικότερες Ευρωπαϊκές χώρες. Η άνθιση του εμπορίου και η σύναψη εμπορικών σχέσεων με την Ευρώπη προκαλεί σημαντικές αλλαγές στις ασχολίες των «Κουτσόβλαχων» και στον παραδοσιακό τους βίο.

Οι τακτικές μετακινήσεις των Αρμάνων προς τα χειμαδιά του Θεσσαλικού κυρίως κάμπου, δημιουργεί σταθερούς δεσμούς με την περιοχή αυτή οι οποίοι καταλήγουν σε εδραίες εγκαταστάσεις σε όλα τα μεγάλα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας.

Τα Ελληνικά Βλαχοχώρια συμμετέχουν ενεργά στα πολιτικά γεγονότα και στις απελευθερωτικές κινήσεις. Ενώ τα κτηνοτροφικά Κουτσοβλάχικα χωριά τροφοδοτούν το θεσμό των αρματολών και τα ένοπλα σώματα σε όλα τα απελευθερωτικά κινήματα μέχρι την εποχή του Μακεδονικού αγώνα, τα αστικοποιημένα βλαχοχώρια διαδραματίζουν επιπλέον ένα σημαντικό ρόλο σε πολιτιστικό και πνευματικό επίπεδο, με την **ίδρυση Σχολείων, Ακαδημιών** κτλ⁵.

Όσοι ταυτίζουν τους Αρμάνους με τους Ρουμάνους ή διαχωρίζουν τους πρώτους από τους Έλληνες πλανώνται και παραπλανούν. Διότι τα σημάδια της ρωμαϊκότητας τους συνιστούν τεκμήρια ελληνικής καταγωγής, την οποία παντοιοτρόπως

αποκαλύπτουν οι Αρμάνοι και στην ξενιτιά. Όπως αναφέρει και ο καθηγητής του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ι. Παπανδριανός «ανεξάρτητα από την γλώσσα που μιλούσαν **οι Κουτσόβλαχοι έδειξαν με τις πράξεις τους ότι η εθνική συνείδηση ήταν ελληνική και μάλιστα έντονη**. Οι Βλάχοι περηφανεύονται για την Ελληνική τους καταγωγή, μνημονεύουν το ένδοξο ελληνικό παρελθόν τους και βοηθούν ποικιλότητα τους Έλληνες για την απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό⁶.

Στη σύγχρονη Ελλάδα οι ορεινοί οικισμοί όλων των Βλάχων συνυπάρχουν μαζί με ένα μεγάλο πλήθος νεώτερων βλάχικών εγκαταστάσεων στα πεδινά μέρη και τα αστικά κέντρα που επεκτείνονται από την Θράκη ως την Ρούμελη.

Οι Σύγχρονοι Βλάχοι (Χορός στο Συρράκο Ιωαννίνων)
Σύλλογος Συρρακιωτών Ηπείρου

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. Κωστής Στεφανόπουλος «Οι Βλάχοι δεν πρέπει να θεωρούνται ως μια εξελληνισμένη ομάδα ή μια ομάδα διχασμένη ανάμεσα στις εθνικές προπαγάνδες των αρχών του 20^{ου} αιώνα, αλλά ως μια γνήσια έκφραση της ρωμιοσύνης»⁷. **Οι Βλάχοι δεν είναι μειονότητα** και δεν είναι μόνο οι Βλαχόφωνοι ή οι φουστανελοφόροι. Είναι κατ'εξοχήν αστοί σε ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα, με τεράστια συνεισφορά στην οικοδόμηση της Ελληνικής πατρίδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. www.mednet.gr/greek/epis.htm, ορισμός των Βλάχων.
2. **Αδάμ Κωνσταντίνος** (πρόεδρος Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων), «θέσεις της ΠΟΠΣΒ πάνω στο θέμα της λατινοφωνίας των Βλάχων», Ιούνιος 2003.
3. **Λαζάρου Αχιλλέας**, «*Βλάχοι Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Ένωση*», Αθήνα 1996, σελ.4.
4. **Αδάμ Κωνσταντίνος**, ομιλία περί του Βλάχικου στοιχείου στο 3^ο Συμπόσιο Χορού, Τύρναβος, Δεκέμβριος 2003.
5. **Δήμας Ιωάννης**, ομιλία περί της Βλάχικης καταγωγής στο 3^ο Συμπόσιο Χορού, Τύρναβος, Δεκέμβριος 2003 (αρχείο από την Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων).
6. **Λαζάρου Αχιλλέας**, «*Βλάχοι Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Ένωση*», Αθήνα 1996, σελ.28.

7. Πρόλογος του προέδρου της Δημοκρατίας **Κωστή Στεφανόπουλου** στο βιβλίο του **Αστέριου Κουκούδη** «*Οι μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*» Θεσσαλονίκη 1999.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Βλάχικη ιστορία και πολιτισμός

A) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Οι Βλάχοι ως μία από τις πολλές πολιτισμικές κοινότητες του ελληνισμού, είναι μια πολιτισμική ομάδα που ιστορικά ως βάση και ορμητήριο έχει **την οροσειρά της Πίνδου**. Το ζήτημα της καταγωγής και της προέλευσης των Βλάχων απασχόλησε για πολλά χρόνια και απασχολεί ακόμη και σήμερα πολλούς μελετητές και επιστήμονες. Και πολλές θεωρίες που αναπτύσσονται αντιπαραβάλλονται μεταξύ τους. Μέσα από κείμενα βυζαντινών χρονογράφων παρατηρούμε τις πρώτες αντίθετες γνώμες σχετικά με την βλάχικη καταγωγή. Ιστορικοί όπως ο **Χαλκοκονδύλης** και ο **Κεκαυμένος**, επηρεασμένοι από τη γλωσσική συγγένεια των Βλάχων και των κάτοικων της **Δακίας**, βγάζουν το επιδόλαιο συμπέρασμα της κοινής τους προέλευσης ¹. Ο **Κίνναμος** κατάγει τους Βλάχους από την **Ιταλία**, στηριζόμενος και εκείνος στη γλωσσική συγγένεια. Δοθέντος ότι **Βλάχοι σημαίνει λατινόφωνοι**, συνάγεται εύκολα ότι ποικίλουν και φυλετικά.. Δηλαδή κατάγονται από όλους τους λαούς οι οποίοι επί Ρωμαιοκρατίας εκλατινίζονται. Κατ' ακολουθία Βλάχοι – χρήστες της λατινικής – εμφανίζονται από τα βρετανικά χωριά, όπου υπάρχουν οι αυτόχθονες Ουαλλοί, ή και από τη ευρωπαϊκή ήπειρο, όπου απόγονοι είναι οι Βαλλώνοι, έως την ελληνική χερσόνησο και μέχρι το Δούναβη ². Βλάχοι με πιο απλά λόγια είναι όλες οι αυτόχθονες φυλές που υπέστησαν τον εκλατινισμό από τους Ρωμαίους.

Οι ιστορικές συγκυρίες και η γλωσσική αναταραχή στην Βαλκανική συνηγορούν στην τοπική και μερική εκλατινίση ορεινών και απομονωμένων πληθυσμών. Την εποχή της ρωμαιοκρατίας στην βαλκανική χερσόνησο έχουμε τη δημιουργία των τεσσάρων νεολατινικών ιδιωμάτων που κληροδότησε η Βαλκανική Λατινική. Πρόκειται για **την Μεγλενιτική, τη Δοκορουμανική** (Ρουμανική), **την Ιστρορουμανική** και **την Αρωμουνική** (Κουτσοβλάχικη) διάλεκτο ³. Ας διευκρινίσουμε λοιπόν τον όρο «Βλάχος» με τα λόγια του ρωμανιστή – βαλκανιολόγου Δρ. Αχιλλέα Λαζάρου. Προφέροντας τη λέξη «Βλάχος» εννοούμε το λατινόφωνο, τον υπήκοο του ρωμαϊκού κράτους και συγκεκριμένα τον δίγλωσσο έλληνα της Θεσσαλίας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της διασποράς που στα νεοελληνικά έχει επικρατήσει σαν Κουτσόβλαχος (ή Βλάχος, Αρωμόνιος) ενώ ο ίδιος στα βλάχικα αυτοαποκαλείται Αρμάνος. Τηρουμένων των αναλογιών οι Βλάχοι της Ελλάδος είναι σαν τους Ουαλλούς των Βρετανικών νησιών και σαν τους Βαλλώνους του Βελγίου ⁴. Στην γειτονιά μας επίσης υπάρχουν οι Αρβανιτόβλαχοι και οι Μογλενίτες Βλάχοι.

Βλάχοι στα χειμαδιά (19^{ος} αιώνας)

Οι πρώτες αναφορές για τους Βλάχους ανάγονται στους Βυζαντινούς και Μεσαιωνικούς χρόνους. Η πιο κοινή ερμηνεία που δινόταν σε αυτούς ήταν εκείνη του κτηνοτρόφου, του ορεσίβιου βοσκού και ακόμη του άξεστου και του χωριάτη⁵. Στα χρόνια της τουρκοκρατίας που μπορούμε να παρακολουθήσουμε καλύτερα την παρουσία τους οι Βλάχοι της Πίνδου παρουσιάζουν ένα εντελώς διαφορετικό πρόσωπο από εκείνο που τους στιγματίζει άδικα ακόμη και σήμερα. Μόλις οι Οθωμανοί εδραιώνουν την κυριαρχία τους, Αρμάνοι μαζί με άλλους Έλληνες διασπείρονται στον ευρύτερο χώρο της οθωμανικής επικράτειας και συνηθέστερα πέραν των συνόρων της, σχεδόν σε ολόκληρη την Ευρώπη. Διαπρέπουν ως **έμποροι, τραπεζίτες, εφοπλιστές, επιστήμονες, κυρίως γιατροί**, ως άνθρωποι των τεχνών και των γραμμάτων⁶. Μάλιστα εξαρχής φροντίζουν για την πνευματική αναγέννηση του ελληνικού έθνους στο οποίο οι ίδιοι εντάσσονται καθώς θεωρούνται Έλληνες από τους ξένους λαούς, ακόμη και τον ρουμάνικο. Ονομαστά βλαχοχώρια – πολιτείες άλλων εποχών, που αναπτύχθηκαν κατά μήκος του ορεινού όγκου της Πίνδου, στηριζόμενα στην κτηνοτροφία και το εμπόριο, αλλά κυρίως στο δυναμικό και αδούλωτο χαρακτήρα τους δημιούργησαν μεγάλη πολιτισμική παράδοση και υπήρξαν διαρκείς υποκινητές της ελληνικής επανάστασης. **Το Μέτσοβο, οι Καλαρρύτες, το Συρράκο, τα ονομαστά βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου (Τζούρτζια, Χαλίκι, Δολιανά, Καστανιά κ.τ.λ.) οι ιστορικές – μαρτυρικές κωμοπόλεις Μοσχόπολη και Γράμμουστα, η Σαμαρίνα το Περιβόλι, η Αβδέλλα και η Σμίξη, στην περιοχή της Μακεδονίας το Χιονοχώρι Σερρών, τα βλαχοχώρια του Σελλίου στη Βέροια, το Νυμφαίο στη Φλώρινα, η Κλεισούρα στην Καστοριά, η Βλάστη στην Κοζάνη και τόσα άλλα.** Σ' αυτά τα βλαχοχώρια γεννήθηκαν μορφές ανθρώπων που με το αίμα τους και το πουγκί τους ανάστησαν αυτόν τον τόπο και κυρίως συντέλεσαν στην διαμόρφωση της οικονομικής και πολιτιστικής εξέλιξης του νεότερου ελληνικού κράτους⁷. Ορισμένες από αυτές τις προσωπικότητες ήταν οι: **Ρήγας Βελεστινλής, Γεωργάκης Ολύμπιος, Γιάννης Φαρμάκης, Νικόλαος Κασομούλης, Λαζαίοι, Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ', Νικοτσάρας, Γεώργιος Καραϊσκάκης** και τόσοι άλλοι εθνικοί ήρωες, επώνυμοι και ανώνυμοι. Οι εθνικοί μας ευεργέτες, όπως οι: Ευάγγελος Ζάππας, Γεώργιος Αβέρωφ, Σιμών Σίνας, Μιχαήλ Τοσίτσας, Νικόλαος Στουρνάρης, Αρσάκης, Γεώργιος Σταύρου με τις ευεργεσίες τους στήριξαν καθοριστικά την οικονομία του νεότερου ελληνικού κράτους. Τα ευεργετήματά τους στολίζουν διαχρονικά την Αθήνα. Ήταν όλοι άνθρωποι που ξενιτεύτηκαν και το αποτέλεσμα του μόχθου τους το δώρισαν στην μητέρα πατρίδα.

Αν και μεγάλο μέρος της ιστορίας των Βλάχων της Βαλκανικής είναι σκοτεινό, ένα γεγονός προέχει φανερά, ότι από την εποχή που πρωτοεμφανίστηκαν στην ιστορία, αφέθηκαν να απορροφηθούν σταδιακά από τα μεγαλύτερα έθνη που τους

περικύκλωναν ⁸. Η φυσική αύξηση του ορεινού πληθυσμού, τουρκική κατάκτηση και η αργή πρόοδος της εκπαίδευσης και του εμπορίου, υπήρξαν όλα αιτίες που απέτρεψαν την εξαφάνισή τους. Η ταύτιση ωστόσο του εθνικού φρονήματος των Βλάχων με το ελληνικό αντικατοπτρίζει τη βαθιά πεποίθηση που έχουν οι Βλάχων ότι οι ίδιοι είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνισμού ⁹.

Γλέντι στην ύπαιθρο (Αρχές του 20^{ου} αιώνα)
Παπαμιχαήλ, Μιχαήλ, 1972, Κλεισούρα Δυτ. Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη 1972.

Η πολιτισμική συμβολή των Βλάχων στη διαμόρφωση του νεότερου ελληνισμού υπήρξε ίσως ακόμη πιο σημαντική και από τη συμβολή τους στους πολεμικούς αγώνες. Και μάλιστα σε εποχές που οι νεοέλληνες βρίσκονταν ακόμη σε αναζήτηση και αναμόρφωση μιας νέας ελληνικής ταυτότητας ¹⁰.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Γιάννης Έξαρχος**, *Αυτοί είναι οι Βλάχοι*, εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1996 σελ. 75.
2. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σελ. 16, εκδόσεις Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός, 1993.
3. www.3kala.gr/gnomes/vlaxoi_2.asp, άρθρο για την καταγωγή και το ρόλο των Βλάχων.
4. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Βλάχοι Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 1996 σελ. 7.
5. **Βασίλης Μίσυρης**, *Βλάχοι, αυτοί οι ανυπότακτοι Έλληνες*, εκδόσεις Ν. Θέσις, 1990 σελ.16.
6. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989 εισαγωγή σελ. 1η.
7. **Δήμας Ιωάννης**, ομιλία περί της Βλάχικης καταγωγής στο 3^ο Συμπόσιο Χορού, Τύρναβος, Δεκέμβριος 2003 (αρχείο από την Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων).
8. www.geocities.com/mavroab, Μαυρομμάτη Βάσω, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους του Αστέριου Κουκούδη».
9. **Λαζάρου Αχιλλέας**, πρόλογος στο βιβλίο του Gustav Weigand, *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι), τόμος Α': Ο χώρος και οι άνθρωποι*, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Φιλολογικού Ιστορικού Συνδέσμου Τρικάλων (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.), Τρίκαλα 2001.
10. **Αστέριος Κουκούδης**, ομιλία στο Βλάχικο Αντάμωμα του χωριού Σκρα, Ιούλιος 2001. (Αρχείο από την εφημερίδα Μνήμες).

B) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Οι **Αρμάνοι Βλάχοι**, όπως έχουμε ήδη αναφέρει ως πιθανότερη και επιστημονικότερα τεκμηριωμένη εκδοχή, υπήρξαν αυτόχθονες Έλληνες που ζούσαν στα ορεινά της Πίνδου και εκλατινίστηκαν από τους Ρωμαίους. Σύμφωνα με τη θεωρία του **Μιχαήλ Χρυσοχόου**, αξιωματικού και χαρτογράφου του ελληνικού στρατού, μετά την κατάκτηση των ελληνικών χώρων από τους Ρωμαίους **το 167 π.Χ.** οι Ρωμαίοι εγκατέστησαν στις διαβάσεις της Πίνδου, για τον έλεγχο της κίνησης των στρατευμάτων από την Ήπειρο προς τη Θεσσαλία και αντιστρόφως, οροφύλακες, πολεμιστές και στρατιώτες, από τις οποίες προήλθαν οι Βλάχοι. Δηλαδή εγκατέστησαν Έλληνες μισθοφόρους οι οποίοι αργότερα ήρθαν σε επικοινωνία με τους Λατίνους και τη γλώσσα τους, μεσολάβησαν επιμιξίες και τελικά διαμορφώθηκε η βλάχικη γλώσσα. Η οροσειρά της Πίνδου αποτελούσε ένα κεντρικό κόμβο και μπορούσε κανείς να ελέγξει κάθε κίνηση από το ανατολικό τμήμα στο δυτικό και αντιστρόφως. Αυτή την εργασία ανέλαβαν οι Βλάχοι οροφύλακες, οι οποίοι στη συνέχεια άρχισαν να δημιουργούν και να κατοικούν τους πρώτους βλάχικους οικισμούς στις ορεινές περιοχές της οροσειράς ¹.

Η κτηνοτροφία υπήρξε για αιώνες ταυτισμένη με το βλάχικο στοιχείο
Παπαμιχαήλ, Μιχαήλ, 1972, Μέτσοβο

Η πρώτη ρητή μνεία για τους Βλάχους που απαντά σε γραπτές μαρτυρίες ανάγεται **στο 976 μ.Χ.** Ο βυζαντινός χρονογράφος **Κεδρηνός** αναφέρει το φόνο του Δαβίδ, αδελφού του τσάρου Σαμουήλ, από Βλάχους «οδίτες» στην περιοχή μεταξύ Πρέσπας και Καστοριάς. Από το απόσπασμα του Κεδρηνού βλέπουμε πως υπήρχε και ήταν γνωστό το εκλατινισμένο αυτό στοιχείο των Βλάχων από 19^ο αιώνα ². Ωστόσο αξιόλογη μαρτυρία για την ύπαρξη του βλάχικου στοιχείου κατά τον 6^ο μ.Χ. αιώνα αναφέρεται στο έργο του ιστορικού **Θεοφύλακτου Σιμοκάττη**. Κατά την εκστρατεία των βυζαντινών στρατευμάτων κατά των Αβάρων στη Θράκη, ενώ ένα υποζύγιο βάδιζε οδηγούμενο από ένα στρατιώτη, τη στιγμή που το φορτίο του ζώου έγειρε και κινδύνευε να πέσει στο έδαφος, ένας άλλος που ακολουθούσε φώναζε με δυνατή φωνή στον ημιονηγό που αμέριμνος συνέχιζε την πορεία του: «**τόρνα, τόρνα φράτερ**». Ήταν σαν να φώναζε «**γύρνα, γύρνα αδελφέ**», δηλαδή τον συμβούλευε να γυρίσει για να προφτάσει να συγκρατήσει το φορτίο που έπεφτε ³. Ο όρος «τόρνα» είναι προστακτική του λατινογενούς ρήματος τόρνου, που σημαίνει στρέφω, γυρίζω. Το ρήμα «τόρνου» λέγεται και σήμερα από όλους τους Βλάχους και έχει τη σημασία

του χύνω, ρίχνω⁴. Στη συνέχεια οι αναφορές των βυζαντινών συγγραφέων για τους Βλάχους πληθύνονται και οι πληροφορίες αυξάνονται.

Στο «Στρατηγικόν» του Κεκαυμένου υπάρχει μια περιγραφή Βλάχων στη Θεσσαλία γύρω στα Τρίκαλα και τη Λάρισα τον 11^ο αιώνα. Ο τρόπος ζωής τους τότε ήταν παρόμοιος σε ορισμένα σημεία με εκείνον στα νεότερα χρόνια, γιατί από τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο τα κοπάδια και οι οικογένειές τους ζούσαν στα βουνά της Πίνδου και τη Βουλγαρίας, η οποία τότε περιλάμβανε όλη τη Μακεδονία. Η Θεσσαλία ήταν τότε γεμάτη από Βλάχους, γιατί ο Κεκαυμένος αναφέρει ότι ένα ποτάμι κοντά στα Φάρσαλα κυλούσε διαμέσου βλάχικων χωριών. Σε άλλη αναφορά γύρω στο 1160, ο ραβίνος Βενιαμίν της Τουδέλης αναφέρει τα σύνορα της Βλαχίας, μιας χώρας που οι κάτοικοί της ονομάζονται Βλάχοι, στην οροσειρά της Όθρυος, που βρισκόταν στο Ζητούνι, τη σημερινή Λαμία. Τους αναφέρει σβέλτους σαν ζαρκάδια που κατεβαίνουν από τα βουνά στους κάμπους το χειμώνα⁵.

Από την εποχή του Αδριανού, η στρατολόγηση γινόταν ανά περιοχές και στρατιώτες γίνονταν όλοι οι άνδρες από γενιά σε γενιά, ώστε να εκλατινιστούν πιο εύκολα. Αυτό βέβαια επεκτάθηκε σταδιακά και στις οικογένειές τους. Ο ερχομός του χριστιανισμού ήρθε να επιδεινώσει αυτή την κατάσταση, αφού η μανία των χριστιανών σε κάτι ειδωλολατρικό ξέσπασε ανεξέλεγκτη κατά της ελληνικής θρησκείας. Το να αποκαλείς κάποιον «έλληνα», ισοδυναμούσε με ειδωλολάτρη, εχθρό του θεού, ενώ υπήρχε μεγαλύτερη ανεκτικότητα στο όνομα Ρωμαίος, αφού οτιδήποτε πέρα του ελληνικού στοιχείου ήταν ανεκτό. Αυτό λοιπόν και για λόγους επιβίωσης ενίσχυσε τη ροπή προς το λατινισμό⁶.

Δεν υπάρχουν πολλές καταγεγραμμένες πληροφορίες από τους ιστορικούς για τη ζωή των Βλάχων από το 10^ο έως το 14^ο αιώνα (σκοτεινοί χρόνοι του μεσαίωνα – περίοδος σίγησης των πηγών). Διαβάζοντας την ιστορία του Βυζαντίου την εποχή εκείνη, με τις κοσμοϊστορικές αλλαγές που συντελούνταν, τους νέους λαούς που εμφανίζονταν και πίεζαν την αυτοκρατορία από παντού, με την κρατική ενότητα του Βυζαντίου στα Βαλκάνια να διασπάτε από αλλεπάλληλες επιδρομές, μπορούμε να δικαιολογήσουμε γιατί κανένας δεν ενδιαφερόταν για λίγους απομονωμένους νομάδες όπως ήταν οι Βλάχοι. Και μέσα σε όλη αυτή την αταξία το πιο πιθανό είναι οι Βλάχοι να βόσκουν νομαδικά τα κοπάδια τους στα απομονωμένα βουνά, να ζουν, να μεγαλώνουν τα παιδιά τους, να κάνουν οικογένειες μεταξύ τους και να μετακινούνται κάθε άνοιξη και φθινόπωρο όπως τους προστάζει η φύση. Το βέβαιο είναι ότι δεν έχει καταγραφεί κάποια μαζική μετακίνηση βλάχικου πληθυσμού, ούτε έχουν εισβάλει ποτέ οι Βλάχοι στις ιστορικές ανακατατάξεις μέχρι εκείνα τα χρόνια.

Οι Βλάχοι ζούσαν στα απομονωμένα βουνά και μετακινούνταν όπως τους πρόσταζε η φύση (από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη «Μελέτες για τους Βλάχους τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά»)

Κατά την παράδοση η περιοχή της Βλαχίας, που αναφέρεται πολλές φορές σε συγγράμματα, τόσο στα χρόνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας όσο και επί Τουρκοκρατίας, περιλάμβανε τη Μεγάλη και τη Μικρή Βλαχία. Η Μεγάλη Βλαχία εκτεινόταν από τη Μακεδονία μέχρι και το Θεσσαλικό κάμπο. Η Μικρή Βλαχία περιελάμβανε την Ήπειρο, την Αιτωλία, την Ακαρνανία και τις περιοχές της Ρούμελης που ζούσαν Βλάχοι ⁷.

Κατά τον 11^ο αιώνα οι Βλάχοι περιγράφονται ως νομάδες που μετακινούνται από την Πίνδο, τον Γράμμο και το Βαρνούντα προς τα χειμαδιά και μιλούν ένα λατινικό ιδίωμα που παραπέμπει στους αιώνες της ρωμαϊκής κατάκτησης ⁸. Οι Βλάχοι που από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής τους ανέπτυξαν την κτηνοτροφία ως βασικό βιοποριστικό τους επάγγελμα, λόγω και του ορεινού των περιοχών τους, μεταφέρονταν από περιοχή σε περιοχή για να καλύπτουν τις ανάγκες τροφής των ζώων τους. Αφού είχαν ήδη δημιουργήσει τις πρώτες μητροπολιτικές τους εστίες στα ορεινά, μετακινούνταν το χειμώνα στις πεδινές εκτάσεις για την εξεύρεση τροφής των ζώων τους. Οι πρώτες ορεινές εγκαταστάσεις που δημιούργησαν ήταν σε κοντινές περιοχές τόσο της Μοσχόπολης, όσο και του Γράμμου, της Σαμαρίνας, του Μετσόβου και της Νοτιότερης Πίνδου, σε σημεία όπου αργότερα με τη συνένωση των μικρών βλάχικων οικισμών άρχισαν να δημιουργούνται τα μεγάλα βλάχικα κεφαλοχώρια που ήκμασαν κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Αντώνης Μιχ. Κολτσιδάς**, *Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993, σελ.37.
2. **Αντώνης Μιχ. Κολτσιδάς**, *Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993, σελ.23.
3. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1989 εισαγωγή σελ. 'ιθ.

4. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Οι Βλάχοι και η διάδοση της ελληνικής παιδείας στους λαούς της Βαλκανικής. Πρακτικά Στ' διεθνούς συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*, Αθήνα 1995, Ελληνικά Γράμματα.
5. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989 σελ. 206.
6. www.3kala.gr/gnomes/vlaxoi_2.asp, άρθρο για την καταγωγή και το ρόλο των Βλάχων.
7. **Χρυσόχου Μιχαήλ**, *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα 1909.
8. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, σελ. 207, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 207.

Γ) Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πέρα από τη γέννηση της βλάχικης γλώσσας η πραγματική αναγέννηση των Βλάχων και η εθνική τους συμβολή, αρχίζει κατά την Τουρκοκρατία. Οι Βλάχοι είναι πλέον ένας συγκροτημένος και αναγνωρίσιμος πληθυσμός. Ανθούν στο εμπόριο και γίνονται εμπνευστές του ελληνισμού σε όλα τα ελληνικά κέντρα των Βαλκανίων μαζί με τους Φαναριώτες. **Οι Βλάχοι δεν είναι αγράμματοι ορεσίβιοι, αλλά εθνικοί ευεργέτες, πολεμιστές, μεγαλέμποροι και τσιφλικάδες, βιοτέχνες, Πατριάρχες, λόγιοι και πολιτικοί**¹. Διασκορπίζονται στα Βαλκάνια λόγω της κατάστασης που επικρατεί στην σκλαβωμένη Ελλάδα και μεταφέρουν παντού το φως του Ελληνισμού με οικονομική και πολιτιστική συμβολή.

Κατά το 14^ο- 15^ο αιώνα μ.Χ. η Βαλκανική χερσόνησος καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς Τούρκους και δημιουργείται η οθωμανική αυτοκρατορία η οποία έχει να αντιμετωπίσει τη διοίκηση πολλών λαών, αλλόθρησκων και πολύγλωσσων, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν και οι Βλάχοι. Το 1425 ο σουλτάνος Μουράτ Β' παραχωρεί μετά την εισβολή των Τούρκων στη Θεσσαλία και αναγνωρίζει κάποια προνόμια στους ανυπότακτους κατοίκους των ορεινών του Ολύμπου, αναγνωρίζοντας κάποιο βαθμό ανεξαρτησίας στους Έλληνες και Βλάχους που ζούσαν εκείνη την εποχή γύρω από τον Όλυμπο. Στα χρόνια λίγο πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης, ορεινοί πληθυσμοί της Πίνδου, ανάμεσα τους και Βλάχοι επιτίθονταν συχνά κατά των Τούρκων που είχαν καταλάβει την πεδινή Θεσσαλία. Οι επιθέσεις αυτές συνεχίζονταν για αρκετά χρόνια και έτσι οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να αναπτύξουν **τον θεσμό των αρματολικιών**, κάτι που έδινε μεγαλύτερες και ευνοϊκότερες συνθήκες διαβίωσης στους πληθυσμούς αυτούς. Στα μέσα του 16^{ου} αιώνα οι Βλάχοι κυριαρχούσαν στα αρματολίκια της Πίνδου και εξασφάλιζαν τον έλεγχο των ορεινών διαβάσεων στο Μαλακάσι, τον Ασπροπόταμο, το Γράμμο και άλλες περιοχές². Στην ουσία με τα αρματολίκια ήταν σαν να επέστρεφαν οι Βλάχοι στον αρχικό ρόλο που τους είχε ανατεθεί επί ρωμαιοκρατία, ως οριοφύλακες της Πίνδου.

Βλάχοι αρματολοί της Πίνδου

(από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη «Μελέτες για τους Βλάχους τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά»)

Τα αρματολίκια ήταν θεσμός που συγκέντρωναν δύναμη και εξουσία στα βλαχοχώρια της Πίνδου. Τα προνομιούχα ορεινά χωριά, χαρακτηρίζονταν ως «ελεύθερα» και οι Τούρκοι τους αναγνώριζαν τοπικές αυτοδιοικήσεις. Οι βλάχικες κοινότητες, που τελούσαν υπό την προστασία της Βαλιντέ Σουλτάνας (μητέρας του σουλτάνου), για την εξασφάλιση της σχετικής ανεξαρτησίας τους, κατέβαλαν ένα σχετικά ασήμαντο φόρο. Η αυτοδιοίκηση, που βασιζόταν σε άγραφους νόμους και το εθιμικό δίκαιο, λειτούργησαν προοδευτικά στην ανάπτυξη των βλαχοχωρίων της Πίνδου, τόσο ώστε κατόρθωσαν να ξεπεράσουν σε ακμή τα πεδινότερα μέρη. Ο επικεφαλής της αυτοδιοίκησης και οι εκπρόσωποι του ήταν υπεύθυνοι για τις επαφές όλων των χωριών που υπάγονταν σε ένα αρματολίκι με τις τουρκικές αρχές³.

Ύστερα, λοιπόν, από το μεταβατικό στάδιο της εδραίωσης των Τούρκων, από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα αρχίζουν να αναπτύσσονται ευνοϊκότερες συνθήκες για την ασφάλεια των βλαχοχωρίων και σταδιακά επιτυγχάνεται μια αλματώδης πρόοδος σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Η βάση για την ανάπτυξη της οικονομίας, που έφτασε κατά την ίδια περίπου περίοδο για όλα, ήταν σίγουρα η κτηνοτροφία. Πολλά βλαχοχώρια ιδρύθηκαν από την συνένωση των κτηνοτροφικών τσελιγκάτων (πρωτοπόροι αυτόνομοι κτηνοτροφικοί συνεταιρισμοί), που εξελίχθηκαν σε οργανωμένους κτηνοτροφικούς οικισμούς. Το ότι οι Βλάχοι ταυτίζονται με την κτηνοτροφία και τις νομαδικές τις μορφές είναι καθαρά αποτέλεσμα περισσότερο της αναγκαίας προσαρμογής τους προς το περιβάλλον που ζούσαν⁴.

Πρόκριτοι Τουρκαλβανοί χωροφύλακες (Φούρκα 1905)

(από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη «Μελέτες για τους Βλάχους τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά»)

Κατά την τουρκοκρατία οι Βλάχοι εμφανίζονται ως ένας άρτια συγκροτημένος πληθυσμός. Η οργανωμένη νομαδοκτηνοτροφία βοηθάει στην δημιουργία

ευνοϊκότερων συνθηκών διαβίωσης. Η ευημερία οδηγεί σε αύξηση του βλάχικου πληθυσμού. Και επειδή η κτηνοτροφία αδυνατεί να καλύψει όλες τις οικονομικές απαιτήσεις, γεννιέται η ανάγκη στους Βλάχους να αναπτύξουν νέες μορφές οικονομίας⁵. Η πρώτη λύση για τους Βλάχους υπήρξε η ποιοτική και εμπορική εκμετάλλευση των κτηνοτροφικών προϊόντων που ήδη παρήγαγαν. Ενώ μέχρι τότε παράγουν το γάλα, το τυρί και το μαλλί για τις προσωπικές τους ανάγκες, τώρα ξεκινούν την μαζική παραγωγή των προϊόντων τα οποία μετατρέπουν σε εμπορεύσιμες ύλες και προωθούν σε πολλές περιοχές, κοντινές και μακρινές από την μητροπολιτική τους κοιτίδα⁶. Από την επεξεργασία του μαλλιού κατασκευάζουν ενδύματα, υφάσματα, όπως τα περίφημα «σκουτιά» και τις φημισμένες βλάχικες «κάπες», τα οποία τροφοδοτούνται παντού⁷. Οι γνωστοί **αγωγιάτες – κυρατζήδες**, που μέχρι τότε εργάζονταν στις μεταφορές των ημινομαδικών βλαχοχωριών από τις ορεινές στις πεδινές περιοχές και αντίστροφα, αναλαμβάνουν να μεταφέρουν κάθε εμπορεύσιμο προϊόν σε κάθε γωνιά της βαλκανικής χερσονήσου και ακόμη πιο πέρα. Με τα караβάνια τους δεν στάθηκαν μόνο στην προώθηση των βλάχικων προϊόντων. Συχνά αντάλλαζαν τα προϊόντα τους με άλλα τα οποία έβρισκαν στις περιοχές που επισκέπτονταν και διαμόρφωσαν έτσι ένα είδος πολιτισμικής ανταλλαγής με τα άλλα κράτη. Αρκετοί από αυτούς, πιο δραστήριοι, εξελίσσονται σε κεφαλαιούχοι έμποροι και αργότερα σε διακινητές καιπραματευτάδες κάθε εμπορεύσιμου είδους⁸.

Πολλοί βλάχικοι οικισμοί στήριξαν την ακμή τους στη δράση αυτών τωνπραματευτάδων, **η Μοσχόπολη** αναδείχθηκε η λαμπρότερη πολιτεία, όχι μόνο των Βλάχων, αλλά και της ευρύτερης Νότιας Βαλκανικής στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, κυρίως μέσα στο 18^ο αιώνα. Η Μοσχόπολη ανάλαβε το ρόλο της πνευματικής αναγέννησης Βλάχων και Ελλήνων. Με την περίφημη Ακαδημία, το Τυπογραφείο και άλλα θαυμαστά πνευματικά ιδρύματα, πρωταγωνίστησε στην ανάπτυξη των τεχνών και των γραμμάτων. Συνάμα, ύστερα από την καταστροφή της το 1769, τροφοδότησε πληθυσμιακά με 40.000 περίπου Βλάχους ολόκληρη την Βαλκανική χερσόνησο⁹. Σε άλλα ορεινά κέντρα της Πίνδου, Βλάχοι δημιουργούν τις δικές τους ακμάζουσες κοινότητες. Έμποροι από **τους Καλαρρότες, το Συρράκο και το Μέτσοβο** μονοπωλούν την προώθηση μάλλινων και κτηνοτροφικών προϊόντων. Παράλληλα οικογένειες μεγαλεμπόρων και κοτζαμπάσηδων εγκαθίστανται σε πόλεις της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας και αναπτύσσουν αξιόλογη οικονομική και συντεχνιακή δραστηριότητα, λαμβάνοντας ενεργό ρόλο στην αναζωογόνηση πόλεων, όπως τα Γιάννενα¹⁰, στα μετέπειτα χρόνια της επανάστασης.

Δεν ήταν μόνο η ανάπτυξη βιοτεχνιών που σχετίζονταν με τα κτηνοτροφικά προϊόντα εκείνη που μονοπωλούσε το βλάχικο επαγγελματικό προσανατολισμό. Βλαχοχώρια όπως **το Νυμφαίο** και το Συρράκο αναπτύσσουν τέχνες όπως η αργυροχρυσοχοΐα και η ραφτική¹¹. **Η Βωβούσα** και **η Σαμαρίνα** αναπτύσσουν την υλοτομία και την ξυλογλυπτική, παράγοντας ξύλινα είδη, εκκλησιαστικά τέμπλα, σαμάρια και άλλα είδη τα οποία τροφοδοτούν σε όλα τα μήκη και πλάτη μέχρι και την Αίγυπτο¹².

Η Παναγιά στη Σαμαρίνα (από τις πιο λαμπρές βλάχικες εκκλησίες του 19^{ου} αιώνα)
(Φότο από το site www.vlahos.xan.duth.gr/svlllogoi/samarina)

Οι Βλάχοι έμποροι της Πίνδου δεν περιορίζονται μόνο στα Βαλκάνια. Δεν είναι λίγα τα παραδείγματα όπου οι Βλάχοι δημιούργησαν παροικίες και εγκαταστάσεις σε μακρινές γωνιές της Ευρώπης, περιοχές όπως **τη Βενετία, τη Μάλτα, την Ισπανία, τη Σαρδηνία, τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, μέχρι και τη Μόσχα**. Από την ξενιτιά μεταφέρουν στα βλαχοχώρια της Πίνδου όχι μόνο οικονομικό πλούτο, αλλά αποτελούν και φορείς μιας πολιτισμικής, πνευματικής αναγέννησης και εξέλιξης. Ό,τι δεν πράττει σήμερα το Ελληνικό κράτος με το πλήθος σχολείων όλων των βαθμίδων, κατά την Τουρκοκρατία πραγματώνουν οι απόδημοι Έλληνες μαζί με τους Βλάχους, που ήταν πάντα ονομαστοί για την φυλογένεια και τη γενναιοδωρία. Διαρκώς στέλνουν εμβάσματα στην πατρίδα τους για ίδρυση σχολείων ελληνικών, βιβλιοθηκών με πρώτες εκδόσεις Ελλήνων και ξένων συγγραφέων καθώς και άλλων κέντρων διαφωτισμού¹³. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στην διαπίστωση ότι πολλοί Βλάχοι φαίνεται να μιλούσαν εκτός από βλάχικα και ελληνικά και άλλες ξένες γλώσσες. Άλλωστε για να αναπτύσσουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες και συνεργασίες στο εξωτερικό, έπρεπε να γνωρίζουν ή τουλάχιστον να καταλαβαίνουν και άλλες γλώσσες.

Πράγματι η αναγέννηση του ελληνικού έθνους συντελείται στην μαρτυρική Βόρειο Ήπειρο, πρωτίστως με συγγραφείς και χορηγούς Βλάχους. Και είναι οδυνηρό το φαινόμενο ότι η επίσημη Ελλάδα αφήνει τόσο τους Βορειοηπειρώτες όσο και τους Βλάχους ακόμη μετέωρους εθνικά, μολονότι οι Βλάχοι παραμένουν στυλοβάτες του Ελληνισμού, παρά τις επίμονες και πολύπλευρες προπαγάνδες επηρεασμού τους¹⁴.

Κατά την διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, σε κάθε μητροπολιτικό βλαχοχώρι της Πίνδου, χτίζονται νέες και λαμπρές για την εποχή εκκλησίες¹⁵, κάτι που υποδηλώνει ότι οι Βλάχοι υπήρξαν άξιοι συνεχιστές και διασώστες της ελληνικής χριστιανικής θρησκείας. Στα σχολεία των βλαχοχωρίων διδασκόταν η ελληνική γλώσσα και σημαντικοί δάσκαλοι βλάχικης καταγωγής στήριξαν τον ελληνικό διαφωτισμό¹⁶. Ένας μεγάλος αριθμός από κλέφτες και αρματωλούς, ηρωικούς πολεμιστές και ηγετικές φυσιογνωμίες εθνικώς ευεργετών, επιστημόνων και ανθρώπων των γραμμάτων υπήρξαν γεννήματα της ταυτότητας των Βλάχων. Με όλα αυτά που αναφέρουμε, γίνεται αυτονόητη η προσφορά των Βλάχων σε αυτό το κομμάτι της ελληνικής ιστορίας, σε μία εποχή όπου οι Έλληνες αναζητούσαν την εθνική τους αναγέννηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Η αλήθεια για τους Βλάχους και ο ανεπίτρεπτος εφησυχασμός*, Αθήνα 2002.

2. www.geocities.com/mavroab, **Αστέριος Κουκούδης**, Συμπεράσματα και εκτιμήσεις για τη συλλογή του *Μελέτες για τους Βλάχους*.
3. www.otenet.gr/vlaxoi, **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Βλάχοι στα χρόνια της παλιγγενεσίας*, 2001.
4. **Μέρτζος Νικολαός**, *Αρμάνοι, οι Βλάχοι* Θεσσαλονίκη 2000, εκδόσεις Ρέκος σελ.177.
5. www.otenet.gr/vlaxoi, **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Βλάχοι στα χρόνια της παλιγγενεσίας*, 2001
6. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, εισαγωγή, σελ. 10⁷, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
7. vlahos.xan.duth.gr/sylogoi/samarina/samarina.html, «Ιστορία της Σαμαρίνας»
8. **Μέρτζος Νικολαός**, *Αρμάνοι, οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη 2000, σελ.205, εκδόσεις Ρέκος.
9. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι μητροπόλεις και η βλάχικη διασπορά*, κεφ. «Μοσχόπολη – τα χρόνια της ακμής» εκδόσεις Ζήτρος 2001.
10. www.syrako.gr.
11. www.otenet.gr/vlaxoi, **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Βλάχοι στα χρόνια της παλιγγενεσίας*, 2001.
12. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, κεφ. «Τα βλαχοχώρια γύρω από τη Σαμαρίνα», εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
13. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι μητροπόλεις και η βλάχικη διασπορά*, πρόλογος του **Ιωάννη Δρόσου**.
14. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Βλάχοι Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 1996.
15. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, κεφ. «Τοπική αυτοδιοίκηση και εμπόριο, εκκλησίες και σπίτια της Σαμαρίνας», εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
16. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Βλάχοι Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 1996.

Δ) ΑΠΟ ΤΟ 1821 ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Μετά την διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας η άνθηση των βλάχικων κοινοτήτων της Πίνδου αρχίζει σιγά σιγά να διακόπτεται. Η δημιουργία εθνικών κρατών και νέων συνόρων βρίσκει τους Βλάχους διασκορπισμένους σε όλη τη Βαλκανική. Η διασπορά των πληθυσμών σε όλη τη χερσόνησο είχε τόσο μεγάλη έκταση ώστε στάθηκε αδύνατο να συμπεριλάβουν τα νέα κράτη μόνο ομοεθνείς πληθυσμούς, με τα γνωστά αποτελέσματα των ατέλειωτων πολέμων και τις ανταλλαγές πληθυσμών που ζούμε ακόμη και σήμερα. Από τη μεριά τους οι Βλάχοι δεν προσπάθησαν ποτέ να δημιουργήσουν ένα δικό τους εθνικό κράτος. Σίγουρα αποδεικνύουν με αυτό ότι ποτέ δεν ένιωσαν ένα ξεχωριστό έθνος, αλλά αισθάνονταν πάντα αναπόσπαστοι και αδιαίρετοι για τον ελληνισμό¹. Οι επιφανείς βλάχικες οικογένειες υποστήριζαν με κάθε τρόπο τα ελληνικά συμφέροντα, σε όλες τις δύσκολες στιγμές, από την Ελληνική επανάσταση μέχρι τους Μακεδονικούς αγώνες και τα γεγονότα του '40.

Ο επαναστατικός αγώνας του 1821 οφείλει πολλά στον περήφανο βλάχικο πληθυσμό. Κλέφτες και αρματολοί της Πίνδου και του Ολύμπου, στην πλειοψηφία τους Βλάχοι αγωνίστηκαν ηρωικά για την νικηφόρα έκβαση της επανάστασης του '21. Σαν σύμβολο της όλης προσπάθειας στάθηκε ο Ρήγας Φεραίος και άλλοι Βλάχοι οπλαρχηγοί που θυσιάστηκαν στο βωμό της λευτεριάς. Κατά την διάρκεια της

ελληνικής επανάσταση και μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι Βλάχοι νιώθουν την ανάγκη της εξέγερσης, της προσφοράς των δυνάμεών τους και της άνεσης και ελευθερίας των κινήσεών τους μέσα στη δική τους μητροπολιτική πατρίδα. Μετά την απελευθέρωση, εξαπλώνονται από τις αετοφωλιές της Πίνδου και αναπτύσσουν δραστήρια νέες εγκαταστάσεις σε διάφορες περιοχές, από τη Στερεά Ελλάδα στα νότια, μέχρι όσο βορειότερα μπορούσαν ².

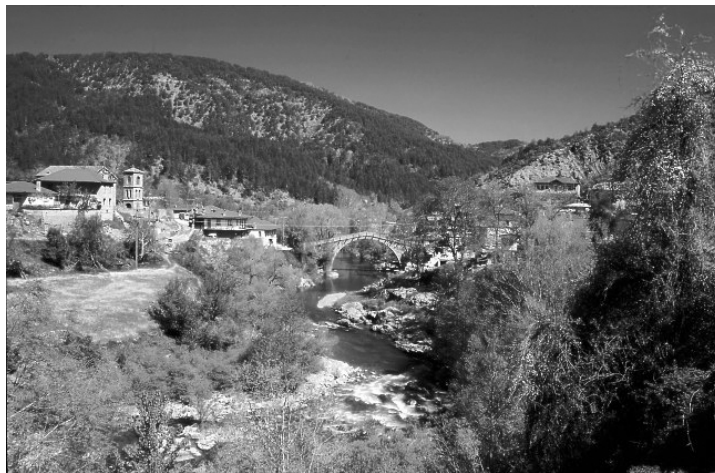
Βλάχοι, λόγιοι και αγωνιστές, μαζί στον αγώνα της απελευθέρωσης
(από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη «Μελέτες για τους Βλάχους τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά»)

Πολλές βλάχικες κοινότητες που ήκμασαν κατά την Τουρκοκρατία, οδηγήθηκαν σε εγκατάλειψη, λόγω των αναταραχών που προκάλεσαν οι πολιτικές εξελίξεις μετά την επανάσταση, αλλά και λόγω του φαινομένου της ληστείας που δρούσε ανεξέλεγκτα κυρίως στο τμήμα της βόρειας Πίνδου ³. Η πρώτη χάραξη των ελληνοτουρκικών συνόρων στα όρια της Θεσσαλίας με την Ήπειρο και τη Μακεδονία έστρεψε πολλούς Βλάχους της βόρειας Πίνδου να αναζητήσουν ασφάλεια στο νεοσύστατο τότε ελληνικό κράτος. Ιδιαίτερα αρκετοί παραχειμάζοντες νομαδοκτηνοτρόφοι από τα βλαχοχώρια των Γρεβενών, τα οποία παρέμειναν στο τουρκικό έδαφος, άρχισαν να εγκαθίστανται μόνιμα πλέον στα πεδινά της Θεσσαλίας για να αποφεύγουν τις πιέσεις που ασκούσαν οι Τουρκαλβανοί φύλακες στα τελωνειακά περάσματα ⁴. Ταυτόχρονα, στην τουρκοκρατούμενη ακόμη Μακεδονία, χωριά όπως η Κλεισούρα, το Νυμφαίο και η Βλάστη διατηρούν τα αστικά χαρακτηριστικά του παρελθόντος και συνεχίζουν να τροφοδοτούν το θεσμό των αρματολικιών και τα ένοπλα σώματα σε όλα τα απελευθερωτικά κινήματα μέχρι την εποχή του Μακεδονικού αγώνα ⁵. Παράλληλα εξελίσσονται σε ισχυρά εμπορικά κέντρα (με τα караβάνια τους τροφοδοτούν παντού κάθε βιοτεχνικό και εμπορεύσιμο είδος) και πολιτιστικά κέντρα ⁶.

Στα 1860 αρχίζει να διαμορφώνεται από την Ρουμανία μια μορφή προπαγάνδας, η οποία επιχειρεί να εντάξει τους Βλάχους ως ένα είδος ρουμανικής μειονότητας στην ευρύτερη Βαλκανική. Η Ρουμανία οργανώνοντας συστηματική προπαγάνδα για προσηλυτισμό των Βλάχων, προγραμματίζει και ενισχύει τη συγγραφή πλήθους κειμένων σχετικά με την προέλευση των Βλάχων από την Δακία, ώστε να δίνεται η εντύπωση ύπαρξης αλύτρωτων ρουμάνων ⁷. Όταν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα πέτυχε να αναγνωριστούν οι Βλάχοι ως ρουμανική μειονότητα μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία, άρχισε να ιδρύει σχολεία ακόμη και σε εδάφη της Ελλάδας. Η πλειοψηφία των Βλάχων παρέμεινε αμέτοχη, απέρριψε την κηδεμονία των Ρουμάνων

και διέσωσε την ελληνικότητά της συνεχίζοντας να μορφώνεται με την ελληνική παιδεία, να περιφρονεί τους λίγους που εξαπάτησε η προπαγάνδα και να παλεύει για την απελευθέρωση και προσάρτηση της Μακεδονίας στην Ελλάδα ⁸.

Όταν το 1913 η Ελλάδα αντιμετωπίζει σοβαρές πιέσεις στο θέμα της προσάρτησης της Κρήτης και της Ηπείρου, ο Βενιζέλος στην προσπάθειά του να κερδίσει τη συμπαράσταση των Ρουμάνων στο θέμα αυτό, τους «παραχωρεί» τους Βλάχους, αναγνωρίζοντας ρουμάνικη μειονότητα στην Ελλάδα και επιτρέποντας τη δημιουργία ρουμάνικων σχολείων και εκκλησιών. Τα προνόμια δεν ωφέλησαν ιδιαίτερα τη Ρουμανία μιας και η πλειοψηφία των Βλάχων ενσωματώθηκε στο νέο Ελληνικό κράτος. Οι ρουμάνικες κοινότητες τοποθετήθηκαν στο περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας και έσβησαν με τον καιρό ⁹. Όμως η ρουμάνικη προπαγάνδα έφερε δραματικές επιδράσεις κυρίως στη βλάχικη γλώσσα. Σε όσα βλαχοχώρια ιδρύθηκαν ρουμάνικα σχολεία, τα βλάχικα αφομοιώθηκαν. Αντίθετα, όπου δεν έφτασε η ρουμάνικη προπαγάνδα, τα βλάχικα διατηρήθηκαν και σήμερα ομιλούνται ακόμα κυρίως από ηλικιωμένους ¹⁰.

Ιστορικά βλαχοχώρια όπως η Βωβούσα (photo) αποδυναμώθηκαν στις δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα

Μετά το 1920 και κυρίως στις δεκαετίες που ακολούθησαν, τα ιστορικά βλαχοχώρια αρχίζουν να εξασθενούν και να χάνουν την αίγλη του παρελθόντος. Οι ορεινές εγκαταστάσεις των Βλάχων, ύστερα από την πληθυσμιακή αποδυνάμωση που υπέστησαν σταδιακά από τον ξενιτεμό των νέων ανθρώπων, παύουν να είναι τόσο ισχυρές, τουλάχιστον οικονομικά, καθώς η βιομηχανική πρόοδος της νέας εποχής εύρισκε στηρίγματα περισσότερο στις πεδινές, αναπτυγμένες και γόνιμες εκτάσεις. Οι Βλάχοι δημιουργούν μόνιμες εγκαταστάσεις σε μεγαλουπόλεις του κάμπου. Βλάχοι από τον Όλυμπο ενισχύουν πληθυσμιακά μεγάλο τμήμα της Θεσσαλονίκης ¹¹. Βλάχοι των Γρεβενών και της Νότιας Πίνδου εγκαθίστανται στις μεγάλες πόλεις της Θεσσαλίας ¹², στη Βέροια και τις Σέρρες ¹³, αφομοιώνονται μέσα σε ελληνικούς πληθυσμούς, αφήνουν στο περιθώριο την κτηνοτροφία, γίνονται βιοτέχνες και γενικότερα ασχολούνται με ό,τι τους επιφέρει οικονομική ευμάρεια ¹⁴.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, σύμφωνα με δημογραφικά στοιχεία που συνέλεξαν ιστορικοί (όπως π.χ. ο Weigand), οι Βλάχοι υπολογίζονταν ότι αριθμούσαν τουλάχιστον 200.000 ψυχές. Οι περισσότεροι από αυτούς, περίπου 102.000, μετά την χάραξη των συνόρων βρέθηκαν στην Ελλάδα, γύρω στους 30.000 βρέθηκαν στα σημερινά Σκόπια και οι υπόλοιποι βρέθηκαν είτε στην Αλβανία είτε στην Βουλγαρία, τη Σερβία και λιγότεροι σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη ¹⁵.

Κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μετά κατά τον ελληνοϊταλικό, οι Βλάχοι θυσιάζονται και πάλι στο βωμό της ελευθερίας. Οι εναπομείναντες Βλάχοι των ορεινών χωριών της Πίνδου υπήρξαν μπροστάρηδες του αγώνα. Οι γέροι και οι γυναίκες φορτώνονταν στους ώμους τους τα πυρομαχικά και τα τρόφιμα και τα μετέφεραν στην πρώτη γραμμή πάνω στις απότομες κορφές της Πίνδου, μέσα στη φωτιά του πολέμου, αψηφώντας τη δική τους ακεραιότητα, ήταν Βλάχοι, γνήσιοι Έλληνες ¹⁶.

Κατά την διάρκεια της κατοχής κάποιες δεκάδες εναπομεινάντων Βλάχων που είχαν υποστεί την ρουμανική προπαγάνδα, προσπάθησαν να ιδρύσουν το πριγκιπάτο της Πίνδου, με την ανοχή και την υποστήριξη των ιταλικών κατοχικών δυνάμεων αλλά και την σκληρή αντίδραση όλων των ελληνόβλαχων. Οι συνέπειες της δεύτερης δράσης της προπαγάνδας ήταν αρκετοί βλαχόφωνοι Έλληνες να αγνοήσουν εθελοντικά τα βλάχικα, μια και οποιαδήποτε αναφορά έφερνε στο μυαλό τις ανθελληνικές ενέργειες των λίγων ¹⁷.

Οι πολεμικές περιπέτειες του '40 έπληξαν κατ' εξοχήν το τμήμα των βλαχόφωνων που ασχολούνταν ακόμη με την ποιμνιοτροφεία και την εποχιακή μετακίνηση. Τη δεκαετία του '50 παρατηρείται η εγκατάλειψη των ορεινών οικισμών, η συρροή προς τα αστικά κέντρα και η αποποίηση των παραδοσιακών επαγγελμάτων ¹⁸, με συνέπεια η διασπορά τους να προκαλέσει αφενός τη συρρίκνωση του γλωσσικού τους ιδιώματος και αφετέρου την αποδυνάμωση των παραδοσιακών συστατικών του βίου τους.

Μέσα από ανταμώματα και άλλες δραστηριότητες η βλάχικη μνήμη διατηρείται αναλλοίωτη στο χρόνο
(Φώτο από τον πολιτιστικό σύλλογο Βλάχων Βέροιας)

Στις δεκαετίες του '60 και του '70, όταν η συλλογικότερη εσωτερική μετανάστευση, που χαρακτήριζε τότε τη χώρα, έφερε σταδιακά μεγάλα κύματα Βλάχων και εδραίωσε οριστικά την παρουσία τους στα σημαντικότερα αστικά κέντρα, δημιουργήθηκε σιγά σιγά η ανάγκη ύπαρξης πολιτιστικών συλλόγων, οι οποίοι θα διατηρούσαν ζωντανή την βλάχικη παράδοση. Ιδιαίτερα μετά την συγκρότηση της «Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων» το 1984 και την προσάρτηση σε αυτήν 90 περίπου συλλόγων – μελών Βλάχων ¹⁹, αναπτύχθηκαν ένα σύνολο από δραστηριότητες που διατηρούν σήμερα ζωντανή και όσο το δυνατόν αναλλοίωτη τη μνήμη των Βλάχων για το ένδοξο παρελθόν τους και τη γνώση των υπολοίπων για την ιστορία και την καταγωγή αυτής της ιδιαίτερης και τόσο σπουδαίας φυλής.

 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Δήμας Ιωάννης**, ομιλία περί της Βλάχικης καταγωγής στο 3^ο Συμπόσιο Χορού, Τύρναβος, Δεκέμβριος 2003 (αρχείο από την Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων).
2. **Αστέριος Κουκούδης**, ομιλία σε εκδήλωση του Μορφωτικού Συλλόγου Σοφάδων, Σεπτέμβριος 2001, δημοσίευση στην εφημερίδα «Μνήμες», φύλλο 21^ο.
3. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, κεφ. «Τα βλαχοχώρια γύρω από τη Σαμαρίνα, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
4. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, κεφ. «Τα βλαχοχώρια των Γρεβενών», εκδόσεις Ζήτρος 2001.
5. www.geocities.com/mavroab, Μαυρομάτη Βάσω, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους του Αστέριου Κουκούδη».
6. www.3kala.gr/gnomes/vlahoi, άρθρο για την καταγωγή, την πορεία και το ρόλο των Βλάχων.
7. **Αστέριος Κουκούδης**, ομιλία σε Παμμακεδονικό Αντάμωμα στο χωριό Σκρα (2001) με θέμα «η Ρουμανική προπαγάνδα» δημοσίευση στην εφημερίδα «Μνήμες», φύλλο 24.
8. www.geocities.com/mavroab, Μαυρομάτη Βάσω, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους του Αστέριου Κουκούδη».
9. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Οι Βλάχοι της Μακεδονίας*, Αφιέρωμα στη Μακεδονία, Νέα Εστία 1992.
10. **Αντώνης Μιχ. Κολτσιδης**, *Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993, σελ.37.
11. **Αστέριος Κουκούδης**, ομιλία σε εκδήλωση του Μορφωτικού Συλλόγου Σοφάδων, Σεπτέμβριος 2001, δημοσίευση στην εφημερίδα «Μνήμες», φύλλο 21^ο.
12. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Βλάχοι στο θεσσαλικό κάμπο*, ομιλία σε εκδήλωση του Μορφωτικού Συλλόγου Σοφάδων, Σεπτέμβριος 2001.
13. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 4^{ος}. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας* Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ζήτρος 2001.
14. **Χρυσόχου Μιχαήλ**, *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι* Αθήνα 1909.
15. **Weigand Gustav**, *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, Μετάφραση Thede Kahl, Προλεγόμενα-σχόλια Λαζάρου Αχιλλέας, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
16. www.zagori.gr, «η ιστορία του Ζαγορίου».
17. **Αστέριος Κουκούδης**, ομιλία σε Παμμακεδονικό Αντάμωμα στο χωριό Σκρα (2001) με θέμα «η Ρουμανική προπαγάνδα» δημοσίευση στην εφημερίδα «Μνήμες», φύλλο 24.
18. www.livadi.gr, «η ιστορία των Βλάχων του Λιβαδιού Ολύμπου».
19. www.vlahos.xan.duth.gr/syllogoi, επίσημο site της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων.

Ε) Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

«Στην πλειοψηφία τους δεν θέλουν να θεωρούνται Αρωμούνοι αλλά Έλληνες»¹

Ενώ πλησίαζε η διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι Βλάχοι βρέθηκαν στο επίκεντρο των βαλκανικών πολιτικών ζυμώσεων. Όποια εθνότητα τους προσεταιριζόταν θα είχε μεγαλύτερες εδαφικές απαιτήσεις μετά το θάνατο του 'μεγάλου ασθενούς'. **Χωρίς τους Βλάχους οι Έλληνες αποτελούσαν λιγότερο από το 50% στη Μακεδονία**². Για τους Βούλγαρους ήταν σημαντικό όχι μόνο να εκβουλαριστούν κάποιοι Βλάχοι, αλλά και να αποφευχθεί η ταύτιση των Βλάχων με τους Έλληνες. Γι' αυτό η βλάχικη ταυτότητα αποτέλεσε μεγάλο πολιτικό θέμα.

Αλλά η έννοια αυτή δεν υπήρχε σε προηγούμενους αιώνες. Τα κράτη που δημιουργήθηκαν μετά την αρχαία Ελλάδα ήταν πολυεθνικά: Ρώμη, Βυζάντιο, ακόμη και Οθωμανική αυτοκρατορία. Η δημιουργία ομοιογενών κρατών με κριτήριο την εθνότητα εμφανίστηκε μόνο κατά το τέλος της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όταν κατέστη αναγκαίο να αποφασίσουν οι κάτοικοι αμετάκλητα για την ταυτότητά τους. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας αποφάσιζαν διάφορες ομάδες τίνος μέρος να πάρουν, αλλά όπως έχει δείξει επανειλημμένα η ιστορία, η γλώσσα να αποτελούσε ένα από τα πολλά κριτήρια. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες ήταν η θρησκεία, η ασφάλεια, το οικονομικό συμφέρον, οι εδαφικές ρίζες, οι συγγενικοί δεσμοί, και τα προσωπικά συμφέροντα των αρχηγών που αποφάσιζαν. Αυτοί οι παράγοντες συχνά καθόριζαν και ποιά γλώσσα θα μιλούσε η επόμενη γενιά, όπως ο εξισλαμισμός και η ταύτιση με τους Τούρκους³.

Το προσωπικό των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων (Μοναστήρι αρχές 20^{ου} αιώνα)
Οι εγγράμματοι Βλάχοι υπήρξαν ταυτισμένοι με την ελληνική μόρφωση και παιδεία

Είναι άγνωστο τι πρέσβευαν (αν πρέσβευαν κάτι) για τις εθνικές τους ταυτότητες οι διάφορες ομάδες που ζούσαν στα νότια Βαλκάνια στις διάφορες ιστορικές περιόδους. Όμως βλαχόφωνοι και ελληνόφωνοι συνυπήρχαν τουλάχιστον στον 12ο αιώνα. Κατά την Άννα Κομνηνή, Βλάχοι στην εποχή της υπηρετούσαν στον βυζαντινό στρατό, και μετά την επανάστασή των Ασανιδών, ο αυτοκράτορας Πέτρος στέφτηκε αυτοκράτωρ Βουλγάρων και Ελλήνων⁴. Ίσως λοιπόν η τάση προς την ελληνική γνώση και παιδεία που πιστοποιείται στον 18^ο αιώνα να είχε παράδοση από τα βυζαντινά χρόνια. Επίσης, οι Βλάχοι των νοτίων Βαλκανίων ήταν ορθόδοξοι και άκουγαν αρχαίζοντα ελληνικά στην εκκλησία⁵. Ίσως γι' αυτό καρποφόρησαν και οι

προσπάθειες του Κοσμά του Αιτωλού (1714-1779) να ανοίξει σχολείο σε κάθε χωριό της Ηπείρου για να μάθουν ελληνικά οι Βλάχοι, οι Αρβανίτες, αλλά και τα χωριατόπουλα που μιλούσαν διαλέκτους ⁶. **Αν οι εγγράμματοι Βλάχοι είχαν παραδοσιακά ελληνική μόρφωση, αυτό ίσως εξηγεί την έλλειψη γραπτών ντοκουμέντων στα βλάχικα.**

Είτε λόγω αρχέγονης συγγένειας είτε λόγω διαθέσιμης παιδείας, πολλοί Βλάχοι κατά τον 18^ο αιώνα, φοιτούσαν σε ελληνικά σχολεία, και είχαν ελληνοπρεπή ονόματα ⁷. Μορφωμένοι βλαχόφωνοι προόδευσαν στα ελληνικά γράμματα, όπως ο **Κωνσταντίνος Μέρτζιος**, πλούσιος έμπορος που ανακάλυψε και διέσωσε το ελληνικό αρχείο της Βενετίας και αργότερα έγινε ακαδημαϊκός ⁸. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, φαίνεται ότι οι περισσότεροι ταυτίζονταν με τους Έλληνες. Στην ταύτιση αυτή ίσως συνέβαλε το γεγονός ότι οι Βλάχοι σε κάθε τόπο ήταν σχετικά λίγοι ⁹. Η Μοσχόπολη της νότιας Αλβανίας, η πόλη με το μεγαλύτερο βλάχικο πληθυσμό που θα μπορούσε να αποτελέσει **πυρήνα βλάχικου πολιτισμού**, καταστράφηκε από τους τουρκαλβανούς το 1769 και το 1778, και οι κάτοικοί της διασκορπίστηκαν.

Πως εναρμόνιζαν οι άνθρωποι την βλάχικη τους οντότητα με την ελληνική; Κάποιοι εξέφρασαν τη θεωρία πως Βλάχοι και Γραικοί μαζί αποτελούσαν τους Έλληνες. Σ' αυτό βοηθούσε ίσως και η ουσιαστική εξαφάνιση του όρου Έλληνας μέχρι περίπου το 1827 ¹⁰. **«Οι Γραικοί δεν είναι περισσότερο Έλληνες από μας. Μπορεί εμείς να ‘μαστε Βλάχοι και αυτοί να ‘ναι Γραικοί, όμως μαζί κάνουμε τους Έλληνες»** ¹¹.

Τα γεωγραφικά όρια της σύγχρονης Ελλάδας δεν συμπεριλαμβάνουν τη νότια Σερβία. Όμως λόγω ίσως του πολυεθνικού παρελθόντος του χώρου, ο ελληνισμός συνδέεται πιο πολύ με τη γλώσσα παρά με την καταγωγή ή τη φυλετική καθαρότητα. Κανένας μας δεν ξέρει πού βρίσκονταν οι πρόγονοί του τον 6^ο, 11^ο ή 15^ο αιώνα και τι γλώσσες μιλούσαν. Αν τα ίδια χαρακτηριστικά αγρίων τσοπάνων - ληστών του 10^{ου} αιώνα περιέγραφαν πληθυσμούς που στον 19^ο τουλάχιστον αιώνα ήταν ελληνόφωνοι (όπως οι Σαρακατσάνοι που είχαν ληστρικό παρελθόν) θέμα καταγωγής δεν θα ετίθετο. Επίσης δεν αμφισβητείται συνήθως η ελληνικότητα των Βλάχων που κάποτε αφομοιώθηκαν ή των εν μέρει Βλάχων. **Οι σύγχρονοι βλαχόφωνοι είναι τόσο Έλληνες όσο οποιοιδήποτε άλλοι.**

«Οι Βλάχοι και οι Γραικοί μαζί κάνουν τους Έλληνες»

 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Weigand Gustav**, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, Μετάφραση Thede Kahl, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004 σελ 313.
2. **Αστέριος Κουκουδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους, τόμος Α΄. Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι*, εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000.
3. **Ελένη Αμπατζή**, εκπαιδευτική ψυχολόγος, στέλεχος της World Bank, «άρθρο για την πολιτισμική ταυτότητα των Βλάχων», Washington 2003.
4. **Εξαρχος Γιώργης**, *Μνημεία ζωής και λόγου ενός πολιτισμού που χάνεται*. τόμος β΄ εκδόσεις επικαιρότητα. 2001, τόμος β΄ σελ. 33.
5. «Τα οποία σίγουρα δεν πολυκαταλάβαιναν, όπως και οι ελληνόφωνοι» (**Weigand Gustav** σελ. 345).
6. **Ζαφείρης** σελ. 195.
7. Κατά τον κατά τον Σέρβο καθηγητή **Dusan Popovich** (Ζαφείρης, σελ. 201) Πολλοί Βλάχοι αποκαλούνταν Σωκράτης, Αχιλλέας, Ομηρος, Αγαμέμνων, Κασσάδρα, Αντιγόνη (Ζαφείρης σελ. 140). Τα ονόματα αυτά τα χρησιμοποιούσαν και οι σύγχρονοι Γραικοί.
8. **Παπαθανασίου Γιάννης**, *Ιστορία των Βλάχων*, Εκδόσεις Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 1994 σελ. 80.
9. **Winnifrith**, σελ. 117. Πολλοί Βλάχοι των Σερρών κατά το 1890 υποστήριζαν τους Έλληνες, μιλούσαν ελληνικά, και μερικοί ήταν επιθεωρητές ελληνικών σχολείων (**Weigand Gustav** σελ. 273).
10. **Ο Ρήγας Φερραΐος** έλπιζε πως ο Ναπολέων επρόκειτο να σώσει « la Armâname sh la Grecame sh la tuta Crishtiname» (τους Βλάχους, τους Γραίκους, και όλη τη χριστιανοσύνη - **Εξαρχος** 1994, σελ. 355).
11. Λόγια του **μπαρμπα Ζιώγα** από το Περιθώρι του Νευροκοπίου, στον **Αστέριο Κουκουδη** (2000, σελ. 33, γ΄ τόμος).

ΣΤ) ΒΛΑΧΙΚΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΗΜΑΤΑ

1. Επόνυμοι Βλάχοι εθνικοί ευεργέτες – αγωνιστές – διανοούμενοι – άνθρωποι του πνεύματος

Είναι άγνωστο αν οι Βλάχοι είναι γενετικά ξεχωριστός πληθυσμός, αλλά οι μεικτοί γάμοι έχουν διασκορπίσει τα γονίδιά τους στον γενικό πληθυσμό της Ελλάδας. Η ελληνική ιστορία ωστόσο καταδεικνύει το γεγονός ότι στις φλέβες των Βλάχων κυλούσε από πολύ παλαιότερα ελληνικό αίσθημα και φρόνημα για την υπεράσπιση του οποίου αγωνίζονταν και μοχθούσαν.

«Ο Βλάχικος λαός παρουσίασε τους ηγέτες του, τους μπροστάρηδες στα εθνικά και κοινωνικά του προβλήματα. Οι φωτισμένοι εκπρόσωποί του διακρίθηκαν σε ολόκληρο τον ελληνικό αλλά και τον ευρωπαϊκό χώρο, ταξίδεψαν, δούλεψαν, πλούτισαν, αλλά ποτέ δεν ξέχασαν την καταγωγή τους. Ο πλούτος και η δόξα τους

άνηκε αποκλειστικά στην πατρίδα τους και τους δύσκολους καιρούς αγκάλιαζαν το έθνος τους, την Ελλάδα, είτε με την καρδιά είτε με το πούγκι τους. Διακρινόμενοι σε κάθε εθνικό αγώνα, οι γνήσιοι Κουτσόβλαχοι, έτσι όπως χαρακτηριστικά προσδιορίζονται οι Έλληνες Βλάχοι, καλλιέργησαν τα γράμματα και τον πολιτισμό σε κάθε τους καθημερινή κοινωνική και πνευματική δραστηριότητα. Και ούτε λίγες υπήρξαν αυτές οι προσωπικότητες ούτε η προσφορά αυτών υπήρξε απλή και συνηθισμένη. Υπήρξε τεράστια και μάλιστα όλοι αυτοί αναλώθηκαν και θυσιάστηκαν για την ελευθερίας και την αναστήλωση του έθνους»¹.

Αρκετοί Ρουμάνοι συνηθίζουν να ρωτούν γιατί οι Βλάχοι δεν αναγνωρίζονται ως μειονότητα στην Ελλάδα. Η ελληνική ιστορία όμως δείχνει μέλη αυτής της «μειονότητας» να πράττουν σαν να ήταν ο κορμός του ελληνισμού. Στους βλαχόφωνους συμπεριλαμβάνονται αγωνιστές εναντίον της τουρκοκρατίας, όπως ο **Ρήγας Φεραίος, Γιωργάκης Ολύμπιος**, (ακόμη και τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη διεκδικούν αρκετοί κύκλοι των Βλάχων. Στην Αμερικανική ιστοσελίδα της modern Greek Studies Association υπήρξε έντονος διεκδικητικός διάλογος μετά το 1999, πληροφωρία καθ. Νικόλαου Βερνίκου και Σοφίας Δασκαλοπούλου). Παραδείγματα Βλάχων στο ΕΑΜ, ήταν ο **Αλέξανδρος Σβώλος** και **Ανδρέας Τζήμας**. Βλάχοι ήταν διαπρεπείς λόγιοι όπως ο **Κώστας Κρυστάλλης** και **Χρήστος Ζαλοκώστας**. Εμπορευόμενοι στα Βαλκάνια, πολλοί πλούτισαν κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα, και Βλάχοι ήταν πολλοί από τους εθνικούς ευεργέτες, όπως ο **Νικόλαος Στουρνάρης**, ο **Γεώργιος Αρσάκης**, ο **Μιχαήλ** και ο **Γεώργιος Τοσίτσας**, ο **Γεώργιος Σίνας**. Ο Σιμών Σίνας χρηματοδότησε την ανέγερση της Ακαδημίας Αθηνών, ενώ ο Γεώργιος Αβέρωφ συνέδραμε οικονομικά στους πρώτους Ολυμπιακούς αγώνες. Βλάχοι ήταν πρωθυπουργοί και πρόεδροι όπως ο **Ιωάννης Κωλεττής** (1773-1847), υπουργοί (όπως ο **Ευάγγελος Αβέρωφ**) και αμέτρητοι βουλευτές. Χωρίς να το καταλάβει η πλειοψηφία, οι κυβερνήσεις της χώρας βρέθηκαν πολλές φορές υπό τον έλεγχο αυτής της «μειονότητας». Αλλά και σύγχρονοι λαϊκοί συνθέτες, όπως ο **Απόστολος Καλδάρας**, ο **Κώστας Βίρβος**, ο **Μπάμπης Μπακάλης**, και ο **Δημήτρης Μητροπάνος**.

α) Βλάχοι αγωνιστές – λόγιοι και διανοούμενοι

Ευάγγελος Αβέρωφ Τοσίτσας (1910-1990) Κορυφαίος πολιτικός και λογοτέχνης του 20^{ου} αιώνα. Γεννήθηκε στα Τρίκαλα, με καταγωγή από το Μέτσοβο, απόγονος της ιστορικής οικογένειας των εθνικών ευεργετών του έθνους. Διετέλεσε υπουργός επί σειρά ετών. Λογοτέχνης με πλούσιο συγγραφικό έργο. Ίδρυσε το «Τοσίτσιο Ίδρυμα» με δωρεά του βαρώνου Μιχαήλ Τοσίτσα.

Πατριάρχης Αθηνάγορας ο Α' (1886-1972) Οικουμενικός Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης, Βλάχος στην καταγωγή από το Βασιλικό Παγωνίου της Ηπείρου.

Οδυσσέας Ανδρούτσος (1788-1825) Πολέμαρχος της Ελληνικής Επανάστασης.

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879) Κορυφαίος Έλληνας ποιητής, με έργα εμπνευσμένα από τους αγώνες των ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης.

Ιάκωβος Βίρβος (1935-1965) Μητροπολίτης Χριστουπόλεως, προϊστάμενος όλων των ορθοδόξων ναών της Αγγλίας, από την Κρασιά Ασπροποτάμου.

Ευθύμιος Βλαχάβας (1770-1808) Βλάχος Αρματολός των Χασίων

Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806) Κληρικός, λόγιος, ένας από τους σπουδαιότερους διδάσκαλους του Γένους, γεννημένος στην Κέρκυρα από οικογένεια Αρβανιτόβλαχων της Ηπείρου.

Γεωργάκης Ολύμπιος (1772-1821) Αρματολός του Ολύμπου από το Βλαχολίβαδο, ο φόβος κι ο τρόμος των Τούρκων. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρία και πρωτοστάτησε σε κάθε επαναστατικό αγώνα.

Κλεόβουλος Γιαννούσης Πρώην βουλευτής Τρικάλων και υπουργός Γεωργίας.

Καπετάν – Γούσης Αντιστασιακός από το Συρράκο Ιωαννίνων στον αγώνα κατά των Γερμανών.

Γριβαίοι Οικογένεια με πλούσια ηρωική παράδοση, γνωστοί αρματολοί ηπειρώτικης βλάχικης καταγωγής.

Δεληγιανναίοι (Τσαπαίοι) Αρματολοί από το Μέτσοβο με έντονη ηρωική δράση.

Διονύσιος ο «Σκυλόσοφος» Επίσκοπος Λάρισας από την Αβδέλλα, ένας από τους υποκινητές της Ελληνικής Επανάστασης.

Μητροπολίτης Δοσίθεος Μετσοβίτης, Μητροπολίτης Αργυροκάστρου με έντονη κοινωνική δραστηριότητα.

Νεόφυτος Δούκας (1760-1845) Κληρικός, λόγιος και μεγάλος διδάσκαλος του Γένους από το Ζαγόρι, μεγάλωσε στο Μέτσοβο.

Δημήτριος Ευρυγένης Δικηγόρος και καθηγητής της Νομικής Σχολής Θεσσαλονίκης, Βλάχος στη καταγωγή από την Άνω Μακεδονία.

Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858) Ποιητής και αγωνιστής του '21 από το Συρράκο.

Αλέξανδρος Ζάννας Βουλευτής των Φιλελευθέρων από το Βλαχολίβαδο Ολύμπου.

Θεόδωρος Ζιάκας ο Γεροζιάκας, σπουδαίος αρματολός από το Μακρυνόρος των Γρεβενών, πολέμησε σκληρά τους Τούρκους στα βουνά.

Γεώργιος Ζούκης (1890-1972) Φιλολόγος – παιδαγωγός από την Κρασιά Ασπροποτάμου

Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ΄ Βλάχος στην καταγωγή από το Κρούσοβο. Διετέλεσε Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1878-1884 και 1901-1912), προσέφερε τα μέγιστα στην αναδιοργάνωση του Πατριαρχείου και την κατοχύρωση προνομίων στο Έθνος.

Απόστολος Καλδάρας Κορυφαίος λαϊκός μουσικοσυνθέτης

Γεώργιος Καραϊσκάκης (1782-1827) Ηγετική φυσιογνωμία της Ελληνικής Επανάστασης από το Μουζάκι Τρικάλων.

Νικόλαος Κασομούλης (1797-1872) Αγωνιστής του '21 και διακεκριμένος συγγραφέας από τη Σιάτιστα Κοζάνης.

Αντώνιος Κεραμόπουλος (1870-1960) Αρχαιολόγος, καθηγητής κι ακαδημαϊκός του πανεπιστημίου της Αθήνας με πλούσιο συγγραφικό έργο, από τη Βλάστη της Κοζάνης.

Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779) Ο μεγαλύτερος διδάσκαλος του Γένους, ο «Άγιος των Βλάχων», ιδρυτής περισσοτέρων από 230 σχολείων, κήρυκας της ελληνικής γλώσσας και θρησκείας, ο κορυφαίος εκπρόσωπος του Διαφωτισμού.

Κωνσταντίνος Κούμας (1777-1836) περίφημος διαφωτιστής και διδάσκαλος του Γένους με καταγωγή από τα βλαχοχώρια των Γρεβενών.

Κωνσταντίνος Κρυστάλλης (1868-1894) Σπουδαίος ποιητής και πεζογράφος από το Συρράκο.

Ιωάννης Κωλέτης (1778-1847) Γιατρός από το Συρράκο. Αγωνιστής του '21. Πρωθυπουργός της Ελλάδας (1847)

Σπυρίδων Λάμπρου (1815-1919) Πρωθυπουργός της Ελλάδος (1916-17)

Χαράλαμπος Λέκας Μέλος της Φιλικής Εταιρίας από το Κρούσοβο.

Γρηγόρης Λιάκας Οπλαρχηγός από το Κλεινοβό του Ασπροποτάμου.

Δημήτριος Μακρής Δικηγόρος από το Μοναστήρι Άνω Μακεδονίας, διετέλεσε υπουργός επί κυβερνήσεων Κωνσταντίνου Καραμανλή.

Αδελφοί Μανάκια (Ιωάννης & Μιλτιάδης) Οι πρώτοι κινηματογραφιστές των Βαλκανίων από την Αβδέλλα των Γρεβενών.

Κωνσταντίνος Μέρτζιος Βλάχος έμπορος στην Βενετία, διασώστης του ελληνικού αρχείου στη Βενετία

Μάρκος Μπότσαρης (1786-1823) Ο περίφημος οπλαρχηγός της Επανάστασης.

Γιάννος Μπουκουβάλας (1715-1780) Καταδίωξε τον παππού του Αλή Πασά, γενάρχη, αρματολός από τα Άγραφα.

Νικοτσάρας (1768-1808) Περίφημος αρματολός του Ολύμπου, επικεφαλής πειρατικού στόλου στο Αιγαίο.

Κωνσταντίνος Νικολαΐδης Συγγραφέας του πρώτου λεξικού της Κουτσοβλάχικης γλώσσας το 1909.

Κωνσταντίνος Ντάκος Από το Κατάφυτο Ασπροποτάμου, διετέλεσε Αρχηγός της Χωροφυλακής.

Ιωάννης Πανταζίδης (1827-1900) Φιλολόγος – παιδαγωγός από το Κρούσοβο.

Πέτρος Παπαγεωργίου (1859-1914) Φιλολόγος – καθηγητής από το Κρούσοβο, συντάκτης αξιολογών συγγραμμάτων.

Ζιώγος – Παπαγιάννης Αγωνιστής της εθνεργεσίας από το Μέτσοβο.

Αλέξανδρος Παπάγος (1883-1955) Κορυφαίος Στρατάρχης, έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς Αγώνες και στην Μικρασιατική Εκστρατεία. Διετέλεσε Πρωθυπουργός της Ελλάδος (1952-1955)

Κωνσταντίνος Παπαστάθης Συνταγματάρχης Χωροφυλακής και Υποδιευθυντής της Αστυνομίας από την Κρανιά Ασπροποτάμου.

Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλής (1757-1798) Ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης, ο οραματιστής της Μεγάλης Ελλάδας, εθνεγέρτης στο πλευρό του Αλέξανδρου Υψηλάντη. Γεννήθηκε στο Βελεστίνο με καταγωγή από το βλαχοχώρι της Πίνδου, Περιβόλι.

Δημήτριος Σάντης Καθηγητής της Νομικής Σχολής Θεσσαλονίκης από το Γκόπεσι.

Στέφανος Σαράφης (1890-1957) Ηγέτης του Ε.Λ.Α.Σ., γεννημένος στα Τρίκαλα.

Γεώργιος Σταύρου (1785-1869) Αγωνιστής του Γένους από τα Ζαγοροχώρια της Ηπείρου.

Τζαβελαίοι Ηρωική φάρα με καταγωγή από το Σούλι της Ηπείρου. Ανέδειξε περίφημους αγωνιστές κι αρματολούς (Κίτσος, Γεώργιος, Νικόλαος, κτλ.)

Βασίλης Τσιτσάνης (1917-1984) Ο μεγάλος ρεμπέτης μουσικοσυνθέτης, γεννημένος στα Τρίκαλα, ηπειρώτικης βλάχικης καταγωγής.

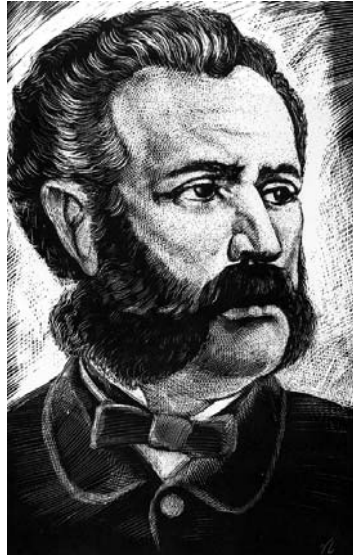
Γεώργιος Τσολάκογλου (1886-1948) Πρωθυπουργός της Κατοχής, με βλάχικη καταγωγή από τη Ρεντίνα των Αγράφων

Δημήτριος Ύπατρος Υπασπιστής του Αλέξανδρου Υψηλάντη, αγωνιστής του '21 από το Μέτσοβο.

Ιωάννης Φαρμάκης (1751-1821) Επιφανής Απόστολος της Φιλικής Εταιρίας, οπλαρχηγός του Ολύμπου από τη Βλάστης της Κοζάνης.

Ιωάννης Φλώρος Οπλαρχηγός από τη Σαμαρίνα που θυσιάστηκε το 1821 στην Πελοπόννησο

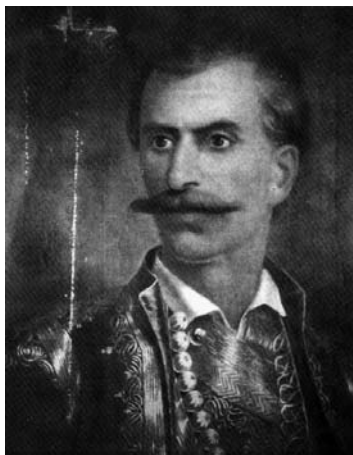
Απόστολος Χατζής Αγωνιστής της εθνεργεσίας του Γένους από το Μέτσοβο.

Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879), κορυφαίος εθνικός μας ποιητής

Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσίτσας (1910-1990), λογοτέχνης & πολιτικός

Γεωργάκης Ολύμπιος (1772-1821), κορυφαίος οπλαρχηγός του Ολύμπου

Κίτσος Τζαβέλας (1801-1855), ήρωας της ελληνικής επανάστασης

Γεώργιος Καραϊσκάκης (1782-1827), ήρωας της ελληνικής επανάστασης

Μάρκος Μπότσαρης (1786-1823), ήρωας της ελληνικής επανάστασης

Νεόφυτος Δούκας (1760-1845), κληρικός, λόγιος και μεγάλος διδάσκαλος του Γένους

Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806), κληρικός, λόγιος και μεγάλος διδάσκαλος του Γένους

Ιωάννης Φαρμάκης (1751-1821), μέλος της Φιλικής Εταιρίας και οπλαρχηγός

Ρήγας Φεραΐος ή Βελεσπινλής (1757-1798), ο οραματιστής της Μεγάλης Ελλάδας

Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας ο Α΄ (1886-1972)

Οδυσσέας Ανδρούτσος (1788-1825), πολέμαρχος της ελληνικής επανάστασης

Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ ο Γ΄

Αλέξανδρος Παπάγος (1883-1955), Στρατάρχης και Πρωθυπουργός της Ελλάδος

Ιωάννης Κωλέτης (1778-1847), Πρωθυπουργός της Ελλάδος

β) Βλάχοι ευεργέτες – δωρητές του έθνους

Οι Βλάχοι στηρίχθηκαν αρκετά ως λαός στο εμπορικό τους δαιμόνιο και στην τάση που είχαν να κυνηγούν την τύχη τους σε διαφορετικά μέρη, κάτι που

προωθούσαν άλλωστε και οι εθνικές και οικονομικές συγκυρίες των διάφορων περιόδων. Το εμπορικό τους δαιμόνιο και η έντονες δραστηριότητες που ανέπτυξαν στην ξενιτιά συνετέλεσαν γρήγορα στην κοινωνική αναγνώριση και τον πλουτισμό τους.

«Οι Κουτσόβλαχοι που πρόκοψαν στο εξωτερικό και έφτιαξαν σπουδαίες περιουσίες δε λησμόνησαν στην πλειοψηφία τους την πατρίδα. Αυτό άλλωστε πρόσταζε και η βλάχικη παιδεία. Κάθε ξενιτεμένος Βλάχος, έπρεπε επιστρέφοντας, όχι μόνο να φροντίσει για την οικογένειά του, τα παιδιά του και τους δικούς του ανθρώπους, αλλά να προσφέρει στον τόπο του. Ήταν η «ευχή» και η «κατάρα» που έδιναν οι μανάδες στα παιδιά τους που έπαιρναν το δρόμο της ξενιτιάς. **Έπρεπε πρωτίστως να βοηθήσουν τον τόπο τους, τη δική τους πατρίδα, αλλιώς δεν θα ήταν Βλάχοι**»².

Η μεγάλη εθνική και κοινωνική προσφορά των Βλάχων έφτανε σε περιόδους που η Ελλάδα την είχε απεριόριστη ανάγκη, τη στιγμή που ο λαός έβγαινε εξουθενωμένος από τη σκλαβιά και τα εισοδήματα της φτωχής δημόσιας παραγωγής ήταν ανύπαρκτα.

«Οι Βλάχοι είναι η μοναδική πολιτισμική κοινότητα που έχει τροφοδοτήσει κατά κόρον με χρήματα τον ελληνισμό. Ο μεγαλύτερος αριθμός από κοινωφελή, πολιτιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα που κοσμούν αυτή τη στιγμή την Αθήνα κυρίως κι άλλες ελληνικές πόλεις αποτελούν προσφορά Βλάχων που δούλεψαν και εργάστηκαν σκληρά μακριά από τα σπίτια και τον τόπο τους»³.

Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του Νικολάου Μέρτζου από το Νυμφαίο της Φλώρινας, ο οποίος τονίζει επιγραμματικά πως «όλοι περίπου οι μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες, πλην του Συγγρού, είναι Βλάχοι στο σύνολό της».

Οι πιο διάσημοι Βλάχοι ευεργέτες του έθνους αναφέρονται παρακάτω. Ωστόσο, κατά καιρούς υπήρξαν πολλοί περισσότεροι από της, οι οποίοι αν και δεν έγιναν ευρύτερα γνωστοί για τα έργα της, η συμβολή της, ιδίως στη διαμόρφωση των τοπικών της κοινωνιών υπήρξε μέγιστη.

Γεώργιος Αβέρωφ (1818-1899) Υπήρξε της από της κορυφαίους ευεργέτες της Ελλάδος. Γεννήθηκε στο Μέτσοβο και απέκτησε τεράστια περιουσία με το εμπόριο στην Αλεξάνδρεια, την οποία διέθεσε για εθνικούς σκοπούς. Ο Αβέρωφ διέθεσε 2.000.000 χρυσά φράγκα για το κτίσιμο του Καλλιμάρμαρου Σταδίου, στο οποίο έγιναν οι πρώτοι νεώτεροι Ολυμπιακοί Αγώνες. Ολοκλήρωσε την ανέγερση του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, έκτισε τη Σχολή Ευελπίδων και το εφηβαίο σωφρονιστικό κατάστημα (φυλακές Αβέρωφ). Στην Αλεξάνδρεια διέθεσε τεράστια χρηματικά ποσά για την ίδρυση ελληνικών σχολείων και νοσοκομείου, καθώς και για βοήθεια της ομογενείας του. Στην ιδιαίτερή του πατρίδα, το Μέτσοβο, δώρισε περίπου 100.000 χρυσές λίρες για δρόμους, πλατείες, σχολεία, εκκλησίες, ιδρύματα και ορφανοτροφείο.

Απόστολος Αρσάκης (1792-1874) Γιατρός και μεγάλος εθνικός ευεργέτης από την Χοτάχοβα της Ηπείρου. Δώρισε στο Ελληνικό Κράτος το περίφημο ελληνικό εκπαιδευτήριο θηλέων, το Αρσάκειο.

Νικόλαος και Στέργιος Λούμπας Μεγαλέμποροι του εξωτερικού (Βιέννη) από τη Βλάστη της Κοζάνης, χάρισαν στο κράτος μεγάλα χρηματικά ποσά για εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Ευάγγελος Ζάππας (1800-1865) Αγωνιστής της Επανάστασης και ταυτόχρονα εθνικός ευεργέτης από το Λάμποβο της Βορείου Ηπείρου. Αφησε περίπου 6.000.000 χρυσές δραχμές στην επιτροπή των Ολυμπίων, τα οποία ποτέ δεν παρέλαβε η Ελληνική κυβέρνηση από τη Ρουμανική.

Κωνσταντίνος Ζάππας (1813-1895) Μετά το θάνατο του εξαδέλφου του Ευάγγελου Ζάππα φροντίζει για την εκτέλεση της διαθήκης του, αυξάνει την περιουσία του και συντελεί τα μέγιστα στην ίδρυση σχολείων, εκπαιδευτηρίων στο Λάμποβο, την Ανδριανούπολη, την Κωνσταντινούπολη και την Αθήνα. Κορυφαία ευεργεσία του το Ζάππειο Μέγαρο της Αθήνας.

Δημήτριος Ποστόλακας Μετσοβίτης, που δώρισε στην Εθνική Βιβλιοθήκη 1995 τόμους με πολλά αρχέτυπα και της πρώτες εκδόσεις.

Γεώργιος Σίνας (1783-1856) Μοσχοπολίτης, μεγάλος ευεργέτης. Αποκτώντας τεράστια περιουσία με το εμπόριο βαμβακιού, ανέπτυξε πρωτοποριακές για την εποχή δραστηριότητες (ίδρυσε συγκοινωνιακές επιχειρήσεις, ατμοπλοϊκές εταιρίες, κατασκεύασε γέφυρες στο εξωτερικό, πρωτοστάτησε σε σιδηροδρομικές προεκτάσεις κτλ). Ποτέ της δεν ξέχασε την πατρίδα του, αν και ζούσε μακριά από αυτή. Το 1843 δαπάνησε μεγάλα ποσά για το πλέον πρωτοποριακό έργο της εποχής για τα δεδομένα της Αθήνας, το Αστεροσκοπείο, ενώ συντέλεσε και στη δημιουργία άλλων ιδρυμάτων.

Σίμων Σίνας (1810-1876) Γιος του Γεώργιου Σίνα, χρηματοδότησε ολόκληρο το ποσό για την ανέγερση της Ακαδημίας Αθηνών, έκτισε πλήθος ορθόδοξων ναών, της το ναό της Αγίας Τριάδος και δραστηριοποιήθηκε σε αρκετές ακόμη ευεργεσίες για τον τόπο.

Νικόλαος Στουρνάρας (1806-1853) Εθνικός ευεργέτης από το Μέτσοβο. Ανιψιός του Μιχαήλ Τσοσίτσα, στον εμπορικό οίκο του οποίου δραστηριοποιήθηκε έντονα στην Αλεξάνδρεια και πλούτισε. Συντέλεσε στην ανέγερση του Εθνικού μετσόβιου Πολυτεχνείου, δώρησε μεγάλα χρηματικά ποσά σε κοινωφελή ιδρύματα σε Αθήνα και Αλεξάνδρεια και θεμελίωσε μαζί με το θείο του το σχολείο της ιδιαίτερής του πατρίδας, του Μετσόβου.

Θεόδωρος Τσοσίτσας Αδελφός του Μιχαήλ Τσοσίτσα από το Μέτσοβο. Δώρισε το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας που απέκτησε σε κοινωφελή ιδρύματα.

Μιχαήλ Τσοσίτσας ο Α' (1787-1856) Κορυφαίος εθνικός ευεργέτης από το Μέτσοβο. Στην Αλεξάνδρεια ανέπτυξε της εμπορικές του δραστηριότητες έντονα, ενώ ο Βασιλιάς Όθων τον διόρισε πρώτο πρόξενο της Ελλάδας στην Αλεξάνδρεια. Την τεράστια περιουσία που απέκτησε την δώρισε για την δημιουργία αναρίθμητων

ευεργεσιών (Μετσόβιο Πολυτεχνείο, εκπαιδευτικά ιδρύματα στο Μέτσοβο, την Αθήνα και την Αλεξάνδρεια, νοσοκομεία, εκκλησίες) ενώ ταυτόχρονα ενίσχυσε πολλούς ομογενείς του οικονομικά.

Μιχαήλ Τσσίτσας ο Β΄ (1885-1950) Εγγονός του Μιχαήλ Τσσίτσα. Έζησε στην Ελβετία και διέθεσε την μεγάλη του περιουσία για κοινωφελή έργα στην ιδιαίτερή του πατρίδα, το Μέτσοβο και την Ήπειρο.

Μιχαήλ Τσσίτσας (1787-1856) Βλάχος δραστήριος έμπορος από το Μέτσοβο.
Κορυφαίος εθνικός ευεργέτης

Νικόλαος Στουρνάρας (1806-1853) Μεγάλος εθνικός ευεργέτης από το Μέτσοβο

Γεώργιος Αβέρωφ (1818-1899), ο κορυφαίος Βλάχος ευεργέτης της Ελλάδας από το Μέτσοβο

Απόστολος Αρσάκης (1792-1874) Γιατρός και μεγάλος ευεργέτης από την Ήπειρο

2. Βλάχικα ιδρύματα και ευεργετήματα

Αξίζει να αναφέρουμε συνοπτικά τα σπουδαιότερα ιδρύματα ή μνημεία που κοσμούν σήμερα την Αθήνα κι όχι μόνο και αποτελούν Βλάχικες ευεργεσίες. Με την αναφορά της αυτή δεν επιδιώκουμε κάτι περισσότερο από το να καταδείξουμε την προσφορά ορισμένων Βλάχων στη διαμόρφωση του ελληνικού κράτους η οποία είναι ορατή και της συνοδεύει όσα χρόνια κι αν περάσουν. Ταυτόχρονα πρέπει να πειστούμε ότι οι Κουτσόβλαχοι ως πολιτισμική κοινότητα που στήριξε την Ελλάδα όσο καμία άλλη αξίζουν σημαντική και ξεχωριστή θέση στη μνήμη της.

Το Αβερώφειο Γυμνάσιο Μετσόβου. Από τον Γεώργιο Αβέρωφ.

Το Παναθηναϊκό Στάδιο (Καλλιμάρμαρο). Το 1895 ο Γεώργιος Αβέρωφ προσέφερε για τη δημιουργία του 2.000.000 χρυσά φράγκα.

Η Γεωργική Σχολή Λάρισας Το 1911 από τον Γεώργιο Αβέρωφ.

Το Αρσάκειο. Προσφορά του Απόστολου Αρσάκη, αποτελεί εκπαιδευτήριο θηλέων.

Η Σχολή Ευελπίδων. Δωρεά του Γεωργίου Αβέρωφ (1889-1894).

Το Αβερύφειο Γυμνάσιο Αλεξάνδρειας. Από τον Γεώργιο Αβέρωφ για την ελληνική εκπαίδευση των Ελλήνων της Αλεξάνδρειας.

Το Αστεροσκοπείο Αθηνών. Κτίστηκε το 1843 με έξοδα του Γεωργίου Σίνα.

Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Ιδρύθηκε από τον Γεώργιο Σταύρου.

Το Αργοντικό Μουσείο του Βαρόνου Μιχαήλ Τσοίτσα. Σπίτι του Μιχαήλ Τσοίτσα που λειτουργεί ως Μουσείο στο Μέτσοβο.

Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Ευεργέτες υπήρξαν οι Γεώργιος Αβέρωφ, Νικόλαος Στουρνάρας και Μιχαήλ Τσοίτσας.

Το Ζάππειο Μέγαρο. Έργο του Κωνσταντίνου Ζάππα που ξεπέρασε σε κόστος τα 2.000.000 δραχμές.

Η Σιναία Ακαδημία Αθηνών. Δωρεά του Σίμων Σίνα (1887)

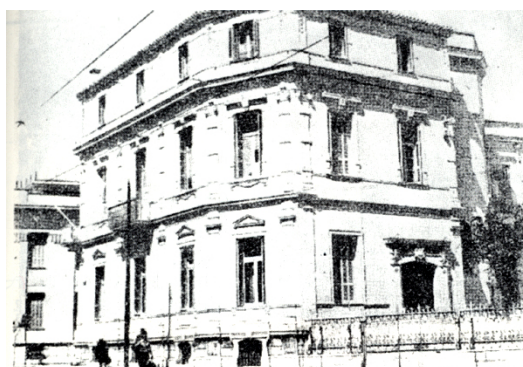
Το Θωρηκτό Αβέρωφ. Το στολίδι του Πολεμικού Ναυτικού, αποκτήθηκε με δαπάνες περίπου 2.500.000 χρυσών φράγκων του Γεωργίου Αβέρωφ.

Η Τσοίτσειος Σχολή Αλεξάνδρειας. Από τον Μιχαήλ Τσοίτσα.

Το Τσοίτσειο Παρθεναγωγείο Αθηνών. Από τον Μιχαήλ Τσοίτσα.

Το Αβερύφειο Σωφρονιστήριο. Από τον Γεώργιο Αβέρωφ

Η Φοιτητική Εστία του Βαρόνου Μιχαήλ Τσοίτσα στην Κηφισιά. Από τον Μιχαήλ Τσοίτσα.

Το Τσοίτσειο Παρθεναγωγείο των Αθηνών

Η Σιναία Ακαδημία των Αθηνών

Το Αρσάκειο Μέγαρο

Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Το Θωρηκτό Αβέρωφ Γ.

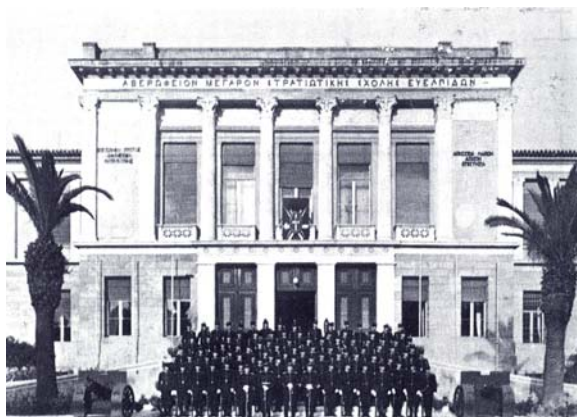
Το Ζάππειο Μέγαρο των Αθηνών

Το Αβερύφειο Σωφρονιστήριο των Αθηνών

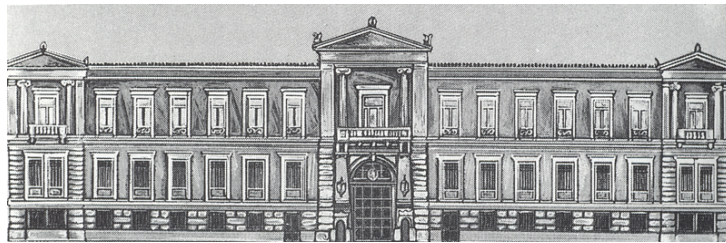
Το Αστεροσκοπείο των Αθηνών

Η Αβερύφειος Σχολή Ευελπίδων

Η Αβερώφειος Σχολή στη Λάρισα

Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

*** Οι φωτογραφίες και τα ονόματα των Βλάχων αγωνιστών, ευεργετών, λογίων, διανοουμένων και προσωπικοτήτων, καθώς και οι φωτογραφίες των Βλάχικων ευεργετημάτων αντλήθηκαν από το βιβλίο του **Αντώνη Μιχ. Κολτσίδα** «**Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη**», (παράρτημα: φωτογραφικό υλικό και επώνυμες βλάχικες προσωπικότητες και ιδρύματα), εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.

1,2,3. **Ιωάννης Δήμας**, (καθηγητής Χορολογίας Ελληνισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας) σε συνέντευξη που μας παραχώρησε τον Απρίλιο του 2004 στα Τρίκαλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά

Εισαγωγή

Όσο ξεχωριστοί υπήρξαν οι Βλάχοι για την λατινοφωνία τους, άλλο τόσο χαρακτηριστικοί υπήρξαν για τις πληθυσμιακές μετακινήσεις και για την διασπορά τους. Οι έντονες πιέσεις που δέχονται οι εγκαταστάσεις των Βλάχων στις περιοχές της Πίνδου από τους Τούρκους και τους Αλβανούς και οι κλιμακούμενες ένοπλες επιθέσεις και καταστροφές της **Μοσχόπολης, της Γράμμουστας, της Νικολίτσας,** και άλλων μεγάλων Βλάχικων Μητροπόλεων οδηγούν σε διαδοχικές μεταναστεύσεις και σε διασκορπισμό ανθρώπων και κοπαδιών κατά την διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα.

Μεγάλες ή μικρότερες ομάδες εγκαταλείπουν τον μητροπολιτικό τους χώρο στην ραχοκοκαλιά της Πίνδου προς τον ορίζοντα του ελλαδικού χώρου, των Βαλκανίων και ακόμη πιο πέρα. Πλημμυρίζουν **τα Μακεδονικά εδάφη** δημιουργώντας νέους οικισμούς στα ορεινά και παροικίες στις αναπτυσσόμενες πολιτείες ¹.

Επίσης μερικές ομάδες Βλάχων φτάνουν **στις πλαγιές της Ροδόπης, τις πολιτείες της Βουλγαρίας,** εγκαθίστανται σε **πόλεις της Σερβίας** και ενισχύουν τις ελληνορθόδοξες παροικίες **στις Παραδουνάβιες περιοχές** ². Τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας έχουμε εκπατρισμούς και μετοικίσεις σε πολλές κωμοπόλεις και διάφορες πόλεις και χωριά μέσα στον Ελληνικό χώρο ³.

Οι διασπορές και εγκαταστάσεις των Κουτσόβλαχων μπορούν να αποδοθούν περισσότερο στην ανάγκη της μετακίνησης για την εξεύρεση τροφής των αιγοπροβάτων τους μιας και η κτηνοτροφία αποτελούσε το βασικό παράγοντα επιβίωσης τους. Όμως οι Βλάχοι δεν είναι μόνο αγράμματοι ορεσίβιοι αλλά είναι και μεγαλέμποροι, τσιφλικάδες, βιοτέχνες, λόγιοι, πολιτικοί και εθνικοί ευεργέτες, γεγονός που τους οδήγησε σε νέες αποικίες για να αναπτύξουν τις δραστηριότητες αυτές.

Έτσι Βλάχοι εγκαταστάθηκαν: **Στην Θεσσαλία,** όπου οι ορεινοί πληθυσμοί της Πίνδου θα βρουν απέραντες πεδινές εκτάσεις, οι οποίες αποτελούν ιδανικό τόπο για βοσκή. **Στις πεδιάδες της Βέροιας** και των γύρω περιοχών όπου δημιουργούν νέους οικισμούς, αναπτύσσουντας παράλληλα με την κτηνοτροφία και το εμπόριο. **Στην νότια Ήπειρο, την Αιτωλοακαρνανία και την Στερεά Ελλάδα** δημιουργώντας Βλάχικες εγκαταστάσεις σε ορεινές και πεδινές περιοχές. Η διασπορά των Βλάχων μοιάζει σαν μια μικρογραφία της διασποράς των Εβραίων με την διαφορά πως οι Βλάχοι δεν έχασαν ποτέ την δική τους «Γη της Επαγγελίας» στις πλαγιές της Πίνδου ⁴.

Αν λάβουμε υπόψη μας ποιοι ήταν οι βλάχικοι οικισμοί και οι εγκαταστάσεις που απελευθερώθηκαν και ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα μέχρι το 1912, αποδεικνύεται ότι όχι μόνο η δημογραφική πλειοψηφία των Βλάχων, αλλά και το σύνολο των

βλάχικων Μητροπολιτικών εστιών, εκτός της παρηκμασμένης Μοσχόπολης και ορισμένων ελάχιστων εξαιρέσεων (π.χ. Σίπισκα και Γκόπεσι), αποτελούν οριστικά πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της Ελληνικής γης. Μόνο στις πλαγιές της Πίνδου, **από τη Γράμμοστα έως το Περτούλι**, εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμη και σήμερα 80 περίπου ορεινά μητροπολιτικά βλαχοχώρια, παρά τις βαθιές αλλαγές που επέφεραν οι δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Μικρές ή μεγάλες συγκεντρώσεις ομάδες βλάχικης καταγωγής υπάρχουν **από τη Ξάνθη μέχρι την Κέρκυρα** κι **από τις εκβολές του Αχελώου μέχρι τις εκβολές του Σπερχειού, μέχρι τις γειτονιές της Αθήνας**⁵.

Στην Ελλάδα και σε αντίθεση με την εικόνα που παρουσιάζει η βλάχικη δημογραφία στις γύρω βαλκανικές χώρες, ένα μεγάλο πλήθος νεότερων βλάχικων εγκαταστάσεων στα πεδινά μέρη, στα αστικά, οικονομικά και διοικητικά κέντρα συνυπάρχει μαζί με τις πολυάριθμες μεσαιωνικές και ορεινές μητροπόλεις όλων των Βλάχων. Η αποτύπωση της πυκνής Βλάχικης διασποράς καταδεικνύει το γεγονός πως η ίδια η Ελλάδα αποτελεί την αναμφισβήτητη «Μητρόπολη των Βλάχων» και ότι οι Βλάχοι στις γύρω βαλκανικές χώρες βρίσκονται στη Διασπορά⁶.

ΟΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΣΤΙΕΣ ΕΚΚΙΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Δρόσος Ιωάννης**, πρόλογος στο βιβλίο του **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, εκδόσεις Ζήτηρος 2000.
2. **Αντώνης Κολτσιδάς**, *Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, σελ.72, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
3. www.geocities.com/mavroab, **Μαυρομάτη Βάσω**, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους του Αστέριου Κουκούδη».
4. **Αντώνης Κολτσιδάς**, *Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, σελ.71, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
5. **Αστέριος Κουκούδης**, www.otenet.gr/vlahoi.
6. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, σελ.33, εκδόσεις Ζήτηρος 2000.

Α) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΝΟΤΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ

Η Πίνδος αποτελεί την ραχοκοκαλιά των Βλάχικων μητροπόλεων. **Οι Βλάχοι της Νότιας Πίνδου και πιο συγκεκριμένα η περιοχή του Ασπροποτάμου και του Μαλακασίου («Χώρα Μετσόβου» και «Βλαχοτζουμέρκο»)** υπήρξαν ένα από τα σημαντικότερα κέντρα των Βλάχων, συγκεντρώνοντας τη μεγαλύτερη και πυκνότερη μάζα βλάχικων οικισμών. Στις πλαγιές των βουνών της περιοχής χτυπούσε η καρδιά του βλάχικου κορμού της Πίνδου ¹.

Οι Βλάχικοι οικισμοί του Ασπροποτάμου και του Μαλακασίου διατήρησαν μέχρι σήμερα ένα μεγάλο τμήμα του βλάχικου δημογραφικού δυναμικού της Μεγάλης Βλαχίας. Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει ο Π. Αραβαντινός προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα **στα βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου κατοικούσαν περισσότερες από 3.000 οικογένειες, ενώ στα χωριά της χώρας του Μετσόβου υπήρχαν περίπου 1.600 οικογένειες και στο Βλαχοτζουμέρκο αναφέρονται 594 οικογένειες**. Αν προσθέσουμε και μερικές βλάχικες οικογένειες διασκορπισμένες στα χειμαδιά της θεσσαλικής πεδιάδας οι Βλάχοι ξεπερνούσαν τους **25.000** στην περιοχή ². Περίπου ανάλογα στοιχεία μας δίνει και ο G.Weigand ³.

Μετά την ενσωμάτωση στην Ελλάδα το 1881 των περιοχών αυτών οι Βλάχοι αποτελούσαν τουλάχιστον το **28%** του πληθυσμού στις επαρχίες των Τρικάλων και της Καλαμπάκας ⁴. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα παρατηρούμε μια τάση των Βλάχων του Ασπροποτάμου και του Μαλακασίου για μονιμότερη εγκατάσταση προς τις πεδινές εκτάσεις της Θεσσαλίας που ήταν πλέον ελληνικές. Έτσι άρχισε να ενισχύεται περισσότερο η βλάχικη παρουσία στα αστικά, οικονομικά και διοικητικά κέντρα της πεδιάδας. Ταυτόχρονα αναπτύχθηκαν νέοι ορεινοί βλάχικοι οικισμοί στις ανατολικές πλαγιές του Κόζιακα, όπως τα χωριά **Κορομηλιά και Κόρη** ⁵.

Η αίσθηση της ασφάλειας που δημιουργούσε η νέα ελληνική διοίκηση, αλλά κυρίως τα προβλήματα που δημιουργούσε το συνεχές πέρασμα των ημινομάδων Βλάχων (από τους ορεινούς οικισμούς στα χειμαδιά τους) από τα σύνορα και η φορολογία των τελωνείων, ενίσχυσαν περισσότερο την τάση για οργάνωση σταθερότερων χειμαδιών. Πολλοί Βλάχοι της Νότιας Πίνδου δημιούργησαν οριστικές εγκαταστάσεις στα πεδινά και ασχολήθηκαν παράλληλα με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Αρκετοί μάλιστα εύποροι μεγαλοτσελνιγκάδες προχώρησαν σταδιακά στην αγορά κτημάτων στα πεδινά από Τούρκους τσιφλικάδες που αποχωρούσαν από την περιοχή.

Στις μέρες μας σε ολόκληρο τον νομό Τρικάλων οι Βλάχοι αποτελούν το **35%** των κατοίκων, ενώ σημαντικό είναι το γεγονός ότι **στα περισσότερα βλαχοχώρια του Μαλακασίου και του Ασπροποτάμου οι κάτοικοι διατηρούν την βλάχικη γλώσσα**⁶.

A1) Τα Βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου

Κατά μήκος του νοτίου τμήματος της οροσειράς της Πίνδου, βρίσκεται η πιο πυκνοκατοικημένη ομάδα βλάχικων χωριών, τα επονομαζόμενα **βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου**. Η περιοχή ονομάζεται έτσι κυρίως γιατί πολλά από τα χωριά βρίσκονται γύρω από τις πηγές του Άσπρου ποταμού, του αρχαίου Αχελώου. Ο Ασπροπόταμος πηγάζει από το βουνό Λάκμος και διασχίζει τα βλαχοχώρια που βρίσκονται στην κοιλάδα ανάμεσα στα Τζουμέρκα και τον Κόζιακα. Η περιοχή του Ασπροποτάμου περιλαμβάνει επίσης και τα βλαχοχώρια που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της κοιλάδας των πηγών του ποταμού Πηνειού, τα γνωστά **βλαχοχώρια της ορεινής Καλαμπάκας**.

α

Η Τζουρτζιά (η σημερινή Αγία Παρασκευή)

Τα βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου γνώρισαν την μεγάλη τους ακμή στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Στην περιοχή υπήρξαν 40 περίπου βλαχοχώρια και μικροί οικισμοί, εκ των οποίων αρκετά εξακολουθούν να υπάρχουν και να κατοικούνται ακόμη και σήμερα.

Έτσι λοιπόν σήμερα υπάρχουν κατά μήκος του Ασπροποτάμου (στις παρενθέσεις αναφέρουμε τις παλιές ονομασίες των χωριών): **η Μηλιά** (Μιλιάουα ή Παλιομηλιά)

και ο περιφερειακός οικισμός **Καλλιρόη** (Βελιτσιάνα), **η Ανθούσα** (Λεπενίτσα ή Βλαχολεπενίτσα), **το Κατάφυτο** (Κότουρι), **η Κρασιά** (Κόρνου ή λα Κόρνου), **τα Δολιανά** (Ντουλιάνα), **το Χαλίκι**, **το Παλιοχώρι Κρασιάς** (Γκορτσιά ή Παλιογορτσιά), **η Πολυθέα** (Ντραούστα ή Δραγοβίτσι), **η Αγία Παρασκευή** (Τζουρτζιά), **το Γαρδίκι** (Γκαρντίστα) με τον βλάχικο οικισμό **Παλιοχώρι** (Κεράσοβο), **η Αθαμανία** (Μουτσιάρα), **η Δέσση** (Ντέσλι ή Ντέσι), **ο Άγιος Νικόλαος** (Κάμνια ή Ψυχή), **το Δροσοχώρι** (Οργίλι ή Τυφλοσέλι), **η Πυρρά** (Μπίρα), **το Νεραϊδοχώρι** (Βετέρνικο), και **το Περτούλι**. ***

β

Τα βλαχοχώρια Μηλιά και Πολυθέα στις πλαγιές της κοιλάδας που σχηματίζει ο Ασπροπόταμος

Ανατολικότερα στην περιοχή της ορεινής Καλαμπάκας συναντούμε και άλλα βλαχοχώρια: **η Καστανιά** (Κουστιάνα ή Βλαχοκαστανιά), **ο Αμάραντος** (Βιντίστα, Βέντιστα ή Νουβόντε) μαζί με τους δύο περιφερειακούς οικισμούς **Μυλότοπος** (Φάρμα) και **Ελάφι** (Λουζέστη), **ο Κορυδαλλός** (Τζινιράτζλι ή Τενεράλες), **το Αμπελοχώρι** (Μποροβίκο ή Καρποχώρι), **η Πεύκη** (Στουρζα, Στουρντζα ή Στουργια), **η Τρυγώνα** (Χλιτζιάδες), **το Ματονέρι** (Κόκλι), **η Καλομοίρα** (Γκουντοβάζντα), **το Ορθοβούνι** (Τζουρανεόι), **η Μεγάλη Κερασιά** (Κερασιά Μείνταν), **ο Κλεινός** (Κλίνοβο) με τους περιφερειακούς οικισμούς **Αμπέλια** και **Χρυσίνο**, **η Καλογριανή**, **η Γλυκομηλιά** (Κάτω Περλιάγκο), **η Χρυσομηλιά** (Άνω Περλιάγκο) και **η Αηδώνα** (Αϊβαν). ***

Σε πολλά από τα χωριά αυτά οι βλάχικη γλώσσα έχει αφομοιωθεί στις μέρες μας. Η αιτία μπορεί να αναζητηθεί στις συνεχείς πληθυσμιακές μετακινήσεις αλλά και στην μερική εγκατάλειψη των χωριών από παλιότερους Βλάχους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Στα χωριά αυτά εγκαταστάθηκαν σταδιακά αρκετοί Ελληνόφωνοι που ήρθαν από άλλες περιοχές, και έτσι παρατηρούμε συνοίκηση Βλάχων και Ελλήνων ή και Σαρακατσάνων. Ωστόσο σε μερικά χωριά όπως η Μεγάλη Κερασιά και ο Αμάραντος⁷, οι κάτοικοι συνεχίζουν ακόμη και σήμερα να μιλούν τα βλάχικα.

Ο πληθυσμός των βλαχοχωριών του Ασπροποτάμου έχει ακολουθήσει τα τελευταία χρόνια τη σταθερή ροή για μόνιμη εγκατάσταση στα πεδινά αστικά κέντρα. Έτσι τα περισσότερα από τα βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου, παραμένουν έρημα κατά την διάρκεια του χειμώνα και ζωντανεύουν μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες. Μεγάλο ποσοστό Ασπροποταμιτών ζει σήμερα κυρίως στα **Τρίκαλα** αλλά και σε περιοχές όπως **τα Φάρσαλα**, **η Λάρισα**, **η Καρδίτσα**, **ο Τύρναβος**, **η Ελασσόνα**, **ο Βόλος**, **η Αγιά** και **ο Αλμυρός**.

γ

Πανηγύρι στον Ασπροπόταμο (1917)

δ

Ασπροποταμίτες στα Τρίκαλα (1910)

ε

Ο δήμαρχος Τρικάλων Χρήστος Χατζηγάκης από το Περτούλι με τη σύζυγό του (Τρίκαλα 1925)

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ

Α2) Τα Βλαχοχώρια του Μαλακασίου

Ο δρόμος από τα Γρεβενά στο Μέτσοβο και στα Γιάννενα μπαίνει στους πρόποδες της Πίνδου διάμεσου του στενού και δασωμένου ποταμού της Μηλιάς. Εκεί, πίσω από τα Τζουμέρκα και το Λάκμο στον νομό Ιωαννίνων υπάρχουν και άλλα βλαχοχώρια. Τα χωριά αυτά είναι γνωστά με το όνομα **βλαχοχώρια του Μαλακασίου** από το γνωστό και σημαντικό Κεφαλοχώρι των Βλάχων, το **Μαλακάσι**.

Η περιοχή του Μαλακασίου χωρίζεται σε δυο τμήματα βλαχοχωρίων, το βόρειο και το νότιο. **Στο βόρειο τμήμα** της περιοχής του Μαλακασίου συναντάμε τα βλαχοχώρια της «Χώρας Μετσόβου». Τα βλαχοχώρια που υπάγονται σε αυτήν την κατηγορία είναι:

το Μέτσοβο (Μίντσιου ή Σέρινο), το μεγαλύτερο βλαχοχώρι της Βαλκανικής που διατηρείται μέχρι σήμερα, **το Ανήλιο** (Νκιάερ), **το Βοτονόσι** (Βουτουνός) και **η Μηλιά του Μετσόβου** (Αμέρου). ***

Στο νότιο τμήμα του Μαλακασίου, στις πλαγιές των Αθαμανικών Όρων συναντάμε το **Βλαχοτζουμέρκο** ή **Βλάχικο Τζουμέρκο**, μια ομάδα βλάχικων οικισμών που περιλαμβάνει:

το Συρράκο (Σεράκου), **το Παλιοχώρι Συρράκου**, **το Βαθύπεδο** (Μπουσβάλα), **τους Καλαρρύτες** (Καλάρλι), **το Μυστρά** (Κηπίνα) και **το Ματσούκι** (Ματσούσλι). ***

Η πλειονότητα των Βλάχων του νοτίου Μαλακασίου ή Βλαχοτζουμέρκου, βρίσκονται σήμερα διασκορπισμένοι κυρίως **στα Γιάννενα, την Άρτα, τα πεδινά χωριά της Πρέβεζας, αλλά και της πεδινής Αιτωλοακαρνανίας**. Οι Βλάχοι νομαδοκτηνοτρόφοι των Τζουμέρκων δημιούργησαν τα χειμαδιά τους στις πεδινές αυτές εκτάσεις, και έτσι άρχισαν σιγά σιγά να εδραιώνονται και να εγκαθίστανται μόνιμα στις περιοχές αυτές ασκώντας παράλληλα με την κτηνοτροφία, το εμπόριο και την βιοτεχνία ⁸.

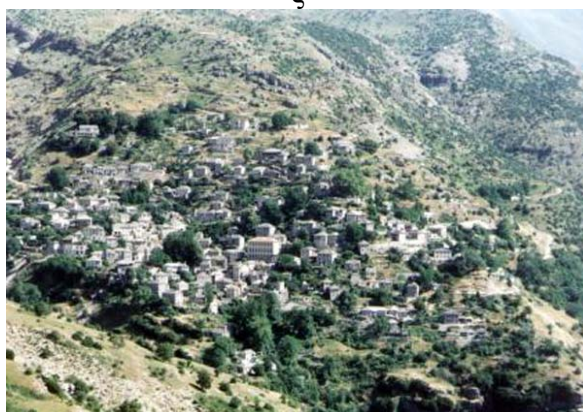
Από τα βλαχοχώρια της «Χώρας Μετσόβου» και του Βλαχοτζουμέρκου τρία ήταν τα χωριά εκείνα που ξεχώρισαν κατά την διάρκεια του 18^{ου}, 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, αφού γνώρισαν στιγμές μεγάλης δόξας και πλούτου, **το Μέτσοβο, οι Καλαρρύτες και το Συρράκο**. Εύλογα μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε ως τα σπουδαιότερα βλάχικα κέντρα της Νότιας Πίνδου.

Το Μέτσοβο κατόρθωσε να παραμείνει στα χρόνια μας ο πιο μεγάλος και πιο ακμαίος βλάχικος οικισμός όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε ολόκληρη την Βαλκανική Χερσόνησο. Είναι χτισμένο αμφιθεατρικά σε υψόμετρο 1156 μέτρων και βρίσκεται σε μία από τις ψηλότερες βουνοκορφές της Πίνδου, στο μεταίχμιο των ορίων της ηπείρου της Θεσσαλίας και της Δυτικής Μακεδονίας. Η παλιότερη ιστορία και προέλευση του Μετσόβου είναι πλέον σκοτεινή, και η πρώτη αναφορά γι' αυτό γίνεται μόλις το 1380 όταν ο δεσπότης της Ηπείρου άρπαξε εκβιαστικά χρήματα από κάποιον Μετσοβίτη τσέλιγκα, όπως αναφέρεται στο βιβλίο *το χρονικό της Ηπείρου*. Αρχικά το Μέτσοβο υπήρξε ένας μικρός συνοικισμός Βλάχων ποιμένων. Αργότερα λόγω της σημαντικής του γεωγραφικής του θέσης έλαβε μια ιδιαίτερη μεταχείριση με πολλά προνόμια που συνέβαλε τόσο στην επιβίωσή του όσο και στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξή του σε δύσκολους καιρούς. Το Μέτσοβο στις 27 Μαρτίου του 1854 γνώρισε μεγάλη καταστροφή από τους Τούρκους (ο περίφημος «**χαλασμός του Γρίβα**»). Η πρόοδος που σημειώθηκε στο Μέτσοβο τα αμέσως επόμενα χρόνια οφείλεται στους πολλούς ευεργέτες που το στήριξαν οικονομικά, και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην σύγχρονη οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξή του (**Ευάγγελος Αβέρωφ Τοσίτσας, Γεώργιος Αβέρωφ, Νικόλαος Στουρνάρας** κ.τ.λ.). Το Μέτσοβο σήμερα αριθμεί περισσότερους από 6000 κάτοικους, στην πλειοψηφία τους Βλάχοι οι οποίοι διατηρούν πιο ζωντανά από οποιαδήποτε άλλη βλάχικη περιοχή τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις τους. Το πιο σημαντικό είναι η διατήρηση της βλάχικης γλώσσας από αρκετούς κυρίως ηλικιωμένους κάτοικους του Μετσόβου. **Το Μέτσοβο είναι σήμερα ίσως από τα λίγα χωριά στα οποία μπορούμε να παρατηρήσουμε ζωντανά αποτυπωμένο το Βλάχικο πολιτισμό** ⁹.

Μέτσοβο, το γνήσιο ελληνικό βλαχοχώρι της γενιάς μας

ζ

Το Συρράκο, σκαρφαλωμένο στις πλαγιές των Βλαχοτζουμέρκων, φημίζεται για την πλούσια πολιτισμική του παράδοση

Το Συρράκο κατοικήθηκε πριν από το 15ο αιώνα από Έλληνες βλαχόφωνους. Σε αυτό συνηγορούν διάφορα στοιχεία, όπως η χρονολόγηση των πλατάνων στην πλατεία του χωριού. Στο διάστημα της τουρκοκρατίας, μετά το 1480, ήταν πρωτεύουσα της αυτοδιοίκητης ομοσπονδίας του Μαλακασίου. Τότε αναπτύσσεται το χωριό σε μεγάλο βαθμό. Πρώτα οι κάτοικοι εργάζονται ως κτηνοτρόφοι και έπειτα αναπτύσσουν το εμπόριο μαζί με τη βιοτεχνία παραγωγής μάλλινων υφασμάτων και κτηνοτροφικών προϊόντων. Η τεράστια έκταση των βοσκοτόπων (περίπου 75.000 στρέμματα) βοηθά τους κατοίκους να φτάσουν τον αριθμό των γιδοπροβάτων σε πολλές χιλιάδες (50.000 και κατά άλλους 75.000) και τις μεγάλες ποσότητες των προϊόντων, σε συνδυασμό με το εμπορικό δαιμόνιο των Συρρακιωτών, στα μεγαλύτερα εμπορικά κέντρα της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας (Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Οδησσό, Μόσχα, Βουκουρέστι, Βελιγράδι, Κωνσταντινούπολη και αλλού). Η Συρρακιώτικη κάπα ήταν περιζήτητη και λέγεται ότι ακόμα και ο στρατός του Μεγάλου Ναπολέοντα εφοδιάζονταν με μεγάλες ποσότητες ¹⁰.

Το Συρράκο έδωσε στην Ελλάδα σπουδαίους άνδρες που διέπρεψαν σε πολλούς τομείς και άφησαν ανεξίτηλο το στίγμα τους στο πέρασμα της ιστορίας, ανάμεσά τους ο **Κώστας Κρυστάλλης**, ο **Ιωάννης Κωλέττης**, οι οπλαρχηγοί **Λεπενιώτης**, **Κατσικογιάννης**, οι ευεργέτες **Γ. Γιαννιώτης**, **Σπ. Μπαλτατζής**, **Γ. Ίκκος** κ.ά.

Οι σύγχρονες απαιτήσεις ανάγκασαν τους Συρρακιώτες να αφήσουν το χωριό και να εγκατασταθούν σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, ιδίως της Ηπείρου. Γέννημα της ανάγκης τους για συνύπαρξη, επαφή και στήριξη του χωριού, διάσωση και διάδοση των ιδιαιτεροτήτων τους (μουσικοχορευτικής κληρονομιάς, ηθών, εθίμων, βλάχικου

γλωσσικού ιδιώματος κ.λπ.), αλλά και της επιδίωξής τους για συμβολή στην ανάπτυξη των καινούργιων τόπων με παρέμβαση στα τεκταινόμενα των τοπικών κοινωνιών είναι η δημιουργία συλλόγων και φορέων με έντονη παρουσία. Τέλος πρέπει να τονιστεί ότι τα τελευταία χρόνια στο Συρράκο παρατηρείται μαζική επιστροφή των κατοίκων, ιδίως τους θερινούς μήνες, επισκευή των παλαιών κατοικιών, οικοδόμηση νέων, ανέγερση ξενώνων, συντήρηση κοινόχρηστων χώρων, ιστορικών μνημείων¹¹.

η

Οι Καλαρρύτες ήταν φημισμένοι για την άνθιση του εμπορίου και των τεχνών (αργυροχρυσοχοΐα)

Οι Καλαρρύτες, είναι ένα ιστορικό βλάχικο κεφαλοχώρι της Ηπείρου, με πολυδιάστατη πολιτιστική ακτινοβολία, σ'όλη την Ελλάδα και πέρα από αυτή. Οι βλάχοι νομάδες κτηνοτρόφοι έχουν μεγάλη ιστορία. Αρματολοί και κλέφτες λημέριαζαν εδώ και κράτησαν ψηλά τη σημαία της ελευθερίας. Εδώ ο **Γεώργιος Τουρτούρης** ξεσήκωσε τους Καλαρρυτιώτες στην επανάσταση του 1-6-1821. Τέχνες, γράμματα και εμπόριο ήταν πάντα σε ακμή. Οι Καλαρρύτες είναι ένα συγκεντρωμένο χωριό εναρμονισμένο με το περιβάλλον του με τα παραδοσιακά του κτίσματα, σε αντίθεση με άλλα Βλαχότζουμερκοχώρια που αποτελούνται από διάσπαρτους οικισμούς. Δυστυχώς ο πληθυσμός μέσα στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα μειώθηκε. Σκόρπισαν στα **Γιάννενα**, στη **Θεσσαλία** και στην **Αττική**, όπου λειτουργούν σύνδεσμοι και αδελφότητες που κρατούν την παράδοση με τις πολιτιστικές τους εκδηλώσεις, ήθη και έθιμα¹².

θ

Γλέντι στο Μέτσοβο (Μεσοπόλεμος)

ι

Μετσοβίτισες κοπέλες (1938)

ια

Βλάχοι από τη Μηλιά Μετσόβου (1930)

ιβ

Μηλιά Μετσόβου

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΛΑΚΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1,5,8. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Βλάχοι της Νότιας Πίνδου), εκδόσεις Ζήτηρος 2000.
- 2,4. **Αραβαντινός Παναγιώτης**, *Μονογραφία περί Κουτσόβλαχων* Αθήνα 1903.
3. **Weigand Gustav** *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, Μετάφραση Thede Kahl, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
6. **Γούναρης Β, Κουκούδης Α**, *Από την Πίνδο έως τη Ροδόπη – Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων*, Αθήνα 1997, Ιστορικά αρ. 10.
7. www.geocities.com/mavroab, **Μαυρομμάτη Βάσω**, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους του Αστέριου Κουκούδη»
9. www.metsovo.gr, η ιστορία του Μετσόβου.
10. **Μουστάκης Γιώργος**, «Το Συρράκο και η Πρέβεζα - Πρεβεζάνικα χρονικά» αρ 27-28, 1992.
11. www.syrako.gr, η ιστορία του Συρράκου.
12. **Wace & Thompson**, «Οι νομάδες των Βαλκανίων», (κεφ. Τα Βλαχοχώρια γύρω από τη Σαμαρίνα), εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωρίων (σημερινές και παλαιές) τις αντλήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Βλάχοι της Νότιας Πίνδου).

Φωτογραφίες

γ, δ, ε, θ, ι, ια από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη *Μελέτες για τους Βλάχους τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*

α από το site www.geocities.com/mavroab

β από το site www.greekmountains.gr

στ από το site www.metsovo.gr

ζ από το site www.syrrako.gr

η από το site www.epirus.gr

B) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΩΝ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

Από το σύνολο των βλαχοχωρίων που αναπτύχθηκαν και δημιούργησαν την κουλτούρα τους οι Βλάχοι, υπάρχουν κάποια τα οποία συγκέντρωναν πάντα το μεγαλύτερο ενδιαφέρον ερευνητών, πολιτικών παραγόντων και επιστημόνων. **Στα Βλαχοχώρια των Γρεβενών**, ο ξεχωριστός τρόπος ζωής των Βλάχων, οι συνήθειες που τους διαφοροποιούσαν από τα υπόλοιπα βλαχοχώρια, και το γεγονός ότι πλησιάζουν περισσότερο στην αντίληψη που έχουμε σήμερα περί του βλάχικου πολιτισμού, προσέλκυσε πάνω τους τα περισσότερα βλέμματα από οποιαδήποτε άλλη ομάδα βλαχοχωρίων.

Βάση των ιδιαιτεροτήτων που εμφανίζουν μεταξύ τους, τα βλαχοχώρια των Γρεβενών διαχωρίζονται μεταξύ τους σε τρεις κατηγορίες ¹: **1) Τα Ημινομαδικά Βλαχοχώρια**, ο αξιόλογος χαρακτήρας των οποίων επικεντρώνει μελετητές και ερευνητές σε μεγάλο ποσοστό. **2) Τα Εδραία Βλαχοχώρια.** **3) Οι Κουπατσαραίοι.**

B1) Τα Ημινομαδικά Βλαχοχώρια

Το σύνολο του βλάχικου πληθυσμού τους είχε άμεση ή έμμεση σχέση με την κτηνοτροφία. Τα τέσσερα ημινομαδικά βλαχοχώρια των Γρεβενών είναι **η Αβδέλλα, η Σαμαρίνα, η Σμίξη και το Περιβόλι**. Όλες μαζί, ορεινές κοινότητες σε μικρή σχετικά μεταξύ τους απόσταση, συγκέντρωναν το σύνολο των κατοίκων τους, κτηνοτρόφων και μη, κατά τη θερινή περίοδο. Το χειμώνα τα φαλκάρια των οικογενειών διασκορπίζονταν στις πεδιάδες αναζητώντας χειμαδιά για τις κτηνοτροφικές τους ανάγκες. Άλλες οικογένειες που ασχολούνταν με το εμπόριο, τη βιοτεχνία ή τις μεταφορές περνούσαν το χειμώνα τους στις αστικές περιοχές κυρίως της Θεσσαλίας. Σε αντίθεση με άλλα βλαχοχώρια (Ασπροποτάμου, Ζαγορίου,

Γράμμου, κτλ), στα οποία οι κτηνοτρόφοι έφευγαν το χειμώνα για τα πεδινά, αφήνοντας τις οικογένειές τους στα χωριά σταθερά, τα τέσσερα αυτά βλαχοχώρια έμενα σχεδόν έρημα από ανθρώπους το χειμώνα. Το μέγεθος της κτηνοτροφικής τους οικονομίας και οι ανάγκες του επαγγέλματος αυτού υπαγόρευαν έναν τρόπο ζωής ημινομαδικό, ακόμη και σε λιγιστούς που δεν σχετίζονταν με την κτηνοτροφία ².

α

Οικογένεια από τη Σμίξη Γρεβενών

Τόποι χειμαδιών των Βλάχων από τα τέσσερα αυτά βλαχοχώρια υπήρξαν συνήθως οι πεδινές εκτάσεις και οι χαμηλοί λόφοι γύρω από τα μεγάλα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας, όπως είναι ο Τύρναβος, η Ελασσόνα, τα Τρίκαλα και η Λάρισα. Οι Βλάχοι, μόλις έμπαινε ο Οκτώβρης περπατούσαν κατά ομάδες από τα βλαχοχώρια τους προς τα πεδινά. Αντίστροφη πορεία έκαναν στις αρχές του Μάη, επιστρέφοντας στις πατρίδες τους ³.

β

Αβδελλιώτες Βλάχοι

Τα τέσσερα βλαχοχώρια συνέβαλαν ουσιαστικά στη δημιουργία νεώτερων βλάχικων εγκαταστάσεων τόσο στη Θεσσαλία, όσο και στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία. Η επαναστατική κίνηση στα 1854 και τα γεγονότα που ακολούθησαν ταράζοντας το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, έπληξαν το βλάχικο πληθυσμό των χωριών αυτών και ανάγκασε πολλούς Βλάχους σε μαζικές εξόδους στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Στις πλαγιές του Βερμίου **Αβδελλιώτες** και **Σαρμανιώτες** αποτέλεσαν τον κύριο όγκο των χωριών **Ξηρολίβαδο**, **Κουμαριά** και **Καστανιά**. **Περιβολιώτες** και **Σαρμανιώτες** βρέθηκαν στα **Μεγάλα Λιβάδια** στο Πάικο *******, ενώ φαίνεται να έχουν φτάσει μέχρι τα **καλύβια της Ρόντοβας** στην Βόρεια Μακεδονία. Μικρότερη συμβολή είχαν στη δημιουργία βλάχικων εγκαταστάσεων μέσα στις πόλεις της

Βέροιας, της Νάουσας και της Κατερίνης ***, ενώ στην Ανατολική Μακεδονία Βλάχοι, κυρίως Αβδελλιώτες, αφομοιώθηκαν μαζί με Γραμμουστιάνους σε διάφορους καλυβικούς οικισμούς όπως στα ορεινά της **Ροδόπης**. Σημαντικός αριθμός Βλάχων επίσης θα βρεθεί στη Βορειοδυτική Μακεδονία, εγκατεστημένος σε βλάχικους και μη οικισμούς όπως η **Βλάστη, η Κοζάνη, η Σιάτιστα, η Κλεισούρα και το Άργος Ορεστικό *****. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα οι Βλάχοι που συνέχιζαν τον ημινομαδικό τρόπο ζωής και ήταν συνδεδεμένοι ακόμη με τις μητροπόλεις τους, άρχισαν σταδιακά να δημιουργούν μόνιμες εγκαταστάσεις στα θεσσαλικά χειμαδιά, και κυρίως **στο Τύρναβο και την Ελασσόνα**, ενώ σχημάτισαν ολόκληρες συνοικίες και **στη Λάρισα, τα Τρίκαλα και το Βόλο *****. Είναι πραγματικά δύσκολο να απαριθμήσει κανείς τα Θεσσαλικά χωριά που κατοικούνται σήμερα από Βλάχους της Σαμαρίνας, της Σμίξης, της Αβδέλλας και του Περιβολιού. Είναι φανερό και μέσα στην εξέλιξη της ιστορίας τους πόσο σταθερούς δεσμούς ανέπτυξαν με τα χειμαδιά τους σ' αυτό το θεσσαλικό κάμπο.

Οι κοινωνικές τάξεις των βλαχοχωρίων ήταν τρεις: **α) οι κτηνοτρόφοι**, που περιλάμβανε την μεγάλη ομάδα των μεγαλοτσελιγγάδων και τσοπαναράιων που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία, **β) οι έμποροι και βιοτέχνες** που διαιρούνταν στην ομάδα των μεγαλεμπόρων και σ' εκείνη των μικροβιοτεχνών, όπως οι σαμαράδες και οι ραφτάδες, και **γ) οι κυρατζήδες (αγωγιάτες)**, που αποτελούσε το διακομιστικό κλάδο της μεταφοράς των προϊόντων, αλλά και των υπαρχόντων κάθε οικογένειας από τα χειμαδιά στα ορεινά κι αντιστρόφως ⁴.

Η ζωή στα τέσσερα βλαχοχώρια τους μήνες Απρίλη – Οκτώβρη, αν και προσωρινή, είχε εξέχουσα σημασία για τους Βλάχους αυτούς, καθώς η χειμερινή τους διαβίωση δεν ήταν παρά μία αναγκαία διακοπή στην όλη τους κοινωνική ζωή. Η καρδιά των Ελληνόβλαχων φτερούγιζε με τον ερχομό της άνοιξης στα δασωμένα κορφοβούνια της Πίνδου. Όλα τα σημαντικά γεγονότα της ζωής τους γίνονταν αποκλειστικά στα χωριά το καλοκαίρι, όπως οι γάμοι, τα βαφτίσια, τα νυφοδιαλέγματα και οι αρραβώνες. Η πληθώρα των εορτών των Εκκλησιών έκανε τη ζωή στα τέσσερα αυτά βλαχοχώρια το καλοκαίρι να φαίνεται σαν ένα συνεχές πανηγύρι ⁵. Γενικότερα η ζωή των Βλάχων αυτών φαινόταν πολύ πιο ελεύθερη σε σχέση με τους Έλληνες των πεδινών, γεγονός που ίσως να οφείλεται στα συχνά τους ταξίδια και στην ανεξαρτησία που αυτή η συνήθεια τους προσέδιδε ⁶.

Σαμαρίνα

Το πιο φημισμένο και ξακουστό από τα βλαχοχώρια των Γρεβενών, δημιουργήθηκε στις πλαγιές του Σμόλικα κάπου στα 1500 από Βλάχους της καμόπολης **Σκουτίνας** (που σημαίνει «τραγόμαλλο» που υφαίνουν οι Σαρμανιώτες) ή Παληοσαμαρίνας, κοντά στην Καλαμπάκα, όταν αυτοί μετοίκησαν εκεί για το φόβο παιδομαζώματος από τους Τούρκους. Η Σαμαρίνα έως το 1700 αναπτύχθηκε γρήγορα, ο πληθυσμός της αυξήθηκε και το χωριό ευημερούσε κανονικά. Μεγάλη οικονομική άνθηση και πολιτιστική πρόοδος παρουσίασε κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, που κράτησε 100 περίπου χρόνια (1770-1880). Την εποχή αυτή το χωριό αριθμούσε περίπου **15.000 Βλάχους** και οι μεγαλοκτηνοτρόφοι έφταναν μέχρι και την Αχρίδα με **70.000 πρόβατα** στα κοπάδια τους.

Το γράβανο, το περίφημο μάλλινο σκουτί, μεταφερόταν από τους αγωγάτες σ' όλη τη Βαλκανική, ενώ στο χωριό το 15αύγουστο έφτανε κάθε είδουςπραμάτεια από το εξωτερικό (μεταξωτά υφάσματα από την Κωνσταντινούπολη, κτλ). οι περίφημοι Σαρμανιώτες αγωγάτες «μετέφεραν» επίσης τις αντιλήψεις της ελεύθερης Ευρώπης, διαδραματίζοντας σπουδαίο ρόλο στην πνευματική αφύπνιση των υπόδουλων Ελληνοβλάχων. Ξακουστή υπήρξε η Σαμαρίνα και για την αξιόλογη σχολή Αγιογραφίας που ήκμασε στα 1700.

γ

Η φημισμένη Σαμαρίνα σε υψόμετρο 1.500 μ.

Η Σαμαρίνα ήταν παρών σε όλους τους απελευθερωτικούς αγώνες του έθνους, γεγονός που το πλήρωσε με την αφαιμάξη του πολυάριθμου πληθυσμού της. Μετά το 1850 κι ιδιαίτερα μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897, πολλές οικογένειες έμειναν για πάντα στο θεσσαλικό κάμπο. Παρόλα αυτά το χωριό διατηρούσε ακόμη **5.000 Βλάχους** και **τέσσερα Ελληνικά σχολεία**. Κι ενώ σταθεροποιήθηκε με την χάραξη των συνόρων, ακολούθησαν τα ταραγμένα χρόνια της κατοχής, όπου επέδρασε και η ρουμάνικη προπαγάνδα, με αποτέλεσμα οι Βλάχοι της Σαμαρίνας να ριζώσουν για πάντα στα πεδινά. Οι δεκαετίες του '80 και του '90 έφεραν μία νέα πνοή, περισσότερο παραδοσιακή στο χωριό, όπως και τα υπόλοιπα τρία της περιοχής. Η θερινή άνοδος δεν αποτελεί πλέον ανάγκη βιοπορισμού για τους Βλάχους, αλλά ανάγκη διατήρησης της μνήμης τους⁷.

Αβδέλλα

Η σημερινή Αβδέλλα είναι χτισμένη στις πλαγιές της Ανατολικής Πίνδου, στους πρόποδες του όρους Βασιλίτσα και δη «κρεμασμένη σαν βδέλλα» σε κατοφερικό παρακλάδι του βουνού, σε υψόμετρο 1.350 μέτρων. Η Αβδέλλα έχει να επιδείξει μια λάμπρη ιστορία και αγώνες στους κόλπους του Ελληνισμού από τον καιρό της εμφάνιση της το 1200, από τα χρόνια ακόμη που η χώρα της Θεσσαλίας λεγόταν «Μεγάλη Βλαχία». Αβδελλιώτες μαζί με άλλους Βλάχους πολεμιστές υπερασπίζονται την Θεσσαλονίκη στα 1420, την Κωνσταντινούπολη στα 1453 και συμμετέχουν σε πολλές επαναστατικές εξεγέρσεις. Όταν αποφάσισαν να συνενωθούν για μεγαλύτερη ασφάλεια οι γύρω βλάχικοι οικισμοί **Μπουμποάνα, Σαρντιμίου, Γκιόνης, Μπρότη**

και **Γκουγκουλέκα το 1700**, η Αβδέλλα αύξησε τον πληθυσμό της κι απέκτησε τα σημερινά της όρια ⁸.

Κύρια απασχόληση του πληθυσμού στα χρόνια της ακμής της Αβδέλλας (που κατοικείται από **10.000 Βλάχους**), ήταν η κτηνοτροφία και οι τέχνες που σχετίζονταν με τα προϊόντα της: τυροκομία, υφαντουργική, παράλληλα με την οικοτεχνία, το κυρατζιλίκι, το εμπόριο και η υλοτομία. Μέχρι το 1912 πολυάριθμα κοπάδια **γιδοπρόβατα**, περί τα **70.000**, έβοσκαν τις ολοπράσινες πλαγιές της περιοχής τα καλοκαίρια, ενώ οι Αβδελλιώτες παραχείμαζαν τους χειμώνες στον Θεσσαλικό κάμπο.

δ

Αβδέλλα Γρεβενών

Στην περίοδο του Αλή Πασά οι μεταναστεύσεις των Αβδελλιωτών πήραν ευρεία έκταση. Βασική αιτία ήταν οι παντοειδείς εξεγέρσεις τους κατά των Οθωμανών μαζί με τους άλλους Βλάχους, αλλά κυρίως η προσπάθειά τους να γλιτώσουν από τις συνεχείς επιθέσεις Τουρκαλβανών ληστοσυμμοριτών. Οι μεγαλοτσελνιγκάδες μετανάστευαν σε διάφορες περιοχές τον χειμώνα, ιδρύοντας εκεί νέους οικισμούς και ανθούσες παροικίες. Ο Μπαντραλέξης με 600 οικογένειες Αβδελλιωτών και έχοντας υπό την προστασία του πολλές οικογένειες Αρβανιτόβλαχων νομάδων, εποίκησε τα βουνά της Βέροιας και της Νάουσας, δημιουργώντας οικισμούς, όπως **το Σέλλι**. Άλλοι Αβδελλιώτες σμίγοντας με κοντοχωριανούς από το Περιβόλι εγκαταστάθηκαν **στα Μεγάλα Λιβάδια** του Πάικου, **τη Σιάτιστα**, **τη Βλάστη** και **τη Βλαχοκλεισούρα**. Ορισμένοι, σμίγοντας με Γραμμουστιάνους, βρέθηκαν σε περιοχές της Θράκης. Η πλειοψηφία ωστόσο των Αβδελλιωτών κατοίκησε μόνιμα **τα Τρίκαλα**, **τη Λάρισα** και **τον Τύρναβο**, όπου υπάρχουν μέχρι σήμερα.

Η Αβδέλλα γέννησε σημαντικές εθνικές προσωπικότητες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι **αδελφοί Μανάκια**, οι πρώτοι κινηματογραφιστές των Βαλκανίων. Η σημερινή Αβδέλλα κατοικείται μόνο το καλοκαίρι ως θερινή κωμόπολη από **3.000** επισκέπτες ⁹. Η πλειονότητα των Αβδελλιωτών συγκεντρώνεται στο χωριό για λόγους αναψυχής και ένα ποσοστό ως κτηνοτρόφοι, υλοτόμοι και επαγγελματίες που αντλούν τις δραστηριότητές τους.

Περιβόλι

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία του Rouqueville ότι πριν την Οθωμανική κατάκτηση το χωριό Περιβόλι υπήρξε περιουσία της εκκλησίας της **Αγίας Σοφίας** της Κωνσταντινουπόλεως. Το χωριό βρίσκεται καρφωμένο στο κέντρο της Πίνδου, στην δυτική άκρη της Μακεδονίας. Λόγω της θέσης του υπήρξε από την μία ένα μέρος ελέγχου της επικοινωνίας μεταξύ Ηπείρου και Μακεδονίας και από την άλλη στάθηκε βράχος αντίστασης στα κύματα των αλβανικών ορδών των οποίων την διείσδυση ανέκοπτε συχνά.

Οι Βλάχοι του Περιβολίου φαίνεται ότι γνώρισαν δύσκολες καταστάσεις και είχαν να αντιμετωπίσουν συχνές επιθέσεις. Η **Βάλια Κάλντα*** (που σήμερα αποτελεί εθνικό δρυμό) κατάληξε να είναι στους αιώνες της Τουρκοκρατίας το ασφαλέστερο λημέρι των κλεφτών και των αρματολών της Πίνδου, αλλά και το πιο συνηθισμένο κρησφύγετο των λιστών μετά την απελευθέρωση.

ε

Περιβόλι Γρεβενών

Οι Περιβολιώτες δεν είχαν μεγάλη τάση στο να ξενιτεύονται, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και αυτό συνέβαινε γιατί ήταν πληθυσμός αυτάρκης, μπορούσε δηλαδή να καλύπτει τις ανάγκες του με την άσκηση της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της υλοτομίας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν ασκούσαν την ημινομαδική ζωή όπως τα άλλα τρία βλαχοχώρια. Όταν βέβαια οι βιοποριστικές τους ανάγκες αυξήθηκαν, αναγκάστηκαν κι εκείνοι να ακολουθήσουν τον δρόμο του ξενιτεμού, κυρίως από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα¹⁰.

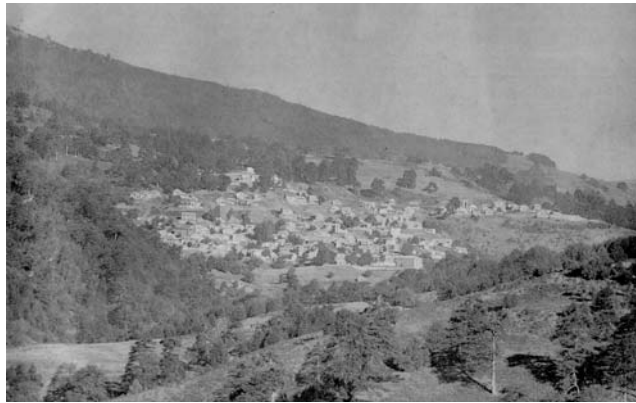
Σμίξη

Η Σμίξη είναι χτισμένη σε υψόμετρο 1.200 μέτρων στην πλαγιά του όρους Βασιλίτσα. Η παράδοση θέλει τη Σμίξη να πήρε την ονομασία της από το σμίξιμο δύο καταστραφέντων οικισμών, **τους Πινακάδες και την Μπίγκα**. Η καταστροφή των οικισμών αυτών (από πυρκαγιές) συμπίπτει με την ίδρυση της Σμίξης γύρω στα 1.500 από οικογένειες Βλάχων που προήλθαν από αυτούς τους δυο οικισμούς καθώς και από γειτονικά βλαχοχώρια του όρους Βοΐου (Κριμήνι και Τζουντίνα).

Η Σμίξη δεν ήταν πάντοτε ημινομαδικό χωριό γιατί μερικοί από τους κατοίκους ζούσαν κάποτε εκεί μόνιμα. Σύμφωνα με παραδόσεις η Σμίξη μέχρι και το 1700

κατοικούνταν και το χειμώνα και οι Βλάχοι της ασχολούνταν με την γεωργία και την υλοτομία. Η μεταβολή τους σε ημινομάδες προήλθε σιγά σιγά από την επαφή και τη σχέση που δημιούργησαν οι υλοτόμοι που μετακινούνταν στο θεσσαλικό κάμπο για να διαθέσουν τα προϊόντα τους από την Σμίξη με τους κατερχόμενους προς τα θεσσαλικά χειμαδιά **Γκέκηδες**.

στ

Σμίξη Γρεβενών

Από το χωριό σαν σύνολο, όταν συγκριθεί με τα γειτονικά του χωριά, λείπει κάπως ο δικός του χαρακτήρας και επισκιάζεται από την Σαμαρίνα και την Αβδέλλα κυρίως, λόγω του ότι είναι μικρό και λόγω της ελλείψεως οποιασδήποτε βιοτεχνίας. Από μία άποψη όμως είναι αξιοζήλευτο γιατί κρατήθηκε μακριά από πολιτικές φασαρίες. Γεγονότα όπως ο μερικός εκπατρισμός των Βλάχων του χωριού το 1854, η ρουμανική προπαγάνδα, οι αποδημίες στην Αμερική, η γρίπη του 1918, ο Βουλγαρικός και πρόσφατα ο Ελληνο-ιταλικός πόλεμος οδήγησαν σταδιακά τη Σμίξη στην ερήμωσή της.

Η Σαμαρίνα, η Σμίξη, η Αβδέλλα και το Περιβόλι υπήρξαν για αιώνες, από το 1500 μέχρι και τη δεκαετία του '50, τα μοναδικά χωριά της Πίνδου που σχεδόν ολόκληρος ο πληθυσμός τους μετανάστευε κάθε χρόνο στις πεδιάδες. Οι συνέπειες της ετήσιας μετανάστευσης ήταν ποικίλες, κυρίως στην οικονομία (διατήρηση δύο σπιτιών & έξοδα μετακίνησης). Το σπουδαιότερο είναι ωστόσο ότι πέτυχαν μία ευρύτερη θεώρηση της ζωής, συντελώντας παράλληλα και στη διατήρηση ενός τοπικού πατριωτισμού¹¹.

ζ

Γλέντι στη Σαμαρίνα

B2) Τα Εδραία Βλαχοχώρια

Εδραία ονομάζονται τα βλαχοχώρια στα οποία ο βλάχικος πληθυσμός παρέμενε σ' αυτά καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Νότια των ημινομαδικών βλαχοχωριών των Γρεβενών υπάρχει η δεύτερη ομάδα εδραίων αυτή τη φορά βλαχοχωριών, που περιλαμβάνει τα χωριά: **Κρανιά Γρεβενών** (Τούρια ή Τούργια) *** με τον μικρό περιφερειακό οικισμό **Βελόνι** και την **Καλλιθέα Γρεβενών** (Μπαλτίνο) *** με τους περιφερειακούς οικισμούς **Πριόνια** και **Γεωργίτσα** ***. Το χωριό Μακρολίβαδο φαίνεται να κατοικήθηκε από Βλάχους και Έλληνες, η συνύπαρξη των οποίων και οι επιγαμίες οδήγησαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στη σταδιακή αφομοίωση της βλάχικης γλώσσας. Τα εδραία βλαχοχώρια διαφέρουν στο ότι είχαν κι εξακολουθούν μέχρι σήμερα να έχουν μόνιμους κάτοικους και μία μεικτή γεωργοκτηνοτροφική οικονομία. Φαίνεται να διατηρούν περισσότερες ομοιότητες με τα βλαχοχώρια του Μαλακασίου και του Ασπροποτάμου, αν μάλιστα δεχτούμε ότι δεν απέχουν ιδιαίτερα οι περιοχές αυτές η μία από την άλλη.

η

Κρανιά Γρεβενών

B3) Οι Κουπατσαράιοι

Τα χωριά των Κουπατσαρέων ή αλλιώς **Κουπατσοχώρια** βρίσκονται στην περιοχή δυτικά των Γρεβενών. Αν και για πολλές γενιές τα περισσότερα από τα χωριά αυτά φαίνεται να είναι αποκλειστικά ελληνόφωνα, έχουν γραφτεί κατά καιρούς απόψεις που τα παρουσιάζουν να ήταν παλαιότερα χωριά που είχαν και βλάχικο πληθυσμό, ο οποίος όμως με το πέρασμα των χρόνων αφομοιώθηκε και χάθηκε μαζί με την βλάχικη γλώσσα.

Μια από τις επικρατέστερες απόψεις για την ετυμολογική του ονόματος Κουπατσάρης είναι πως προέρχεται από την Βλάχικη λέξη «**κουπάτσιου**», που σημαίνει βελανιδιά. Ίσως λοιπόν ονομάστηκαν έτσι επειδή ζούσαν σε μια περιοχή όπου άλλοτε κυριαρχούσαν δάση βελανιδιάς. Μία επίσης πιθανή ετοιμολογία, όπως αναφέρει ο Weigand, είναι η σλάβικη λέξη «**κουπάτς**» που σημαίνει γεωργός¹². Αυτή η προέλευση φαίνεται να ταιριάζει περισσότερο στους Κουπατσαραίους αυτούς, καθώς οι περισσότεροι υπήρξαν γεωργοί. Οι Βλάχοι περιφρονούσαν τους Κουπατσαραίους και φαίνεται ότι τα αισθήματα ήταν αμοιβαία, καθώς σήμερα οι Κουπατσαραίοι θεωρούν μάλλον προσβλητικό να χαρακτηρίζονται Βλάχοι. Τα αισθήματα αυτά φαίνεται να ενισχύονται από το γεγονός ότι Βλάχοι και Κουπατσαραίοι είχαν διαφορετικό ρόλο στην τοπική οικονομία και συχνά ήρθαν σε αντιπαράθεση σε διάφορα πολιτικά και ιστορικά γεγονότα.

Τα χωριά των Κουπατσαραίων είναι: **ο Ζιάκας** (Τίστα), **η Αετιά** (Τσουριάκας), **ο Δοξαράς** (Μπούρα), **ο Έλατος** (Ντιβράνι), **το Μεσολούρι**, **το Δοτσικό** (Ντούσκο), **το Πολυνέρι** (Βοντέτσκο), **η Καληράχη** (Βραβονίστα), **το Πρόσβορο** (Δέλβινο), **η Αλατόπετρα** (Τούζι), **το Πανόραμα** (Σιάργκανλι), **η Λάβδα**, **το Περιβολάκι** (Λιπινίτσα), **το Σπήλαιο**, **το Τρίκωμο** (Ζάλοβο), **οι Φιλιππαιοί** (Φιλκλί), **το Παρόρειο** (Ριάχοβο), **ο Σταυρός** (Παλιοχώρι), **ο Σιταράς** (Σίτοβο), **το Κοσμάτι** (Κουσμάτσι), **οι Μαυραναίοι** (Μαυράνλε), **το Μαυρονόρος**, **το Κηπουριό** (Τσιπουρίε), **η Λαγκαδιά** (Ζαπανταίοι), **το Μακρολίβαδο** (Λαμπανίτσα) και **το Μοναχίτι** (Μοναχίτλου). ***

Όταν κατά τον 17^ο αιώνα άρχισαν σταδιακά να εξισλαμίζονται πολλά χωριά της περιοχής των Γρεβενών, αρκετοί Κουπατσαραίοι έγιναν Μουσουλμάνοι, στην προσπάθειά τους να κερδίσουν όσα περισσότερα προνόμια γινόταν από τους Τούρκους. Οι εξισλαμιζόμενοι βλαχόφωνοι και ελληνόφωνοι Κουπατσαραίοι, ευρύτερα γνωστοί με το όνομα **Βαλαάδες**, παρά τον εξισλαμισμό τους διατήρησαν τη χρήση της Ελληνικής γλώσσας και πολλά από τα χριστιανικά τους έθιμα.

Την πιο λογική θεωρία για τους Κουπατσαραίους διατύπωσε ο **Weigand** εκφράζοντας την άποψη πως οι Κουπατσαραίοι είναι εξελληνισμένοι Βλάχοι¹³. Οι **Wace** και **Thompson** επισήμαναν την διαδικασία της αφομοίωσης του βλάχικου στοιχείου στα Κουπατσάρικα χωριά, μέσα από τον τρόπο ζωής και την οικονομία τους. Οι Βλάχοι, που ασχολούνταν με το εμπόριο, την κτηνοτροφία και τις μεταφορές, δραστηριότητες στενά συνδεδεμένες, αισθανόντουσαν πιο έντονη τη διαφορετικότητά τους. Οι Κουπατσαραίοι που ασχολούνταν κυρίως με την γεωργία, είχαν πιο ταυτόσημο τρόπο ζωής με τους Έλληνες και συνήθιζαν να αρνούνται οποιαδήποτε βλάχικη καταγωγή. Αυτός ήταν ο λόγος που αφομοίωσαν πιο εύκολα και πιο γρήγορα το ελληνικό στοιχείο σε σχέση με τους Βλάχους¹⁴.

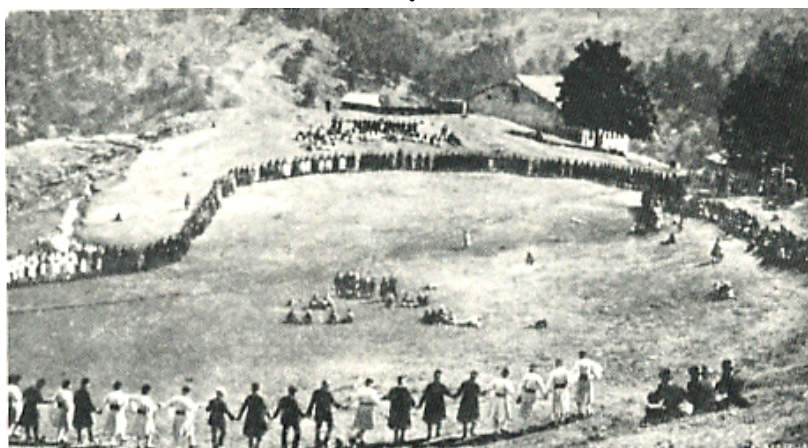
Στα χωριά **Μικρολίβαδο**, **Φιλιππαιοί**, **Μοναχίτι** και **Δοτσικό** μαρτυρείται πιο εύκολα η εγκατάσταση βλάχικων ομάδων μιας και ακόμη και σήμερα τα βλάχικα μιλούνται από ορισμένους ηλικιωμένους κάτοικους¹⁵. Όπως και να' χει, τα χωριά φαίνεται αυτά ανέπτυξαν στενότερες σχέσεις με τα ημινομαδικά και εδραία βλαχοχώρια των Γρεβενών κατά το παρελθόν.

θ

Ο Μεγαλοτσέλιγκας Νασίκας από τη Σμίξη (1905)

ι

Ο Τρανός Χορός στην Αβδέλλα (1927)

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΩΝ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1,4,15. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Τα Βλαχοχώρια των Γρεβενών), εκδόσεις Ζήτηρος 2000.
- 2,6. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, (κεφάλαιο 1^ο εισαγωγικά), εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
3. **Μπαγκούας Τάκης**, συντάκτης εφημερίδας «η ωραία Αβδέλλα», Τύρναβος 2004
5. **Σπανός Κώστας**, *Παλιοσαμαρίνα και Σαμαρίνα δύο αδελφοί οικισμοί* Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου Σαμαρίνας, Σαμαρίνα 1998.
7. vlaxos.xan.duth.gr/syllogoi/samarina/samarina.
8. www.grevena.gr/George/Avdella (η ιστορία της Αβδέλλας).
9. **Μπαγκούας Τάκης**, συντάκτης εφημερίδας «η ωραία Αβδέλλα», Τύρναβος 2004
10. www.perivoli.gr (η ιστορία του Περιβολίου).
11. **Νασίκας Γρηγόρης**, *Το χωριό μας η Σμίξη του Νομού Γρεβενών*. Αθήνα 1971.
12. **Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας**, *Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
13. **Weigand Gustav** *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, Μετάφραση Thede Kahl, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
14. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, (κεφάλαιο «Τα βλαχοχώρια γύρω από τη Σαμαρίνα»), εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.

* Βάλια Κάλντα = η παλαιότερη ονομασία του Περιβολίου.

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωριών (σημερινές και παλαιές) τις αντλήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Βλάχοι της Νότιας Πίνδου).

Φωτογραφίες

α, β, ζ, θ, ι, από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη *Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*

δ, στ από προσωπικό αρχείο

γ από το site www.grevena.gr

ε από το site www.perivoli.gr

η από αναζήτηση στο www.google.com.gr

Γ) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Στις δυτικές πλαγιές της Πίνδου από τα βόρεια των Ιωαννίνων μέχρι την περιοχή της Κόνιτσας απλώνεται μια μεγάλη και ιδιαίτερα σημαντική ομάδα Βλάχων. Η Μητρόπολη αυτής της ομάδας περιλαμβάνει **τα χωριά του Ζαγορίου και της Κόνιτσας**. Αν και τα βλαχοχώρια της Κόνιτσας δεν άνηκαν ποτέ διοικητικά στο Ζαγόρι, εν' τούτης λόγω της ιστορίας τους, του τρόπου ζωής των Βλάχων τους, της κοινοτικής και οικονομικής οργάνωσης μοιάζουν να είναι μια φυσική συνέχεια των βλαχοχωριών του Ζαγορίου. Με την ονομασία Ζαγοροχώρια προσδιορίζουμε ένα μεγάλο σύνολο χωριών που βρίσκεται βορειοανατολικά των Ιωαννίνων ως και την κοιλάδα του Αώου ποταμού. Η προέλευση της λέξεως **Ζαγόρι** έχει σλαβική καταγωγή και σημαίνει «τόπος πίσω από βουνά». Μερικές σλαβικές λέξεις βρίσκονται στην τοπική ελληνική διάλεκτο και τα Βλάχικα περιέχουν σχεδόν πάντα σλαβικά ίχνη. Τα τοπωνύμια των χωριών δείχνουν ότι κάποτε υπήρχε σλαβική κυριαρχία και ίσως εγκατάσταση στην περιοχή αυτή. Το Ζαγόρι τους τελευταίους τρεις αιώνες διατηρεί λίγο πολύ την ίδια μορφή διοικητικά όντας χωρισμένο σε τρεις περιοχές 1) **το Βλαχοζάγορο ή Ανατολικό Ζαγόρι**, 2) **το Δυτικό Ζαγόρι** και 3) **το Κεντρικό Ζαγόρι**¹.

Στο **Ανατολικό Ζαγόρι** βρίσκονται περισσότερα από 10 βλαχοχώρια που αποτελούν το σύνολο του Βλαχοζάγορου και μπορούν να χωριστούν σε δυο κατηγορίες:

Η **πρώτη ομάδα** περιλαμβάνει τα χωριά που βρίσκονται εγκατεστημένα κατά μήκος της κοιλάδας του Βάρδα, ενός παραποτάμου του Άραχθου. Τα χωριά αυτά είναι: **ο Καστανώνας** (Ντραγκάι), **το Νέο Αμαρούσι** (Δόλιανη), **το Μακρύνο**, **το**

Ελατοχώρι (Τσερνέσι), με τον περιφερειακό οικισμό **Δίλακκο** (Σέσι), **το Φλαμπουράρι** (Φλόρο), **Γρεβενίτη** (Γρεβενίτση) και **Τρίστενο** (Ντρεστενίκου ή Αρμπινέσι). *** Στα περισσότερα από αυτά τα χωριά η Βλάχικη διάλεκτος έχει χαθεί λόγω της σταδιακής αφομοίωσης και συνοίκησης Ελληνόφωνων και Τούρκων από τα Ιωάννινα. Άλλωστε η προώθηση και η αύξηση του πληθυσμού στα χωριά αυτά (τα οποία ήταν και γνωστά με το όνομα Παλιοβλαχιά) οφείλεται σχεδόν εξ' ολοκλήρου στη στενή επαφή τους με τα Γιάννενα και τον Αλή Πασά που χρησιμοποιούσε τα ελληνικά σαν επίσημη γλώσσα του ².

α

Παλιοχώρι Λάιστας

Μια **δεύτερη ομάδα** και την πλέον σημαντική από ιστορικής απόψεως περιλαμβάνει το σύνολο των χωριών που βρίσκονται κατά μήκος της κοιλάδας του Αωού ποταμού. Είναι τα χωριά: **Βρυσοχώρι** (Λεσινίτσα), **Ηλιοχώρι** (Ντομπρίνοβο), **Λάιστα** (Λάκκα), **το Παλιοχώρι Λάιστας** και **η Βωβούσα** (Μπαϊεάσα). *** Η Βωβούσα και η Λάιστα είναι χωριά με μεγάλη ιστορική σημασία και συμμετοχή στην ανάπτυξη ελληνικών και βλάχικων κοινοτήτων στην Ανατολική Μακεδονία αλλά και στην Δυτική Θράκη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Σύμφωνα με αναφορές του Ι. Λαμπρίδη οι βλάχικες εγκαταστάσεις του Ζαγορίου επεκτείνονταν παλιότερα προς το Κεντρικό και το Δυτικό Ζαγόρι. **Η Λεπτοκαρυά** (Λιασκοβέτσι), **οι Φραγγάδες** (Φρίτζι) ***, και μερικά άλλα χωριά έχουν ονομασίες με λατινική – βλάχικη καταβολή, πράγμα ενισχύει αυτή την άποψη. Όμως οι διάφορες ομάδες βλαχόφωνων οικογενειών που βρέθηκαν στο Κεντρικό Ζαγόρι (κυρίως Μοσχοπολίτες και Φουρκιώτες), αφομοιώθηκαν σταδιακά ανάμεσα στις πολυπληθέστερες ελληνόφωνες ³.

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Όσο για τα **βλαχοχώρια της Κόνιτσας**, αυτά βρίσκονται λίγο βορειότερα του Βλαχοζάγορου, ανάμεσα στα βουνά της Τύμφης και του Σμόλικα, όπου σχηματίζεται η μεγάλη κοιλάδα του Αώου. Η περιοχή είναι γνωστή με την ονομασία **Λάκκα Αώου** και περιλαμβάνει πέντε βλαχοχώρια, **το Δίστρατο** (Μπρεάζα), **τα Άρματα** (Αρμάτοβα), **τους Πάδες** (Πάτζα), **το Ελεύτερο** (Γκρίζμπανι), και **το Παλαιοσέλλι**, *** που είναι και το σπουδαιότερο βλαχοχώρι της Κόνιτσας. Ακόμη βορειότερα στη βόρεια πλευρά του Σμόλικα βρίσκεται το βορειότερο βλαχοχώρι της περιοχής, **η Φούρκα** ***, το οποίο αν και ανήκει στην ευρύτερη περιοχή των βλαχοχωρίων της Κόνιτσας εντούτοις διατηρεί σταθερούς δεσμούς και συνδέεται περισσότερο με την Σαμαρίνα. Η Φούρκα, που ανήκει στα βλαχοχώρια της Κόνιτσας, είναι ίσως το μοναδικό χωριό που δεν είναι νομαδικό, γιατί οι κάτοικοί της, τουλάχιστον οι γυναίκες, έμεναν εκεί όλο το χρόνο. Τα παλαιότερα χρόνια ζούσε από την γεωργία και την κτηνοτροφία⁴.

β

Φούρκα

Από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα μέχρι τον καιρό του Αλή Πασά στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, τα χωριά του Βλαχοζάγορου κατείχαν ειδικά προνόμια. Έτσι μπόρεσαν στα χρόνια αυτά να αναπτύξουν ένα ισχυρό οικονομικό και κοινωνικό σύνολο στην περιοχή. Κατά την διάρκεια του β' μισού του 19^{ου} αιώνα όταν τα προνόμια της «**Ζαγορίσιας Ομοσπονδίας**» καταργήθηκαν, οι οικονομικοί πόροι και οι συνθήκες ζωής είχαν φτάσει σε οριακό σημείο για τους κάτοικους του Βλαχοζάγορου αλλά και των βλαχοχωρίων της Κόνιτσας. Οι κάτοικοι ζούσαν από την φτωχή γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή αλλά και από τα κέρδη των ανδρών στην ξενιτιά. Τους άνδρες στην ξενιτιά άρχισαν να τους ακολουθούν σταδιακά ολόκληρες οικογένειες για σταθερότερη εργασία στα μακρινά αστικά κέντρα. Η κατάσταση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την δραματική μείωση του πληθυσμού στα βλαχοχώρια αυτά ⁵. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε με στοιχεία του Π. Αραβαντινού ότι πριν τις μεταναστευτικές εξόδους στα βλαχοχώρια του Ζαγορίου και της Κόνιτσας υπήρχαν περισσότεροι από 10.000 χιλιάδες Βλάχοι, σε αντιδιαστολή με τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα όπου τα ποσοστά της μείωσης των κατοίκων έφταναν και το 50% σε ορισμένα χωριά ⁶.

γ

Δίστρατο

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Το Παλαιοσέλλι θεωρείται το πιο ένδοξο και αξιόλογο Βλαχοχώρι της Κόνιτσας. Η ονομασία του προέρχεται από τους «Σελλούς», τους αρχαιότερους κάτοικους της επαρχίας της Δωδώνης που βρέθηκαν στην περιοχή. Οι Βλάχοι φαίνεται να εγκαταστάθηκαν στο χωριό από τους Βυζαντινούς ακόμη χρόνους, όταν μαζικά μετακινούνταν Βλάχικες οικογένειες προς τη Νότια Πίνδο στα 1.100. Οι κάτοικοι ανέπτυξαν, όπως ήταν φυσικό, περισσότερο την κτηνοτροφία. Το χωριό υπέφερε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας από ληστρικές επιδρομές. Στα 1.600 κάποιος Τουρκαλβανός φύλαρχος άρπαξε τη γη των Παλαιοσελλιτών και οι Βλάχοι κάτοικοι αναγκάστηκαν να το εγκαταλείψουν για πολλά χρόνια και να δημιουργήσουν το νέο βλαχοχώρι στα ορεινά της Βέροιας, **το Σέλλι**. Επιστρέφοντας οι κάτοικοι άρχισαν να οργανώνουν απελευθερωτικά κινήματα και παράλληλα να δημιουργούν υψηλού επιπέδου εκπαίδευση, με κορυφαία τη δημιουργία της «Μαρασλείου Ελληνικής Σχολής» από τον εθνικό ευεργέτη Γρηγόριο Μαρασλή. Το Παλαιοσέλλι ήταν κεφαλοχώρι της Κόνιτσας μέχρι το 1912, που είχε περίπου 1.300 Βλαχόφωνους. Μετά την κατοχή το χωριό καταστράφηκε, εγκαταλείφθηκε σταδιακά και σήμερα κατοικείται μόνο τους θερινούς μήνες⁷.

Η Βωβούσα, που στα βλάχικα λέγεται Μπαϊεάσα, είναι το ανατολικότερο από τα Ζαγοροχώρια. Σύμφωνα με την τοπική παράδοση το χωριό σχηματίστηκε από την συνένωση τεσσάρων μικρών χωριών, **του Μπαϊετάνι, της Αγίας Παρασκευής (Σάντα Βίνερι), του Μπιστρίτσι και του Αγίου Δημητρίου (Σάντ Ντουμέτρου)**. Το πρώτο από αυτά λέγεται ότι συντέλεσε να ιδρυθεί το ημινομαδικό βλαχοχώρι **Περιβόλι** και, μια και οι διάλεκτοι της Βωβούσας και του Περιβολιού ανήκουν στην ίδια ομάδα, ίσως είναι αλήθεια ότι έχουν κοινή προέλευση ⁸.

Η ληστεία που πάντοτε υπήρξε μεγάλη κατά το παρελθόν στην Νότιο Βαλκανική, φαίνεται να είχε φτάσει στην ακμή της στο Ζαγόρι. Ένας λόγος για την αύξηση των επιδρομών αυτών ήταν η ύπαρξη των ελληνικών συνόρων μετά την απελευθέρωση. Έτσι οι συμμορίες των ξένων διεύρυναν τα σύνορα και επέστρεφαν πάλι πίσω με την λεία τους και ίσως με αιχμαλώτους για τους οποίους ζητούσαν λύτρα. Ολόκληρα χωριά λεηλατήθηκαν, και η Βωβούσα δέχθηκε το μεγαλύτερο πλήγμα. Αλλά ένα αποτέλεσμα του παρελθόντος της Βωβούσας και των όσων υπέφερε είναι ότι πολλές οικογένειες έφυγαν από το χωριό γύρω στα 1750 και περιπλανήθηκαν για να βρουν νέα πατρίδα αλλού. Οι περισσότερες πήγαν στην Δυτική Θράκη όπου εγκαταστάθηκαν **στις Σέρρες, στην Νιγρίτα, στο Νευροκόπι, στα Πορόια, και στις πλαγιές της Ροδόπης**, όπου σήμερα διατηρούνται βλάχικοι οικισμοί.

δ

Βωβούσα 1928

Κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα όμως η Βωβούσα παρουσίαζε μια σταθερή αύξηση των κατοίκων της σε αντίθεση με τα υπόλοιπα χωριά του Βλαχοζάγορου. Μετά τις παλαιότερες εξόδους της οι κάτοικοί της στράφηκαν προς την ημινομαδική κτηνοτροφία και διάφορες βιοτεχνικές δραστηριότητες. Το κυριότερο εμπόριο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα είναι η ξυλεία. Οι μεγάλες εκτάσεις δασών της περιοχής συνιστούν σ' αυτή τη δραστηριότητα και οι Βλάχοι της Βωβούσας τροφοδοτούσαν με

ξύλα περιοχές από την Ήπειρο μέχρι και τη Θεσσαλία. Επίσης ασκούνται και άλλες κοινές ασχολίες των Βλάχων, όπως η επεξεργασία του μαλλιού και οι μεταφορές με τα μουλάρια από τους αγωγιάτες. Γενικά η Βωβούσα έπαψε από πολύ καιρό να είναι νομαδική και από το εμπόριο της ξυλείας και του αγωγιάτες παρέμεινε περισσότερο τυπικά πιο βλάχικη από τα υπόλοιπα βλαχοχώρια του Ζαγορίου και της Κόνιτσας⁹.

Η Λάιστα υπήρξε το μεγαλύτερο χωριό του Βλαχοζάγορου το 19 αιώνα, και ένα από τα πιο πλούσια χωριά, αλλά πάντα υπέφερε πολλά από τους ληστές και την έλλειψη ασφάλειας. Οι κάτοικοι του χωριού φαίνεται πως στάθηκαν οι πρωτοπόροι των μεταναστευτικών κινήσεων στις αρχές του 1900. Τα λιβάδια και τα αμπέλια δεν ήταν αρκετά για να κρατήσουν τον πληθυσμό, το εμπόριο παρήκμαζε και οι περισσότεροι έπρεπε να ξενιτευτούν. Η μετανάστευση υπήρξε επί πολλά χρόνια η μόνη υποστήριξη πολλών βλαχοχωριών στο Ζαγόρι μεταξύ των οποίων και η Λάιστα. Οι Λαιστινοί πύκνωσαν τις ελληνικές κοινότητες **στη Δράμα και την Ξάνθη** χτίζοντας πολλές χριστιανικές συνοικίες και έφτασαν μέχρι **το Σουφλί** όπου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δημιούργησαν μια μικρή παροικία, ενώ κάποιοι άλλοι βρέθηκαν μέχρι και **την Αδριανούπολη** στην Ανατολική Θράκη¹⁰.

ε

Λάιστα

Τα πέντε χωριά του βόρειου Βλαχοζάγορου, **η Βωβούσα, η Λάιστα, το Παλιοχώρι, το Ντομπρίνοβο και η Λεσνίτσα** κατέχουν μεγάλη ιστορική σημασία για το λόγο ότι τροφοδότησαν τις περιοχές της **Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης** με πληθυσμό που προερχόταν από τα χωριά αυτά. Το ότι δεν έδιναν πλέον περιθώρια στους νέους κυρίως να επιβιώσουν μετά και τα χρόνια του 1912 οδήγησε σε αυτές τις μεταναστεύσεις. Όσοι κάτοικοι παρέμειναν, κυρίως ηλικιωμένοι, στα Βλαχοζαγοροχώρια και τα βλαχοχώρια της Κόνιτσας ζούσαν κυρίως με χρήματα που έστελναν οι οικογένειες από τη διασπορά¹¹.

Ύψιστης εθνικής σημασίας πρέπει να θεωρηθεί και η προσφορά του Βλαχοζάγορου στον πόλεμο **του '40**. Η συμβολή των Βλάχων ήταν ανεκτίμητη. Μέρα και νύχτα μετέφεραν με τα ζώα πυρομαχικά κι άλλα εφόδια εκεί όπου οι μάχες μαίνονταν και γύριζαν πίσω μεταφέροντας τραυματίες. Ιδιαίτερα η Ζαγορίσια Βλάχα εργάστηκε με αυτοθυσία, στερήσεις, κόπους, σαν άγνωστος στρατιώτης στην

εποποιία της Πίνδου. Αψηφώντας τις καιρικές συνθήκες, κουβαλώντας το βαρύ φορτίο της εθνικής κληρονομιάς και της δόξας του τόπου της, πέρασε στην αθανασία.

Σήμερα τα χωριά είναι ακατοίκητα το χειμώνα αλλά ζωντανεύουν το καλοκαίρι μιας και η αγάπη των Βλάχων για τον τόπο τους είναι τόσο ισχυρή που δεν τους άφησε να τον ξεχάσουν. Στην πρώτη ευκαιρία θα επισκεφτούν τα χωριά τους και πάντοτε θα κάνουν σημαντικές προσπάθειες να διατηρούν την παράδοση των ιδιαίτερων τους πατρίδων.

στ

Καλόβια στη Φούρκα (1930)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Βλάχοι του Ζαγορίου και της Κόνιτσας), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
2. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, (κεφ. Τα Βλαχοχώρια γύρω από τη Σαμαρίνα), εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
3. **Μέρτζος Νικολαός**, *Αρμάνοι οι Βλάχοι*, εκδόσεις Ρέκος, Θεσσαλονίκη 2000.
4. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Βλάχοι του Ζαγορίου και της Κόνιτσας, οι έξοδοι από τη Φούρκα), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
5. www.geocities.com/mavroab, **Μαυρομάτη Βάσω**, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους του **Αστέριου Κουκούδη**».
6. **Αραβαντινός Παναγιώτης**, *Μονογραφία περί Κουτσόβλαχων* Αθήνα 1903.
7. www.aiphaworld.gr/oikotour/awnews.shtml, το Παλαιοσέλλι Δήμου Κόνιτσας
8. **Αντώνιος Κολτσιδάς**, *Ιστορία της Βωβούσας*, Θεσσαλονίκη 1997.
9. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, (κεφ. Τα Βλαχοχώρια γύρω από τη Σαμαρίνα, η Βωβούσα), εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989
10. **Kahl Thede**, *Ο ρόλος των Λαϊστινών στην ίδρυση και ανάπτυξη της Χρυσούπολης Καβάλας* Ιωάννινα 1998, Ηπειρωτική Εταιρία αρ. 250.
11. www.zagori.gr.

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωριών (σημερινές και παλαιές) τις αντλήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Βλάχοι της Νότιας Πίνδου)

Φωτογραφίες

δ, στ από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη «Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά»

α από το site www.seli.gr

β από το βιβλίο του Weigand *Αρωμόνοι οι Βλάχοι*. Τόμος Α. Ο χώρος και άνθρωποι

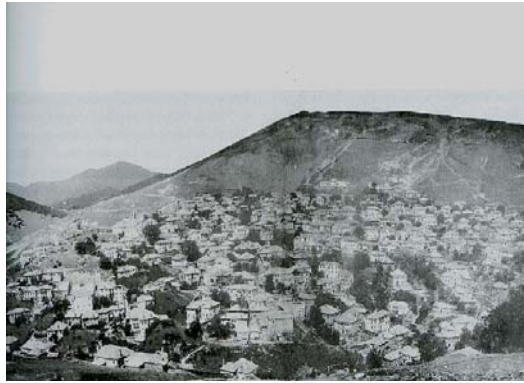
γ από την αναζήτηση στο www.google.com.gr

ε από το βιβλίο των Wace & Thompson *Οι νομάδες των Βαλκανίων*

Δ) ΟΙ ΓΡΑΜΜΟΥΣΤΙΑΝΟΙ ΒΛΑΧΟΙ

Οι Γραμμουστιάνοι είναι μια ομάδα των βλάχων που γέννησαν οι ιστορικές συγκυρίες και εξελίξεις κατά την διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Η ονομασία τους προέρχεται από τον τόπο καταγωγής τους που ήταν **η οροσειρά του Γράμμου**, του χώρου εκκίνησης της μεγάλης νομαδοκτηνοτροφικής φυλής που διασκορπίστηκε σχεδόν σε όλη την μέση Βαλκανική, κυρίως στα **Μακεδονικά εδάφη**, στα ανατολικά του **Αξιού** μέχρι τις πλαγιές της **Ροδόπης** στην **Ανατολική Ρωμυλία** και μέχρι τα βουνά της **Νότιας Σερβίας**. Οι Γραμμουστιάνοι είναι επίσης γνωστοί, κυρίως στην Κεντρική Μακεδονία, με την ονομασία **Τσίποι, Τσίπανοι** ή **Τσίπιανοι**. Η πιο πιθανή εκδοχή προέλευσης της ονομασίας είναι από την λέξη «**τσιπ**» που σημαίνει γωνία. Τσίπος είναι ο Βλάχος που φοράει ένα είδος σιγκουνίου (ενδύματος) του οποίου ο γιακάς έχει μεγάλες και χαρακτηριστικές γωνιακές απολήξεις. Ξεκινώντας, λοιπόν, από την διάκριση αυτή μέσω ενός ενδυματολογικού τύπου, η έννοια «Τσίπος» κατέληξε να χαρακτηρίζει το Βλάχο, που προέρχεται από τον Γράμμο, όπου συναντάται αυτός ο τύπος ενδυμασίας. Επιπρόσθετα αξίζει να αναφέρουμε ότι οι Ελληνόφωνοι κάτοικοι της Ανατολικής Μακεδονίας αποκαλούσαν τους Γραμμουστιάνους **Αγριόβλαχους** εξαιτίας του πρωτόγονου τρόπου ζωής τους και του σκληροτράχηλου χαρακτήρα τους¹.

Η πρώτη εμφάνιση βλάχικων πληθυσμών στις πλαγιές του Γράμμου πιθανολογείται από τον 10^ο περίπου αιώνα. Οι πρώτοι οικισμοί που φαίνεται να ίδρυσαν ήταν η **Γράμμουστα** και η **Νικολίτσα**, που υπήρξαν και πάντοτε τα σημαντικότερα βλαχοχώρια της περιοχής². Ο ιστορικός μελετητής Rouquerville εντάσσει τους Βλάχους του Γράμμου στην ομάδα των Δασσαριτών Βλάχων³. Αυτό μοιάζει απόλυτα σωστό καθώς στην ίδια ομάδα εντάσσονται τόσο οι Μοσχοπολίτες όσο και οι ημινομάδες Βλάχοι των Γρεβενών. Οι Γραμμουστιάνοι βρίσκονται στο ενδιάμεσο των δύο αυτών βλάχικων Μητροπόλεων.

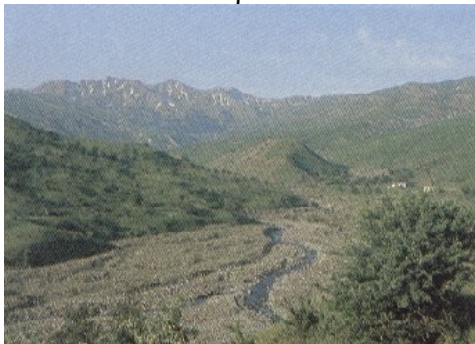
Αετομηλίτσα ή Ντένισκο

Η ομάδα των βλαχοχωρίων του Γράμμου γνώρισε την ακμή αλλά και την εγκατάληψή της κατά την διάρκεια του 18^{ου} αιώνα. Βλάχικοι οικισμοί και μικρές πολιτείες συνυπήρχαν τόσο στις ελληνικές όσο και στις Αλβανικές πλαγιές του Γράμμου. Στο ελληνικό έδαφος υπήρχαν: η **Γράμμουστα** και οι περιφερειακοί της οικισμοί **Φούσια**, **Βετέρνικο**, **Λιβιάδι** και **Πισκοχώρι**, το **Λινοτόπι** ή **Λιανοτόπι** (Λιντοπέα) με τον περιφερειακό οικισμό του **Αγίου Ζαχαρία** ή **Ζαγκάρ**, η **Αετομηλίτσα** ή **Ντένισκο**, η **Κιάφα** και πιθανότατα το **Πισοδέρι** της Φλώρινας, ένα από τα αρχαιότερα βλαχοχώρια του Βόρειου Γράμμου. Στο Αλβανικό τμήμα υπήρχαν η **Νικολίτσα** και η **Άρζα**. ***

Η **Νικολίτσα**, η **Γράμμουστα** και το **Λινοτόπι**, που υπήρξαν τόσο πληθυσμιακά όσο και από οικονομικής ανάπτυξης τα επίκεντρα της ομάδας των Γραμμουστιάνων στα χρόνια της ακμής τον 18^ο αιώνα, παρουσίαζαν την εικόνα μικρών πολιτειών και όχι απλών χωριών. Υπήρξαν οικισμοί όπου κύριο γνώρισμά τους, εκτός από την κτηνοτροφία, ήταν και η εμποροβιοτεχνική ανάπτυξη. Οι εμποροβιοτέχνες των βλαχοχωρίων αυτών, ακολουθώντας τους Μοσχοπολίτες στις δραστηριότητές τους στο εξωτερικό, συνέβαλαν στην δημιουργία των εμπορικών βλάχικων παροικιών σε περιοχές όπως η Αυστροουγγαρία⁴. Όσο για τα πληθυσμιακά στοιχεία που μπορούμε να συλλέξουμε, η Νικολίτσα πρέπει να κατοικείτο από 6.000 περίπου Βλάχους. Ανάλογο ίσως πληθυσμό φαίνεται να είχε το Λινοτόπι, ενώ η Γράμμουστα φαίνεται πως συγκέντρωνε περισσότερες από 7.000 ψυχές⁵.

Η απομόνωση και η ασφάλεια της ορεινής φύσης των βλαχοχωρίων του Γράμμου δεν σήμαιναν πως η εξέλιξή τους και η ζωή των κατοίκων τους είχαν μια εύκολη και ανενόχλητη πορεία. Ήδη από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι Γραμμουστιάνοι αρχίζουν την διασπορά και την δημιουργία αποικιών. Μία από τις αρχικές αιτίες για την έξοδο του βλάχικου πολιτισμού υπήρξε η αντιπαλότητα ανάμεσα στους Οθωμανούς και τους αρματολούς, τους οποίους προσπαθούσαν να καθυποτάξουν, όταν μάλιστα οι αρματολοί γίνονταν κλέφτες. Επίσης ο υπερπληθυσμός ανθρώπων και κοπαδιών στα βουνά του Γράμμου παράλληλα με τις πιέσεις των σταδιακά εξισλαμιζόμενων Αλβανών, οδήγησε αρκετούς Βλάχους στην εγκατάληψη της πατρίδας τους.

β

Η κοιλάδα της Γράμμουστας

Τα πρώτα φαλκάρια Βλάχων που εγκαταλείπουν το Γράμμο κάνουν την εμφάνισή τους στην περιοχή του **Κρουσόβου**, μίας πεδινής πόλης στα νότια εδάφη των σημερινών Σκοπίων. Οι Γραμμουστιάνοι εγκαταστάθηκαν οριστικά στο Κρούσοβο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, εγκατέλειψαν σταδιακά την νομαδοκτηνοτροφία και δημιούργησαν σταθερούς οικισμούς στην γύρω περιοχή, με κυριότερο από αυτούς **την Μπιρίνα**, αλλά και τους μικρότερους οικισμούς **Καντιγίτσα** και **Τσαρνούσι – Μουκός**. Οι Βλάχοι άποικοι της ευρύτερης περιοχής του Κρουσόβου εκτός από την κτηνοτροφία ασχολήθηκαν με τη σιδηροτεχνία και την κατασκευή όπλων. Όταν στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η Καντιγίτσα και το Τσαρνούσι – Μουκός καταστράφηκαν από ληστρικές επιθέσεις Τουρκαλβανών, οι Γραμμουστιάνοι σκόρπισαν προς τις μεγαλουπόλεις **Μεγάροβο**, **Τύρνοβο** και **Νιζόπολη** που βρίσκονται νότια των Πρεσπών.

Την ίδια περίοδο οι Γραμμουστιάνοι άρχισαν να οργανώνουν θερινούς ορεινούς καλυβικούς οικισμούς για τις ανάγκες βοσκής των αιγοπροβάτων τους. Στην περιοχή του **Μοριχόβου**, στις νοτιοανατολικές περιοχές του Βόρρα, οι Βλάχοι βρήκαν άφθονες εκτάσεις λιβαδιών και δημιούργησαν εγκαταστάσεις στους οικισμούς **Ρόντοβα**, **Μεγάλα Λιβάδια** και **Μικρά Λιβάδια**. Αναμεμειγμένοι με εδραίους **Μογλενίτες Βλάχους** άρχισαν να εξελίσσονται και οι ίδιοι οι Γραμμουστιάνοι σε ημινομάδες, με σταθερές τόσο ορεινές όσο και πεδινές κατοικίες ⁶.

Σημαντικές και αξιόλογες ομάδες Γραμμουστιάνικων βλάχικων οικισμών αναπτύσσονται στα 1900 στα ανατολικότερα εδάφη της Μακεδονίας, στις πλαγιές του όρους Όρβηλος. Πρόκειται για καλυβικούς οικισμούς **στη Λόποβα, την Μπόζντοβα, τη Σιάτροβα ή Σιάτρα, το Λαϊλιά και το Παπά Τσιαϊρ**. Άλλες βλάχικες εγκαταστάσεις με περίπου 4.000 Βλάχους δημιουργήθηκαν **στην Ροδόπη**, στα εδάφη της Ανατολικής Ρωμυλίας αλλά και της Τουρκίας. Οι Γραμμουστιάνοι της Ανατολικής Ρωμυλίας επικράτησε να ονομάζονται **Κουτρουβιάνοι**, από την ονομασία του κεντρικού οικισμού, **Κούρτοβα**. Οι Γραμμουστιάνοι της τούρκικης Ροδόπης επικράτησε να ονομάζονται **Ραζλουκιάνοι**, από την κομόπολη **Ραζλόγκ** ⁷.

Άλλη μια ομάδα Γραμμουστιάνων βρέθηκε να κατοικεί γύρω από το όρος **Ρίλα**, στα σύνορα Βουλγαρίας και Τουρκίας, δημιουργώντας θερινούς οικισμούς. Οι Γραμμουστιάνοι αυτής της περιοχής αναζητώντας χειμαδιά, πλημμύριζαν το χειμώνα τόσο τις πεδιάδες του **Στρυμόνα**, της **Δράμας** μέχρι το **Πόρτο Λάγος**, όσο και τις πεδιάδες προς το **Δούναβη** και κατά μήκος της κοιλάδας του **Έβρου**, μέχρι τα λιβάδια της **Ανατολικής Θράκης** ⁸.

Τέλος, πολυπληθείς ομάδες Γραμμουστιάνων Βλάχων (περίπου 2.500 κάτοικοι) είχαν εγκατασταθεί στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στα ορεινά του **Γκόλακ**, οροσειράς στα νότια των Σκοπίων. Οι ομάδες αυτές παραχείμαζαν το χειμώνα κατά μήκος της κοιλάδας του **Αξιού**, μέχρι το **Κιλκίς, τη Θεσσαλονίκη και την Χαλκιδική** ⁹.

Αν εξετάσουμε το συνολικό αριθμό των Γραμμουστιάνων Βλάχων της Βαλκανικής διασποράς, εύλογα αντιλαμβανόμαστε την εκπληκτική διάσταση που λαμβάνουν οι πληθυσμιακές εξοδοί τους από τα όρη του Γράμμου, τη Μητρόπολή τους. Δεν είναι υπερβολικό να υπολογίσουμε ότι στα βλαχοχώρια του Γράμμου ζούσαν πριν τις πληθυσμιακές μετακινήσεις του 19^{ου} αιώνα περισσότεροι από **15.000 Βλάχοι**. Σήμερα τα περισσότερα από τα Βλαχοχώρια αυτά παραμένουν με την πάροδο του χρόνου ερειπωμένα, και μόνο μερικά από αυτά κατοικούνται πλέον από λιγοστούς απογόνους Βλάχων και Αρβανιτοβλάχων που βρέθηκαν στην περιοχή μετά την εποχή των Βαλκανικών πολέμων το 1912 ¹⁰. Ωστόσο οι Πολιτιστικοί Σύλλογοι των Βλαχόφωνων Γραμμουστιάνων, επιτελώντας σημαντικό έργο, προσπαθούν με κάθε τρόπο να διατηρούν ζωντανή τη πολιτισμική παράδοση των βλαχοχωρίων τους, με αναβιώσεις ηθών και εθίμων και με την προβολή της μουσικοχορευτικής παράδοσης τους στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

γ

Γραμμουστιάνα στο δρόμο για τα χειμαδιά

δ

Γραμμουστιάνικα καλύβια στο Σιδηρόκαστρο (1930)

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Σύλλογος Βλάχων Προσωτσάνης, *Οι Γραμμουσιάνοι*, Προσωτσάνη 1996.
2. Αστέριος Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Γραμμουσιάνοι Βλάχοι), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
3. F.H.L. Rouqueville, *Le voyage de la Grèce Paris 1826-27*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1995.
4. Αστέριος Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Γραμμουσιάνοι Βλάχοι), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
5. Αραβαντινός Παναγιώτης, *Μονογραφία περί Κουτσόβλαχων* Αθήνα 1903
6. Αστέριος Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Γραμμουσιάνοι Βλάχοι), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
7. Δήμος Βέρρος, *Οι Βλάχοι των Σερρών*, ομιλία στο 3^ο Συμπόσιο χορού, Τύρναβος 2003.
8. Σύλλογος Βλάχων Προσωτσάνης, *Οι Γραμμουσιάνοι*, Προσωτσάνη 1996.
9. Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 4. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2001, εκδόσεις Ζήτρος.
10. Αστέριος Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Γραμμουσιάνοι Βλάχοι), εκδόσεις Ζήτρος 2000.

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωρίων (σημερινές και παλαιές) τις αντλήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Γραμμουστιάνοι Βλάχοι).

Φωτογραφίες

- α από το βιβλίο του Αντώνη Κολτσίδα *Κουτσόβλαχοι, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες. Εθνολογική, λαογραφική και γλωσσολογική μελέτη*
- β από το αρχείο του Κωνσταντίνου Αδάμ (προέδρου της Π.Ο.Π.Σ.Β.)
- γ από το σύλλογο Βλάχων Βέροιας
- δ από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη *Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*

Ε) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΜΟΣΧΟΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Μοσχόπολη, η κιβωτός του Ελληνισμού στην Βόρεια Ήπειρο. Ήταν η πόλη που επί αιώνες αποτελούσε το πολιτιστικό κέντρο των Βαλκανίων, η πόλη που έχτισαν οι Αρμάνοι, δηλαδή οι ελληνικής καταγωγής Βλάχοι. Και είναι βέβαια φανερό πως η Μοσχόπολη και η γύρω περιοχή της υπήρξε πάντα η πρωτεύουσα των Βλάχων, η πόλη με την ενδοξότερη βλάχικη ιστορία, ένα οικονομικό και πολιτισμικό κέντρο και βέβαια μια Μητρόπολη που «γέμισε» με Βλάχους ολόκληρη την ευρύτερη Βαλκανική χερσόνησο ¹.

Με τα χρόνια η Μοσχόπολη, που ονομάστηκε και **Βοσκόπολη**, αποτέλεσε το πολιτισμικό προπύργιο του Ελληνισμού με γενικότερη ακτινοβολία σε όλες τις Βαλκανικές χώρες. Απέκτησε επίσης και το όνομα «**Αθήνα της Τουρκοκρατίας**», λόγω του πλούτου, **της παιδείας, του εμπορίου, των γραμμάτων και των τεχνών** ².

Η φημισμένη πολιτεία βρίσκεται σε υψόμετρο 1.200 μέτρων, σε ένα καταπράσινο οροπέδιο στις πλαγιές του Οπάρεως Όρους. Την βλάχικη ενδοχώρα της Μοσχόπολης αποτελούσαν και άλλες μικρότερες βλάχικες εδραίες εγκαταστάσεις, πολλές από τις οποίες συνεχίζουν να κατοικούνται ακόμη και σήμερα από βλαχόφωνους Έλληνες, παρόλο που η περιοχή βρίσκεται στο Αλβανικό τμήμα της Πίνδου. Ο πλησιέστερος στη Μοσχόπολη βλάχικος οικισμός είναι η **Σίπισκα**, που γνώρισε και αυτή ένδοξες στιγμές στο παρελθόν. Βορειότερα υπάρχουν και σήμερα τα βλαχοχώρια **Γκράμποβα – Γκραμπόβα – Γάβροβο** ή και **Γράβα**, η **Νίτσα** ή **Νίκαια**, η **Λούνκα** ή **Λάγγα**. Επίσης, χωριά με βλάχικο πληθυσμό που τελικά ερημώθηκαν ήταν η **Κρούσιοβα**, το **Ντούσιاري**, η **Όπαρη**, το **Γκόπεσι**, το **Καρμπανιόζη** και το **Κολιανέτσι**. *** 20 χιλιόμετρα ανατολικά της Μοσχόπολης βρίσκεται η δεύτερη μεγαλύτερη και πολιτιστικά αναπτυγμένη πολιτεία κατά τον 18^ο αιώνα, η **Κορυτσά**. Στην Κορυτσά εγκαταστάθηκαν κυρίως οικογένειες Αρβανιτόβλαχων, που δημιούργησαν σταθερές κατοικίες μέχρι και τις αρχές 20^{ου} αιώνα ³.

Ο ιστορικός Rouqueville αναφέρει πως η Μοσχόπολη δημιουργήθηκε από **Δασσαρήτες Βλάχους τον 11^ο αιώνα** στη θέση κάποιου αρχαιότερου οικισμού ⁴. Η αναφορά του αυτή μας οδηγεί στην υπόθεση πως οι πρόγονοι των Μοσχοπολιτών παρέμειναν αμετακίνητοι στην περιοχή τη στιγμή που μαζικές ομάδες Βλάχων

μετακινούνταν προς τον Νότο (13^{ος} αιώνας) για να δημιουργήσουν τις σημερινές Βλάχικες Μητροπόλεις. Η πιο πιθανή εκδοχή ουσιαστικής ανάπτυξης της Μοσχόπολης είναι αυτή που θέλει την οικιστική της δημιουργία **τον 14^ο αιώνα** (1330 με 1380). Οι πρώτοι Βλάχοι οικιστές της φέρονται να κατέφυγαν στην έρημη αρχικά τοποθεσία της, προερχόμενοι από το γειτονικό οικισμό **Βοτσκόπι**, βόρεια της Κορυτσάς⁵.

Η Μοσχόπολη ή «Μουσκοπόγιο», όπως την ονομάζουν οι Αλβανοί είναι λέξη που έχει σλάβικη προέλευση, όπως πολλά τοπωνύμια σε αυτήν την περιοχή και σημαίνει **«πεδιάδα του Μόσχου»**. Στην πεδιάδα που βρίσκεται η Μοσχόπολη την άνοιξη εμφανίζεται ένα λουλούδι σε μεγάλη ποσότητα που έχει έντονη μυρωδιά και το λένε **«μόσκου»**⁶.

Μέσα στους ταραγμένους χρόνους της Οθωμανικής κυριαρχίας, ο Βλάχικος οικισμός στη Μοσχόπολη πήρε μεγαλύτερη διάσταση και οι αρχικά νομαδοκτηνοτρόφοι Βλάχοι οικιστές δημιούργησαν αυτό το σταθερό χωριό, μακριά από κεντρικές οδικές αρτηρίες και προφυλαγμένο πάνω στο απρόσιτο και παραγωγικό οροπέδιο. Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα και στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, η Μοσχόπολη ήταν το σημαντικότερο εμπορικό, βιοτεχνικό και πνευματικό κέντρο των κεντροδυτικών επαρχιών της Βαλκανικής. Ως πόλη ελεύθερου εμπορίου απολάμβανε μεγάλα προνόμια⁷. **Το 1760 η πόλη είχε 65.000 κάτοικους** με δεκάδες ναούς στις 12 πολυπληθείς συνοικίες της. Κατά παράδοση λέγεται ότι η πόλη αριθμούσε **12.000 σπίτια**. Τα περισσότερα ήταν διώροφα κτισμένα με πέτρες και σκεπασμένα με σχιστόπλακες. Και τα άφθονα υδραγωγεία και πηγάδια που υπάρχουν ακόμη στην περιοχή, υποδηλώνουν μεγάλο πλήθος ανθρώπων⁸.

Στην πόλη, που είχε ειδικά προνόμια από την Οθωμανική Πύλη, συσσωρεύτηκαν τεράστια πλούτη. Γύρω στα 1700 ιδρύθηκε σχολή με το όνομα **«Ελληνικόν Φροντιστήριο»**. Από το 1744 προστίθεται ανώτερος κύκλος σπουδών και η σχολή παίρνει την ονομασία **«Νέα Ακαδημία»**, που εξελίχθηκε σε ένα από τα πιο περίφημα και καλύτερα οργανωμένα Ελληνικά σχολεία.

β

Μοσχοπολιάνοι Βλάχοι (1895)

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της ακμής της Μοσχόπολης ήταν η ίδρυση του **Τυπογραφείου** της, του δεύτερου ελληνικού τυπογραφείου μετά από εκείνο της Κωνσταντινούπολης. Οι περισσότερες εκδοτικές δραστηριότητες του τυπογραφείου

πρέπει να έγιναν στα χρόνια 1740 – 1744. Το γεγονός ότι μέσα στην Τουρκία υπήρχε την εποχή εκείνη ένα τυπογραφείο δεν εντυπωσιάζει ιδιαίτερα όταν λαμβάνει κανείς υπ' όψη τί μεγάλη και τί πλούσια πόλη ήταν η Μοσχόπολη και πόσο πολύ ήκμαζε όχι μόνο το εμπόριο αλλά και ιδιαίτερα ακόμη και οι επιστήμες. Η ίδια η σχολή των λογίων ήταν η πιο φημισμένη όλης της χερσονήσου και από αυτήν βγήκαν άνδρες με πλούσια προσφορά στα γράμματα και τον πολιτισμό, όπως ο **λόγιος Χαλκεύς, ο μοναχός Γρηγόριος**, συγγραφέας όλων των γνωστών εκδόσεων από την Μοσχόπολη κ.α. Σημαντικός ήταν επίσης και ο ρόλος **της βιβλιοθήκης της Μοσχόπολης**. Από τα σπάνια χειρόγραφα και τους πολύτιμους κώδικες διαφαίνονται οι στενοί δεσμοί της Μοσχόπολης με **την Τεργέστη, τη Βενετία, τη Βιέννη και τη Βουδαπέστη** ⁹.

Η Μοσχόπολη δέχθηκε απανωτά χτυπήματα καταστροφών στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Η πρώτη καταστροφή από ομάδες ατάκτων το 1769, σε συνδυασμό με την δεύτερη που συντελέστηκε στα 1792 από τις όρδες του Αλή Πασά, δημιούργησαν μεγάλο πλήγμα στην ισχυρή βλάχικη πρωτεύουσα και ανάγκασαν μεγάλο τμήμα πληθυσμού να την εγκαταλείψει, αναζητώντας νέες αποικίες για την επιβίωσή του. Η κατάπτωση της Μοσχόπολης δεν σήμανε απαραίτητα την καταστροφή των Βλάχων. Οι Βλάχοι πρόσφυγες της διασποράς μετέφεραν το πνεύμα της Μοσχόπολης σε δεκάδες νέους και παλιότερους βλάχικους οικισμούς που αναδύθηκαν σιγά σιγά από **το Δυρράχιο μέχρι την Φιλιπούπολη και από την Λαμία μέχρι την Αυστροουγγαρία**. Οι πρώτες οικογένειες, κυρίως της ανώτερης και μεσαίας τάξεως, έφυγαν πριν από τα γεγονότα της πρώτης καταστροφής. Σταδιακά δημιουργούσαν ασφαλείς πυρήνες οικισμών σε αναπτυγμένες περιοχές. Οι πλουσιότεροι και ισχυρότεροι βρέθηκαν σε μεγάλα αστικά κέντρα ή σε παροικίες της Αυστροουγγαρίας. Τα μέλη των χαμηλότερων τάξεων βρέθηκαν σε κοντινότερα μέρη, σε παλιά ή νεοϊδρυθέντα τότε βλαχοχώρια. Τα караβάνια με τους Ελληνόβλαχους της Μοσχόπολης οργάνωναν ολόκληρη την Ευρώπη μεταφέροντας αγαθά και δημιουργώντας με τον μόχθο τους τεράστιες περιουσίες, που δεν δίστασαν να διαθέσουν για την επιβίωση της Νέας Ελλάδας μετά από τους αγώνες του 1821 ¹⁰.

Στην Δυτική Μακεδονία οι Μοσχοπολιάνοι βρέθηκαν **στην Καστοριά και το Άργος Ορεστικό**, όπου η εγκατάστασή τους ενδυνάμωσε πληθυσμιακά και οικονομικά τις δύο πόλεις ¹¹. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ένας μεγάλος αριθμός χριστιανών της Καστοριάς μιλούσε τα βλάχικα. Ένας μεγάλος αριθμός Μοσχοπολιάνων οικογενειών εγκαταστάθηκε **στην Κλεισούρα**, ανατολικά της Καστοριάς, δίπλα σε προϋπάρχοντες Βλάχους. Αλλά και κοντά **στο Νυμφαίο** της Φλώρινας, κυρίως εμποροβιοτέχνες Μοσχοπολιάνοι εγκαταστάθηκαν, εξελίσσοντας το χωριό σε ένα από τα πιο προοδευμένα βλαχοχώρια της Μακεδονίας με «εμποροβιοτεχνικό» προσανατολισμό. Βλάχοι της Μοσχόπολης εγκαταστάθηκαν επίσης **στο Πισοδέρι** της Φλώρινας, **τη Σιάτιστα** της Κοζάνης, **το Νεστόριο και τη Βλάστη** (Μπλάτσι), κεφαλοχώρια που εξελίχθηκαν (ιδίως η Βλάστη) σε κέντρα με έντονη εμπορική και εκπαιδευτική δράση ¹².

Στην Κεντρική Μακεδονία αναφέρεται πως εγκαταστάθηκαν **στην Έδεσσα και τα Γιαννιτσά** οι πρώτες ομάδες βλάχικων οικογενειών από την Μοσχόπολη. Οι Μοσχοπολιάνοι, όπως και οι Γραμμουστιάνοι εκμεταλλεύονταν τα καταπράσινα ορεινά λιβάδια **του Πάικου** για τις ανάγκες βοσκής των ζώων τους, δημιουργώντας στα ορεινά θερινές καλυβικές εγκαταστάσεις. Την ίδια περίοδο Μοσχοπολιάνοι βρήκαν καταφύγιο στα χωριά του Βερμίου, όπως το χωριό **Σέλι**, παραχειμάζοντας το χειμώνα στις πεδιάδες **της Νάουσας και της Βέροιας** ¹³.

Στην Ανατολική Μακεδονία φαλκάρια Μοσχοπολιάνων έφτασαν μέχρι τα Άνω Πορόια, τις Σέρρες, την Νιγρίτα, την Δράμα και μέχρι την Θράκη, στην Ξάνθη και την Αδριανούπολη. Οι περισσότεροι από αυτούς άρχισαν σιγά σιγά να εγκαταλείπουν την νομαδοκτηνοτροφική ζωή και να στρέφονται προς το εμπόριο και την βιοτεχνία ¹⁴.

Στα Βόρεια Μακεδονικά εδάφη εγκαταστάθηκαν μαζικά στο Μοναστήρι, το Κρούσοβο, την Πιρίνα, το Μεγάροβο, το Τύρνοβο, την Νιζόπολη, την Αχρίδα και άλλες περιοχές μέχρι τα Σκόπια και το Κοσσυφοπέδιο ¹⁵.

Στις Αλβανικές περιοχές, εκτός από την Κορυτσά δημιούργησαν οικισμούς στον Αυλώνα, το Μπεράτι, το Δυρράχιο μέχρι και τα Τίρανα ¹⁶.

Τέλος, κύματα Μοσχοπολιάνων της διασποράς κατέληξαν στα βλαχοχώρια της Πίνδου και σε αστικά κέντρα της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Ένα μέρος των προσφύγων παρέμειναν οριστικά στην Σαμαρίνα και την Φούρκα, ενώ άλλες οικογένειες βρέθηκαν και εγκαταστάθηκαν σε βλαχοχώρια του Ζαγορίου. Μικροί αριθμοί έφτασαν μέχρι το Μέτσοβο, τα Ιωάννινα και το Δελβινάκι. Σημαντικός αριθμός Βλάχων από την Μοσχόπολη βρέθηκε στα ανατολικά χωριά του Πηλίου, όπως τις Μηλιές και την Ζαγορά. Μεταφέροντας κεφάλαια και γνώσεις βοήθησαν στην ανάπτυξη της τοπικής βιοτεχνίας και του εμπορίου ¹⁷. Η εγκατάσταση Μοσχοπολιάνων προσφύγων μαρτυρείται ακόμη και στην Αθήνα ¹⁸.

Η ίδια η Μοσχόπολη στα χρόνια του 19^{ου} αιώνα δεν ήταν παρά πια το ισχνό λείψανο ενός ένδοξου παρελθόντος. Από δεκάδες χιλιάδες Βλάχους, μέσα σε δύο με τρεις γενιές δεν είχαν απομείνει παρά λιγότεροι από 6.000. Στα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα ο βλάχικος πληθυσμός Μοσχόπολης – Κοριτσάς θα πρέπει να αριθμούσε τουλάχιστον 3.500 από παλιότερες βλάχικες οικογένειες της περιοχής και νομάδες Αρβανιτόβλαχους που βρέθηκαν τότε στην περιοχή. Όταν η Μοσχόπολη κατοχυρώθηκε στο νεοσύστατο αλβανικό κράτος το 1912 οι Μοσχοπολιάνοι γνώρισαν νέες καταστροφές από Αλβανούς εθνικιστές και εκδιώχθηκαν με αποτέλεσμα η Μοσχόπολη να ερημώσει ¹⁹.

Σήμερα η ερειπωμένη πολιτεία εξακολουθεί να δίνει ηθική δύναμη στους χιλιάδες των προσκυνητών και να ανανεώνει τα μεγάλα ηθικά διδάγματα των εποχών εκείνων. Όσες από τις λαμπρές κάποτε εκκλησίες της στέκουν ακόμη όρθιες μαρτυρούν την δόξα του παρελθόντος, και οι σημερινοί κάτοικοί της (Βλάχοι και μη) φαίνεται να γνωρίζουν πως η φτώχη σήμερα Μοσχόπολη υπήρξε κάποτε το σημαντικότερο κέντρο εκκίνησης του βλάχικου πολιτισμού.

Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΡΩ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Τρίτος Μιχαήλ**, *Η Μοσχόπολη του χθες και του σήμερα* Ανάτυπο από το Ηπειρώτικο ημερολόγιο, Ιωάννινα 1998.
2. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Μοσχοπολιάνοι Βλάχοι και τα γύρω βλαχοχώρια), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
3. **Ισχυριάδου Αδέλα**, *Κορυτσά, εκπαίδευση, ενεργέτες, οικονομία*, Θεσσαλονίκη 1997.
4. **F.H.L. Rouqueville**, *Le voyage de la Grèce Paris 1826-27*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1995.
5. **Weigand Gustav**, *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, κεφάλαιο: η Μοσχόπολη, Μετάφραση Thede Kahl, Προλεγόμενα-σχόλια Λαζάρου Αχιλλέας, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
6. Εφημερίδα «**Μνήμες**», άρθρο «Κορυτσά – Μοσχόπολη, στα ίχνη του Ελληνισμού», φύλλο 16^ο, σελίδα 12^η-13^η.
7. **Μιχαλόπουλος Φ**, *Μοσχόπολις, αι Αθήναι της Τουρκοκρατίας (1500-1769)*, Αθήνα 1941.
8. **Αραβαντινός Παναγιώτης**, *Μονογραφία περί Κουτσόβλαχων* Αθήνα 1903.

9. **Τρίτος Μιχαήλ**, *Η Μοσχόπολη του χθες και του σήμερα* (τα ιδρύματα της Μοσχόπολης), Ανάτυπο από το Ηπειρώτικο ημερολόγιο, Ιωάννινα 1998.
10. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Μοσχοπολιάνοι Βλάχοι και τα γύρω βλαχοχώρια – η έξοδος το 1769), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
11. **Μιχαλόπουλος Φ**, *Μοσχόπολις, αι Αθήναι της Τουρκοκρατίας* (1500-1769), Αθήνα 1941.
12. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Μοσχοπολιάνοι Βλάχοι και τα γύρω βλαχοχώρια –η διασπορά στην Βορειοδυτική Μακεδονία), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
13. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 4. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2001, εκδόσεις Ζήτρος.
14. **Δήμος Βέρρος**, *Οι Βλάχοι των Σερρών*, ομιλία στο 3^ο Συμπόσιο χορού, Τύρναβος 2003.
- 15,16. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*», (κεφ. Οι Μοσχοπολιάνοι Βλάχοι και τα γύρω βλαχοχώρια –η διασπορά στην Βόρεια Μακεδονία), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
17. **Παπαγεωργίου Γεώργιος**, *Ήπειρος 1871-1912, η ιστορία του νέου ελλητισμού 1770-2000. Τόμος Γ' Αθήνα 2004.*
18. **Δήμας Ιωάννης**, ομιλία περί της Βλάχικης καταγωγής στο 3^ο Συμπόσιο Χορού, Τύρναβος, Δεκέμβριος 2003.
19. **Αρβαντινός Παναγιώτης**, *Μονογραφία περί Κουτσόβλαχων* Αθήνα 1903

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωρίων (σημερινές και παλαιές) τις αντλήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Μοσχοπολιάνοι Βλάχοι και τα γύρω βλαχοχώρια).

Φωτογραφίες

- α** από το προσωπικό αρχείο του Κωνσταντίνου Αδάμ, προέδρου της Π.Ο.Π.Σ.Β.
β από το ηπειρωτικό ημερολόγιο του Μιχαήλ Τρίτου, *Η Μοσχόπολη του χθές και του σήμερα*, Ιωάννινα 1998

ΣΤ) ΟΙ ΑΡΒΑΝΙΤΟΒΛΑΧΟΙ

Οι Αρβανιτόβλαχοι αποτελούν έναν ιδιαίτερο κλάδο των Βλάχων. Την ονομασία αυτή την έδωσαν οι Έλληνες στους Βλάχους εκείνους που προέρχονταν από την Αλβανία και διαφοροποιούνται ως ένα βαθμό από τους Βλάχους¹. Αυτοί μιλούσαν και την Ελληνική και την Αλβανική γλώσσα γι' αυτό λέγονται Αρβανιτόβλαχοι. Η ιδιαίτερη αυτή κατηγορία των Βλάχων κατάγεται από τους εκλατινισμένους Ιλλυριούς και πρώτη τους κοιτίδα υπήρξε η περιφέρεια της κωμόπολης **Φράσαρη**, που βρίσκεται κοντά στην Αυλώνα².

Οι Έλληνες ονομάζουν τους Αρβανιτόβλαχους και **Φρασαρεώτες** ή **Φρασαριώτες**, αλλά και οι Κουτσόβλαχοι τους αποκαλούν με το ίδιο όνομα, που

προέρχεται από το χωριό Φράσαρη. Τον προσδιορισμό αυτόν τον υιοθετούν πολλοί από τους ίδιους του Αρβανιτόβλαχους χωρίς ιδιαίτερο προβληματισμό³. Ωστόσο αρκετές ομάδες Αρβανιτόβλαχων αυτοπροσδιορίζονται υιοθετώντας οι ίδιοι διάφορα ονόματα τοπωνυμικής προέλευσης. Τους συναντάμε συχνά ως **Κεστρινιώτες** (από το χωριό Κοστρέτσι), **Ζαρκανιώτες** (από το χωριό Ζάρκανι), **Κουρτισιάνοι** (από το χωριό Κουρτέσι), **Πλεασιώτες ή Μπλασιώτες** (από το χωριό Πλεάσα), **Μουζακιαραίοι** (από την περιοχή Μουζακιάς), **Τσαμουρένοι** (από την περιοχή Τσαμουριάς – Θεσπρωτίας) και **Μιτσιντόνοι** (από το χωριό Κεφαλόβρυσο)⁴. Από τις πιο συχνές ονομασίες που τους συναντάμε είναι οι **Καραγκούνιοι ή Καραγκούνηδες**, ένα όνομα που όπως φαίνεται τους δόθηκε την εποχή της Τουρκοκρατίας από την Τούρκικη λέξη «**καρά**», που σημαίνει «**μαύρος**» και την Αλβανική λέξη «**γκούν**», που σημαίνει «**σιγκούνι**», δηλαδή «**ένδυμα**». Η λέξη αυτή αποτελούσε χαρακτηριστικό της ενδυμασίας τους. Στα Ελληνικά όμως η λέξη αυτή σήμαινε «**κακομοίρης – κακορίζικος**», και ίσως έτσι χαρακτηρίζονται οι φτωχοί και περιπλανώμενοι Αρβανιτόβλαχοι νομαδοκτηνοτρόφοι⁵.

Η ειρηνική κάθοδος και εγκατάσταση των Αρβανιτόβλαχων στις νοτιότερες περιοχές ωφέλησε πολύ, γιατί δυνάμωσε τον πληθυσμό της χώρας μας με ζωτικό πολεμικό στοιχείο. **Οι Φρασαριώτες** (Αρβανιτόβλαχοι) διακρίνονται για τον πολεμικό, ανδρείο και σκληρό χαρακτήρα τους. Απέφευγαν να έρθουν σε επιμιξία με αλλόφυλους, ακόμη και με τους Κουτσόβλαχους. Οι Αρβανιτόβλαχοι υπήρξαν κυρίως κτηνοτροφικός λαός και ζουν (όσοι φυσικά βρίσκονται απομονωμένοι στις πατρογονικές τους κατοικίες) νομαδικά σε φάρες και τσελιγκάτα. Λάτρες της περιπέτειας, απλώθηκαν σε όλες τις βαλκανικές χώρες⁶. Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας πολλοί Αρβανιτόβλαχοι εξισλαμίστηκαν για να μπορέσουν να ανέβουν σε διάφορα αξιώματα, σε αντίθεση με τους Κουτσόβλαχους, που ποτέ δεν υποτάχθηκαν στο Τούρκο κατακτητή.

Οι Αρβανιτόβλαχοι λόγω των συνεχών μετατοπίσεών τους, δεν είχαν ποτέ κάποιον απόλυτο γεωγραφικό διαχωρισμό. Σήμερα μπορεί κανείς εύκολα να συναντήσει ανθρώπους αρβανιτοβλάχικης καταγωγής πολύ πιο πέρα από την αρχική περιοχή προέλευσης τους, δηλαδή τα σύνορα **Αλβανίας** και **Ηπείρου**. Μεγάλος αριθμός Αρβανιτόβλαχων ζει σε περιοχές της **Ρούμελης**, της **Θεσσαλίας** και της **Μακεδονίας**, ενώ σημαντικός αριθμός τους έχει μετακινηθεί προς τις περιοχές της **Ρουμανίας** και της **Ανατολικής Ευρώπης**.⁷

α

Αρβανιτόβλαχες αστές στην Κορυτσά (1906)

Οι Αρβανιτόβλαχοι στην Ήπειρο και την Αλβανία

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο κύριος όγκος των Αρβανιτόβλαχων παρέμεινε στην μητροπολιτική του περιοχή, την Ήπειρο και την Αλβανία, παρόλο που ένα σημαντικό ποσοστό αναγκάστηκε να αποχωρήσει λόγω των Τουρκικών διώξεων. Ο πληθυσμός των Αρβανιτόβλαχων ανέρχεται σε 2.000 οικογένειες, σύμφωνα με στοιχεία του Π. Αραβαντινού. Στην περιοχή της σημερινής Αλβανίας Αρβανιτόβλαχοι βρίσκονταν εγκατεστημένοι σε διάφορα χωριά της **Πρεμετής**, όπως την **Οστρίτσα** και την μητροπολιτική **Φράσαρη**, στην πόλη της Αυλώνας και στη **Σελινίτσα**. Σ' αυτές τις πόλεις οι Αρβανιτόβλαχοι ζούσαν δουλεύοντας σταθερά στα ορυχεία της πίσσας και κυρίως ως αγωγιάτες. Σήμερα οι περιοχές αυτές έχουν αφομοιωθεί από Αλβανόφωνους και Ελληνόφωνους Βορειοηπειρώτες και το αρβανιτοβλάχικο στοιχείο τείνει να εξαλειφθεί.

β

Αρβανιτόβλαχες Κεστρινιώτισσες στην Ήπειρο

Όσον αφορά τις αρβανιτοβλάχικες οικογένειες της Ελληνικής Ηπείρου από το 1850 μέχρι σήμερα έχουν εξαπλωθεί σε ολόκληρη την περιοχή της Ηπείρου αλλά και των Επτανήσων. Το σημαντικότερο χωριό που δημιούργησαν οι Αρβανιτόβλαχοι στην Ήπειρο ήταν το **Μπιτσικόπουλο Ιωαννίνων**, το οποίο γνώρισε μεγάλη ακμή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, λόγω της εύνοιας που αντιμετώπιζαν οι βλάχοι του από τον Αλή Πασά. Οικογένειες προερχόμενες από το Μπιτσικόπουλο Ιωαννίνων, το οποίο αργότερα καταστράφηκε και εγκαταλείφθηκε από ληστρικές επιθέσεις δημιούργησαν οικισμούς στο **Κεφαλόβρυσο Πωγωνίου** και στον **Παρακάλαμο** γύρω στα 1850. Το μεγαλύτερο μέρος όμως των **Αρβανιτόβλαχων του Μπιτσικόπουλου** είχαν προσφύγει για σιγουριά στο νεοσύστατο τότε νεοελληνικό κράτος, δημιουργώντας τα σημερινά **βλαχοχώρια της Αιτωλοακαρνανίας**. Επίσης ένας μεγάλος αριθμός των αρβανιτόβλαχων αυτών σκόρπισε προς την **Κέρκυρα** και την **Λευκάδα**.⁸ Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Weigand αριθμεί περίπου 2.000 Αρβανιτόβλαχους στην Γαρίτσα της Κέρκυρας.⁹

Μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο οι Αρβανιτόβλαχοι της Ηπείρου εγκαταστάθηκαν σταδιακά και οριστικά σε χωριά και πόλεις της **Θεσπρωτίας** και της **Πρέβεζας**, όταν από την περιοχή αποχώρησαν Μουσουλμάνοι Αλβανοί¹⁰. Στην σύγχρονη εποχή Αρβανιτόβλαχοι υπάρχουν σε χωριά και πόλεις όπως η Ηγουμενίτσα, το **Ασπροκλήσι**, τη **Σαγιάδα**, την **Παραμυθιά**, τη **Ραχούλα**, τον **Ξηρόλοφο**, το **Καρβουνάρι**, το **Σκάνδαλο**, την **Πέρδικα** (Αρπίτσα), την **Μηλοκοκκιά**, την

Καταβόθρα (Λιγοράτι), **το Μαργαρίτι**, **την Καλουδίκη**, **την Τζάρα**, **την Πάργα**, **το Θεμέλιο** (Ταμπάνια) και **την Πρέβεζα**. Άλλοι βλάχικοι οικισμοί στην περιοχή των Ιωαννίνων σήμερα είναι **το Κεφαλόβρυσο**, **ο Παρακάλαμος**, **η Πωγωνιανή**, **το Δελβινάκι**, **το Δόλο** κτλ. ***

Οι Αρβανιτόβλαχοι στη Θεσσαλία

Η εγκατάσταση Αρβανιτόβλαχων στο Θεσσαλικό Κάμπο πρέπει να ξεκίνησε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όπου σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες από την εποχή του Αλή Πασά υπήρχαν ομάδες Αρβανιτόβλαχων νομαδοκτηνοτρόφων που αναζητούσαν χειμαδιά στην Θεσσαλική πεδιάδα. Φαίνεται ότι είχαν εν μέρει αντικαταστήσει τους Γραμμουστιάνους βλάχους που παραχείμαζαν στο Θεσσαλικό κάμπο και κυρίως στις πεδιάδες τις Θεσσαλίας. Αν αναλογιστούμε πως την ίδια χρονική περίοδο του είχαν αντικαταστήσει και στα ορεινά λιβάδια του Γράμμου αλλά και στις θερινές εγκαταστάσεις της περιοχής της **Κορυτσάς**, είμαστε ακόμη πιο κοντά στην διαπίστωση αυτή.

Η παρουσία των Αρβανιτόβλαχων στη Θεσσαλία ενισχύθηκε μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όταν εύποροι μεγαλοτσελιγκάδες από τη Φράσαρη και τις γύρω περιοχές του Γράμμου άρχισαν να αγοράζουν κτήματα, προσπαθώντας να οργανώσουν μόνιμες εγκαταστάσεις για τα χειμαδιά τους. Μέχρι το 1900 περισσότερες από 50 οικογένειες μετακινούσαν τα κοπάδια τους από τα ορεινά θερινά λιβάδια του Γράμμου στην **πεδιάδα του Βελεστίνου**, κοντά στον **Βόλο**. Έτσι σιγά – σιγά δημιουργήθηκαν οι πρώτοι Αρβανιτοβλάχικοι οικισμοί στη Θεσσαλία, **ο Αλμυρός**, **η Σούρπη**, **το Καστράκι**, **το Σέσκλο**, και **το Διμήνι στην Μαγνησία**, αλλά και **το Καλαμάκι** και **το Καστρί** κοντά στην **Αγιά**. ***

Η μεγαλύτερη σήμερα εγκατάσταση Αρβανιτόβλαχων στη Θεσσαλία βρίσκεται στο χωριό **Αργυροπούλι**, νότια της **Ελασσόνας**. Οι Αρβανιτόβλαχοι εγκαταστάθηκαν εκεί από την περιοχή της Πιερίας, όπου είχαν αρχικά δημιουργήσει χειμαδιά για να αποφεύγουν το πέρασμα από το τελωνείο των Ελληνοτουρκικών συνόρων. Από το 1912 κι ύστερα οι Αρβανιτόβλαχοι αυτοί, αναζητώντας θερινά λιβάδια, έφτασαν στις ανατολικές πλαγιές της **Πίνδου**, στο χωριό **Μαλακασίου**, όπου βρίσκονται μέχρι και σήμερα διασκορπισμένοι στην περιοχή της ορεινής και πεδινής **Καλαμπάκας**¹¹.

γ

Αρβανιτόβλαχοι στα χειμαδιά

Οι Αρβανιτόβλαχοι στη Ρούμελη

Οι εγκατάσταση των Αρβανιτόβλαχων στη Ρούμελη έχει τις ρίζες της στην καταστροφή και την εγκατάλειψη του μεγάλου Αρβανιτοβλάχικου χωριού στα Ιωάννινα, του **Μπιτσικόπουλου** (1840). Οι οικογένειες αυτές αναζήτησαν ασφάλεια στο νεοσύστατο τότε Ελληνικό κράτος και περιπλανώμενοι στις ορεινές περιοχές της **Ευρυτανίας, των Αγράφων και της Ακαρνανίας**, έφτασαν μέχρι και τις εκβολές του Αχελώου, διατηρώντας την νομαδική κτηνοτροφική ζωή. Αποτέλεσμα αυτών των μετακινήσεων υπήρξε η δημιουργία των **7 βλαχοχωρίων της Αιτωλοακαρνανίας** που αποτελούν σήμερα τους νοτιότερους Βλάχικους οικισμούς. Τα χωριά που δημιουργήθηκαν στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας ήταν **ο Στράτος** (Σουροβίγλι), **η Όχθεια** (Παγαίικα), **η Αγράμπελη** (Νταγιάντα), **η Γουριώτισσα** (Κατσαρού), **το Στρογγυλοβούνι** (Γακαίικα), **η Παλαιομάνινα** (Κουτσομπίνα), και **τα Μάνινα Βλιζιανών** (Καλέτζι). *** Οι 2.500 περίπου Βλάχοι αυτοί με πάνω από 100.000 πρόβατα το 1860 απέφεραν στο Ελληνικό δημόσιο σημαντικά φορολογικά έσοδα.

Στα 1807 σύμφωνα με τις καταγραφές βρέθηκαν Βλάχοι Αρβανίτες στα ορεινά σύνορα Αιτωλίας και Ευρυτανίας, γνωστή με το όνομα **Κοσινιώτες**. Αυτοί τα επόμενα χρόνια διασκορπίστηκαν προς τα ορεινά της **Οίτης** και όντας απόλυτα νομαδοκτηνοτρόφοι έφτασαν μέχρι και την Αττική, δημιουργώντας χειμαδιά στον κάμπο της **Κωπαΐδας** και της **Αταλάντης** στον νομό Φθιώτιδας. Σύμφωνα με μαρτυρίες του Γάλλου περιηγητή Edmond About οι Βλάχοι που ζούσαν τότε σε όλη την Ανατολική Στερεά Ελλάδα μιλούσαν μία παραφθαρμένη Λατινογενή γλώσσα.

Ένας ακόμη αξιόλογος οικισμός Αρβανιτοβλάχικων οικογενειών που βρέθηκαν σκορπισμένες στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα στα 1850 είναι η παλιά Μπίρμπιλη, η σημερινή **Ανθήλη**, λίγο έξω από την **Λαμία**, οι οποίες ίσως είναι απόγονοι των Κοσινιωτών Βλάχων. Σήμερα απογόνους Αρβανιτόβλαχων μπορούμε να συναντήσουμε σε περιοχές του νομού Φθιώτιδας, όπως **τα βλαχοχώρια της Υπάτης**, του νομού Ευρυτανίας στα νότια του **Καρπενησίου** και βέβαια του νομού **Αιτωλοακαρνανίας**¹².

Οι Αρβανιτόβλαχοι στην Μακεδονία

Οι πρώτες μαζικές έξοδοι των Αρβανιτόβλαχων προς την Μακεδονία ξεκίνησαν στις αρχές της Ελληνικής επανάστασης, όταν λόγω της ανασφάλειας που ένιωθαν εξαιτίας ληστρικών επιδρομών, εχθρικών πιέσεων και της γενικότερης πολεμικής αναστάτωσης που επικρατούσε στην γενέτειρα πατρίδα τους και τους αρχικούς τους οικισμούς, αναγκάστηκαν να αναζητήσουν νέες πατρίδες και να δημιουργήσουν νέες αποικίες κατάλληλες για την επιβίωσή τους.

Το πρώτο Αρβανιτοβλάχικο φαλκάρι εντοπίζεται βορειοδυτικά της **Έδεσσας** στην Ελληνική **οροσειρά του Βόρρα**, στην πόλη του **Μοριχόβου** όπου οι οικογένειες βρήκαν άφθονα λιβάδια για την βοσκή των ζώων τους. Λόγω της πληθυσμιακής συμφόρησης, μιας και στην περιοχή εντοπίζονται την ίδια χρονική περίοδο και άλλες φυλές νομαδοκτηνοτρόφων, μερικές ομάδες Αρβανιτόβλαχων εγκαθίστανται

νοτιότερα κοντά στο χωριό **Σέλι**. Σιγά σιγά την περιοχή προσέγγιζαν και άλλες οικογένειες Αρβανιτόβλαχων με αποτέλεσμα την δημιουργία μεγαλύτερου ορεινού Αρβανιτοβλάχικου οικισμού στην Κεντρική Μακεδονία, **του Άνω Βερμίου**. Αρβανιτόβλαχοι δημιουργούν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα νέες ορεινές καλυβικές εγκαταστάσεις, όπως **τον Άγιο Δημήτριο Έδεσσας** (Κίντροβα) στις βόρειες πλαγιές του Βερμίου και **την Ελαφίνα** (Σπουρλίτα) **στα Πιέρια**, και αναζητούν τα χειμαδιά τους στις πεδινές εκτάσεις της **Βέροιας** και της **Κατερίνης**.

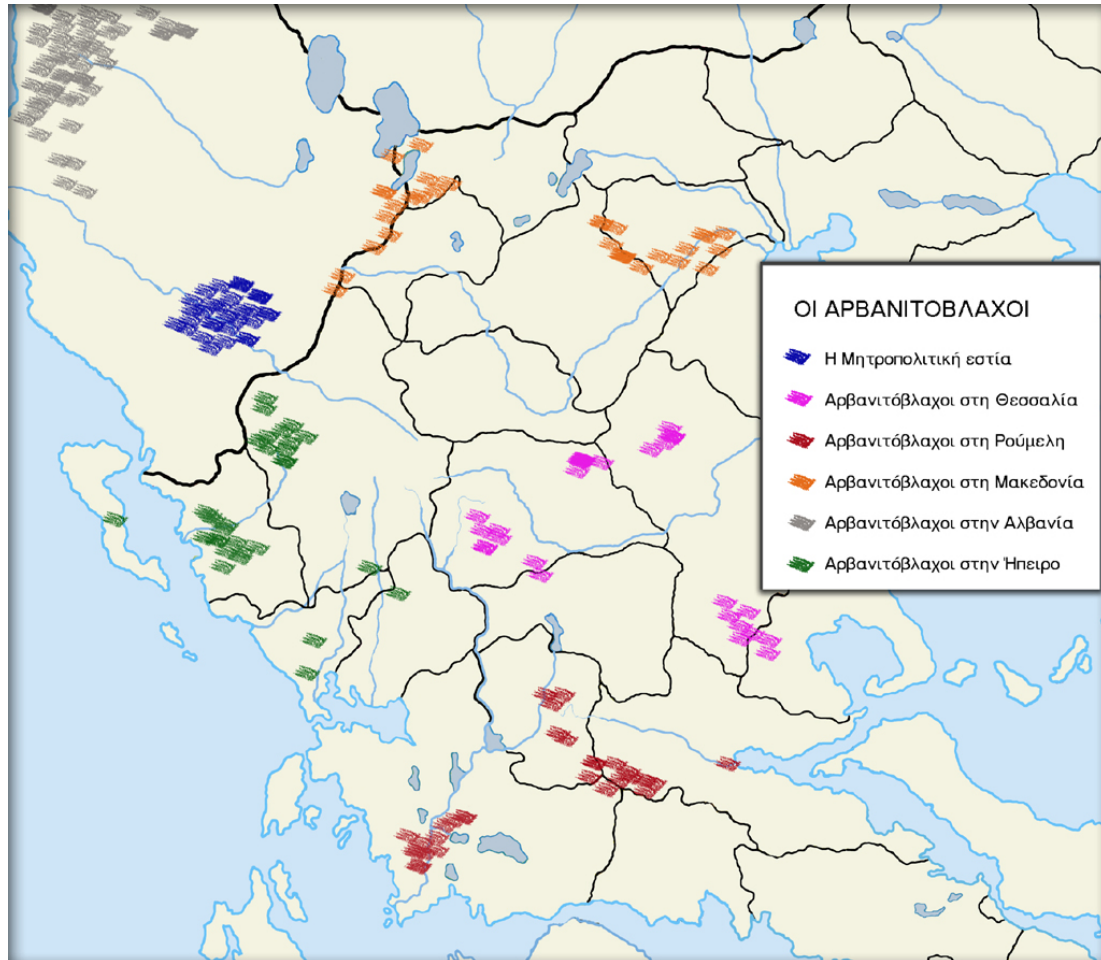
Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα όταν οι περισσότεροι από τους κάτοικους των **βλαχοχωριών του Γράμμου** τα εγκατέλειψαν, τα λιβάδια του βουνού έμειναν σχεδόν άδεια. Το κενό που δημιουργήθηκε κάλυψαν σταδιακά μικρά φαλκάρια Αρβανιτόβλαχων που αναζητούσαν κενά ορεινά βοσκοτόπια. Ο Γράμμος φαίνεται πως υπήρξε μεταβατικός σταθμός για όλους τους Αρβανιτόβλαχους που στη συνέχεια προωθήθηκαν και εγκαταστάθηκαν στις ανατολικότερες Μακεδονικές εκτάσεις. Οι οικογένειες των Γραμμουσιτιάνων Αρβανιτόβλαχων σκόρπισαν μετά τη χάραξη των Ελληνικών συνόρων το 1918 σε χωριά της **Πέλλας** (όπως την **Κρύα Βρύση** Γιαννιτσών) και της **Ημαθίας**, ενώ μετά τον εμφύλιο εγκαταστάθηκαν οριστικά σε χωριά γύρω από τις Πρέσπες, όπως **το Πισοδέρι**, **την Ιεροπηγή** (Κοστενέτσι), **την Κρυσταλλοπηγή** και **το Βροντερό** (Γκάσντανη). *** Το γεγονός αυτό ενισχύεται και από το ότι πολλά χωριά της Φλώρινας και της Καστοριάς είχαν ερημώσει λόγω των γεγονότων του εμφυλίου. Έτσι το ελληνικό κράτος θέλησε να ενισχύσει πληθυσμιακά τις παραμεθόριες περιοχές, βοηθώντας την μόνιμη εγκατάσταση των περιπλανώμενων Αρβανιτόβλαχων¹³.

ε

Αρβανιτοβλάχικος οικισμός κοντά στη Σαμαρίνα

ΟΙ ΕΣΤΙΕΣ ΕΚΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΑΡΒΑΝΙΤΟΒΛΑΧΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Αντώνης Μιχ. Κολτσιδάς**, *Κουτσόβλαχοι, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993 σελ.21.
2. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Αρβανιτόβλαχοι και η Διασπορά τους), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
3. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 4. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2001, εκδόσεις Ζήτρος.
4. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Αρβανιτόβλαχοι και η Διασπορά τους), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
5. Εφημερίδα «**Μνήμες**», άρθρο του ερευνητή Αστέριου Κουκούδη για τα ονόματα των Βλάχων, φύλλο 16^ο, σελ.8^η.
6. **Βακαλόπουλος Κων/νος**, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*, Μακεδονία, εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.

7. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Καταγωγή και επίτομη ιστορία των Βλάχων της Αλβανίας*, επιτροπή ενημερώσεως για τα εθνικά θέματα, Ιωάννινα 1994.
8. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Αρβανιτόβλαχοι και η Διασπορά τους), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
9. **Weigand Gustav** *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, (παράρτημα, οι Βλάχοι πληθυσμιακά), Μετάφραση Thede Kahl, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
10. **Βακαλόπουλος Κων/νος**, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*, Μακεδονία, εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.
11. Εφημερίδα «**Μνήμες**», δημοσίευση της ομιλία του Αστέριου Κουκούδη στους Σοφάδες Καρδίτσας το 2001 με θέμα οι Βλάχοι στο Θεσσαλικό κάμπο, φύλλο 17^ο.
12. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 3. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*, (κεφ. Οι Αρβανιτόβλαχοι στη Στερεά Ελλάδα), εκδόσεις Ζήτρος 2000.
13. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 4. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2001, εκδόσεις Ζήτρος.

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωρίων (σημερινές και παλαιές) τις αντλήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Αρβανιτόβλαχοι και η Διασπορά τους).

Φωτογραφίες

- α** από το σύλλογο Βλάχων Γεωργάκης Ολύμπιος
- β** από το λαογραφικό σύλλογο Βλάχων Βέροιας
- γ, δ** από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη «Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας»

Ζ) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ

Σίγουρα, η παρουσία των Τούρκων στην ελληνική επικράτεια και η κατάκτηση των αστικών κέντρων από αυτούς έστρεψε μεγάλο αριθμό χριστιανικού πληθυσμού, που ζούσε τότε στον κάμπο της Θεσσαλίας προς τις ημιορεινές και ορεινές περιοχές¹. Ο βλάχικος πληθυσμός που, στα τέλη του **15ου** και της αρχές του **16ου** αιώνα, μαρτυρείται από οθωμανικές πηγές να υπάρχει ακόμη στα πεδινά της Θεσσαλίας, όπως **στο Δαμάσι κοντά στην Ελασσόνα**, θα πρέπει να ενίσχυσε όχι μόνο τις βλάχικες εγκαταστάσεις **της Βόρειας Πίνδου**, αλλά και αυτές της περιοχής **του Ολύμπου**².

Πολλά από τα βλαχοχώρια που δημιουργήθηκαν στον Όλυμπο φαίνεται να ήταν αποτέλεσμα της οικιστικής εξέλιξης μικρότερων οικισμών που αναγκάστηκαν να συνενωθούν για μεγαλύτερη ασφάλεια από τις επιδρομές και τις επιθέσεις των Τούρκων, αλλά και στην προσπάθειά τους να οργανώσουν ισχυρές κοινωνίες.

Ολύμπιοι Βλάχοι από τον Κοκκινοπλό (από το Σύλλογο Βλάχων Σερρών, Γεωργιάκης Ολύμπιος)

Η απόσταση που χωρίζει τα βλαχοχώρια του Ολύμπου από τον κεντρικό κορμό των βλάχικων εγκαταστάσεων στην Πίνδο δεν σημαίνει πως η εξέλιξή τους διαφοροποιήθηκε κατά πολύ. Στα βλαχοχώρια του Ολύμπου παρατηρείται μία μεγαλύτερη επιρροή της ελληνικής γλώσσας, απ' ότι σ' εκείνα της Πίνδου³. Ωστόσο η ζωή των κατοίκων, η δομή των οικισμών, η οικονομία, ο πολιτισμός και η γενικότερη εξέλιξη των Ολύμπιων βλαχοχωρίων διατηρούσε ανάλογα χαρακτηριστικά στοιχεία με τα αντίστοιχα των βλαχοχωριών της Πίνδου και ιδιαίτερα των βλαχοχωριών **του Ασπροποτάμου και του Μαλακασίου**⁴. Οι πληθυσμιακές εξόδους από τα βλαχοχώρια της Πίνδου ενίσχυσαν σημαντικά το παλαιότερο βλάχικο πληθυσμιακό στοιχείο της περιοχής του Ολύμπου και βοήθησαν στην τελική διαμόρφωση του οικιστικού δικτύου των βλαχοχωριών του Ολύμπου. Ο Κ. Κρυστάλλης επισημαίνει ότι οι ομοιότητες ανάμεσα στα ονόματα, τη γλώσσα, την προφορά, τα ήθη και έθιμα των Βλάχων της περιοχής του Ολύμπου και της Πίνδου είναι ενισχυτικά στοιχεία μίας συνεχούς επαφής και των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στις δύο ομάδες⁵ και μάλλον επιβεβαιώνουν τη μετακίνηση βλάχικων πληθυσμών από την Πίνδο, προς τους βλάχικους οικισμούς που προϋπήρχαν στην περιοχή του Ολύμπου. Αν μάλιστα αναλογιστούμε πως οι ετήσιες εποχιακές μετακινήσεις των ημινομάδων κτηνοτρόφων, ιδιαίτερα από τα βλαχοχώρια της Βόρειας Πίνδου - Γρεβενών, τους έφερναν κάθε χρόνο στους πρόποδες του Ολύμπου, στα χωριά και τα χειμαδιά **της Ελασσόνας και του Τυρνάβου**, μπορούμε να κατανοήσουμε αυτή τη συνεχή και αδιάκοπη επαφή.

Τα χωριά που δημιουργήθηκαν και κατοικήθηκαν στους πρόποδες και τα ορεινά του Ολύμπου από Βλάχους στα χρόνια της Τουρκοκρατίας είναι το **Βλαχολίβαδο** (**Λιβιάδι Ολύμπου**, όπως είναι γνωστό στις μέρες μας), ο **Κοκκινοπλός** (ή Κοκκινοπηλός Ελασσόνας), η **Φτέρη** (Φεάρικα), η **Καρίτσα**, το **Νεοχώρι** (Νιχώρι), η **Μηλιά** (άνω Μηλιά), η **Μαλάθρια**, ο **Άγιος Σπυρίδωνας**, η **Πέτρα** και η **Λόκοβη**. *** Από τα βλαχοχώρια αυτά το Βλαχολίβαδο, ο Κοκκινοπλός, η Φτέρη και η Καρίτσα υπήρξαν τα σπουδαιότερα, τόσο πληθυσμιακά όσο και από πολιτιστικής και ιστορικής άποψης. Βλάχοι, εγκαταστάθηκαν ωστόσο και σε περιοχές κοντά στον Όλυμπο, όπως η **Κατερίνη**, τα **Σέρβια** της Κοζάνης, η **Σκοτίνα**, οι **Πόροι** και ο **Παντελεήμονας**. *** Τα χωριά αυτά υπήρξαν πάντα εδραία βλαχοχώρια και μόνο οι κτηνοτρόφοι μετακινούνταν για να βοσκούν τα πρόβατά τους. Μέχρι και σήμερα πολλά από τα χωριά αυτά κατοικούνται όλο το χρόνο με βασική πηγή εσόδων την κτηνοτροφία και την γεωργία ⁶.

Το **Βλαχολίβαδο** βρίσκεται βόρεια της Ελασσόνας στις πλαγιές του Ολύμπου, σε υψόμετρο περίπου 900 μέτρων. Πολλές απόψεις έχουν σχηματιστεί για την δημιουργία του Βλαχολίβαδου. Επικρατέστερη φαίνεται η άποψη του Β. Σπανού ότι δημιουργήθηκε στα 1454-55 από νομάδες κτηνοτρόφους που κατέφυγαν στην περιοχή μετά την κατάληψη της Θεσσαλίας από τους Τούρκους. Οι βλαχοφώνοι αυτοί κτηνοτρόφοι με την εγκατάστασή τους πλέον μόνιμα στο Βλαχολίβαδο, εγκατέλειψαν τον νομαδικό τρόπο ζωής και μέχρι το τέλος της Τουρκοκρατίας είχαν σχηματίσει ένα κεφαλοχώρι με ισχυρή οικονομία και διοίκηση. Τα χρόνια της ακμής του (1800-1900) το Λιβιάδι αριθμούσε περίπου 10.000 Βλάχους.

Το Βλαχολίβαδο γέννησε γενναίους ανθρώπους, τόσο πολεμιστές όσο ευεργέτες και επιστήμονες, οι οποίοι πρόσφεραν τα μέγιστα στον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων. Ο **Γεωργάκης Ολύμπιος** υπήρξε ένας από τους γενναίότερους Έλληνες αγωνιστές του 1821 και θυσιάστηκε «Υπέρ Πίστεως και Πατρίδος». Ο **Άνθιμος Ολυμπιώτης**, μεγάλος ευεργέτης, διέθεσε πολλά χρήματα για την δημιουργία σχολείων και εκκλησιών στο Βλαχολίβαδο καθώς και σε άλλες περιοχές.

Το Βλαχολίβαδο έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ελληνική επανάσταση αλλά και σε κάθε μορφής απελευθερωτικό αγώνα. Λόγω της στρατηγικής του θέσης ήταν σημείο δράσης για τα αρματολίκια αλλά και αργότερα στα χρόνια της κατοχής για τους αντάρτες Βλάχους. Τα γεγονότα του εμφυλίου, αλλά και λόγοι βιοποριστικοί οδήγησαν πολλούς Βλαχολιβαδιώτες να αναζητήσουν τη τύχη τους μόνιμα στα πεδινά. Το χωριό ωστόσο δεν είχε την ατυχία να εγκαταλειφθεί εντελώς όπως άλλα βλαχοχώρια, και διατηρεί ακόμη σήμερα κάτι από τη λάμψη του παρελθόντος. ⁷

Ο **Κοκκινοπλός** είναι ένα ορεινό χωριό το οποίο βρίσκεται κυριολεκτικά σκαρφαλωμένο στη νοτιοδυτική πλευρά του Ολύμπου. Το χωριό βρίσκεται σε υψόμετρο 1.100 μέτρων. Πήρε την ονομασία του από το κοκκινωπό χρώμα του χώματος (**κόκκινο** + **πηλός** = **Κοκκινοπηλός**, συντεταγμένα Κοκκινοπλός, κατά τον τρόπο προφοράς των κατοίκων). Οι κάτοικοι που εγκαταστάθηκαν από παλιά στο χωριό βρέθηκαν από τα πεδινά της Θεσσαλίας και βρήκαν ασφαλές καταφύγιο από ληστρικές επιδρομές με αποτέλεσμα να αναπτύξουν μία σχετικά ήρεμη κοινωνία. Οι Βλάχοι του Κοκκινοπλού ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και την παραγωγή ασβέστη (με ξύλα και δένδρα που οι ίδιοι κουβαλούσαν από το βουνό). Το βλαχοχώρι αυτό υπήρξε εδραίο και οι κάτοικοι διέμεναν σ' αυτό όλο το χρόνο. Το ορεινό του τόπου δεν επιτρέπει ακόμη και σήμερα τη χρήση μηχανών και οι λιγοστοί

κάτοικοι που παραμένουν στον Κοκκινοπλό, οι ενασχολούμενοι με τη γεωργία, βασικές εργασίες, όπως είναι ο θερισμός και το όργωμα, τις εκτελούν χειρωνακτικά. Βιοποριστικοί λόγοι συνετέλεσαν στο να εγκαταλείψουν πολλοί το χωριό και να εγκατασταθούν σε μέρη όπως η **Κατερίνη, η Θεσσαλονίκη και το εξωτερικό**.⁸

Η Φτέρη βρίσκεται σε υψόμετρο περίπου 1.250 μέτρων στη συμβολή των Πιερίων με τις δυτικές πλαγιές του Ολύμπου. Η οικιστική απαρχή της σχετίζεται με την εγκατάσταση προσφύγων Βλάχων από την Μηλιά του Μετσόβου στα 1600 με 1650. Φαίνεται ωστόσο από προφορικές παραδόσεις ότι πολλοί Φτεριώτες μετακινούνταν στην Μηλιά⁹. Δεν είναι βέβαιο αν οι Φτεριώτες κατάγονται από την Μηλιά ή το αντίστροφο. Αν δεχτούμε ότι η αρχική μετακίνηση έγινε από την Μηλιά στην Φτέρη, τότε ενισχύεται το συμπέρασμα ότι οι Βλάχοι του Ολύμπου έχουν μερική καταγωγή από τα βλαχοχώρια της Πίνδου. Αν δεχτούμε ότι η αρχική μετακίνηση έγινε από την Φτέρη, τότε ενισχύεται η άποψη ότι στην περιοχή του Ολύμπου υπήρχε μεγάλη συγκέντρωση Βλάχων, όπως στον Κοκκινοπλό και το Λιβάδι¹⁰.

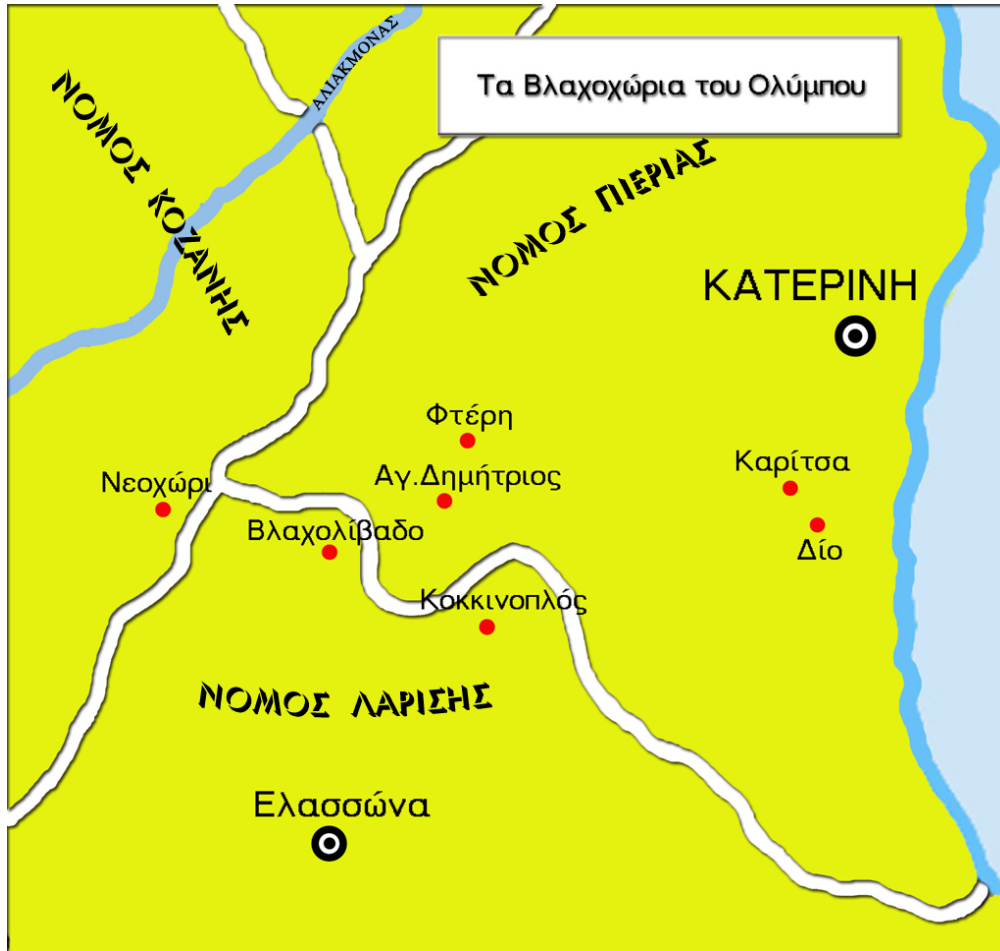
Οι Φτεριώτες μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα κατοικούσαν σταθερά στο χωριό και μόνο οι κτηνοτρόφοι μετακινούνταν ανάλογα με τις ανάγκες των αιγοπροβάτων τους. Σημαντική οικονομική πηγή τους ήταν η υλοτομία και η ξυλεία, τέχνες που ανέπτυξαν μιας και η περιοχή τους ήταν πλούσια σε δάση. Όταν το 1943 οι Γερμανοί έκαψαν τη Φτέρη, οι Βλάχοι εγκατέλειψαν οριστικά το χωριό και εγκαταστάθηκαν οριστικά στη γειτονική Καρίτσα¹¹.

Η Καρίτσα βρίσκεται νοτιοδυτικά της Κατερίνης, στους πρόποδες του Ολύμπου. Οι κάτοικοί της είναι Βλάχοι με πανάρχαια καταγωγή από τη γειτονική Φτέρη, οι οποίοι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν προς τις ανατολικές πλαγιές του Ολύμπου, ύστερα από την πρώτη καταστροφή της στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν την Καρίτσα σαν τόπο που οργάνωναν τα χειμαδιά τους το χειμώνα και το καλοκαίρι επέστρεφαν στα ορεινά. Σταδιακά άρχισαν να εγκαθίστανται οικογένειες μεγαλοτσελιγκάδων μόνιμα στην Καρίτσα. Η διαδικασία αυτή μετακίνησης των Βλάχων από τη Φτέρη στην Καρίτσα κι αντίστροφα συνεχιζόταν μέχρι και τα χρόνια της απελευθέρωσης το 1912, όταν πια οι οικογένειες από τη Φτέρη άρχισαν να την εγκαταλείπουν οριστικά το χειμώνα. Οι Καριτσιώτες ασχολούνταν κυρίως με την υλοτομία, την κατασκευή εργαλείων, την κτηνοτροφία και τις μικροκαλλιέργειες. Στα σύγχρονα χρόνια, η Καρίτσα παρουσιάζει την εικόνα μίας ευκατάστατης και δομημένης κουτσοβλάχικης κοινότητας, οι κάτοικοι της οποίας ασχολούνται κυρίως με την παραγωγή του καπνού¹².

Το ιστορικό βλαχοχώρι του Ολύμπου, το Λιβάδι (Βλαχολίβαδο), γενέτειρα μεγάλων προσωπικότητων, ανάμεσά τους ο Γεωργάκης Ολύμπιος (Φότο από το site www.livadi.gr)

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΛΥΜΠΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Οι Βλάχοι της Θεσσαλίας ενίσχυσαν σίγουρα τις ορεινές περιοχές του Ολύμπου επί Τουρκοκρατίας. Η ύπαρξη ωστόσο Βλάχων στον ορεινό όγκο του Ολύμπου μαρτυριέται κι ακόμη παλαιότερα. Οι πρώτες μετακινήσεις βλάχικων φαλκαριών από τη Πίνδο στον Όλυμπο χρονολογούνται περίπου στο 13^ο αιώνα, οπότε και για λόγους κτηνοτροφικούς κυρίως, οι πρώτοι Βλάχοι αποικούν και εγκαθίστανται στο ψηλότερο ελληνικό βουνό.
2. **Αστέριος Κουκούδης**, ομιλία περί της προέλευσης των Βλάχων του Θεσσαλικού κάμπου, Σοφάδες 2001 (αρχείο στην εφημερίδα Μνήμες).
3. **Κωνσταντίνος Κρυστάλλης**, *Οι Βλάχοι της Πίνδου*, Αθήνα 1952.
4. www.otenet.gr/vlachs/contents, *Η σύσταση των βλαχοχωριών του Ολύμπου*, άρθρο του Αστερίου Κουκούδη.
5. **Κωνσταντίνος Κρυστάλλης**, *Οι Βλάχοι της Πίνδου*, (ο Κ. Κρυστάλλης επισημαίνει τις ομοιότητες που παρουσιάζει ο τρόπος ζωής των Βλάχων του Ολύμπου και της Πίνδου, κι εξηγεί μέσα από αυτές την προέλευση των ολυμπίων Βλάχων από τη Μητροπολιτική Πίνδο), Αθήνα 1952.

6. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος 3^{ος}. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, (κεφ. Τα βλαχοχώρια του Ολύμπου), εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
7. **Καραϊσκος Νικόλαος**, *Τα βλάχικα του Λιβαδίου Ολύμπου*, Λιβάδι 1999
8. **Χάρης Κουκοβίτης & Στέλλα Πονίδου** *Οι χοροί και τα τραγούδια των Βλάχων του Κοκκινοπλού*.
9. www.syllogos-karitsas.gr, η ιστορία της Φτέρης Ολύμπου
10. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος 3^{ος}. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, (κεφ. Η Φτέρη και η Καρίτσα), εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
11. **Ράπτης Α. Γ.**, *Όλυμπος, Πιέρια, Βέρμιον και Άθως, στη ζωή των Μακεδόνων* Εκδόσεις Όλυμπος, Κατερίνη 1996.
12. www.syllogos-karitsas.gr, η ιστορία της Καρίτσας Ολύμπου.

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωρίων (σημερινές και παλαιές) τις αντήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** «Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και οι Βλάχοι της περιοχής των Μογλενών» (κεφ. Τα βλαχοχώρια του Ολύμπου)

Η) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Οι βλάχικοι οικισμοί που δημιουργήθηκαν **στα βορειοδυτικά εδάφη της Μακεδονίας** βρίσκονται διάσπαρτοι σε μία εκτεταμένη γεωγραφικά περιοχή, σε αντίθεση με τις άλλες Μητροπολιτικές εστίες των Βλάχων που βρίσκονται στα ορεινά της Πίνδου, οι οποίοι εμφανίζονται ο ένας δίπλα στον άλλο. Πολλοί από τους οικισμούς αυτούς είναι δημιουργήματα των βλάχικων μετακινήσεων από τη Μοσχόπολη και το Γράμμο, ύστερα από τις μαζικές εξόδους βλάχικου πληθυσμού στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Αρκετοί όμως είναι και εκείνοι που φαίνεται να έχουν τις ρίζες τους στα Βυζαντινά ακόμη χρόνια ¹. Αποτέλεσμα είναι να παρουσιάζουν αρκετές διαφορές μεταξύ τους όσον αφορά τον τρόπο ζωής των κατοίκων τους.

Κοπέλες από το Νυμφαίο (1930)

(Φώτο από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά*)

Με τη χάραξη των συνόρων το 1912, άλλοι από αυτούς βρέθηκαν στο **Σέρβικο** έδαφος κι άλλες στο **ελληνικό** τμήμα της Μακεδονίας. Ξεκινώντας από το ελληνικό

κομμάτι της Μακεδονίας συναντάμε βλαχοχώρια στο νομό Φλωρίνης (με συνολικά περίπου 500 βλάχικες οικογένειες και πλέον 4.000 Βλάχους στα 1912), όπως το **Πισοδέρι** (Πισουντερέα) και το **Νυμφαίο** (Νέβεσκα) στις πλαγιές των όρων Βαρνούς και Βέρνο αντίστοιχα. Στη **Δροσοπηγή** (Μπελκαμένη) και το **Φλάμπουρο** (Νιγκουβάλνι) οι Βλάχοι κατοικούν σήμερα μαζί με Αρβανίτες, ύστερα από τις πληθυσμιακές ανακατατάξεις του 20^{ου} αιώνα. Η **Φλώρινα** και το **Αμόνταιο** αποτελούνται επίσης από βλάχικες εγκαταστάσεις. Στο νομό Καστοριάς η **Κλεισούρα** ή **Βλαχοκλεισούρα** όπως είναι γενικότερα γνωστή, ήταν και παραμένει ο πιο αξιόλογος βλάχικος οικισμός, όταν το 1912 είχε περισσότερες από 500 βλάχικες οικογένειες. Ομάδες Βλάχων εγκαταστάθηκαν και σε άλλους οικισμούς, όπως το **Νεστόριο**, το **Άργος Ορεστικό** (Ρούπιστα), την **Καστοριά** (Κουστούρια) και το **Βογάτσικο**. Στο νομό Κοζάνης η **Βλάστη** (Μπλάτσι ή Βλαχόμπλατσι) αποτελούσε το οικονομικό και πνευματικό επίκεντρο της περιοχής. Τα **Νάματα** (Πιπιλίστα) και το **Σισάνι** (Σιάνι) είναι οι μικρότεροι βλάχικοι οικισμοί, ενώ τα **Σέρβια** (Σέργια), είναι επίσης γνωστά για τη συμμετοχή τους στους επαναστατικούς αγώνες στα χρόνια της κατοχής. Βλάχικες εγκαταστάσεις ωστόσο υπάρχουν και στις πόλεις της **Σιάτιστας** και της **Κοζάνης**. ***

Το ένδοξο Κρούσοβο (μεγάλος βλάχικος οικισμός του 19^{ου} αιώνα)
(Φώτο από την ιστοσελίδα www.macedonia.uom.gr)

Μεταφερόμαστε τώρα στο **Σέρβικο** τμήμα της Μακεδονίας. Στις πλαγιές του όρους Περιστερί υπάρχουν οι άλλοτε πολυπληθείς και φημισμένοι οικισμοί της **Νιζόπολης**, του **Τυρνόβου**, του **Μεγαρόβου**, της **Μηλόβιστας** και του **Γκοπεσιού** (συνολικά 1.500 περίπου οικογένειες με 14.000 και πλέον Βλάχους στα 1900). Το **Μοναστήρι**, η πόλη με τη μεγαλύτερη αστική συγκέντρωση Βλάχων στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα (2.107 οικογένειες καταγράφονται το 1912), όπου κινήθηκαν μαζικά οικογένειες ύστερα από την καταστροφή της Μοσχόπολης και των γύρω περιοχών, βρίσκεται λίγο νοτιότερα, στον κάμπο της Πελαγονίας. Γύρω από τη λίμνη της Οχρίδας υπάρχουν οι οικισμοί **Άνω** και **Κάτω Μπεάλας** με βλάχικες εγκαταστάσεις στα γύρω τους, με τον πρώτο να έχει ερημωθεί από δεκαετίες, καθώς και οι βλάχικες εγκαταστάσεις εδραίου τύπου της **Ρέσνας** και του **Γιανκοβέτσι**. Βόρεια της Πελαγονίας συναντάμε το βλάχικο οικισμό **Πρίλαπο** (Παρλεάπ), και δυτικότερα το ένδοξο **Κρούσοβο** με τους μικρότερους βλαχοοικισμούς **Μπιρίνα** και **Τρέστενικ**. ***

Αν λάβουμε υπόψη μας τις καταγραφές σημαντικών ιστορικών που πέρασαν από όλα τα βλαχοχώρια της Βορειοδυτικής Μακεδονίας, όπως ο Weigand και ο Brancoff, συμπεραίνουμε ότι την περιοχή κατοικούσαν περισσότεροι από **40.000 Βλάχοι** στις αρχές του 20^{ου} αιώνα².

Επειδή, όπως αναφέραμε, τα βλαχοχώρια της βορειοδυτικής Μακεδονίας είναι διάσπαρτα μεταξύ τους, είναι φυσικό να παρουσιάζουν και αρκετές διαφορές μεταξύ τους, στον τρόπο ζωής και στις παραδοσιακές τους ασχολίες. Η Βλάστη, το Νυμφαίο και η Κλεισούρα, που είναι και τα πιο σπουδαία ελληνοβλάχικα χωριά, δημιουργούν τις δικές τους έδρες όπου το βλάχικο στοιχείο αναπτύσσεται έντονα τους δύο τελευταίους αιώνες.

Η Βλάστη είναι κτισμένη στους πρόποδες του Ασκίου, σε υψόμετρο 1.240 μέτρα. Η ανάπτυξή της ήρθε μετά το 1.500 από καταδιωκόμενους Χριστιανούς Μακεδόνες και Ηπειρώτες που αναγκάζονταν να ανεβαίνουν σε ορεινές περιοχές για να προστατευθούν από τον κατακτητή. Ωστόσο η μεγάλη της οικιστική αλλαγή ξεκινάει μετά το 1769, όταν ύστερα από την καταστροφή της Μοσχόπολης, Βλάχοι προσεγγίζουν το χωριό και δημιουργούν σταθερές και ασφαλείς εγκαταστάσεις³. Η Βλάστη από το 1769 έως το 1940 υπήρξε μεγάλη και πλούσια κωμόπολη με περίπου **6.000 Βλάχους** κατά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα⁴.

Οι κάτοικοι ασχολούνταν πάρα πολύ με την κτηνοτροφία, λόγω του ορεινού της περιοχής. Το χειμώνα αρκετές οικογένειες ξεχειμάζαν **στα πεδινά της Βέροιας ή της Πτολεμαΐδας**. Δημιούργησαν τα μεγαλύτερα τσελιγκάτα της Μακεδονίας. Ελάχιστοι ασχολήθηκαν με τη γεωργία. Πολλοί ξενιτεύτηκαν στην Ευρώπη και κυρίως σε περιοχές της **Αυστροουγγαρίας, της Κωνσταντινούπολης, της Ρουμανίας** άλλα και **στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο της Αιγύπτου**. Από τη φύση τους ήταν άνθρωποι προοδευτικοί, αγάπησαν τα γράμματα, τις τέχνες, το εμπόριο και τη βιομηχανία τόσο ώστε να καταστεί η Βλάστη κωμόπολη ανθούσα με αστική κοινωνία, με τρία **Ελληνικά Σχολεία, Βιβλιοθήκη**, εμπορικά καταστήματα και εργαστήρια τυροκομικών για τα ζακουστά **μανούρια**, κασέρια, βούτυρα και τυριά.

Η Βλάστη της Κοζάνης
(Φότο από το αρχείο του Πολιτιστικού Συλλόγου Μπλατσιωτών Κοζάνης)

Με όλα αυτά τα ιδανικά και τις παραδόσεις, ανέθρεψε και ανέδειξε μεγάλους εθνικούς ευεργέτες, επιστήμονες, μεγαλέμπορους και ήρωες. Επίσης πολλούς λόγιους, διανοούμενους, καθηγητές, ανώτερους δικαστικούς εντός και εκτός Ελλάδος. Από τα χρόνια του '40, ύστερα από το ολοκαύτωμα που υπέστη, άρχισε να αποδυναμώνεται και οι νέοι απόγονοι των ένδοξων Βλάχων να το εγκαταλείπουν για την επιβίωσή τους. Σήμερα το χειμώνα δεν ξεπερνάει, όπως τα περισσότερα άλλωστε κεφαλοχώρια που παραμένουν ζωντανά, τους **100** κάτοικους, ωστόσο το καλοκαίρι κατακλύζεται από περισσότερους από **5.000**.⁵

Η Κλεισούρα και το Νυμφαίο παρουσιάζουν περισσότερες ομοιότητες μεταξύ τους, από το γεγονός ότι οι Βλάχοι των χωριών αυτών δεν υπήρξαν ποτέ ημινομάδες όπως στα περισσότερα βλαχοχώρια (η τουλάχιστον υπήρξαν στα πρώτα χρόνια της οικιστικής τους ανάπτυξης για λίγο καιρό και σε πολύ μικρότερο βαθμό), αλλά ανέπτυξαν εδραίες εγκαταστάσεις και ζούσαν σχεδόν αποκλειστικά από το εμπόριο και τη βιοτεχνία.

Κοπέλες από τη Βλαχοκλεισούρα (τέλη 19^{ου} αιώνα)
(Φώτο από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη, Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά)

Το Νυμφαίο βρίσκεται στις πλαγιές του Βέρνου, σε υψόμετρο 1.300 μέτρα, και περιβάλλεται από δάσος με μεγάλα, δροσερά λιβάδια και πολλές πηγές, που ρέει ακόμη και κατά τους καλοκαιρινούς μήνες πολύ κρύο νερό. Αναπτύχθηκε κυρίως μετά τους μαζικούς διωγμούς Βλάχων από την Μοσχόπολη το 1769 ⁶.

Στις δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα το Νυμφαίο είχε πλέον μετατραπεί σε εδραίο βλαχοχώρι και στραφεί σε διάφορες μορφές τέχνης και εμπορίου. Οι περισσότεροι από τους κάτοικους ζούσαν τις οικογένειές τους ασκώντας το επάγγελμα του χρυσοχόου, του ράφτη, του βαφέα ή του κυρατζή (αγωγιάτη/μεταφορέα). Αρκετοί δούλευαν ως πλανόδιοι τεχνίτες και σταδιακά δημιούργησαν παροικίες σε μία σειρά από πόλεις και κεφαλοχώρια της Μακεδονίας και πέρα από αυτήν, όπως **την Πρεμετή**, και **τη Θήβα** ⁷. Πολλοί, ως χρυσοχόοι κυρίως, εξελίχθηκαν σε δραστήριους έμπορους και κυρίως καπνέμπορους που συναναστρέφονταν με ολόκληρη τη Βαλκανική. Σιγά σιγά τους ακολούθησαν και οι οικογένειές τους, ιδιαίτερα μετά τα ταραγμένα χρόνια του Α' Παγκοσμίου, κι έτσι πολλοί **Νεβεστιάνοι** βρέθηκαν να κατοικούν κοντά σε σημαντικά κέντρα όπως είναι **η Καβάλα, η Δράμα, η Ξάνθη, οι Σέρρες**, κτλ. ⁸ Οι Νεβεστιάνοι δεν υπήρξαν ποτέ νομάδες, αλλά ξενιτεύονταν για μία καλύτερη τύχη ⁹.

Το Νυμφαίο της Φλώρινας, βλαχοχώρι που ανέπτυξε το εμπόριο όσο κανένα άλλο
(Φώτο από το βιβλίο των Wace & Thompson «Οι Νομάδες των Βαλκανίων»)

Τα χρόνια της ακμής του (1800-1912) το Νυμφαίο αριθμούσε περίπου 500 οικογένειες με 5.000 περίπου Βλάχους¹⁰. Οι μεταναστευτικές κινήσεις το αποδυνάμωσαν όπως ήταν φυσικό και ιδιαίτερα μετά τα χρόνια της κατοχής. Το χωριό σήμερα δεν έχει παρά ορισμένους ηλικιωμένους κάτοικους το χειμώνα, αλλά το καλοκαίρι αποτελεί πόλο έλξης για πολύ κόσμο από τα γύρω πεδινά.

Οι Βλάχοι του Νυμφαίου υπήρξαν από εκείνους οι οποίοι διαχώριζαν τους εαυτούς τους από τους ομόγλωσσους νομάδες κτηνοτρόφους, σε βαθμό τέτοια μάλιστα που να αυτοαποκαλούνται **Αρμούνοι** (δηλαδή Βλάχοι στα Βλάχικα) και να αποκαλούν τους ομόγλωσσους νομαδοκτηνοτρόφους τους απλά **βλάχους**, με το β μικρό. Έτσι, ακόμη και στα βλάχικα, απέδιδαν στον όρο βλάχος μία ταυτόσημη έννοια με την πολιτισμική διάσταση του νομαδοκτηνοτρόφου και άσχετη με οποιαδήποτε εθνική, εθνοτική ή γλωσσική διασύνδεση. Στο διαχωρισμό αυτό πρέπει να τους οδήγησε η μακροχρόνια και παράλληλη συνύπαρξη, τόσο βλάχικων κοινωνιών που είχαν εμπορικό προσανατολισμό (Αρμάνοι), όσο και βλάχικων κοινωνιών που βρίσκονταν σε στενότερη επαφή με τις διάφορες μορφές της κτηνοτροφίας (Βλάχοι)¹¹.

Η Κλεισούρα ή Βλαχοκλεισούρα βρίσκεται κτισμένη στα 1.180 μέτρα σε μία απότομη πλαγιά στο βόρειο μέρος της ορεινής κοιλάδας που σχηματίζουν τα όρη Άσκιο και Βέρνο. Αν και φαίνεται να κατοικείται πολύ νωρίτερα από το 1.600, εντούτοις οι Βλάχοι ήταν εκείνοι που έδωσαν πνοή και προσανατολισμό στην περιοχή, όταν κατά κύματα άρχισαν να προσέρχονται και να δημιουργούν οικισμούς ύστερα από τα γεγονότα της Μοσχόπολης το 18^ο αιώνα. Η Κλεισούρα υπήρξε για πολύ καιρό το μεγαλύτερο καθαρά βλάχικο χωριό της περιοχής. Το γεγονός ότι βρίσκεται στην κορυφή της διάβασης του μεγάλου δρόμου από την Πτολεμαΐδα στην Καστοριά, κεντρικής αρτηρίας για τη Δυτική Μακεδονία, έχει μεγάλη σημασία για την Κλεισούρα που **αναπτύχθηκε κυρίως από το εμπόριο**.¹²

Στις δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα αριθμούσε πάνω από 700 οικογένειες με περίπου **8.000 αριθμό Βλάχων**.¹³ Την εποχή εκείνη η Κλεισούρα εξελίχθηκε σε δραστήριο εμποροβιοτεχνικό και διαμετακομιστικό κέντρο, ανταγωνιστικό της Καστοριάς και της Πτολεμαΐδας. **Πολυάριθμα βλάχικα караβάνια**, ακόμη κι από άλλες περιοχές,

όπως τη Βέροια και την Κατερίνη, ξεκινούσαν από την Κλεισούρα και έφταναν σε όλα τα μεγάλα εμπορικά κέντρα της εποχής μεταφέροντας κάθε εμπορεύσιμο και βιοτεχνικό είδος. Η μετανάστευση ύστερα από τους Βαλκανικούς πολέμους το 1912 μείωσε στο μισό τους κάτοικους της Κλεισούρας (3.500 Βλάχοι το 1916). Οι περισσότεροι ξενιτεύονταν μαζικά προς τη Θεσσαλονίκη, την Κωνσταντινούπολη, αλλά κυρίως τη μακρινή Βιέννη και Βουδαπέστη, μέχρι και το Βουκουρέστι και την Οδησό, όπου δημιούργησαν πλούσιες παροικίες ¹⁴.

Η Βλαχοκλεισούρα της Καστοριάς

Τα χρόνια που πέρασαν, οι Κλεισουριώτες που παρέμειναν στο κεφαλοχώρι τους, προσπάθησαν να διατηρήσουν το χωριό στην ακμή του, όσο μπορούσαν, και το κατόρθωσαν ως ένα βαθμό, λόγω κυρίως της κομβικής του θέσης ως Μακεδονικό σταυροδρόμι. Οι εμπορικές δραστηριότητες των Βλάχων παρέμειναν μέχρι και το 1940. Η αντίσταση δε που προέβαλαν οι Βλάχοι της Κλεισούρας στον ελληνο-ιταλικό πόλεμο και τα χρόνια της κατοχής ήταν ιστορικά αξιοθαύμαστη. Μετά την καταστροφή της από τους Γερμανούς και τον εμφύλιο αποδυναμώνεται αισθητά ¹⁵. Παρά την έλευση τόσων χρόνων η Κλεισούρα είναι από τα χωριά που αναγνωρίζονται ως θρυλικά χωριά των απελευθερωτικών αγώνων και της πλούσιας πολιτισμικής παράδοσης. Το γεγονός αυτό δε λησμονούν σήμερα οι κάτοικοί της ούτε οι Κλεισουργιώτες των μεγαλυπόλεων. Η Κλεισούρα είναι το βλαχοχώρι με τους περισσότερους πολιτιστικούς συλλόγους ανά την Ελλάδα.

Ελληνικό εκπαιδευτήριο, Μπούκοβο - Μοναστήρι (1906)
(Φώτο από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη, Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά)

Εξετάζοντας το βλαχοχώρια της βορειοδυτικής Μακεδονίας, το συμπέρασμα που βγαίνει είναι η σχετική αποστασιοποίηση των Βλάχων από την κτηνοτροφική οικονομία και τον ημινομαδικό τρόπο ζωής (πλην μερικών εξαιρέσεων, όπως το παράδειγμα της Βλάστης). Το κενό ήρθαν να καλύψουν ωστόσο ομάδες Αρβανιτόβλαχων νομαδοκτηνοτρόφων κι άλλων Βλάχων που έφταναν από την Πίνδο

μετά τις αντίστοιχες εξόδους τους και διωγμούς τους από τις περιοχές τους. Στο Κρούσοβο αναφέρονται μεγάλα κοπάδια στα χέρια Γραμμουστιανικών οικογενειών, στα Νάματα και το Σισάνι δημιουργήθηκαν ισομερείς ομάδες Βλάχων εδραίων και νομαδοκτηνοτρόφων από τα βλαχοχώρια της Πίνδου¹⁶.

Ορθόδοξη Εκκλησία στη Μηλόβιστα των σημερινών Σκοπίων
(Φώτο από την ιστοσελίδα www.macedonia.uom.gr)

Η Καστοριά. Στο βάθος το Άργος Ορεστικό (Στις μέρες μας η πλειοψηφία των κατοίκων τους είναι Βλάχοι)

ΟΙ ΒΛΑΧΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Βλάχοι της Βορειοδυτικής γεωγραφικά Μακεδονίας), εκδόσεις Ζήτρος 2000
2. Brancoff D.M., *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris 1905
3. www.macedonia.uom.gr, η ιστορία της Βλάχστης Κοζάνης
4. **Αραβαντινός, Παναγιώτης**, *Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων*, Αθήνα 1903 (με στοιχεία πληθυσμιακά του Π. Αραβαντινού μέχρι το 1903, το Νυμφαίο κατοικούταν από 5.000 Βλάχους)
5. **Τσίρος Ζ**, *Η Βλάχση (Μπλάτσι)*, Θεσσαλονίκη 1996
6. **Φίστας Νικόλαος**, *Το Νυμφαίο (Εικόνες και προβλήματα)*, Θεσσαλονίκη 1964
7. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Βλάχοι της Βορειοδυτικής γεωγραφικά Μακεδονίας), εκδόσεις Ζήτρος 2000 (Οι Νεβεστιάνοι είχαν δημιουργήσει ένα καθαρά εδραίο και εμπορικοποιημένο βλαχοχώρι κι ο μόνος

λόγος που ξενιτεύονταν ήταν αποκλειστικά το εμπόριο και η προώθηση των παραγόμενων προϊόντων τους. Δεν υπήρξαν ποτέ νομάδες)

8. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989 (εισαγωγή, σελ.7).
9. **Φίστας Νικόλαος**, *Το Νυμφαίο (Εικόνες και προβλήματα)*, Θεσσαλονίκη 1964
10. **Αραβαντινός, Παναγιώτης**, *Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων*, Αθήνα 1903
11. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Βλάχοι Ελληνικών χωρών*, Αθήνα 1986, (Σύμφωνα με τον Βαλκανολόγο, Ρωμανιστή Αχιλλέα Λαζάρου, οι Βλάχοι του Νυμφαίου υπήρξαν οι μόνοι που καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους, όπου και να βρίσκονταν, αυτοπροσδιορίζονταν ως Αρμάνοι, σε αντίθεση με άλλα βλαχοχώρια. Οι Μογλενιώτες επί παραδείγματι αρνούσαν τον προσδιορισμό Αρμάνοι και αποκαλούσαν τους εαυτούς τους Βλάχους)
12. **Δημοτικό Σχολείο Κλεισούρας**, *Η Κλεισούρα παλιά και σήμερα - Περίπατος στα περασμένα*, Κλεισούρα 2000
13. **Αραβαντινός, Παναγιώτης**, *Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων*, Αθήνα 1903
14. **Κολτσίδας Αντώνιος**, *Κλεισουριώτες Απόδημοι στον Ελλαδικό και ευρύτερο Ευρωπαϊκό χώρο τον 19^ο αιώνα & τις αρχές του 20^ο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου για την Κλεισούρα. Καστοριά, Σύλλογος Φίλων Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, 2000
15. **Δημοτικό Σχολείο Κλεισούρας**, *Η Κλεισούρα παλιά και σήμερα - Περίπατος στα περασμένα*, Κλεισούρα 2000
16. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά* (κεφ. Οι Βλάχοι της Βορειοδυτικής γεωγραφικά Μακεδονίας), εκδόσεις Ζήτρος 2000

Θ) ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ, ΟΙ ΜΟΓΛΕΝΙΩΤΕΣ ΒΛΑΧΟΙ & ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Κεντρικής & Ανατολικής Μακεδονίας)

Τα βλαχοχώρια που είτε δημιουργήθηκαν είτε απλά κατοικήθηκαν από Βλάχους στην **Κεντρική Μακεδονία** έχουν σχετικά πιο πρόσφατη βλάχικη ιστορία σε σχέση με τα βλαχοχώρια της Πίνδου, που αποτελούσε και τη Βλάχικη Μητρόπολη και εστία εκκίνησης. Η δημιουργία βλάχικων ζωνών στα εδάφη της Κεντρικής Μακεδονίας υπήρξε περισσότερο απόρροια της **μεταναστευτικής κίνησης των Βλάχων από τη Μοσχόπολη, τη Φράσαρη, τη Σαμαρίνα, το Παλιοσέλλι** και άλλα χωριά – πυρήνες του βλάχικου στοιχείου.

Στην Κεντρική Μακεδονία υπήρξαν κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα, και διατηρούνται μέχρι στις μέρες μας τρεις ζώνες βλάχικων εγκαταστάσεων με πλούσια ιστορική και πολιτισμική παράδοση. Βόρεια του ποταμού Αλιάκμονα στις πλαγιές του όρους Βέρμιο υπάρχει μία ξεχωριστή ομάδα Βλάχων, γνωστοί με την ονομασία «**Βεργιάνοι Βλάχοι**». Στα σημερινά Ελληνοσερβικά σύνορα, γύρω από τα καταπράσινα λιβάδια του Πάικου όρους βρίσκεται η τρίτη σημαντική βλάχικη περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας, γνωστή ευρύτερα με την ονομασία «**Βλαχομογλενά**». Ακόμη ανατολικότερα, κατά μήκος του ποταμού Στρυμόνα, δημιουργούν τις εγκαταστάσεις τους οι «**Βλάχοι των Σερρών**», Βλάχοι πρόσφυγες κυρίως από τις μητροπολιτικές εστίες της Βόρειας Πίνδου.

Οι Βλάχοι της Βέροιας

Από την αρχή της Ρωμαιοκρατίας στην Βέροια εμφανίζονται Λατινόφωνοι κάτοικοι. Με δεδομένο ότι οι Ρωμαίοι που εγκαταστάθηκαν εκεί μιλούσαν την επίσημη λατινική τους γλώσσα, αναπόφευκτο ήταν να μεταδόθηκε αυτή και στους Βεργιάνους¹.

Βεβαιωμένο είναι ότι η μαζική εγκατάσταση των Βλάχων στην Βέροια, από τις προαιώνιες Πινδικές τους κοιτίδες, έγινε την δεύτερη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, όταν οι Βλάχοι της Πίνδου άρχισαν για βιοποριστικούς λόγους να ξενιτεύονται από τα μέρη τους. Είναι ωστόσο σίγουρο ότι Βλάχοι υπήρχαν στην Βέροια και κατά την Βυζαντινή περίοδο και κατά την Τουρκοκρατία. Το 1350 ο αρχιτέλιγκας Μαρτζελάτος βοήθησε το Βυζαντινό αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνό στην ανακατάληψη της Βέροιας από τους Σέρβους. Στα οθωμανικά χρόνια κάτοικοι Αρβανιτοβλάχικης προέλευσης κατέβαιναν στα χειμαδιά του κάμπου της Βέροιας και την Άνοιξη επέστρεφαν στα ορεινά βοσκοτόπια της Φράσαρης.

Βλαχοπούλες μπροστά στο φούρνο στη Βέροια (Σύλλογος Βλάχων Βέροιας)

Το 1769, μετά την καταστροφή της Μοσχόπολης, πολλοί Μοσχοπολίτες εγκαταστάθηκαν στην Βέροια. Η μαζική εγκατάσταση των Βλάχων ωστόσο έγινε 50 χρόνια αργότερα όταν ο Αλή Πασάς χτύπησε τα βλάχικα αρματολίκια της Πίνδου, ανέθεσε τα ντερβένια στους Αρβανίτες, αναστάτωσε την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των Βλάχων, υπονόμισε τα τσελιγκάτα και πρόσβαλε την τιμή τους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τσελιγκάδες από τα ευημερούντα βλαχοχώρια της Πίνδου και κυρίως από το Παλαιοσέλλι και την Αβδέλλα, μετακινήθηκαν στην Μακεδονία και μοίραζαν το χρόνο ανάμεσα στα χειμαδιά της **Κασσάνδρας** το χειμώνα και στα βοσκοτόπια του **Βερμίου** το καλοκαίρι.

Στα 1815 Αβδελιώτες, οδηγούμενοι από τον Μπαντραλέξη, άφησαν τα σπίτια τους στην Πίνδο και εγκαταστάθηκαν στους λόφους της Βέροιας. Μαζί με Βλάχους από το Παλαιοσέλλι έφτιαξαν τα «**καλύβια του Μπαντραλέξη**» το σημερινό **Σέλλι**, το οποίο αργότερα ενισχύθηκε με άλλες οικογένειες που έφτασαν από το Περιβόλι και την Σαμαρίνα. Παράλληλα, στο **Ανω Σέλλι** εγκαταστάθηκε το μεγάλο τσελιγκάτο του Ζέγκα, από τη Φράσιαρη της Νότιας Αλβανίας με πάνω από 50.000 γιδοπρόβατα. Στα ίδια χρόνια Βλάχοι κατοίκησαν και στο **Ξερολίβαδο**. Σελλιώτες και Ξερολιβαδιώτες δημιούργησαν την **Κουμαριά** (Ντόλιανη). Άλλο ένα βλάχικο χωριό σε αυτούς τους λόφους είναι το **Γραμματικό** (Γραμματικόβα), που είναι οικισμός των Φρασαριωτών (**Αρβανιτόβλαχων**). Δυτικότερα υπάρχουν τα χωριά **Βολάδα** και **Μαρούσα** (σημερινοί οικισμοί του Κάτω Βερμίου), **Καστανιά** και **Τσερκόβιανη**, στα οποία αναπτύχθηκαν βλάχικες εγκαταστάσεις. Η ίδια η **Βέροια**,

εκτός από το ότι αποτελεί τον τόπο όπου ξεχειμάζαν οι περισσότεροι Βλάχοι από τα ορεινά χωριά του Βερμίου, είχε έναν μικρό και μόνιμο βλάχικο πληθυσμό, ασχολούμενο κυρίως με το εμπόριο του τυριού που παραγόταν στα ορεινά.²

Το Σέλλι και το Ξερολίβαδο, που είναι και τα σημαντικότερα χωριά που εγκαταστάθηκαν Βλάχοι, είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα νοικιάζονταν ακόμη ως τσιφλίκια και δεν ήταν ελεύθερα, γεγονός που καταδεικνύει ότι οι Βλάχοι ήταν νεοφερμένοι στους λόφους της Βέροιας. Αντίθετα η Κουμαριά πρωτοκατοικήθηκε από εθνικόφρονες Βλάχους που αγόρασαν τον τόπο και θέλησαν να αποφύγουν τη σχέση τους με την ελληνική εκπαίδευση. Οι Βλάχοι που βρέθηκαν στα χωριά της Βέροιας, εκτός από την κτηνοτροφία που είχαν αναπτύξει από τα πρώτα χρόνια, ζούσαν κυρίως με **το εμπόριο**, ιδιαίτερα **του τυριού και του μαλλιού, την γεωργία και την ξυλεία**. Επειδή ωστόσο πολλοί από τους Βλάχους που προσέγγισαν τα χωριά της Βέροιας υπήρξαν αστοί και μορφωμένοι, (κυρίως οι Μοσχοπολίτες) διακρίθηκαν και σε τομείς όπως **τα γράμματα, οι επιστήμες και η βιοτεχνία**³.

Φωτογραφία από το Ξερολίβαδο της Βέροιας (www.seli.gr)

Πληθυσμιακά το Σέλλι ήταν το μεγαλύτερο βλαχοχώρι, αριθμώντας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα περίπου 600 βλάχικες οικογένειες και περίπου 7.000 Βλάχους, σύμφωνα με στοιχεία του Weigand. Την ίδια περίοδο το Ξερολίβαδο κατοικείται από 1.500 Βλάχους και τα γύρω βλαχοχώρια αριθμούσαν πάνω από 2.500 Βλάχους. Οι Βλάχοι της Βέροιας ανέρχονταν σε περίπου 800 κάτοικους⁴.

Οι δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα με τις αλλαγές στις οικονομικές δομές, τη μεγάλη γεωργική ανάπτυξη του κάμπου της Βέροιας, τις πρωτόγονες συνθήκες στην κτηνοτροφία και την εκβιομηχάνιση μετατόπισαν τη ζωή των Βλάχων από το βουνό στα πεδινά. Τα βλαχοχώρια του Βερμίου, **Σέλλι, Ξερολίβαδο, Κουμαριά και Γραμματικό** εξελίχθηκαν στις μέρες μας σε όμορφα καλοκαιρινά θέρετρα και κατοικούνται από ελάχιστους, κυρίως ηλικιωμένους, το χειμώνα. Σήμερα στο νομό Ημαθίας ο κύριος όγκος των Βλάχων κατοικεί **στη Βέροια και τη Νάουσα**, ειδικά μετά την δεκαετία του '50, όταν προσήλθαν και άλλοι Βλάχοι από **το Νυμφαίο, τη Βλάστη και την Κλεισούρα**. Επίσης, Βλάχοι υπάρχουν σήμερα διάσπαρτοι και σε χωριά του κάμπου.⁵

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Οι Μογλενιώτες Βλάχοι

Προς τα βορειοδυτικά της Θεσσαλονίκης, στις ανατολικές και βόρειες πλαγιές του όρους Πάικου βρίσκεται η λοφώδεις περιοχή, που είναι γνωστή ως Μογλενά. Η περιοχή χωρίζεται σε δύο τμήματα, τα Σερβομογλενά προς τα δυτικά και τα Βλαχομογλενά προς τα ανατολικά. Οι Βλάχοι των Μογλενών είναι κατά πολλούς τρόπο ευδιάκριτοι από τους άλλους των Βαλκανίων. Είναι οι μόνοι από τους Βλάχους που χρησιμοποιούσαν ανέκαθεν τον όρο «Βλάχος» για τον αυτοπροσδιορισμό τους¹. Όπως ξέρουμε, οι υπόλοιποι Βλάχοι των Βαλκανίων αυτοαποκαλούνταν και «Αρουμάνοι ή Αρωμούνοι»². Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι Μογλενίτες Βλάχοι «ανακαλύπτονται» σε μια απόμερη γωνιά της Μακεδονικής ενδοχώρας, παρουσιάζονται ως κολίγοι και μικροκαλλιεργητές συνδεδεμένοι με την αγροτική οικονομία της γης τους και σε μια σχέση διάχυσης με τους Σλαβόφωνους γείτονές τους³.

Ο πληθυσμός των Βλαχομογλενών άγγιζε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα περίπου τις 14.000, σύμφωνα με στοιχεία των Wace και Thompson και κατανέμονταν σε 15 βλαχοχώρια⁴. Η **Λιούμνιτσα** (Σκρα, όπως ονομάζεται σήμερα) ήταν το μεγαλύτερο βλαχοχώρι των Μογλενών και ανήκει σήμερα στην επαρχία της **Παιονίας**. Στην ίδια επαρχία βρίσκονται τα χωριά **Κούπα**, **Κάρπη** (Τσέρνα Ρέκα), **Καστανερί** (Μπαρόβιστα), καθώς και ο βλάχικος ορεινός οικισμός, **Μεγάλα Λιβάδια**. Στην επαρχία της **Αλμωπίας** βρίσκονται τα χωριά **Αρχάγγελος** (Οσσιανη), **Νώτια** (Νόντι),

Λαγκάδια (Λουγκούτσα), **Περίκλεια** (Μπίρισλαβ) και **Τρία Έλατα** (Λέσκοβα). Η τρίτη Μογλενίτικη επαρχία είναι εκείνη της **Γευγελής**, η οποία βρίσκεται σήμερα στο τμήμα των Σκοπίων. Εκτός από την ομώνυμη σημερινή πόλη, **Γευγελή**, υπάρχουν τα χωριά **Νεγκόρτσι**, **Κόνσκο**, **Σερμενίν** και **Χούμα** (Ούμα). ***

Οι απόψεις σχετικά με την καταγωγή των Μογλενιτών και την εγκατάστασή τους στην συγκεκριμένη περιοχή, ποικίλουν. Έλληνες και ξένοι ιστορικοί, μελετώντας το βλάχικο ιδίωμα που μιλούν οι Μογλενίτες, εντοπίζουν σημαντικές διαφορές με την βλάχικη γλώσσα στην υπόλοιπη Ελλάδα και θεωρούν ότι η γλώσσα τους προσομοιάζει τη Δακική διάλεκτο της Ρουμανίας. Η άποψη πάντως ότι οι Μογλενίτες μπορεί να κατάγονται από την Δακία παρουσιάζεται περισσότερο ασταθείς και αβάσιμη. Οι ομοιότητες του βλάχικου ιδιώματος Μογλενιτών και Ρουμάνων μπορεί να εξηγηθεί σήμερα με την καθολική δράση της ρουμανικής προπαγάνδας που κυριέψε τα βλαχοχώρια των Μογλενών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αντίθετα, η προσέλευση των Βλάχων στην περιοχή των Μογλενών φαίνεται να έχει τις ρίζες της στις μεταναστεύσεις Μοσχοπολιτών και Γραμμουστιάνων, ύστερα από τα χρόνια των διωγμών από τις μητροπολιτικές τους εστίες (τέλη 18^{ου}, αρχές 19^{ου} αιώνα).⁵

Αν και στα Μογλενά η ρουμάνικη προπαγάνδα παρουσιάστηκε αρκετά καθυστερημένα, γύρω στα 1900, σε σχέση με άλλα βλαχοχώρια της Ελλάδας, ωστόσο σημείωσε ταχύτατη πρόοδο και οι αντιπαραθέσεις που γεννήθηκαν ήταν ίσως οι πιο οδυνηρές. Η επιτυχία της προπαγάνδας εντοπίζεται σε κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά δεδομένα. Ανάμεσα στους φτωχούς Βλαχομογλενίτες το ρουμάνικο χρήμα βρήκε το πλέον μόνιμο έδαφος για την σπορά των ρουμανικών απόψεων. Οι βλάχικες κοινότητες που υιοθέτησαν τις ρουμάνικες θέσεις, οργανώθηκαν επίσημα. Αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν έχθρες και αντιπαλότητες μεταξύ αυτών και των πληθυσμών που παρέμεναν Ελληνόβλαχοι. Μέχρι το 1912 τα Μογλενά γνώρισαν ένα σκληρό εμφύλιο και μεγάλες καταστροφές σε πληθυσμό, κοπάδια και περιουσίες. Ο κύκλος του αίματος δίχασε ανεπανόρθωτα τις βλάχικες κοινότητες των Μογλενών.

Κατά την διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα τα περισσότερα βλαχομογλενίτικα χωριά καταστράφηκαν ολοκληρωτικά και οι Βλάχοι τους σκόρπισαν για τα επόμενα χρόνια σε εδάφη της Βουλγαρίας και της Σερβίας καθώς και σε χωριά των Γιαννιτσών, της Νάουσας και της Θεσσαλονίκης. Όταν μετά τις αναταραχές επέστρεψαν μερικοί από αυτούς στα μογλενοχώρια είχαν πια εξουθενωθεί οικονομικά. Μπροστά στην αδυναμία των ελληνικών αρχών να παρέχουν βοήθεια και ασφάλεια στους βλαχομογλενίτες, οι Ρουμάνοι ανέπτυξαν και πάλι προπαγανδιστικές τάσεις με τη δημιουργία σχολείων και κοινοτήτων. Έτσι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '30 πολλές οικογένειες εγκατέλειψαν τα εδάφη τους, πιστεύοντας στις υποσχέσεις των Ρουμάνων για μια καλύτερη ζωή στην Ρουμανία.⁶

Στην ταραγμένη ζωή των Μογλενιτών πρέπει να προσθέσουμε και τον εξισλαμισμό πολλών Βλάχων από Τούρκους, που είχε ξεκινήσει ήδη από τα χρόνια του 1850. Πολλοί Βλάχοι που είχαν γίνει Μουσουλμάνοι, μετά την ανταλλαγή πληθυσμών το 1922, βρέθηκαν να κατοικούν στην Τουρκία, ενώ στα μογλενοχώρια άρχισαν να εγκαθίστανται νέοι πρόσφυγες κυρίως από τον Πόντο⁷. Οι Βλαχομογλενίτες που μπόρεσαν να παραμείνουν στα χωριά τους και μετά την Κατοχή και τον Εμφύλιο, είδαν τα σπίτια τους να καταστρέφονται τουλάχιστον τρεις φορές⁸. Καταδεικνύεται έτσι το γεγονός ότι οι πολιτικές συγκυρίες έπληξαν βαθύτατα αυτήν την ομάδα Βλάχων περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη.

Από τα Μογλενίτικα χωριά, εκείνα που ξεχώριζαν περισσότερο και βρίσκονταν στο επίκεντρο της οικονομικής και οικιστικής ανάπτυξης ήταν τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου και το χωριό Σκρά στα σημερινά ελληνοσκοπιανά σύνορα.

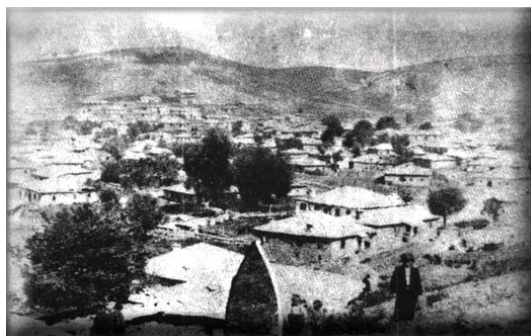
Το χωριό **Σκρά** δεν έμεινε στην ιστορία ξεχωριστό τόσο για την βλάχικη οντότητά του όσο για το λόγο ότι αποτέλεσε πεδίο μάχης και καθοριστικών επιτυχιών για την πορεία του Ελληνικού κράτους κατά τον Μακεδονικό αγώνα. Η δράση της ρουμανικής προπαγάνδας επηρέασε σημαντικά την ιστορία του χωριού αυτού όπως και των περισσότερων μογλενίτικων, ώστε στις δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα το βλάχικο στοιχείο να εκλείψει, ιδιαίτερα ύστερα από τις ανταλλαγές πληθυσμών και την κρατικά αδιαφορία για την τύχη και την ελληνικότητα των Βλάχων της Αλμωπίας και της Παιονίας⁹.

Το χωριό Σκρα (Φώτο από το site www.kilkis.gr/goumenissa/paiko.htm)

Τα Μεγάλα Λιβάδια είναι κτισμένα στο κεντρικό οροπέδιο του δασωμένου Πάικου σε ύψος 1.200 μέτρων. Το χωριό άγει την δημιουργία του περίπου στα 1770, όταν μετακινήθηκαν σε αυτό οι πρώτοι του οικιστές, οι οποίοι φέρονται να είναι **Γραμμουστιάνοι** από τη Γράμμουστα της Καστοριάς και **Μοσχοπολίτες** που άφησαν την πόλη τους μετά την καταστροφή της. Αργότερα, ανάμεσα στα 1812 με 1816, ύστερα από διωγμούς του Αλή Πασά, προστέθηκε στα Μεγάλα Λιβάδια μία μεγάλη ομάδα οικογενειών από **το Περιβόλι** των Γρεβενών. Η οικιστική ανάπτυξη στη σημερινή θέση του χωριού ξεκίνησε το 1840, όταν συνενώθηκαν τα μέχρι τότε σκορπισμένα τσελιγκάτα των Βλάχων γύρω από αυτό.

Παρόλο που τα Μεγάλα Λιβάδια αναπτύχθηκαν στην περιοχή των Βλαχομογλενών, εντούτοις οι κάτοικοί τους διέφεραν από τους Μογλενίτες στον τρόπο ζωής, τις ασχολίες, την ενδυμασία, τα ήθη και έθιμα. Άλλωστε, από την αρχή της εδραίωσης της ρουμανικής προπαγάνδας η αντίσταση που προέβαλαν οι Μεγαλολιβαδιώτες σε αυτήν ήταν μεγάλη και συνεχείς, κάτι που δικαιολογεί το μεγάλο αριθμό θυμάτων και τις καταστροφές του οικισμού που δημιούργησαν τα αποτελέσματα της προπαγάνδας.¹⁰

Τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου

(Φώτο από το βιβλίο του Αντώνη Κολτσίδα «Κουτσόβλαχοι, γλωσσολογική, λαογραφική και εθνολογική προσέγγιση»)

Οι Μεγαλολιβαδιώτες στήριζαν την οικονομία τους στην ημινομαδική κτηνοτροφία. Το χειμώνα σκόρπιζαν αναζητώντας χειμαδιά στους κάμπους της κεντρικής Μακεδονίας, από τη Γευγελή μέχρι τη Χαλκιδική.¹¹

Στο Μεγάλο Λιβάδι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο πληθυσμός έφτανε περίπου του 5.000 κάτοικους με περίπου 200.000 γιδοπρόβατα και το χωριό κατατασσόταν στις μεγαλύτερες κοινότητες της Κεντρικής Μακεδονίας.¹² Όμως τα χρόνια που ακολούθησαν και γεγονότα όπως ο Μακεδονικός Αγώνας, η ανταλλαγή πληθυσμών και η διαρκής δράση της προπαγάνδας αποδυνάμωσε πληθυσμιακά και οικονομικά το χωριό. Στα χρόνια της κατοχής οι Γερμανοί πυρπόλησαν και λεηλάτησαν το χωριό και οι Μεγαλολιβαδιώτες σκόρπισαν στα χειμαδιά του κάμπου (Πολύκαστρο, Γουμένισσα, Αξιούπολη, Κιλκίς, Καλύβια, Εσώβαλα, Γιαννιτσά, Εύοσμος, Ωραιόκαστρο, Θέρμη, Θεσσαλονίκη κ.τ.λ.) όπου σχεδόν όλοι παραμένουν εκεί μέχρι και σήμερα. Μερικές οικογένειες μετά τον εμφύλιο συνέχισαν την παραδοσιακή ζωή των ημινομαδοκτηνοτρόφων κάτι που διατήρησε ζωή στο χωριό.¹³

Η περηφάνια των Μεγαλολιβαδιωτών για την καταγωγή και την παράδοση τους οδήγησε στην επιστροφή κατά τους καλοκαιρινούς μήνες στο χωριό τους, στο χτίσιμο νέων σπιτιών και στη δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων.

ΤΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΟΓΛΕΝΩΝ

Οι Βλάχοι των Σερρών (Ανατολικής Μακεδονίας)

Οι Βλάχοι της Ανατολικής Μακεδονίας έλκουν την καταγωγή τους από όλο τον μητροπολιτικό χώρο – κοιτίδα των βλάχικων οικισμών, τα όρια του οποίου καθορίζονται από την οροσειρά της Πίνδου, τον ορεινό όγκο του Γράμμου και την περιοχή γύρω από την Μοσχόπολη. Στον χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας εγκαταστάθηκαν κυρίως Βλάχοι από **την Αβδέλλα**, **Γραμμουσιάνοι** από **την Γράμμουστα**, Βλάχοι από **την Μοσχόπολη**, από **το Νυμφαίο**, από **τη Βοβούσα**, από **την Αετομηλίτσα**, **Μπλατσιώτες** από **τη Βλάστη** κι επίσης **Κοκκινοπλίτες** και **Βλαχολιβαδιώτες** από τον Όλυμπο.

Το Χιονοχώρι Σερρών (Φώτο από τον πολιτιστικό σύλλογο Λαϊλιάς)

Από τους παραπάνω **οι Μοσχοπολιάνοι, Νεβεστιάνοι** (από το Νυμφαίο) και **Μπλατσιώτες** ήδη από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα εγκαθίστανται και ιδρύουν μεγάλους εμπορικούς οίκους σε στρατηγικά σημεία – περάσματα της Ανατολικής Μακεδονίας, όπως **την Άνω Πορόια, τις Σέρρες, τη Δράμα, την Καβάλα και την Νιγρίτα**. Με την πάροδο του χρόνου γίνονται πυρήνας της αστικής τάξης και χάνουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους.

Οι Βλάχοι της **Βωβούσας** του Βλαχοζάγορου φτάνουν στο νομό Σερρών μετά το 1830 κυρίως στα χωριά **Ράμνα, Αγλαδοχώρι και Άγκιστρο** και ασχολούνται κατά βάση με το επάγγελμα του κυρατζή.

Οι Ολύμπιοι κατορθώνουν να αναβαθμίσουν το ρόλο της **Ηράκλειας**, αναβαθμίζοντας το «χάνι» της σε σπουδαίο διακομμιστικό κέντρο. Το τίμημα της εμπορικής τους προόδου και της αστικοποίησής τους ήταν η απώλεια των παραδόσεών τους. Οι κτηνοτρόφοι από **την Αετομηλίτσα** που έφτασαν στην περιοχή της Αετομηλίτσας, εγκατέλειψαν σταδιακά το παραδοσιακό τους επάγγελμα και στράφηκαν προς το εμπόριο κι εκείνοι.

Στη Χρυσούπολη Καβάλας και Αλιστράτη Σερρών μετοικούν Βλάχοι από **τη Λάιστα και το Ηλιοχώρι** του Βλαχοζάγορου και σήμερα μόλις που συγκρατούν τη βαθιά ηπειρώτικη καταγωγή τους.

Φωτογραφία βλάχικου γάμου από την Πρώτη Σερρών
(από το βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη «Μελέτες για τους Βλάχους τόμος Β. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά»)

Οι Αβδελλιώτες και οι Γραμμουστιάνοι αλλά και λίγοι Βλάχοι από την περιοχή **του Ασπροποτάμου** αποτελούν σήμερα μία ενιαία πολιτισμική ομάδα, την πιο ενδιαφέρουσα από άποψη πολιτισμικής κληρονομιάς. Ήρθαν στην περιοχή διωκόμενοι από τον Αλή Πασά κατά κύματα στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Μετά από πολύχρονη περιπλάνηση στον Μακεδονικό χώρο εγκαθίστανται τελικά στα Άνω Πορόια και τη Ράμνα, το μοναδικό χωριό με αμιγή βλαχόφωνο πληθυσμό τον 19^ο αιώνα. Αργότερα περνούν με τα ποιμνιά τους το Στρυμόνα και σκορπίζουν στα όρη Βροντούς, Μενοίκιο και Παγγαίο. Εκεί ενισχύουν πληθυσμιακά αρκετά χωριά, όπως **το Χιονοχώρι, τη Ραχοβίτσα και το Καπνόφυτο**. Ιδρύουν θερινούς κτηνοτροφικούς οικισμούς, όπως **τα καλύβια του Λαϊλία, το Παπά Τσαϊρ και τη Σιάτροβα**.

Σήμερα πλέον διαμένουν **στην Προσωπιάνη Δράμας και τα χωριά Αλιστράτη, Ροδόβιλος, Πρώτη, Οινούσα, Λευκώνα, Χριστός, Χιονοχώρι, Μελενίτσι**, στην πόλη των Σερρών και **το Σιδηρόκαστρο**.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Οι Βλάχοι της Βέροιας

1. **Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας**, *Κουτσόβλαχοι, οι βλαχόφωνοι Έλληνες, εθνολογική, λαογραφική και γλωσσολογική προσέγγιση*, (κεφ. Οι αποδημίες των Κουτσόβλαχων κατά την Τουρκοκρατία και τους νεώτερους χρόνους), εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
2. www.vlaxoi.gr, Πολιτιστικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας, *η ιστορία των Βεργιάνων Βλάχων*.
3. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος Δ. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, (κεφ. Το Σέλλι, το Ξηρολίβαδο, η Κουμαριά, κτλ, αναφορές στους βλάχικους οικισμούς της Βέροιας), εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
4. **Weigand Gustav** *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, (πίνακας πληθυσμιακών παρατηρήσεων μέχρι το 1901) Μετάφραση Thede Kahl, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004 - **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, (κεφ. Η κατανομή των Βλάχων) εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
5. www.vlaxoi.gr, Πολιτιστικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας, *η ιστορία των Βεργιάνων Βλάχων*.

Οι Μογλενιώτες Βλάχοι

1. Εφημερίδα «**Μνήμες**», δημοσίευση της ομιλία του Αστέριου Κουκούδη στο πρώτο Παμμακεδονικό Αντάμωμα Βλάχων στο χωριό Σκρα, Ιούνιος 2001, (αρ. φύλλου 12, σελ.6).
2. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Βλάχοι Ελληνικών χωρών*, Αθήνα 1986.
3. Πρόλογος του καθηγητή **Ιωάννη Δρόσου** στο βιβλίο του Αστέριου Κουκούδη *Μελέτες για τους Βλάχους τόμος Γ'. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και οι Βλάχοι της περιοχής των Μογλενών* (κεφ. Τα βλαχοχώρια των Μογλενών – τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου), εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
4. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, (κεφ. Η κατανομή των Βλάχων) εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
5. **Βακαλόπουλος Κων/νος**, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*, Μακεδονία, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.
6. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους, τόμος Γ'. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και οι Βλάχοι της περιοχής των Μογλενών* (κεφ. Η δράση της ρουμάνικης προπαγάνδας στα βλαχοχώρια των Μογλενών), εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
7. www.geocities.com/mavroab, **Μαυρομμάτη Βάσω**, *Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι*, *Μελέτες για τους Βλάχους του Αστέριου Κουκούδη*.
8. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους, τόμος Γ'. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και οι Βλάχοι της περιοχής των Μογλενών* (κεφ. Τα βλαχοχώρια των Μογλενών – τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου), εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
9. www.kilkis.gr/GUMENISSAPAIKO.htm, (η Γουμένισσα και τα χωριά του Πάικου – το χωριό Σκρα).
10. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους, τόμος Γ'. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και οι Βλάχοι της περιοχής των Μογλενών* (κεφ. Τα βλαχοχώρια των Μογλενών – τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου), εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
11. (Τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου υπήρξαν πάντα ένας βλάχικος οικισμός εντελώς διαφοροποιημένος από τους υπόλοιπους των Μογλενών, πλησιάζοντας περισσότερο την κοινωνική δομή των βλάχικων μητροπολιτικών χωριών της Πίνδου. Ανέπτυξαν περισσότερο τον κτηνοτροφικό νομαδισμό ως κύρια πηγή οικονομικών πόρων και προέβαλαν την πιο ισχυρή αντίσταση στη δράση των ρουμάνων προπαγανδιστών).
12. **Weigand Gustav** *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι) Τόμος Α'. Ο χώρος κι οι άνθρωποι*, (πίνακας πληθυσμιακών παρατηρήσεων μέχρι το 1901) Μετάφραση Thede Kahl, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
13. www.kilkis.gr/GUMENISSAPAIKO.htm, (η Γουμένισσα και τα χωριά του Πάικου – τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου).

*** Τις ονομασίες των βλαχοχωριών (σημερινές και παλαιές) τις αντλήσαμε από τα στοιχεία του κ. **Αστέριου Κουκούδη** *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και οι Βλάχοι της περιοχής των Μογλενών* (κεφ. Τα βλαχοχώρια των Μογλενών)

Οι Βλάχοι των Σερρών

Σημειώσεις από τα πρακτικά των ομιλιών του 3^{ου} Συμποσίου για το χορό (Τύρναβος 2003), ομιλία του Δήμου Βέρρου *Οι χοροί των βλαχόφωνων της Ανατολικής Μακεδονίας*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η Ημινομαδική Ζωή των Βλαχοφώνων Ελλήνων

Α) Ο ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΝΟΜΑΔΙΣΜΟΣ, ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΒΛΑΧΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Για να γίνει καλύτερα κατανοητός ο πολιτισμικός χαρακτήρας των ημινομαδικών βλαχοχωριών, θα ήταν σωστότερο να γίνει μία ιστορική αναδρομή και μία προσπάθεια εξήγησης για το πως οι Βλάχοι βρέθηκαν να ταυτίζονται τόσο στενά με τον κτηνοτροφικό νομαδισμό, με αποτέλεσμα ο όρος “**βλάχος**”, με το βήτα μικρό, να είναι ταυτόσημος του κτηνοτρόφου και μάλιστα του νομάδα, πολλές φορές ακόμη και για τους ίδιους τους Βλάχους, με το βήτα κεφαλαίο. Τα ημινομαδικά βλαχοχώρια των Γρεβενών δεν ήταν φυσικά οι μόνοι βλάχικοι οικισμοί όπου αναπτύχθηκε η ημινομαδική κτηνοτροφία. Ωστόσο, σε αυτά τα τέσσερα χωριά πήρε την πιο γνωστή και ίσως την πιο ερευνημένη, αν όχι και τη μεγαλύτερη, διάστασή της¹. Επιπλέον, η αναδρομή αυτή κρίνεται αναγκαία, αν αναλογιστούμε πως οι αποικίες και οι παροικίες που δημιούργησαν τα ημινομαδικά βλαχοχώρια των Γρεβενών στην Ανατολική, Κεντρική και Δυτική Μακεδονία ακολούθησαν το πρότυπο που είχε διαμορφωθεί ήδη σε αυτά. Ένα πρότυπο δηλαδή ημινομαδισμού, το οποίο παρατηρούμε ιστορικά ότι υιοθετούν οι βλάχικες κοινωνίες που μετανάστευσαν από τα βλαχοχώρια των Γρεβενών σε κάθε περιοχή που ιδρύουν τις νέες εγκαταστάσεις τους. Στα βλαχοχώρια της Βέροιας (π.χ. Ξηρολίβαδο, που αποτελεί αποκλειστικά θερινό τόπο διαμονής), στα βλαχοχώρια του Πάικου (οι Μεγαλολιβαδιώτες, που προήλθαν από τη διασπορά της Βόρειας Πίνδου, ξεχειμάζαν στα πεδινά της γύρω περιοχής), στον Όλυμπο (το παράδειγμα της Φτέρης με την Καρίτσα). Οι περίπου 80.000 Βλάχοι που διασπείρονται από τα ημινομαδικά βλαχοχώρια μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δε λησμονούν να πάρουν μαζί τους τον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους.

Ας δούμε τώρα ιστορικά που οφείλεται η **νομαδική συμπεριφορά, για την οποία έγιναν ευρύτερα γνωστοί ως μία ιδιαίτερη πολιτισμική κοινότητα οι Βλάχοι**. Σύμφωνα με το βυζαντινολόγο καθηγητή J. Koder «**το φαινόμενο του κτηνοτροφικού νομαδισμού φαίνεται πως ήταν για τους Βλάχους περισσότερο μια αναγκαστική ή και επιβαλλόμενη κατά καιρούς μεταστροφή της οικονομίας τους**. Ανάλογα με τις κατά τόπους ή και γενικότερες περιστάσεις και συνθήκες, οι Βλάχοι ασχολούνταν περισσότερο ή λιγότερο με την κτηνοτροφία, από την απλή της μορφή και μέχρι την ημινομαδική και την απόλυτα νομαδική»². Οι προϋποθέσεις και οι παράγοντες για την ανάπτυξη της νομαδικής κτηνοτροφίας στο Βυζάντιο φαίνεται πως παρουσιάστηκαν στο τέλος της ιουστινιάνειας εποχής (6ος - 7ος αι.). α) Αρχικά, η σταδιακή ψύχρανση του κλίματος στα Βαλκάνια, που άρχισε τον 5ο αιώνα, βελτίωσε τις φυσικές συνθήκες για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας. β) Οι επιδημίες του 6ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 7ου δημιούργησαν το δημογραφικό κενό και απελευθέρωσαν τις απαραίτητες πρώην καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Την ίδια περίοδο, οι κατεξοχήν γεωργικές φυλές **των Σλάβων** εποικίζουν τα πεδινά καλλιεργήσιμα μέρη, απωθώντας τους παλαιότερους κάτοικους της Βαλκανικής (κυρίως του Βλάχους) προς τα ορεινά κι ωθώντας τους προς την απασχόληση της κτηνοτροφίας³.

Όταν οι Βυζαντινοί επανακάμπουν στα κεντρικά βαλκανικά εδάφη, όπου για τρεις περίπου αιώνες κυριάρχησαν οι Σλάβοι και οι διάφοροι άλλοι επιδρομείς, ανακαλύπτουν, κατά κάποιον τρόπο, έναν προϋπάρχοντα λατινόγλωσσο πληθυσμό που είχε αναγκαστικά αναπτύξει νέες μορφές οικονομίας. Έναν πληθυσμό που είχε συμμορφωθεί στις συνθήκες που δημιούργησαν οι ισχυροί Σλάβοι. Η οικονομική και γεωργική πίεση των Σλάβων ανάγκασε κάποιους από αυτούς τους λατινόγλωσσους κατοίκους της ενδοχώρας να μετακινηθούν και να συμπιεστούν προς στο νότο, στον ελλαδικό χώρο, και να εξελιχθούν σε αυτό που τελικά έγιναν από τον 9ο με 10ο αιώνα και έπειτα, δηλαδή σε νομαδοκτηνοτρόφους και αγωγιάτες με το καινούργιο για τους Βυζαντινούς και τόσο χαρακτηριστικό όνομα Βλάχοι, (αν και οι ίδιοι οι Βλάχοι εξακολουθούσαν να αυτοπροσδιορίζονται ως Αρμούνοι - Ρωμάνοι - Ρωμαίοι - Ρωμιοί, όπως άλλωστε και οι Βυζαντινοί)⁴. Βέβαια όλα αυτά δε σημαίνουν πως όλοι οι λατινόγλωσσοι των Βαλκανίων έγιναν νομαδοκτηνοτρόφοι⁵. Αλλά ίσως η μεταστροφή τους προς τη ζωή της νομαδοκτηνοτροφίας βοήθησε στην επιβίωσή τους ως ιδιαίτερη εθνοπολιτισμική ή εθνογλωσσική οντότητα⁶, την οποία εν μέρη επηρέασε και διαμόρφωσε ο τίτλος των νομάδων ή ημινομάδων κτηνοτρόφων.

Φαλκάρια νομάδων Βλάχων στο δρόμο για νέες εγκαταστάσεις (Φώτο από το Σύλλογο Αβδελλιωτών Βλάχων, «η Βασιλίτσα»)

Όπως επισημαίνει ο καθηγητής A. Ducellier, «οι μεσαιωνικές νομαδικές φυλές των **Μπούιων**, **Μαλακασίων** και **Μεσαριτών Βλάχων**, αν και από αρκετές βυζαντινές πηγές χαρακτηρίζονται ως αλβανικές, φέρονται να οδηγήθηκαν στο νομαδισμό και την έξοδο από τις κεντρικές και νότιες περιοχές της σημερινής Αλβανίας, αντιδρώντας στην κοινωνική καταπίεση και την αναστάτωση, αλλά και στην καταστροφή του πλαισίου διαβίωσης έξω από τα οποία οι άνθρωποι αυτοί δε θα μπορούσαν παρά να αισθανθούν αποπροσανατολισμένοι»⁷. Οι ανακατατάξεις του 12ου-13ου αιώνα στις περιοχές της Αλβανίας συνέτειναν, τουλάχιστον πρόσκαιρα, στην ενδυνάμωση των παλαιών δομών των φατριών σε συνδυασμό με την κτηνοτροφική οικονομία κυρίως στις περιοχές επαφής μεταξύ Αλβανίας και Μακεδονίας. «Το 1328 ο Ανδρόνικος ο Γ' παρουσιάζεται να έχει δοσοληψίες με "Αλβανούς" νομάδες των περιοχών Κορυτσάς - Μοσχόπολης - Γράμμου»⁸. Παράλληλα, ένας πληθυσμός που είχε επικρατήσει στις πεδιάδες ήρθε να προστεθεί στα ορεινά, με αποτέλεσμα η ισορροπία να γίνεται ακόμη πιο ασταθής. Στερημένοι από τις περιουσίες τους, προσπαθώντας να ξεφύγουν από το καινούργιο καθεστώς της γης που διαμόρφωσαν οι νέοι άρχοντες της περιοχής και αποκτώντας σιγά σιγά νομαδικές συνήθειες, ορισμένοι βλαχόφωνοι και αλβανόφωνοι αυτών των περιοχών ξεκίνησαν την πορεία τους προς το νότο συντασσόμενοι γύρω από τους αρχηγούς των φατριών τους⁹. «Η μετανάστευσή τους δε δίνει την εικόνα των αυθεντικών και

απόλυτα νομαδικών πληθυσμών, αντίθετα αυτή η μετακίνησή τους δίνει την εικόνα που θα μπορούσε να ονομασθεί εξαναγκαστική μετανάστευση για την επιβίωση και έμοιαζε περισσότερο με ένα νομαδισμό της εξαθλίωσης. Η μεταφόρωση των βλάχικων αυτών πληθυσμών σε νομάδες δεν είχε τίποτε το ανεπανόρθωτο. **Οι γνώσεις του πρότερου εδραίου βίου τους και η διατήρηση της ικανότητάς τους στη γεωργία τους οδήγησαν σύντομα στην αποκατάστασή τους σε νέους και μόνιμους οικισμούς στη Νότια Πίνδο»**¹⁰.

Βλάχοι της Βέροιας στο δρόμο για τα χειμαδιά του Βεργιάνικου κάμπου
(Φάτο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Βλάχων Βέροιας)

Όταν μάλιστα μετά την κατάρρευση του κράτους του Σαμουήλ το 1018, επεκτάθηκε και πάλι η βυζαντινή κυριαρχία στο μεγαλύτερο μέρος του κεντρικού βαλκανικού χώρου, άρχισε σταδιακά η ακόμη στενότερη επαφή ανάμεσα στους Βυζαντινούς και τους λατινόφωνους Βλάχους, επαφή που είχε να κάνει τόσο με την οικονομία, την πολιτισμική εξέλιξη, αλλά κυρίως την πολιτιστική συστράτευση που εμφάνιζε τότε το Βυζάντιο¹¹. **Κάτω από αυτές τις συνθήκες άρχισε και η βαθμιαία απομάκρυνσή τους από την κτηνοτροφία.** Από το 12ο αιώνα, αλλά και από πιο νωρίς, τουλάχιστον στη Μακεδονία, αλλά και στη Θεσσαλία και την Ήπειρο, οι Βλάχοι παρουσιάζονται να έχουν πια την τάση για αλλαγή τρόπου ζωής¹² και να επιστρέφουν στη γεωργία και τη μόνιμη εγκατάσταση. «Τους παρατηρούμε να γίνονται πάροικοι, δηλαδή γεωργοί, αλλά και γαιοκτήμονες αργότερα στα κτήματα των μοναστηριών του Αγίου Όρους, όπως και σε κτήματα μοναστηριών του Πηλίου και των Μετεώρων και της μητρόπολης Ιωαννίνων».¹³ Φαίνεται πως από το Μεσαίωνα οι Βλάχοι είχαν σταθερή επιθυμία για μόνιμη εγκατάσταση, για επιστροφή στη μόνιμη και εδραία κατοικία, κάθε φορά που οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές προϋποθέσεις ευνοούσαν μία τέτοια εξέλιξη.

Κατά τον 16^ο αιώνα, ύστερα από την εδραίωση της Τούρκικης κατάκτησης στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, το δυναμικό και η απόδοση της γεωργίας περιορίστηκε¹⁴. Όταν ιδιαίτερα στις αρχές του 17^{ου} αιώνα οι πεδινές κυρίως εκτάσεις, μαζί με τα χωριά και τους κατοίκους τους πέρασαν στα χέρια των μουσουλμάνων σπαχίδων και τσιφλικάδων, πολύ μεγάλες εκτάσεις έμειναν σταδιακά ακαλλιέργητες. Έτσι, **ένα μέρος των Βλάχων βρίσκει διέξοδο και ευκαιρία να αναπτύξει και πάλι, σχεδόν μονοπωλιακά, τη νομαδική και την ημινομαδική κτηνοτροφία**¹⁵. Ας μη ξεχνούμε πως οι Βλάχοι κατείχαν ήδη τα απαραίτητα ορεινά λιβάδια, ενώ η παράλληλη ανάπτυξη της βιοτεχνίας και του εμπορίου των μάλλινων ειδών έδωσε στην κτηνοτροφία ακόμη μεγαλύτερη ώθηση¹⁶. Επιπλέον, δε θα πρέπει να παραγνωρίζουμε το γεγονός πως η οθωμανική εξουσία λειτούργησε ενισχυτικά για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας. Και αυτό γιατί θεωρούνταν όχι μόνο μια σημαντική

πηγή φορολογικών εσόδων για τα ταμεία της αυτοκρατορίας και τα ταμεία των κατά τόπους εκπροσώπων της εξουσίας, αλλά και μία ιδιαίτερα αξιόλογη πηγή για τις επισιτιστικές ανάγκες των πληθυσμών της αυτοκρατορίας. «**Τα φορολογικά έσοδα του “προβατονόμιου” προσέδωσαν στην κτηνοτροφία αναγνώριση και ευκαιρίες ανάπτυξης**»¹⁷.

Το 18ο με 19ο πια αιώνα, ένα μεγάλο και σημαντικό μέρος του βλάχικου στοιχείου ζούσε σε κοινότητες και εγκαταστάσεις όπου η κτηνοτροφία είχε πάψει να είναι η μόνη ή η κύρια παραγωγική και οικονομική τους δραστηριότητα¹⁸. Ο 20ος αιώνας βρήκε τις κοινότητες των Βλάχων σε διάφορα στάδια οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και διάφορες φάσεις επαφής ή αποστασιοποίησης με τις μορφές της κτηνοτροφίας¹⁹. Από τη μία πλευρά υπήρχαν τα φαλκάρια των **Αρβανιτόβλαχων**, που παρέμεναν απόλυτα νομάδες κτηνοτρόφοι, οι οποίοι έμοιαζαν να έχουν χάσει κάθε επαφή με τη γεωργία και την έννοια της μόνιμης εγκατάστασης για πάρα πολλές γενιές²⁰, ίσως και για αιώνες. Και από την άλλη πλευρά συναντούμε Βλάχους, όπως αυτούς του **Νυμφαίου**, οι οποίοι διαχώριζαν τους εαυτούς τους από τους ομόγλωσσους νομάδες κτηνοτρόφους και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, ώστε σε αντιδιαστολή, να αποκαλούν τους εαυτούς τους Αρωμόνους (Βλάχους στα βλάχικα) και τους νομαδοκτηνοτρόφους, ομόγλωσσους ή όχι, απλά «βλάχους», με το βήτα μικρό²¹. Έτσι, ακόμη και στα βλάχικα, απέδιδαν στον όρο «βλάχος» μία έννοια ταυτόσημη με την πολιτισμική διάσταση του νομαδοκτηνοτρόφου και άσχετη με οποιαδήποτε εθνική ή γλωσσική διασύνδεση.

Βλάχοι στο δρόμο για τον κάμπο (Βωβούσα)
(Φώτο από το βιβλίο του Αντώνη Κολτσίδα, «Οι βλαχόφωνοι Έλληνες»)

Η ιστορία λοιπόν, συμπερασματικά με τα όσα προαναφέρουμε, καταδεικνύει απόλυτα το γεγονός ότι οι Βλάχοι, ως μία ιδιαίτερη και ξεχωριστή πολιτισμική οντότητα, **χρησιμοποίησε την κτηνοτροφία και τον ημινομαδισμό – νομαδισμό ως διέξοδο στις κοινωνικές συνθήκες**. Κάθε φορά που διαφαίνονταν κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις στο περιβάλλον των Βλάχων, εκείνοι προσπαθούσαν να προσαρμοστούν πάνω σ' αυτές με το να μεταλλάσσουν τον τρόπο ζωής τους και τις δραστηριότητές τους. Άριστοι γνώστες του σκληρού αγώνα της επιβίωσης, αφού τον περισσότερο καιρό ήσαν μία φυλή απομονωμένη μέσα στις κατακτήσεις των ισχυρών, έμπειροι πρεσβευτές των υπαίθριων επαγγελμάτων, της κτηνοτροφίας, της γεωργίας, της ξυλείας, μέθοδος που αποδίδει σε κάθε πολιτισμό που αναπτύσσεται ανάλογα, κι άξιοι έμποροι και τεχνίτες κατά τους τελευταίους αιώνες, κατόρθωσαν να ορθώσουν το ανάστημά τους και να ξεπερνούν κάθε επίδραση πολιτισμού.

Στάση караβανιού από τα χειμαδιά στα ορεινά (Φώτο Γ. Έξαρχος)

Άλλες ημινομαδικές και απόλυτα νομαδικές φυλές του ελλαδικού χώρου

Στον ελληνικό και γενικότερα στο βαλκανικό χώρο οι διάφορες μορφές της νομαδικής κτηνοτροφίας δεν αποτελούσαν απόλυτο μονοπώλιο των βλαχόφωνων πληθυσμών. Αδυνατώντας να αναφερθούμε με μεγάλη ακρίβεια σε παλαιότερες εποχές, τουλάχιστον από τα τέλη του 18ου αιώνα εκτός από τους Βλάχους συναντούμε νομαδοκτηνοτροφικούς πληθυσμούς διαφόρων γλωσσικών ομάδων. Η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή των ελληνόφωνων και απόλυτα νομαδικών **Σαρακατσαναίων**²². Ημινομάδες κτηνοτρόφοι ήταν και οι κάτοικοι αρκετών ελληνόφωνων κοινοτήτων στις πλαγιές των Τζουμέρκων, νότια του Συρράκου, όπως οι κάτοικοι των **Πραμάντων**²³, των **Μελισσουργών**²⁴, των **Αγνάντων**²⁵, του **Καταρράκτη**²⁶, των **Θεοδοριανών**²⁷, του **Βουλγαρελίου**²⁸ και του **Αθαμάνιου**²⁹. Ημινομάδες κτηνοτρόφοι υπήρχαν και ανάμεσα στους αλβανόφωνους πληθυσμούς, ιδιαίτερα σε περιοχές της Κεντρικής Αλβανίας, γνωστοί στους Βλάχους ως **Γκέγκανοι** ή **Γκέγκηδες**³⁰. Ημινομάδες ήταν αρχικά και πολλοί από τους σλαβόφωνους **Μιγιάκους**, στις πλαγιές της Μπίστρας, ανάμεσα στο Ντέμπιρ και το Γκόστιβαρ, στα σημερινά Σκόπια³¹. Αν και για τους Μιγιάκους έχουν εκφραστεί απόψεις που τους παρουσιάζουν ως ένα φυλετικό μίγμα σλαβόφωνων και βλαχόφωνων πληθυσμών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1,4,10,11,13,16,17,18,19. **Αστέριος Κουκούδης**, *Ο κτηνοτροφικός νομαδισμός των Βλάχων*, ομιλία στο Σύλλογο Σαμαριναίων Θεσσαλονίκης, 19-11-2000 (Δημοσίευση στην εφημερίδα «Μνήμες», Δεκέμβριος 2000). Ο καθηγητής Αστέριος Κουκούδης προσεγγίζει στο άρθρο του ιστορικά τους Βλάχους και μέσα από τη συμπεριφορά τους στις εκάστοτε περιόδους, συνάγει συμπεράσματα για τη στροφή και την «επιμονή» των Βλάχων σ' αυτό τον τρόπο ζωής.
- 2,3. **Koder J.**, *Οι Βλάχοι, αντιπρόσωποι του νομαδισμού στο Βυζάντιο*, Συμπόσιο Δήμου Βέροιας *Οι Βλάχοι στην ιστορία του Ελληνισμού. Παρελθόν και προοπτικές*, Βέροια 25-26 Ιουνίου 1994 (Ο βυζαντινολόγος J. Koder, τονίζει την ύπαρξη του

νομαδισμού των Βλάχων ως φαινόμενο που προϋπάρχει από την περίοδο του αυτοκράτορα Ιουστινιανού, τον 6^ο μ.Χ. αιώνα).

5. **Αδάμ Κωνσταντίνος**, πρόεδρος της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, πρακτικά του 3^{ου} Συμποσίου για το χορό, (Η πολιτισμική παράδοση των βλαχόφωνων Ελλήνων), Τύρναβος, 12-14 Δεκεμβρίου 2003

6. **Δήμας Ιωάννης**, σε συνέντευξη που μας παραχώρησε σχετικά με την πολιτισμική οντότητα των Βλάχων, Τρίκαλα, Απρίλιος 2004.

7,8,9,12 **Du cellier Alain**, *Οι Αλβανοί στην Ελλάδα, 13ος-15ος αιώνες» κεφάλαιο: «Η μετανάστευση μίας κοινότητας, Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν, Όψεις της βυζαντινής κοινωνίας, Αθήνα 1994 (στο σύγγραμμά του ο βυζαντινολόγος – βαλκανιολόγος Du cellier Alain προσεγγίζει τις συνθήκες μέσα από τις οποίες οι βλαχόφωνοι της Κεντρικής Αλβανίας μετακινήθηκαν νότια, ιδρύοντας εγκαταστάσεις μέσα στον ελλαδικό χώρο. Μαλακασιώτες Βλάχοι κατοίκησαν τα ορεινά περάσματα από τα Ιωάννινα στην Καλαμπάκα. Μπούιοι Βλάχοι, Αρβανιτόβλαχοι της Νότιας Αλβανίας, δημιουργούν τα βλαχοχώρια της Ύπάτης, ενώ φαίνεται να έχουν βρεθεί κατά καιρούς διάσπαρτοι σε πολλές περιοχές, όπως τη Λαμία, το Καρπενήσι και τους γύρω οικισμούς. Μεσσαριίτες Βλάχοι αποίκησαν σε περιοχές ολόκληρης της Βορειοδυτικής Μακεδονίας).*

14,15. **Heuzey L.**, *Οδοιπορικό στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858* Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων, εκδοτικός οίκος Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991.

20. **Αστέριος Κουκούδης**, *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας, Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος. Δ', εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.*

21. **Λαζάρου Αχιλλέας**, *Βλάχοι Ελληνικών χωρών*, Αθήνα 1986, (Σύμφωνα με τον Βαλκανιολόγο, Ρωμανιστή Αχιλλέα Λαζάρου, οι Βλάχοι του Νυμφαίου υπήρξαν οι μόνοι που καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους, όπου και να βρίσκονταν, αυτοπροσδιορίζονταν ως Αρμάνοι, σε αντίθεση με άλλα βλαχοχώρια. Οι Μογλενιώτες επί παραδείγματι αρνούσαν τον προσδιορισμό Αρμάνοι και αποκαλούσαν τους εαυτούς τους Βλάχους).

22,23,24,25,26,27,28,29. **Ελληνόφωνες φυλές νομαδοκτηνοτρόφων**, που κινούνταν στα ελληνικά τμήματα του ορεινού όγκου της Πίνδου. Μερικές, όπως οι γνωστοί Σαρακατσάνοι διατηρούνται μέχρι και σήμερα ως ξεχωριστή πολιτισμική οντότητα.

30. **Οι Γκέγκηδες** ήταν αλβανόφωνοι νομαδοκτηνοτρόφοι, που φημίζονταν για τις ληστρικές τους διαθέσεις και πολλές φορές έρχονταν σε σύγκρουση με Βλάχους κλέφτες, ιδιαίτερα την περίοδο της Τουρκοκρατίας, όταν οι Βλάχοι είχαν στην κατοχή τους αρκετά προνόμια.

31. Ο βυζαντινολόγος **J. Koder**, στο έργο του: *Οι Βλάχοι, αντιπρόσωποι του νομαδισμού στο Βυζάντιο*, υιοθετεί την άποψη ότι οι Μιγιάκοι, που σήμερα είναι ένας πληθυσμός αφομοιωμένος στα εδάφη της πρώην Μακεδονίας, αποτέλεσαν ένα φυλετικό μίγμα σλαβόφωνων και βλαχόφωνων.

B) Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΧΕΙΜΑΔΙΑ ΣΤΑ ΟΡΕΙΝΑ

Βλάχικο καραβάνι από τον Τύρναβο στην Αβδέλλα
(Φώτο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αβδελλιωτών Βλάχων «η Βασιλίτσα»)

Η κτηνοτροφία αποτελούσε για πολλές γενιές τη βασική πηγή ανάπτυξης της βλάχικης οικονομίας στα περισσότερα ελληνικά βλαχοχώρια. Πολλοί από τους σπουδαιότερους βλάχικους οικισμούς καλλιέργησαν αυτό τον τρόπο ζωής (κτηνοτροφικός ημινομαδισμός) για πολλά χρόνια, με στόχο να καλύπτουν τις ανάγκες τροφής των αιγοπροβάτων τους όλο το χρόνο στο μέγιστο βαθμό που αυτό μπορούσε να γίνει δυνατό.

Πολλά βλαχοχώρια των ορεινών περιοχών κατοικούνταν μόνο κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου από Βλάχους. Οι κάτοικοι των ορεινών αυτών περιοχών που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία διατηρούσαν επιπλέον πεδινές εγκαταστάσεις, στις οποίες μεταφέρονταν το χειμώνα για να διαμένουν και ταυτόχρονα για να βρίσκουν στα ζώα τους λιβάδια και γόνιμες εκτάσεις για βοσκή.

Κάθε χρονιά έβρισκε τις βλάχικες οικογένειες των ορεινών κοινοτήτων δύο φορές στο δρόμο της επιβίωσης. Η καθιερωμένη πορεία από τα ορεινά στα χειμαδιά και αντιστρόφως ήταν γεγονός κάθε χρόνο, ένα γεγονός αναπόσπαστο του σκληρού τους αγώνα για επιβίωση. Η αρχή του φθινοπώρου έβρισκε τα βλάχικα φαλκάρια στο δρόμο για τα πεδινά. Η έλευση της άνοιξης έδινε και πάλι το δικαίωμα στους Βλάχους να «βγουν στα βουνά», να επιστρέψουν στο φυσικό του τόπο, στις ιδιαίτερές τους πατρίδες.

Ωρες, ημέρες, ίσως κι εβδομάδες, συχνά μέσα σε συνθήκες αντίξοες, τις οποίες μόνο οι ίδιοι γνώριζαν πώς θα τις αντιμετωπίσουν, έπρεπε να περπατήσουν μαζί με τα μουλάρια τους, τα πρόβατά τους, φορτωμένοι σχεδόν με ολόκληρο το νοικοκυριό τους για να φτάσουν στον τελικό τους προορισμό. Μία διαδρομή που όσο κουραστική και με διαφόρων ειδών κινδύνους κι αν ήταν (ιδίως τα ταραγμένα χρόνια της τουρκικής κατάκτησης και της επαναστατικής περιόδου), οι Βλάχοι έδειχναν πάντα να την απολαμβάνουν και να τη γλεντούν.

Αυτή η ετήσια πορεία ήταν εξάλλου ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα που διαφοροποιούσε τους Βλάχους από τις περισσότερες (αν όχι όλες) πολιτισμικές κοινότητες της Βαλκανικής. Η φυλή των Σαρακατσάνων θα μπορούσε ως ένα βαθμό να παρομοιαστεί με τους Βλάχους, η διαφορά όμως είναι ότι οι Σαρακατσάνοι σε

αντίθεση με τους βλάχους δεν εξασκούσαν τον ημινομαδισμό, αλλά κυρίως τον απόλυτο νομαδισμό, κάτι που προσεγγίζει περισσότερο τον τρόπο ζωής των Αρβανιτών και Αρβανιτόβλαχων.

Οι περισσότερες βλάχικες οικογένειες από το ίδιο βλαχοχώρι ήταν συχνό φαινόμενο να ξεχειμάζουν και σε διαφορετικές περιοχές το χειμώνα. Το καλοκαίρι, όταν όλες μαζί συναντιόνταν στο χωριό, ήταν πραγματικά η πιο λαμπρή στιγμή της βλάχικης κοινότητας. Οι θερινοί μήνες ήταν μήνες ξεκούρασης και αποστασιοποίησης από το δύσκολο χειμώνα του κάμπου, μήνες κοινωνικών σχέσεων, εκδηλώσεων και κάθε είδους χαράς και ζωντάνιας που προσέφερε το νέο αντάμωμα των βλάχικων οικογενειών.

Βλάχικη στρούγκα στα χειμαδιά του Τυρνάβου

Η πορεία των Βλάχων από τον κάμπο στα βουνά γινόταν μέσα από μεγάλη χαρά και ευτυχία που κέρδιζε την ταλαιπωρία, μιας και όλοι θα συναντούσαν πάλι τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Η αντίστροφη πορεία, ίσως να άφηνε κάποια απογοήτευση και λύπη για το δύσκολο χειμώνα που ακολουθούσε. Όλοι όμως διατηρούσαν ζωντανές τις μνήμες του όμορφου καλοκαιριού και με τη σκέψη ότι ανάλογες στιγμές ευτυχίας θα ζήσουν στην επόμενη επιστροφή τους στο βλαχοχώρι, ξεχύνονταν στους κάμπους για τον αγώνα της επιβίωσης με τραγούδια και χαρά.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΧΕΙΜΑΔΙΑ ΤΟΥ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΣΤΑ ΟΡΕΙΝΑ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΑ ΤΩΝ ΓΡΕΒΕΝΩΝ, ΤΗΝ ΑΒΔΕΛΛΑ, ΤΗ ΣΜΙΞΗ, ΤΗ ΣΑΜΑΡΙΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ

Πολλές βλάχικες οικογένειες των ημινομαδικών βλαχοχωριών της Βόρειας Πίνδου που ξεχειμάζουν στον κάμπο της Θεσσαλίας ή της Νότιας Μακεδονίας, κανονίζουν την ημερομηνία της αναχώρησής τους για τα ορεινά κάθε άνοιξη, ώστε να πορευθούν μαζί, συντροφεύοντας η μία την άλλη στη διαδρομή. Οι Βλάχοι των τεσσάρων ημινομαδικών βλαχοχωριών των Γρεβενών, που αποτελούν και το κλασικό παράδειγμα κτηνοτροφικού ημινομαδισμού, συνήθιζαν να ξεχειμάζουν σε περιοχές, όπως η Ελασσόνα, ο Τύρναβος, ο Ζάκρος, το Δαμάσι, η Λάρισα, τα Τρίκαλα, το Βλαχογιάννι κι άλλες μεγάλες πόλεις, κωμοπόλεις ή απλά εγκαταστάσεις του κάμπου. Ο Τύρναβος για παράδειγμα υπήρξε ένας από τους κυριότερους τόπους χειμαδιών για τους Βλάχους της Αβδέλλας και της Σαμαρίνας. Οικογένειες από την Αβδέλλα που έμεναν το χειμώνα στο Τύρναβο, προετοιμάζαν μαζί την αναχώρησή τους. Συχνά

συναντούσαν κι άλλες βλάχικες οικογένειες Αβδελλιωτών εν τω μέσω της πορείας τους που προέρχονταν από διαφορετικούς τόπους χειμαδιών κι έτσι τα βλάχικα φαλκάρια πλήθαιναν συνεχώς.

Οι Βλάχοι που μένουν το χειμώνα στο κάμπο εκτός από κτηνοτρόφοι, ασκούν κι άλλων ειδών επαγγέλματα, είναι μικροέμποροι, σιδεράδες, ξυλουργοί, χασάπηδες, σαμαράδες, μικροβιοτέχνες. Οι περισσότεροι από αυτούς, είτε αφήνοντας τις δουλειές τους, είτε παίρνοντάς τες μαζί τους στο χωριό, καταφέρνουν να περνούν το περισσότερο, αν όχι όλο το καλοκαίρι μαζί με τις οικογένειές τους στα σπίτια τους στην Πίνδο.

Οι μέρες της άνοιξης βρίσκουν τους Βλάχους να πλημμυρίζουν τα βουνά, τις κοιλάδες, τα μονοπάτια που μόνο οι ίδιοι γνώριζαν τόσο καλά. Ο Μάης βρίσκει τα βλάχικα κοπάδια να βοσκούν στα καταπράσινα λιβάδια της Πίνδου που συναντούσαν οι Βλάχοι στην διαδρομή τους για τα ορεινά.

Στάση των Βλάχων για διανυχτέρευση κοντά στον Ζιάκα των Γρεβενών
(Φώτο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αβδελλιωτών Βλάχων «η Βασιλίτσα»)

Περίοδοι διεξαγωγής των πορειών

Η αναχώρηση των Βλάχων για τα ορεινά λάμβανε χώρα μετά από τη γιορτή του **Αγ. Γεωργίου** (23 Απριλίου) και συνήθως στις αρχές του Μάη. Η αντίστροφη διαδικασία της επιστροφής τους στον κάμπο έπρεπε να έχει πραγματοποιηθεί το αργότερο μέχρι τη γιορτή του **Αγ. Δημητρίου** (26 Οκτωβρίου). Αυτές τις ημέρες γινόταν η «αλλαγή» των κυρατζήδων και των τσοπαναραίων. Οι κυρατζήδες ήταν οι γνωστοί αγωγάτες που αναλάμβαναν με τα μουλάρια τους να μεταφέρουν τα νοικοκυριά των οικογενειών από τον ένα τόπο στον άλλο. Όσες από τις οικογένειες δεν είχαν στην κατοχή τους μουλάρια, νοίκιαζαν τους αγωγάτες και τα μουλάρια τους. Η θητεία των κυρατζήδων ήταν εξάμηνη και εμπλεκόταν σ' αυτές τις δύο μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης (Αγ. Γεωργίου – Αγ. Δημητρίου). Οι περισσότεροι κυρατζήδες και τσοπάνηδες προέρχονταν είτε από τα ίδια τα χωριά των Γρεβενών, είτε από γειτονικά και είχαν άμεση σχέση με την κτηνοτροφία.

Από τον Τύρναβο στην Αβδέλλα και τη Σαμαρίνα

Η διαδρομή των Αβδελιωτών από τον Τύρναβο στην Αβδέλλα, την οποία επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια με τη βοήθεια και τη συνδρομή του Τάκη Μπαγκούα, αποτελεί ένα ενδεικτικό παράδειγμα για όλα όσα συνέβαιναν κατά τη διάρκεια ενός βλάχικου ταξιδιού. Ο Τύρναβος υπήρξε τόπος που ξεχειμάζαν πλήθος οικογενειών από την Αβδέλλα κυρίως και τη Σαμαρίνα.¹ Οι Βλάχοι αγωγιάτες είχαν καθιερώσει τρεις διαφορετικές διαδρομές για την άνοδο προς την Αβδέλλα. Η διαδρομή συνήθως διαρκούσε 8 με 11 το πολύ ημέρες και υπολογιζόταν σε κονάκια, σε στάσεις δηλαδή όπου οι Βλάχοι διανυχτέρευαν για να ξεκουραστούν. Τα κονάκια αυτά ήταν πάντα συγκεκριμένα για κάθε βλάχικη ομάδα:

ΔΙΑΔΡΟΜΗ 1^η: (Ακολουθούσαν με τη σειρά τα κονάκια) ΤΥΡΝΑΒΟΣ < ΣΤΕΦΑΝΟΒΟΥΝΟ < ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟ < ΔΑΣΟΧΩΡΙ (ΔΕΣΚΑΤΗ) < ΠΑΛΙΟΥΡΙΑ < ΚΑΡΠΕΡΟ < ΔΕΣΠΟΤΗΣ < ΜΑΥΡΑΝΑΙΟΙ < ΖΙΑΚΑΣ (ΟΡΛΙΑΚΑΣ) < ΑΒΔΕΛΛΑ ή ΣΑΜΑΡΙΝΑ

ΔΙΑΔΡΟΜΗ 2^η: (Ακολουθούσαν με τη σειρά τα κονάκια) ΤΥΡΝΑΒΟΣ < ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΙ < ΒΕΡΔΙΚΟΥΣΙΑ < ΜΑΥΡΕΛΙ < ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ < ΚΑΡΠΕΡΟ < ΔΕΣΠΟΤΗΣ < ΜΑΥΡΑΝΑΙΟΙ < ΖΙΑΚΑΣ (ΟΡΛΙΑΚΑΣ) < ΑΒΔΕΛΛΑ ή ΣΑΜΑΡΙΝΑ

ΔΙΑΔΡΟΜΗ 3^η: (Ακολουθούσαν με τη σειρά τα κονάκια) ***

ΤΥΡΝΑΒΟΣ < ΖΑΡΚΟΣ < ΑΓΡΕΛΙΑ (ΜΠΟΥΡΣΕΝΙ) < ΚΟΝΙΣΚΟΣ < ΦΛΑΜΠΟΥΡΕΣΙ < ΑΣΠΡΟΚΚΛΗΣΙΑ < ΑΝΘΡΑΚΙΑ < ΠΗΓΑΔΙΤΣΑ < ΜΑΥΡΑΝΑΙΟΙ < ΖΙΑΚΑΣ (ΟΡΛΙΑΚΑΣ) < ΑΒΔΕΛΛΑ ή ΣΑΜΑΡΙΝΑ

Στο χάρτη αποτυπώνονται οι πορείες των οικογενειών από το Τύρναβο προς την Αβδέλλα και τη Σαμαρίνα, με τα κονάκια της κάθε διαδρομής.

Οι προετοιμασίες για την αναχώρηση

Η εκκίνηση των κοπαδιών και των Βλάχων γινόταν γενικά μετά τις 15 Μαΐου, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες, κυρίως σύμφωνα με το γεγονός αν θα υπάρχει ή όχι άφθονο χορτάρι στα βουνά για τα ζώα. Η πρώτη δουλειά των κτηνοτρόφων της εποχής ήταν να αναλάβουν το σμίξιμο των κοπαδιών. Μέχρι και μία εβδομάδα πριν από την καθιερωμένη ημερομηνία της αναχώρησης των οικογενειών έπρεπε να είναι τακτοποιημένες όλες οι εκκρεμότητες για την σύμπτυξη των κοπαδιών. Επίσης οι κτηνοτρόφοι έπρεπε να συμφωνήσουν για την πώληση του γάλακτος το καλοκαίρι. Αφού πρώτα καθόριζαν τις τιμές διακύμανσης της τιμής του, στη συνέχεια έπρεπε να βρουν εμπόρους για να το πουλήσουν. Αρκετές ημέρες νωρίτερα πριν αναχωρήσουν, έρχονταν σε επαφή με τους τυροκόμους για **το γάλα της «στράτας»**² και προκαθόριζαν τις τιμές του.

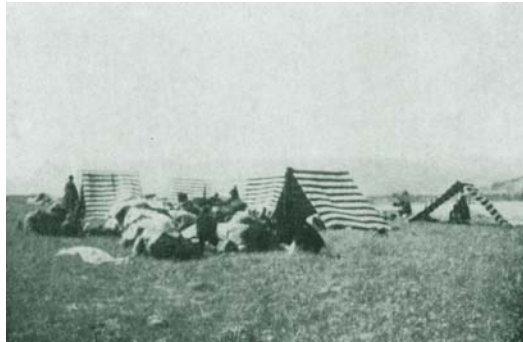
Το νοικοκυριό κι οι Βλάχοι είναι έτοιμοι για το ταξίδι

Οι βλάχικες οικογένειες χωρίζονταν συνήθως στις λεγόμενες κτηνοτροφικές ομάδες, στις οποίες επικεφαλείς ήταν οι κτηνοτρόφοι της ομάδας κι ο κυρατζής που αναλάμβανε τη μεταφορά του νοικοκυριού και των μελών της οικογένειας. Κάθε οικογένεια χρειαζόταν 3 με 4 περίπου μουλάρια για να μεταφέρει το νοικοκυριό της. Κάθε αγωγιάτης (κυρατζής) μπορούσε να αναλάβει τον έλεγχο το πολύ 7 ή 8 μουλαριών, δηλαδή τη μεταφορά 2 οικογενειών συνήθως.

Η ημέρα της αναχώρησης ήταν ημέρα χαράς και γλεντιού, αλλά ταυτόχρονα κι αδιάκοπης δουλειάς για τους Βλάχους που ξεκινούσαν την πολυμερή περιπλάνησή τους στα βουνά. Από τη μία του περιέβαλε ένα γλυκό συναίσθημα της επιστροφής στην μητροπολιτική τους πατρίδα κι από την άλλη μία αγωνία να προετοιμαστούν όσο το δυνατό πιο κατάλληλα για να έχουν ένα ασφαλές ταξίδι. Εν όψει ενός μεγάλου ταξιδιού μέσα στην ζέστη, οι αγωγιάτες τοποθετούσαν βδέλλες στα σώματα των μουλαριών για να τα κρατούν δροσερά. Μέσα σε μεγάλα ριγωτά σακιά οι γυναίκες τοποθετούσαν μια μεγάλη ποσότητα μαλλιού με την οποία θα δούλευαν το καλοκαίρι (η ποσότητα αυτή πολλαπλασιαζόταν, αν υπολογίσουμε το κούρεμα των ζώων κατά τη διαδρομή). Σε ίδια σακιά τοποθετούσαν το νοικοκυριό, τα ρούχα κι άλλα υπάρχοντα. Τα σακιά έπρεπε να γίνουν φορτώματα ίσου βάρους και να τοποθετηθούν έτσι ώστε να ισορροπούν πάνω στο μουλάρι. Όλες αυτές οι προετοιμασίες γίνονταν στο 1^ο κονάκι, το κονάκι της συνάντησης. Εκεί ψηνόταν συνήθως ένα αρνί στη σούβλα, βασική προετοιμασία για ένα μεγάλο βλάχικο ταξίδι. Οι γυναίκες έφερναν λουκούμια και τσίπουρα, τα οποία κερνούσαν, κι όλοι μαζί εύχονταν ο ένας στον άλλον **«καλή στράτα»**. Έτσι, όταν όλες οι αποσκευές είχαν φορτωθεί, το ταξίδι για τα ορεινά ήταν έτοιμο να ξεκινήσει. Οι Βλάχοι με εκδηλώσεις χαράς, με δημοτικά τραγούδια του δρόμου (της στράτας), έβγαιναν στα βουνά.

Συνήθως, η ομάδα της πορείας αποτελούταν από 7 μέχρι και 14 οικογένειες μαζί. Ένας αγωγιάτης μπορούσε να κουμαντάρει όπως αναφέραμε ένα σύνολο 6 με 8 μουλάρια κι ένα άλογο. Ο μέσος όρος βάρους που φορτωνόταν συνήθως σε ένα μουλάρι ήταν γύρω στα 100 κιλά, στα οποία πρέπει να προσθέσουμε το βάρος του αναβάτη. Σε ορεινούς και ανώμαλους δρόμους βέβαια όλοι κατέβαιναν, αν εξαιρέσουμε ηλικιωμένους ανθρώπους και παιδιά.

Η βλάχικη πορεία

Βλάχικη κατασκήνωση κοντά στο Αγιόφυλλο των Τρικάλων
(Φώτο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αβδελλιωτών Βλάχων «η Βασιλίτσα»)

Η διανυχτέρευση

Η εκκίνηση των βλάχικων караβανιών ήταν συνηθισμένο να γίνεται αρκετά νωρίς το πρωί. Η πρωινή δροσιά μπορούσε να διευκολύνει την προέλευση των ανθρώπων μέσα στους γυμνούς λοφίσκους που περιβάλλουν τη θεσσαλική πεδιάδα και το ταξίδι να γίνει πιο ξεκούραστο. Η στάση στο πρώτο κονάκι (τόπος συγκέντρωσης και βραδυκής διανυχτέρευσης στην ύπαιθρο, όπως προαναφέραμε) πραγματοποιείτο αργά το απόγευμα, περίπου στις 7:00, μετά από ολόημερη περιπλάνηση στις περιοχές βόρεια και δυτικά του Τυρνάβου. Για κάθε μία από τις τρεις διαφορετικές διαδρομές, η στάση γινόταν στα χωριά Στεφανόβουνο, Βλαχογιάννι και Ζάκρος αντίστοιχα. Για την ακρίβεια, οι αγωγιάτες, που οδηγούσαν το караβάνι και γνώριζαν άψογα τη διαδρομή, διατηρούσαν πάντα ένα μέρος (**κονάκι**) διανυχτέρευσης κοντά σε κάθε χωριό, κι ήταν το ίδιο πάντα. Ένα κονάκι ήταν τόσο πολύ μελετημένος τόπος από τους Βλάχους ημινομάδες γιατί έπρεπε να πληρεί όλες τις βασικές ανάγκες ενός βλάχικου φαλκαριού (ασφάλεια, χώρος για τη νυχτερινή αρμεγή των προβάτων, βρύσες για νερό, περιοχή με ξύλα για το άναμμα της φωτιάς, κτλ). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι Βλάχοι δεν επιχειρούσαν να περάσουν τη νύχτα τους σε κάποιο χάνι αν δεν υπήρχε σοβαρός λόγος (ληστείες, εμπόλεμες καταστάσεις). Η αίσθηση της υπαίθρου πάντα υπήρξε πιο ευχάριστη από την παραμονή σε ένα βρώμικο και αποπνικτικό χάνι ενός χωριού.

Αμέσως έπρεπε να ξεκινήσουν όλες οι προετοιμασίες για τη νυχτερινή κατασκήνωση. Οι γυναίκες είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο σε μία τέτοια διαδικασία. Είχαν την ευθύνη να στήσουν τη βλάχικη τέντα (σκηνή), κι αφού οι άνδρες ξεφόρτωναν τα πράγματα από τα ζώα, εκείνες έπρεπε να τα τακτοποιήσουν μέσα στη σκηνή.

Τα χαράλια (εδώ οι Βλάχοι συγκέντρωναν το νοικοκυριό τους)

Η βλάχικη σκηνή χρησιμοποιείται για την προστασία από τη βροχή αλλά και τη μέρα από το δυνατό ήλιο. Επειδή οι οικογένειες σταματούσαν και το μεσημέρι όταν οι ζέστη ήταν αφόρητη και δυσκόλευε τη πορεία, έπρεπε να προφυλαχτούν από τον ήλιο. Αν η περιοχή δεν είχε ψηλά δένδρα, η μόνη λύση ήταν η τέντα. (Αυτό συνέβαινε συχνά, ειδικά στους ξερούς και αδάσωτους λόφους των Τρικάλων, αλλά και σε ξέφωτα κοντά στα ορεινά βλαχοχώρια, όπου ο ήλιος το μεσημέρι γίνεται αφόρητα έντονος³).

Μία βλάχικη σκηνή είναι κατασκευασμένη από μία μεγάλη παραλληλεπίπεδη κουβέρτα από **κατσικότριχα** (γιδόμαλλο), σε άσπρο χρώμα με φαρδιές μαύρες ρίγες. Η σκηνή αυτή έχει δύο πλεονεκτήματα: 1) το μάλλινο υλικό απορροφάει τη βροχή και δεν αφήνει το νερό να εισχωρήσει στο εσωτερικό της. 2) είναι πολύ ελαφριά και ευμετακόμιστη για μία οικογένεια. Στην πίσω μεριά της τέντας οι νοικοκυρές τοποθετούσαν **τα χαράλια** (μεγάλοι σάκοι μέσα στους οποίους η οικογένεια συγκέντρωνε το ρουχισμό της), τα οποία τα σκέπαζαν με μία μικρή κουβέρτα για να μην βρέχονται κι έτσι έκλειναν τη σκηνή από τη μία μεριά. Για να στηθεί κατάλληλα η τέντα χρησιμοποιούνταν δύο στηρίγματα κάθετα (κατακόρυφα, σε δύο μεριές) κι ένα στηρίγμα οριζόντιο. Η σκηνή υποβασταζόταν με τέσσερις πασσάλους στα άκρα της, καρφωμένους στη γη. Αυτοί κρατούσαν το πανί της σκηνής συνεχώς τεντωμένο.

Η σκηνή έμενε πάντοτε με το ένα τμήμα της ανοικτό. Μπροστά κι έξω από αυτήν, στο ανοικτό της μέρος οι Βλάχοι άναβαν μία φωτιά, καθώς τα βράδια στο βουνό είναι πάντα κρύα και η θερμοκρασία κυμαίνεται σε μεγάλες διαβαθμίσεις σε σχέση με τη μέρα. Στο εσωτερικό οι γυναίκες έστρωναν τα **σαΐσματα** (στρωσίδια από κατσικότριχα) και πάνω από αυτά τοποθετούσαν μία μάλλινη βελόντζα, με την οποία σκεπάζονταν το βράδυ τα μέλη της οικογένειας. Τα σαΐσματα προφυλάσσουν πολύ από την υγρασία, γι' αυτό τοποθετούνται στη γη. Οι γυναίκες συνήθιζαν να τα τοποθετούν πάνω από το φορτίο στην πορεία, ώστε να το προφυλάσσουν από βροχές. Αν βέβαια ο καιρός ήταν καλύτερος, τοποθετούσαν **μάλλινες μπατανίες** (κεντημένα υφάσματα, που τα δημιουργούσαν οι ίδιες) για να φαίνονται τα μουλάρια τους πιο όμορφα.

Ο αριθμός των ατόμων που μπορούν να κοιμηθούν μέσα σε μία βλάχικη τέντα εξαρτάται συνήθως από την κατάσταση του καιρού. Σε μία άσχημη νύχτα μπορούν να κοιμηθούν άνετα μέσα εφτά ή οκτώ άτομα.

Κάθε χωριό είχε το χρώμα του στις σκηνές κι έτσι μπορούσε κανείς από μακριά να διακρίνει από ποιο χωριό ήταν τα διερχόμενα τσελιγκάτα.

Η οικογένεια μαζεμένη γύρω από τη βλάχικη τέντα
(Φώτο από το βιβλίο του Αντώνη Κολτσίδα «Οι βλαχόφωνοι Έλληνες»)

Καθώς τελειώνει η προεργασία της τακτοποίησης του φορτίου, οι νεαρές κοπέλες είχαν την ευθύνη να φέρουν νερό και ξύλα. Οι Βλάχοι γνώριζαν πολύ καλά κάθε κονάκι τους, τις βρύσες που θα έβρισκαν νερό, τα λιβάδια που θα έβρισκαν βοσκή για τα ζώα τους, τα μέρη που υπήρχαν ξύλα για να κόψουν για προσάναμμα στη φωτιά, κ.ο.κ. Το νερό ήταν απαραίτητο για να πλυθούν όλοι από τις σκόνες τις διαδρομής, να πιουν και να μαγειρέψουν. **Επάνω στη μαγειρική της στράτας υπήρχε ένας σπουδαίος συναγωνισμός μεταξύ των γυναικών για το ποια θα μαγείρευε το καλύτερο φαγητό.** Οι τσοπάνηδες και οι αγωγιάτες φιλοξενούνταν από τις οικογένειες και συνήθως κάθε βράδυ τους φρόντιζε και διαφορετική οικογένεια. Αυτούς λοιπόν έπρεπε να εντυπωσιάσει η μαγείρισσα, φτιάχνοντας το νοστιμότερο γεύμα. Το βλάχικο τραπέζι συνοδευόταν κυρίως από κρέας με λαδερά και κρεμμύδια, είτε από προβατίνα που έσφαζαν οι κτηνοτρόφοι.

Το πρώτο βράδυ, την εξάντληση της ημερήσιας περιπλάνησης ερχόταν να ανταμείψει η απόλαυση του ψημένου αρνιού που είχαν μαζί τους, η εξιστόρηση παλιών γεγονότων από τους γεροντότερους στους νεώτερους και η ξεκούραση στα δροσερά λημέρια της υπαίθρου. Οι Βλάχοι επέστρεφαν στη φυσική τους ζωή, στο φυσικό τους τόπο.

Η περιπλάνηση στην ύπαιθρο

Η αναχώρηση το πρωινό της επομένης ημέρας γινόταν πολύ νωρίς, εκτός κι αν συνέβαινε κάποιο απρόοπτο γεγονός που θα καθυστερούσε την ομάδα. Πρώτοι αναχωρούσαν οι κτηνοτρόφοι, λίγο μετά από τη διαδικασία της αρμεγής. Τα πρόβατα υποφέρουν υπερβολικά από τη ζέστη και η πρωινή δροσιά τα διευκολύνει στη βοσκή και την περιπλάνηση. Τα κοπάδια των προβάτων ήταν συνήθως τέσσερα. Σε κάθε κοπάδι υπήρχε μία συγκεκριμένη κατανομή προβάτων. Σ' ένα κοπάδι υπήρχαν αποκλειστικά **αρνιά** κι σ' ένα άλλο κοπάδι υπήρχαν τα **στείρα** πρόβατα. Στα δύο κοπάδια που απέμεναν υπήρχαν τα λεγόμενα **γαλάρια** (γαλακτοφόρα πρόβατα), που ήταν και τα περισσότερα της διαδρομής. Κάθε κοπάδι το έλεγχαν από ένας ως δύο βοσκοί που είχαν και την ευθύνη για τον προσανατολισμό των ζώων. Τα πρόβατα ύστερα από την πρωινή βοσκή, έπρεπε να ξαπλώσουν στον ίσκιο για αρκετή ώρα. Το απομεσήμερο, αφού τα ξυπνούσαν οι τσοπάνηδες, τα οδηγούσαν στο επόμενο κονάκι.

Ξεκούραση των προβάτων μετά το άρμεγμα

Η πορεία των οικογενειών και των αγωγιατών δεν ήταν κοινή με εκείνη που ακολουθούσαν οι τσοπάνηδες και τα πρόβατα. Τα πρόβατα ξεκινήσουν πάντα νωρίτερα από το ένα κονάκι και συχνά έφταναν πολύ αργότερα από το βλάχικο κομβόι στο επόμενο. Οι τσοπάνηδες έπρεπε να τα περιπλανήσουν σε τόπους μεγάλης βλάστησης και το γεγονός αυτό τους καθυστερούσε περισσότερο και τους τοποθετούσε σε διαφορετική πορεία. Οι οικογένειες ακολουθούσαν συγκεκριμένη διαδρομή, μέσα από οργανωμένα μονοπάτια και κλεισούρες.

Σε ολόκληρη την περιοχή με το γλυκοχάραμα αντηχούσαν μελωδίες κυπριών και κουδουνιών, βελάσματα γιδοπροβάτων, μαυλίσματα και γαβγίσματα σκύλων, χλιμιντρίσματα ζώων, φωνές από τους Βλάχους κι όλα αυτά υπό την υπόκρουση συναυλίας εκατοντάδων κούκων κρυμμένων στα χαμόκλαδα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στην περιγραφή του ο Γρηγόρης Νασίκας («η Σμίξη»), «όποιος δεν έτυχε να βρίσκεται στην ύπαιθρο τέτοια πρωινά πιθανόν να μην μπορεί να νιώσει τέτοια συγκίνηση που νιώθει εκείνος που τα έζησε όταν τα αναλογίζεται».

Η προέλευση των οικογενειών στην ύπαιθρο συνοδευόταν συχνά από απρόοπτες καταστάσεις και καθυστερήσεις. Ποτάμια, ρέματα, δύσκολες διαβάσεις, δύσβατα περάσματα. Γι όλα αυτά έπρεπε να βρεθούν κάποιες λύσεις. Για τους Βλάχους των Γρεβενών που παραχειμάζαν στον Τύρναβο, η διέλευση του ποταμού Πηνειού και των άλλων παραποτάμων ήταν μία κλασική δυσκολία που έπρεπε να αντιμετωπιστεί. Το πρόβλημα συνήθως βρισκόταν στις χαλασμένες γέφυρες και στον τρόπο με τον οποίο θα κατορθώσουν οι αγωγιατές να διαπεραιώσουν τα μουλάρια στην αντίπερα όχθη. Σε μία τέτοια περίπτωση όλοι (παιδιά, ηλικιωμένοι, γυναίκες, αγωγιατές) έπρεπε να κατεβούν από τα μουλάρια και να διασχίσουν τη γέφυρα με τα πόδια. Αφού όλοι διέσχισαν τη γέφυρα, σειρά είχαν τα μουλάρια, στις άκρες των οποίων οι αγωγιατές με ξύλα, πέτρες και «φοβέρες» τα ανάγκαζαν να περπατήσουν, προσέχοντας μήπως κανένα τους βρεθεί σε ανώμαλο έδαφος. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που κάποιο μουλάρι μπορούσε να βρεθεί σε ανώμαλο έδαφος. Τότε το βαρύ φορτίο που ισορροπεί γύρω από το σαμάρι του υπήρχε κίνδυνος να γείρει προς τη μία πλευρά και χρειαζόταν αρκετή ώρα για το φόρτωμα του ζώου. Επίσης, αν κάποιο μουλάρι σκόνταφτε και βρισκόταν στο έδαφος, ήταν αδύνατο να σηκωθεί χωρίς βοήθεια και συνήθως δυστροπούσε, κλωτσώντας οτιδήποτε υπήρχε στο σαμάρι του (συνήθως οι αγωγιατές έδεναν στο σαμάρι του γαϊδουριού κότες, μικρά αντικείμενα, σκυλάκια και δέματα με τριχιές).

Η ανάβαση δεν ήταν πάντα κάτι εύκολο για τα μουλάρια στην ύπαιθρο
(Φώτο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αβδελλιωτών Βλάχων «η Βασιλίτσα»)

Κάτι ανάλογο μπορούσε να συμβεί σε κάθε δύσβατο πέρασμα της διαδρομής. Ένα δυσάρεστο απρόοπτο που μπορούσε να συμβεί στη διαδρομή ήταν να αρρωστήσει κάποιο άτομο. Η ασθένεια τα παλαιότερα χρόνια ήταν πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί, πόσο μάλλον στην ύπαιθρο, όπου οι συνθήκες για κάποιον που ασθενούσε γίνονταν αφιλόξενες. Συχνά αν κάποιο παιδί αρρώσταινε, φαινόμενο συχνό για παιδιά σε μία περιβαλλοντική αλλαγή, το φόρτωναν πάνω στο μουλάρι. Αν η ασθένεια ήταν μεγαλύτερη, τότε συνήθιζαν να το στέλνουν πίσω στα χειμαδιά, εκτός αν η πορεία ήταν κοντά στον τελικό της προορισμό. Το ίδιο μπορούσε να συμβεί και με κάποιον ηλικιωμένο. Βέβαια, η απρόβλεπτη καθημερινότητα στη φύση δεν απάλλασσε τους Βλάχους από άλλα φαινόμενα, όπως μικροτραυματισμούς, στραμπουλιγμάτα ή άλλα τραύματα. Κάθε οικογένεια έπρεπε να είναι εξοπλισμένη με ένα μικρό «φαρμακείο» (συνήθως κάποια γιατροσόφια, βότανα ή φάρμακα που μπορούσαν να επουλώσουν μία μικρή πληγή, κι ο τραυματίας να μπορέσει να συνεχίσει μέχρι το χωριό). Τα νεώτερα χρόνια, αν συνέβαινε κάποιο περιστατικό βαριάς ασθένειας, ειδοποιούσαν κάποιο αυτοκίνητο για να μεταφερθεί ο ασθενής σε ένα ιατρείο.

Σε κάθε βλάχικη πορεία οι απώλειες στα κοπάδια ήταν κάτι συνηθισμένο και αναπότρεπτο ως ένα βαθμό. Οι Βλάχοι των ημινομαδικών βλαχοχωριών των Γρεβενών για να βρεθούν στον τόπο τους διέσχιζαν περιοχές και χωριά, όπου διέμεναν άνθρωποι φτωχοί, δόλιοι και ανέντιμοι. Συχνότατα, όταν βλάχικα κοπάδια διέσχιζαν τα ορεινά λιβάδια των Χασίων (γύρω από τα Γρεβενά), οι **Χασιώτες**⁴ έστηναν παγίδες. Συνήθιζαν να σκάβουν λακκούβες στο χώμα, τις οποίες κάλυπταν με πράσινα κλαδιά δένδρων, κι έτσι πολλά πρόβατα έπεφταν μέσα σ' αυτές. Το κλέψιμο των προβάτων ήταν συχνό φαινόμενο και μεταξύ των Βλάχων που πορεύονταν μαζί. Σε περίπτωση που τύχαινε να χαθούν πολλά πρόβατα στη διαδρομή, οι κτηνοτρόφοι έπρεπε να ψάξουν να τα βρουν και η διαδικασία αυτή τους έβγαζε από το χρονοδιάγραμμα της επόμενης στάσης. Κάτι ανάλογο μπορούσε να γίνει και με τα μουλάρια τη νύχτα. Οι κυρατζήδες ποτέ δεν έδεναν τα μουλάρια τη διάρκεια της νύχτας γιατί αυτά έπρεπε να βοσκήσουν. Δεν ήταν λίγες οι φορές που χάνονταν ή δημιουργούσαν άλλες σκοτούρες στους κυρατζήδες. Αν για παράδειγμα έμπαιναν σε κάποιο ξένο χωράφι και τα έπιαναν οι αγροφύλακες, έπρεπε να πληρωθεί σχετική αποζημίωση. Έτσι, πάντα κάποιος έπρεπε να έχει την επίβλεψή τους και τη νύχτα. Το πρωί πάντως, η χαρακτηριστική πρόσκληση των κυρατζήδων στα ζώα τους, με τις έναρθρες κραυγές είναι δύσκολο να αποδοθεί με λόγια. Από οπουδήποτε κι αν βρίσκονταν τα μουλάρια βοσκώντας τη νύχτα, με το άκουσμα της χαρακτηριστικής πρόσκλησης, κατέφθαναν το καθένα στη σκηνή που βρισκόταν ο αφέντης τους.

Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα ελληνοτουρκικά σύνορα που καθορίζονταν από τη γραμμή Παγασητικού – Αμβρακικού, ήταν αναγκαίο πέραςμα για τους Βλάχους ημινομάδες των Γρεβενών, καθώς ο Τύρναβος άνηκε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Οι έλεγχοι στα τελωνειακά φυλάκια ήταν πάντα αυστηροί, ιδιαίτερα στα φυλάκια της Ελασσόνας και του Τυρνάβου. Τα χρόνια εκείνα οι βλάχικες οικογένειες προτιμούσαν να ακολουθήσουν μία πιο μακρινή διαδρομή, περνώντας τα σύνορα από το φυλάκιο του Αγιόφυλλου (Βελεμίστι), κοντά στην Καλαμπάκα, όπου λέγεται ότι οι τελωνοφύλακες ήταν πιο ανεκτικοί (3^η διαδρομή, μέσω Ζάρκου, Ανθρακιάς, βλ. χάρτη). Για να είμαστε πιο δίκαιοι, αυτή η διαδρομή ήταν πιο συνήθης με την ελπίδα να αποφευχθεί η φασαρία του ξεφορτώματος των αποσκευών – και δεν είναι μικρή δουλειά για ολόκληρο νοικοκυριό – και όχι γιατί σ' αυτή ιδιαίτερα την περίπτωση θα ασχολούνταν με τη λαθραία μεταφορά.

Το άρμεγμα των προβάτων

Οι βλάχικες οικογένειες έφταναν στο κονάκι αν δεν υπήρχε κάποιο απρόοπτο στη διαδρομή, νωρίτερα από τους κτηνοτρόφους και τα κοπάδια, περίπου στις 5 με 6 το απόγευμα, ύστερα από ολόημερο ταξίδι. εκτός από το ξεφόρτωμα και την τακτοποίηση για τη διανυχτέρευση, όλοι έπρεπε να φροντίσουν στην προετοιμασία του αρμέγματος, μιας και τα κοπάδια θα έφταναν από ώρα σε ώρα. **Η αρμεγή των ζώων γινόταν δύο φορές την ημέρα, μία φορά στις 7 περίπου το απόγευμα, όταν τα κοπάδια έφταναν στην κατασκήνωση κι άλλη μία νωρίς τα ξημερώματα, περίπου στις 4 με 5 προτού αναχωρήσουν για την πρωινή τους βοσκή.**

Το άρμεγμα των προβάτων (Φώτο από προσωπικό αρχείο)

Στην τελετή της αρμεγής βοηθούσαν όλοι, από τα μικρά παιδιά μέχρι τους ηλικιωμένους. Ο τόπος που θα πραγματοποιείτο η αρμεγή κατασκευαζόταν πρόχειρα, αλλά πολύ προσεκτικά και οργανωμένα. Οι Βλάχοι έκοβαν κλαριά και τα τοποθετούσαν σε σειρά, φτιάχνοντας τη **ρούγα** (ένα στενάκι – πορτίτσα), μέσα από την οποία θα περνούσαν τα πρόβατα (το μέγιστο πλάτος της «ρούγας» φτάνει τα 40 εκατοστά, ακριβώς όσο χρειάζεται για να περνάει μία προβατίνα). Από δεξιά και αριστερά, αν δεν ήταν δυνατό να βρεθούν ξύλα, τοποθετούσαν τα χαράλια. Στο υπόλοιπο άνοιγμα της σχηματιζόμενης μάνδρας όλοι μαζί δημιουργούσαν έναν «φράχτη» για να μη φεύγουν τα ζώα. Γυναίκες, παιδιά, αγωγιάτες και βέβαια οι κτηνοτρόφοι, όλο το προσωπικό ελάμβανε δράση σε μία τόσο σπουδαία διαδικασία, που αποτελούσε τη βάση της βλάχικης οικονομίας.

Το άρμεγμα των προβάτων στο κονάκι «Ασπροκκλησιά»
(Φώτο από το αρχείο του Συλλόγου Αβδελλιωτών Βλάχων Τυρνάβου, «η Βασιλίτσα»))

Το γάλα που απεγκόμιζαν οι κτηνοτρόφοι σε κάθε αρμεγή το επεξεργάζονταν ένας τυροκόμος που πάντοτε ακολουθούσε το κοπάδι και τη βλάχικη πορεία. Ο τυροκόμος έπρεπε να έχει μαζί του όλα τα απαραίτητα σύνεργα: α) ένα **καζάνι** μεγάλο για να ζεσταίνει και να πήζει το γάλα, β) ένα **τεζάχι** (ξύλινο τραπέζι) για να επεξεργάζεται την τυρομάζα και γ) **μία χειροκίνητη μικρή γαλακτομηχανή** για την αποβουτύρωση του τυρογάλακτος.

Το γάλα που επεξεργάζοντουσαν οι τυροκόμοι στη «στράτα» (διαδρομή), κατά γενικό κανόνα γινόταν **«μπασκί»** (τυρομάζα, η οποία χρησιμοποιείται για την κατασκευή κασεριού). Η τυρομάζα στελνόταν πάλι πίσω στα μεγαλοχώρια (Δεσκάτη, Τύρναβος, Σιάτιστα), απ' όπου τη λάμβανε κάποιος τυρέμπορος και την προωθούσε στο εμπόριο.

Το άρμεγμα των προβάτων στο κονάκι (Φώτο από προσωπικό αρχείο – Βερδικούσια 1981)

Τη νύχτα, ύστερα από την απογευματινή αρμεγή, τα πρόβατα έμεναν μέσα στο **γρέκι** (τόπος δίχως φράχτη, που κοιμάται η προβατίνα τη νύχτα).

Το κούρεμα των προβάτων

Το κούρεμα των προβάτων ήταν άλλη μία διαδικασία σημαντική για τους Βλάχους που λάμβανε χώρα στην ύπαιθρο, κατά την καθιερωμένη πορεία. Ο ζεστός καλοκαιρινός καιρός, που ήδη συνόδευε τους Βλάχους στο βουνό, ήταν αποπνικτικός για τα ζώα, που έχοντας τόσο μαλλί επιπλέον, υπέφεραν πολύ από τη ζέστη. Το

κούρεμα ήταν ένας άμεσος τρόπος να τα βοηθήσουν στην περιπλάνηση και την αντοχή στη ζέστη. Ωστόσο, η παρασκευή και η επεξεργασία του μαλλιού ήταν μία σπουδαία και απαραίτητη εργασία για κάθε βλάχικο νοικοκυριό. Γενικότερα, οι Βλάχοι χρησιμοποιούσαν πολύ το μαλλί στις καθημερινές τους κατασκευές (κουβέρτες, βελέντζες, σκηνές, ρουχισμό, στρωσίδια, κτλ).

Το κούρεμα των προβάτων (Φώτο από προσωπικό αρχείο)

Το κούρεμα των προβάτων για τα παλαιότερα χρόνια ήταν μία βλάχικη ιεροτελεστία κι ένα είδος συναδελφικότητας και συνεργασίας. Μία μεγάλη ομάδα ανθρώπων, όπως και στην αρμεγή, συμμετέχει στο κούρεμα των ζώων, κι αν σκεφτούμε πόσο μεγάλος μπορούσε να είναι ο αριθμός των κοπαδιών, η συμμετοχή όσο περισσότερων ανθρώπων κρινόταν απαραίτητη για να ολοκληρωθεί η διαδικασία γρήγορα και να συνεχιστεί η πορεία προς τον επόμενο σταθμό. Το κούρεμα γινόταν περίπου στις 5 το πρωί, λίγο μετά το άρμεγμα και συνήθως ολοκληρωνόταν μέσα σε 4 με 5 ώρες. Το μαλλί που συγκεντρωνόταν το τοποθετούσαν οι γυναίκες μέσα σε άδεια χαράλια που έπαιρναν μαζί τους για τον σκοπό αυτό. Το κούρεμα των προβάτων πραγματοποιείται λίγα κονάκια (ίσως 2 ή 3) πριν από τον τελικό προορισμό, τη Σαμαρίνα ή την Αβδέλλα, κι αυτό γινόταν γιατί όλος αυτός ο όγκος του μαλλιού έθετε ένα πρόσθετο βάρος και δυσκόλευε στην ανάβαση προς το χωριό.

Τα πρώτα χρόνια πάντως το κούρεμα και η επεξεργασία του μαλλιού γινόταν αποκλειστικά με την άφιξη στο βλαχοχώρι. Οι γυναίκες των κυρατζήδων το επεξεργάζονταν και παρασκεύαζαν χαλιά, μάλλινες βελέντζες ή μάλλινα καλύμματα για την προστασία του σαμαριού, το λεγόμενο **μουτάφι**. Αργότερα, όταν το μαλλί άρχισε να ξεφτίζει, να χάνει την αξία του, πουλιόταν στους εμπόρους και το κούρεμα γινόταν στο δρόμο. Τις τελευταίες δεκαετίες (1950-1970) το μαλλί που απεγκόμιζαν οι Βλάχοι το έβαζαν σε αυτοκίνητα και το έστελναν στις μεγάλες πόλεις, όπου το πουλούσαν σε εμπόρους.

Το ζύγισμα του μαλλιού στο κονάκι (Φώτο από το Σύλλογο Σαμαρινιωτών Βλάχων, Λάρισα)

Το Πανηγύρι του Αγίου Αχιλλείου στα Γρεβενά τόπος συνάντησης των βλάχικων φαλκαριών

Πολλές βλάχικες οικογένειες από τα ημινομαδικά βλαχοχώρια που ξεχειμάζουν στους κάμπους της Θεσσαλίας και της Νότιας Μακεδονίας, κανονίζουν την αναχώρησή τους, ώστε το πέρασμά τους από τα Γρεβενά να συμπίπτει με το τριήμερο πανηγύρι του **Αγίου Αχιλλείου** (μέσα του Μάη). Το πανηγύρι αυτό συγκέντρωνε πλήθος όχι μόνο νομαδικών φυλών, αλλά ανθρώπων από όλη σχεδόν τη Βόρεια Ελλάδα. Οι βλάχικες οικογένειες έστηναν τις κατασκευές τους έξω από την πόλη, στην ύπαιθρο και περιπλανούνταν μέσα στο παζάρι του πανηγυριού για να αγοράσουν ότι τους ήταν χρήσιμο. Η σειρά των παραγκών καταλάμβανε μεγάλο χώρο στο παζάρι αυτό. Οι πάγκοι με τα τρόφιμα που πουλούσαν ψωμί, κρασί και κρέατα κάθε είδους, έκαναν τις μεγαλύτερες δουλειές, ενώ αμέσως μετά ακολουθούσαν οι σαμαράδες, αυτοί που πουλούσαν γλυκά, οι αργυροχρυσοχόοι, οι χαλκωματάδες, που πουλούσαν δοχεία κάθε σχήματος κι οι άλλων ειδώνπραματευτάδες, που έφερναν πρωτότυπα αντικείμενα από τόπους μακρινούς. Σε άλλα σημεία κι αρκετές βλαχοπούλες σκορπισμένες, οι οποίες πουλούσαν φορεσιές, μάλλινα στρωσίδια, βελόντζες, που τις είχαν φτιάξει οι ίδιες και τα αγόραζαν οι ξένοι. Η κυριότερη δουλειά στο παζάρι ήταν η αγοραπωλησία μουλαριών. Μουλάρια που έφταναν από διαφορετικά μέρη και είχαν στα σαμάρια τους ένα πράσινο κλαδί, δείγμα ότι αυτά προορίζονταν προς πώληση. Τα βράδια του τριήμερου πανηγυριού το γλέντι ξεφάντωνε και όλες οι πολιτισμικές κοινότητες (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι, Χασιώτες, Αρβανίτες, Τουρκαλβανοί, Έλληνες), οργάνωναν το δικό τους γλέντι, με μουσικές και παραδοσιακά τραγούδια που κρατούσαν μέχρι το πρωί. Το πανηγύρι του Αγίου Αχιλλείου για τους Βλάχους ήταν μία μεγάλη συγκέντρωση, ήταν η αρχή του καλοκαιριού, η πρώτη συνάντηση με τους ξενιτεμένους συμπατριώτες τους. Τα βλάχικα φαλκάρια που συνέχιζαν το δρόμο τους για τα βλαχοχώρια της Πίνδου πολλαπλασιάζονταν. Οι μέρες στην ύπαιθρο ήταν τώρα πολύ λιγότερες και η συντροφικότητα στη διαδρομή πολύ μεγαλύτερη.

Γλέντι και χορός στο πανηγύρι του Αγίου Αχιλλείου (Γρεβενά 1926)
(Φώτο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Βλάχων Σαμαρίνας, Λάρισα)

Η επιστροφή στην πατρίδα

Μετά από 8 με 11 μέρες περιπλάνησης στα βουνα των Τρικάλων και των Γρεβενών, η πρώτη θέα της πατρίδας προκαλεί ενθουσιασμό στους Βλάχους. Οι σκεπασμένες με χιόνι και μισοτυλιγμένες με σύννεφα βουνοκορφές του Σμόλικα, της Βασιλίτσας και της Γαλανής είναι πια ορατές και το συναίσθημα της χαράς της επιστροφής εκφράζεται έντονα με βλάχικα τραγούδια από όλους. Περνώντας μέσα από καταπράσινα κι ανθισμένα λιβάδια, από δεκάδες Κουπατσάρικα χωριά, από παραπόταμους, λαγκάδια και δύσβατα μονοπάτια, οι οικογένειες βρίσκονται και πάλι στην γενέτειρά τους. Ένα πλήθος από ανθρώπους συγγενείς και φίλους που είχαν ένα χειμώνα ολόκληρο να βρεθούν είναι και πάλι μαζί, έτοιμοι να ξεκινήσουν και πάλι κάθε κοινωνική δραστηριότητα που ο χειμώνας πήρε μαζί του.

Η πρώτη δουλειά των Βλάχων ήταν να επισκεφτούν τα σπίτια τους και να αποτιμήσουν τις ζημιές που αυτά είχαν τυχόν υποστεί από τη χειμερινή εγκατάλειψη. Όσον αφορά τα κοπάδια, κάθε κτηνοτροφική μονάδα έφτιαχνε ένα μόνιμο μαντρί, το οποίο είχε ολόκληρο το καλοκαίρι, μέχρι που τα πρόβατα απογαλακτίζονταν και καταντούσαν στείρα.

Κάθε οικογένεια προσαρμοζόταν στις νέες συνθήκες και η αρχή της καλοκαιρινής περιόδου ήταν γεγονός. Στη Σαμαρίνα, την Αβδέλλα, τη Σμίξη και το Περιβόλι σχεδόν όλες οι οικογένειες που έμεναν στα χωριά, περνούσαν το χειμώνα τους αλλού, κι αν δεν πήγαιναν όλες μακριά στον Τύρναβο, μερικές πήγαιναν ακόμη μακρύτερα, στη Βέροια, τη Νάουσα, και οι περισσότερες, αν όχι όλες, ξεκινούν με όλα τα υπάρχοντά τους, δύο φορές το χρόνο, την Άνοιξη και το Φθινόπωρο, για ένα ταξίδι που διαρκεί αρκετές ημέρες, ίσως κι εβδομάδες.

Αυτή η ημινομαδική ζωή έχει αφήσει μέχρι και σήμερα την επίδρασή της πάνω στον εθνικό χαρακτήρα των Βλάχων. Ένα μικρότερο αποτέλεσμα που είναι πρακτικής σημασίας είναι ότι **ο ημινομαδισμός δίδαξε τους Βλάχους, πιο πολύ από κάθε άλλη βαλκανική φυλή, ότι η απόλυτη ανεξαρτησία στο ταξίδι είναι συνώνυμη με την απόλυτη άνεση** (Wace & Thompson, «Οι Νομάδες των Βαλκανίων»)

Έφτασε ο καιρός οι Βλάχοι να αφήσουν τα χειμαδιά και να μεταφέρουν πια τα ζώα τους στα καταπράσινα λιβάδια της Αβδέλλας.

Τα λιβάδια της Αβδέλλας

(Φώτο από το αρχείο του Συλλόγου Αβδελλιωτών Βλάχων «η Βασιλίτσα»)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

* Τις πληροφορίες σχετικά με τη διαδρομή των Βλάχων από τα χειμαδιά στα ορεινά (διανυχτέρευση, πορεία, αρμεγή και κούρεμα των ζώων, πανηγύρι) μας τις έδωσε ο κύριος **Τάκης Μπαγκούας**, συντάκτης της εφημερίδας «η Ωραία Αβδέλλα», σε συνέντευξη που μας παραχώρησε στο σπίτι του στον Τύρναβο τον Απρίλιο του 2004. μέσα από τις σελίδες μας περιγράφεται η πορεία από το Τύρναβο στο χωριό του, την ορεινή Αβδέλλα, έτσι όπως εκείνος την έζησε τα παλαιότερα χρόνια και έτσι όπως την έμαθε από τους προγενέστερούς του. Αρκετά στοιχεία σχετικά με τον ημινομαδισμό των βλαχοχωριών των Γρεβενών συλλέξαμε κι από το βιβλίο των **Wace & Thompson** *Οι νομάδες των Βαλκανίων, περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, (κεφ. Από τον Τύρναβο στη Σαμαρίνα). Οι Alan Wace και Maurice Thompson ακολούθησαν το 1912 ένα φαλκάρι βλάχικων οικογενειών από τον Τύρναβο προς τη Σαμαρίνα και κατέγραψαν τις προσωπικές και ζωντανές τους εμπειρίες μέσα στο κεφάλαιο αυτό. Επιπρόσθετα αντλήσαμε πληροφορίες από ηλικιωμένους κάτοικους του Τυρνάβου, οι οποίοι μας διηγήθηκαν προφορικά τις εμπειρίες τους και τα προσωπικά τους βιώματα μέσα από τις ετήσιες μετακινήσεις, όπως αυτοί τις έζησαν στα παιδικά και νεανικά τους χρόνια.

1. Οι σύγχρονοι κάτοικοι του Τυρνάβου είναι στην πλειοψηφία τους Βλάχοι στην καταγωγή, και οι οικογένειες τους προέρχονται κυρίως από την Αβδέλλα τη Σμίξη και τη Σαμαρίνα. Ιδιαίτερα για την Αβδέλλα, στον Τύρναβο λειτουργούν οι δύο μοναδικοί αντιπροσωπευτικοί Πολιτιστικοί Σύλλογοι του χωριού στην Ελλάδα.
2. «**Το γάλα της στράτας**», δηλαδή το γάλα που παραγόταν κατά τη διαδρομή.
3. Σαν φυλή η Βλάχοι φαίνεται να ένιωθαν τη ζέστη σε μεγάλο βαθμό. Ακόμη κι όταν βρίσκονται στα βουνά, θα παραπονεθούν για τον ήλιο, ημέρες τις οποίες οι περισσότεροι άνθρωποι θα τις θεωρούσαν λογικά ζεστές.
4. **Χασιώτες** = οι Έλληνες κάτοικοι των χωριών που βρίσκονται κατά μήκος της οροσειράς των Χασίων (σύνορα νομών Γρεβενών και Τρικάλων). Για μερικούς ακόμη και σήμερα το να αποκαλείς κάποιον Χασιώτη είναι συνώνυμο του ζητιάνου, κλέφτης, δόλιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η Μουσικοχορευτική Παράδοση των Βλαχόφωνων Ελλήνων και η Παραδοσιακή Βλάχικη Ενδυμασία

Α) Ο ΒΛΑΧΙΚΟΣ ΧΟΡΟΣ

Βλάχικος χορός στην ύπαιθρο (Αβδέλλα1982), (Φώτο από το Λαογραφικό Σύλλογο Βλάχων Βέροιας)

Για να προσδιορίσουμε την μουσικοχορευτική παράδοση των Βλάχων, θα πρέπει να μιλήσουμε για την ύπαρξη τοπικών παραδόσεων, οι οποίες εντάσσονται βέβαια σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, το οποίο καθίσταται αυτομάτως πλουσιότερο και γονιμότερο.

Η ευρεία γεωγραφική διασπορά των Βλάχων και οι αναπόφευκτες επιρροές τις οποίες δέχονται από τα διάφορα περιβάλλοντα, συντελούν στη διαμόρφωση τοπικής μουσικοχορευτικής παράδοσης, η οποία μπορεί να διαφέρει σχετικά από τόπο σε τόπο, αλλά διατηρεί κι ένα γενικότερο χαρακτήρα, ο οποίος διαμορφώθηκε διαχρονικά από την κοινή χρήση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των Βλάχων ως κλειστής πληθυσμιακής ομάδας.

Για παράδειγμα υπάρχουν σε όλον τον Ελλαδικό χώρο κοινοί χοροί και κοινά τραγούδια βλαχόφωνα και ελληνόφωνα, αλλά υπάρχουν και διαφοροποιήσεις ή παραλλαγές πάνω στο ίδιο μουσικοχορευτικό μοτίβο κατά τόπους, όπως υπάρχουν και ιδιαίτερες μουσικοχορευτικές παραδόσεις από περιοχή σε περιοχή.

Με βάση την καταγωγή, η ταυτότητα των Βλάχων έχει γενικά ορεσίβια – ορεινή έκφραση. Στην πλειοψηφία τους οι παραδοσιακοί βλάχικοι χοροί είναι αργοί, μακρόσυρτοι, ιεροτελεστικοί, με σοβαρή έκφραση, τέτοια που προσδίδει την ανάλογη λεβεντιά σύμφωνα με το ύψος και το περιβάλλον των ορεινών βλαχοχωριών.

Κατά τον καθηγητή παραδοσιακών χορών Γιάννη Δήμα, «οι χοροί των Βλάχων αποτυπώνουν το αδιαίρετο του χορευτικού πολιτισμού της χώρας μας. Οι βασικοί ρυθμοί πάνω στους οποίους δένουν οι μελωδίες των βλάχικων χορών είναι ρυθμοί 2/4, 4/4, 5/8, από τους παλαιότερους ελληνικούς ρυθμούς και 7/8, ο γνωστός καλαματιανός, που τους συναντάμε από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα και μάλιστα στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο. Οι βασικοί χορευτικοί δρόμοι που στηρίζονται οι χοροί τους είναι κυρίως οι χορευτικοί δρόμοι¹: Στα δύο και Στα τρία. Χορεύουν όμως και χορούς που έχουν δικό τους ξεχωριστό δρόμο»².

Βλάχοι χορευτές (Μέτσοβο 2000)
(Φώτο από το προσωπικό αρχείο του καθηγητή Γιάννη Δήμα)

Οι χοροί των Βλάχων απλά επηρεασμένοι από το περιβάλλον έχουν αυτή την ορεινή έκφραση και το ύφος τους διαφέρει έτσι όπως διαφέρει και η ψυχοσύνθεση των ανθρώπων αυτών. Οι Βλάχοι συνήθως εκφράζονται χορευτικά με πολύ αργούς σκοπούς και με πολύ μεγάλη βάση στα λόγια των στίχων. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν χοροί και τραγούδια που να εκφράζονται με πιο γρήγορους ρυθμούς, αλλά η πλειοψηφία των βλάχικων χορών παραμένει αυστηρά «σοβαρή»³. **«Ο Βλάχος αν δεν το αισθάνεται, δε σηκώνεται να χορέψει όπως λέει ο λαός μας»**⁴. Ο στίχος και η μελωδία παίζουν τον κυρίαρχο ρόλο στην επιλογή του χορού κι όχι καθ' αυτού η χορευτική κίνηση. «Δηλαδή ο χορός τους δεν είναι τα βήματα, αλλά τα βήματα ακολουθούν το χορό τους»⁵.

Οι χοροί τους διακρίνονται όπως αναφέραμε για την εκφραστικότητα και τη μεγαλοπρέπεια σ' όλο τους το μεγαλείο. Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί θεωρητικά ότι το ύφος των βλάχικων ορεσίβιων χορών ίσως να μοιάζει λίγο ως πολύ με το Δωρικό ύφος που απορρέει από τα αρχαία ιστορικά μνημεία που έχουμε κληρονομήσει ως ελληνισμός⁶. Αν δούμε τους χορούς του Αιγαίου και της Μικράς Ασίας που ιστορικά αποτελούν μια συνέχεια του ιωνικού φύλου, θεωρούμε ότι είναι πιο σύνθετοι και με πολλά παιχνιδίσματα. Αν αντιστοιχήσουμε την απόλυτη και μεγαλοπρεπή έκφραση του βλάχικου χορού με τον απόλυτο και σοβαρό, χωρίς πολλά γυρίσματα, σχεδιασμό της δωρικής κολώνας, μπορούμε ανάλογα να υποθέσουμε ότι ίσως οι Βλάχοι να αποτελούν μία συνέχεια του αρχαίου δωρικού φύλου. Βέβαια τα όσα αναφέρθηκαν προς στιγμήν παραπάνω δεν αποδεικνύονται ερευνητικά. Δεν είναι όμως και λίγα τα δράματα που επιβιώνουν έτσι άγραφα και άτυπα από πολύ παλιά μέχρι και σήμερα σε πολλές πολιτισμικές κοινότητες του ελληνισμού.

Φυσικά η παράδοση δεν είναι στατική, κι ευτυχώς. Υπ' αυτήν την έννοια βλέπουμε διαφοροποιήσεις στην έκφραση και στο μουσικό σκέλος αυτής της παράδοσης, ή καλύτερα στον τρόπο εκφοράς και παρουσίασής της. Για παράδειγμα, τα μουσικά όργανα, τα οποία συνόδευαν τους χορευτές, μπορούν να παραλλάσσονται από τόπο σε τόπο και φυσικά να μεταλλάσσονται με το πέρασμα του χρόνου ⁷.

Οι Βλάχοι, όντας ανήσυχα μυαλά, δημιουργικά, κι ως έμποροι, επιστήμονες, άνθρωποι του πολιτισμού και του πνεύματος εξαπλώθηκαν παντού και δημιούργησαν κοιτίδες πολιτισμού στα Βαλκάνια και φυσικά μέσα στον ελλαδικό χώρο που ήταν και η έδρα τους. Σε κάθε περιοχή που βρέθηκαν, επηρέασαν κι επηρεάστηκαν, δάνεισαν και δανείστηκαν στοιχεία, γιατί ο πολιτισμός δεν γνωρίζει σύνορα. Έτσι για παράδειγμα, βλέπουμε χορούς στη Μακεδονία που οι Βλάχοι έχουν ανταλλάξει στοιχεία της απόλυτης εκφραστικότητάς τους με στοιχεία έντονης και γρήγορης κίνησης από διαφορετικές πολιτισμικές κοινότητες.

Ο χορός ξεκίνησε σαν ενιαία έκφραση με το φωνητικό μέλος, για να παραχωρήσει αργότερα τη θέση του στα όργανα, τα οποία εντάσσονται αρμονικά στο ενιαίο αυτό σύνολο, υπηρετώντας τον κοινό σκοπό, με σεβασμό κι ευαισθησία, για να μας δώσει το τελικό αποτέλεσμα, που είναι το δέσιμο της ανθρώπινης φωνής και των οργάνων.

Στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία τις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι χοροί των Βλάχων συνοδεύονταν από την «Γκάιντα». Αργότερα, στην ίδια περιοχή, έχουμε βαθμιαία την είσοδο της ορχήστρας, η οποία αποτελείται από **κλαρίνο, βιολί, λαούτο** και **ντέφι**.

Τα ίδια όργανα χρησιμοποιούνται στην περιοχή της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, ακόμη και σε βλαχοχώρια των Γρεβενών, όπως είναι το Περιβόλι και η Αβδέλλα. Αντίθετα, στα υπόλοιπα βλαχοχώρια της Δυτικής Μακεδονίας, Σαμαρίνα, Κλεισούρα, Νέβεςκα, Μπλάτσι, αλλά και στο Λιβάδι και τον Κοκκινοπλό του Ολύμπου, επικρατούν οι ορχήστρες χάλκινων πνευστών της περιοχής. ⁸

Χορός – παλιά φωτογραφία από τη Σμίξη Γρεβενών
(Σύλλογος Σαμαρινιωτών Βλάχων Θεσσαλίας, Λάρισα)

Η σημασία του χορού στη κοινωνική ζωή των Βλάχων

Ο χορός είχε σημαντική θέση στην κοινωνική ζωή των Βλάχων, συνήθεια που συνεχίζεται αμείωτη και στα νεότερα χρόνια. Οι παραδοσιακοί χοροί των Βλάχων δεν αποτελούν μουσικό υλικό, κάτι το ξεπερασμένο από το χρόνο, αλλά είναι ολοζώντανο κομμάτι των κοινωνικών εκδηλώσεων. Ο χορός είναι συνδεδεμένος με τα σπουδαιότερα γεγονότα της ζωής τους, όπως π.χ. οι θρησκευτικές γιορτές, οι αρραβώνες, οι γάμοι, τα κλήδονα*.

Η μουσικοχορευτική έκφραση των Βλάχων είναι στενά συνδεδεμένη με την κοινωνική κι εκκλησιαστική τους ζωή. Είναι αξιοσημείωτο γεγονός η σύνδεση των παραδοσιακών χορών με το έντονο θρησκευτικό συναίσθημα, που χαρακτηρίζει τους Βλάχους. Σε κάθε θρησκευτική γιορτή, μετά τη λειτουργία, όπως της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, του προφήτη Ηλία στις 20 Ιουλίου, της Αγίας - Παρασκευής στις 26 Ιουλίου και της «Μικρής» Παναγίας στις 8 Σεπτεμβρίου, οι κάτοικοι των βλαχοχωριών τραγουδούσαν και χόρευαν τους πατροπαράδοτους δημοτικούς χορούς.

Ο χορός δεν εξυπηρετούσε μόνο τις ψυχαγωγικές ανάγκες των Βλάχων, αλλά και ορισμένους κοινωνικούς σκοπούς. Κάθε τοπική κοινωνία των Βλάχων διαμόρφωσε τα χορευτικά δρώμενα, σύμφωνα με την οργανωτική της δομή, τις αξίες και τα ήθη της. Η ενότητα, η συνοχή και η αλληλεγγύη των μελών της κοινωνίας, ήταν ο απώτερος στόχος του χορού σε κάθε ορεινό βλαχοχώρι της Πίνδου, του Ολύμπου, της Βέροιας, κοκ. «Η έννοια της ομάδας και του συνόλου αντανακλάται στα σχήματα του βλάχικου χορού. Γι' αυτό και δεν υπάρχουν ατομικοί χοροί, παρά μόνο κυκλικοί και ζευγαρωτοί».

Οι παραδοσιακοί χοροί ήταν και είναι μέχρι σήμερα ο αγαπημένος τρόπος ψυχαγωγίας των Βλάχων. Ειδικά για τις γυναίκες, που δεν ευνοούνταν από την πατριαρχική δομή της κοινωνίας, ο χορός ήταν το κυριότερο μέσο διασκέδασης και φυγής από την καθημερινότητα.

Βλάχικες χορευτικές εκδηλώσεις στη Μηλόβιστα (www.macedonia.uom.gr)

Για να καλυφθεί αυτή ακριβώς η ανάγκη για ψυχαγωγία και χορό, επινοήθηκε το πολυπληθές επτάδιπλο χορευτικό σχήμα, ώστε όλοι οι κάτοικοι του χωριού να μπορούν να συμμετέχουν σε κάποια χορευτική κοινωνική εκδήλωση, όπως γάμος ή δημόσιος χορός. Ο επτάδιπλος χορός στο γάμο, προέβλεπε την τελευταία δίπλα για

τους ακάλεστους. Επίσης, ο χορός έδινε την ευκαιρία να γίνουν οι γνωριμίες, τα προξενιά και τα νυφοδιαλέγματα μεταξύ των νέων του χωριού, παράδοση που διατηρείται και σήμερα. Έτσι τα παλικάριά του χωριού προσπαθούν να εντυπωσιάσουν στο χορό με τη λεβεντιά και τη δεξιοτεχνία τους, ενώ οι κοπέλες με τη σεμνότητα και την ομορφιά τους¹⁰.

Πολύ χαρακτηριστικά ο **Κώστας Κρυστάλλης** στα 1890 μας περιγράφει το πλησίασμα του νέου προς την Σαμαρινιωτοπούλα κατά το χορό: **«η αγάπη από τα μάτια πιάνεται και στη καρδιά ριζώνει»** εκεί στον χορό της πανηγύρεως, όπου και εκδηλώνεται με λαθρίδια νεύματα»¹¹. Ο χορός καμιά φορά σηματοδοτούσε το πέρασμα του ανθρώπου σε μια άλλη κοινωνική κατάσταση, όπως παραδείγματος χάριν τα κλήδονα, όπου οι κοπέλες, που μετείχαν, θεωρούνταν υποψήφιες για αρραβώνα¹².

Οι Βλάχοι χόρευαν και τραγουδούσαν σε κάθε ευκαιρία, όπως γάμοι, αρραβώνες, βαφτίσια, θρησκευτικές γιορτές, νυχτέρια στο σπίτι, στα κλήδονα, σε εκδρομές στη φύση, γλέντια στο «χάνι» και οι γυναίκες τα δειλινά της Κυριακής στην αυλή του σπιτιού. Μεταπολεμικά οι ευκαιρίες για χορό, όσον αφορά τις γυναίκες, αυξήθηκαν, γιατί απέκτησαν το δικαίωμα πια να χορεύουν μαζί με τους άντρες στα μαγαζιά της αγοράς¹³.

Ο χορός, απ' όλους τους τρόπους διασκέδασης, ήταν ο πιο συχνός. Εκτός από τα πανηγύρια, τις εορτές και τους γάμους, οι εκδρομές και οι περισσότερες βλάχικες διασκεδάσεις τελείωναν πάντα με το χορό.

Σήμερα, που οι κοινωνικοί δεσμοί έχουν χαλαρώσει ο μεγάλος **«Τρανός Χορός»** και οι δημόσιοι χοροί στο «χάνι» είναι αυτοί, που σφυρηλατούν την ενότητα των κατοίκων που επιστρέφουν το καλοκαίρι στα βλαχοχώρια. Η συμβολή του χορού, ακόμη και σήμερα είναι τεράστια στην κοινωνικοποίηση, τη διατήρηση και την πρόοδο της βλάχικης μνήμης.

Ο χορός, λοιπόν, ως γενικό συμπέρασμα για τους Βλάχους, αποτελεί μία ανώτατη έκφραση της τοπικής κοινωνίας, στενά συνδεδεμένης με μεγάλες θρησκευτικές γιορτές και πανηγύρεις, όπου δίνεται η ευκαιρία να καταταχθεί η κοινωνική συνοχή και οι άγραφοι κανόνες αιώνων, όπου το ατομικό ταυτίζεται πάντα με το συλλογικό εμείς.

* τα κλήδονα είναι τα αρραβωνιάσματα

Σύντομη περιγραφή των βλάχικων χορών

Αργός βλάχικος χορός στην ύπαιθρο, στο βλάχικο αντάμωμα (Σέλι 1996)

Για το άπειρο μάτι οι χοροί που απαντώνται στα βλαχοχώρια ή σε βλάχικα ανταμώματα είναι οι συνηθισμένοι της Νότιας Βαλκανικής. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με όσα αναλύσαμε πιο πάνω, αυτό είναι λογικό αν αναλογιστούμε τις επιδράσεις της μίας πολιτισμικής ομάδας στην άλλη. Πάντως, μία μικρή προσοχή μπορεί να διακρίνει το βλάχικο στοιχείο σε ένα χορό. Οι κυκλικοί και οι αντικριστοί χοροί είναι οι δύο κατηγορίες που θα μπορούσαμε να τους ξεχωρίσουμε καλύτερα.

Η πρώτη κατηγορία που περιλαμβάνει τους **κυκλικούς**¹⁴ είναι η πιο συνηθισμένη και λαμβάνει χώρα σε κάθε βλάχικη εκδήλωση. Οι χωριάτικοι κυκλικοί χοροί αποτελούνται συνήθως από δύο ή περισσότερους κύκλους, στους οποίους όλοι ενώνουν τα χέρια και κινούνται κυκλικά με αργό ρυθμό. Ο αρχηγός του κύκλου, ο άνδρας που βρίσκεται στο δεξί άκρο, είναι ο μόνος που ασχολείται με περίτεχνους και ενεργούς βηματισμούς και οι υπόλοιποι απλά τον ακολουθούν, μιμούμενοι τους βηματισμούς του, με αργό και σεμνοπρεπή τρόπο. Ο πρώτος ή εσωτερικός κύκλος αποτελείται από τους άνδρες κι ο δεύτερος από γυναίκες. Όσοι κύκλοι κι αν σχηματιστούν παίρνουν αυτή τη μορφή, με τα δύο φύλα χωριστά. Η επιδεξιότητα του επικεφαλής στο χορό δεν φαίνεται από το ότι ακολουθεί ακριβώς τους κανονικούς βηματισμούς αλλά από τον αριθμό και την ομορφιά των αυτοσχεδιασμών και των φιγουρών που μπορεί να επιτύχει. Οι αυτοσχεδιασμοί αυτοί αποτελούνται από το πήδημα σ' ένα πόδι κι από το στριφογύρισμα κι είναι φανερό ότι για να τους πετύχει κανείς χρειάζεται μεγάλη εξοικείωση κι επιδεξιότητα.

Οι γυναίκες έχουν τελειώσει το χορό τους και οι άνδρες ετοιμάζονται να μπουν στο χορό με το Τσάμικο (Βλάχικες πολιτιστικές εκδηλώσεις στους Καλαρύτες, Φώτο από το αρχείο του Γιάννη Δήμα)

Οι ηρεμότεροι κυκλικοί χοροί που χορεύουν οι Βλάχοι είναι ο «**σέρβικος**» κι ο «**βουλγάρικος**» κι οι πιο ζωηροί είναι ο «**καραμπάτικος**» κι ο «**αρβανιτοβλάχικος**», που θεωρούνται αλβανικής προελεύσεως. Ο «**Τσάμικος**», ο πιο διαδεδομένος χορός στην ηπειρωτική Ελλάδα, πήρε την ονομασία του από μία περιοχή στα ελληνοαλβανικά σύνορα μεταξύ του Τεπελενίου και των Ιωαννίνων, που καλείται Τσαμουριά. Οι γυναίκες οπωσδήποτε δε χορεύουν ή τουλάχιστο δεν επιτρεπόταν παλιά να χορέψουν αυτούς τους ζωηρούς χορούς. Ο κυκλικός χορός που χορεύεται συνήθως από γυναίκες είναι ο «**Συρτός**», αργός και μεγαλοπρεπής χορός, που μάλλον προέρχεται από τον αρχαίο ελληνικό χορό με το ίδιο όνομα. Κάθε ένας απ' αυτούς τους χορούς αποτελείται από τρεις βηματισμούς και οι ποικιλίες που συνήθως προστίθενται συνθέτουν τα διακοσμητικά στοιχεία, σ' άλλους λιγότερα, σ' άλλους περισσότερα ¹⁵.

Αντικριστός χορός (Συγκαθιστός) σε Βλάχικες εκδηλώσεις στο (Μέτσοβο 2000), (Φώτο από το προσωπικό αρχείο του καθηγητή Γιάννη Δήμα)

Η δεύτερη κατηγορία των βλάχικων χορών είναι εκείνη που απαντάται σε καθημερινές εκδηλώσεις χορού ή σε γλέντια πριν και μετά το γάμο, δηλαδή ο **αντικριστός** χορός ¹⁶. Συνηθίζεται να τον χορεύουν άνδρες με άνδρες και γυναίκες με γυναίκες, αλλά αυτό σε αρκετές περιοχές με τη πάροδο του χρόνου δεν ήταν

απαραίτητο. Ο χορός αυτός κατά την κοινή του ονομασία ονομάζεται «συγκαστός» (Βλάχικα), δηλαδή «**Συγκαθιστός**» (Ελληνικά) ¹⁷

Ο Τρανός Χορός (Κόρλου Μάρι) ¹⁸

Μεγάλες γιορτές για τους Βλάχους, όπως η Γιορτή της Αγίας Παρασκευής «**Στα Βίνιρε**», των Αγίων Αποστόλων «**Σουνκέτρον**» και η Γιορτή της Παναγίας «**Στα Μάρια**», στα βλάχικα, δίνουν την ευκαιρία στην πολιτισμική κοινότητα των Βλάχων να εκφραστεί συλλογικά και συντονισμένα, αυστηρά και εθιμικά, μέσα από τον Τρανό Χορό «**Κόρλου Μάρι**», το κορυφαίο γεγονός της χρονιάς για όλη την τοπική κοινωνία.

Ο Τρανός Χορός, το κορυφαίο κοινωνικό γεγονός της βλάχικης κοινότητας
(Φώτο από τον Σύλλογο νέων Βλάχων Αβδέλλας)

Ο Τρανός χορός είναι χορός τελετουργικός, αργός, απλός αλλά συνάμα μεγαλοπρεπής και περήφανος, αρχέγονα ελληνικός, φέρει άσβεστη στο χρόνο την μνήμη, μεταφέροντας από γενιά σε γενιά τις μνήμες της κοινότητας, τους θρύλους, τις δοξασίες, τα ήθη και τα έθιμα των Βλάχων.

Ο Τρανός Χορός λαμβάνει χώρα στο «μεσοχώρι», στις αυλές των εκκλησιών, ή σε άλλες επιλεγμένες υπαίθριες τοποθεσίες, «τα πατώματα» - «Πάντι η Βουλάγκα» στα βλάχικα. Σ' αυτόν τον χώρο οι άγραφοι κανόνες καθορίζουν τα θέματα και τις διαδικασίες, σύμφωνα με τις οποίες τα άτομα εντάσσονται στο ενιαίο χορευτικό σύνολο. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι άγραφοι αυτοί κανόνες τηρούνται με θρησκευτική ευλάβεια, απ' όλους. Μπροστά μπαίνει πάντοτε η ομάδα των ηλικιωμένων με κορυφαίο τον γηραιότερο. Ακολουθούν οι μεσήλικες και κατόπιν οι νεώτεροι και τα παλικάρια. Ακολουθούν οι γυναίκες με την ίδια αυστηρή σειρά. Έτσι σχηματίζεται ένας τεράστιος κύκλος «με μια κεφαλή». Στο μέσον του κύκλου εποπτεύει ο τελετάρχης, πρόσωπο σεβαστό κι ως εκ τούτου αποδεκτό από ολόκληρη την κοινωνική ομάδα, ο οποίος συντονίζει το χορό, δίνει τον τόνο και ρυθμίζει κάθε λεπτομέρειά του.

Το τραγούδι αρχίζει από τον κορυφαίο κι επαναλαμβάνεται ρυθμικά από τις υπόλοιπες ομάδες. Τα τραγούδια που ακούγονται στον Τρανό Χορό ποικίλουν κατά περιοχή, μπορούν να καταταγούν σε λυρικά, ερωτικά, κλέφτικα, ιστορικά, ξενιτιάς, κτλ, είναι δε τότε βλαχόφωνα και τότε ελληνόφωνα.

Παλαιότερα, η σειρά του Τρανού Χορού καθοριζόταν από την κοινωνική διάθεση του χωριού. Μπροστά χόρευε η εύπορη τάξη των εμπόρων, ακολουθούσαν οι βιοτέχνες, ύστερα οι κτηνοτρόφοι με τις άσπρες φουστανέλες τους και τέλος έκλειναν τον κύκλο οι κυρατζήδες με τις μαύρες φουστανέλες τους.

Αξίζει τον κόπο να παρουσιάσουμε συνοπτικά δύο χαρακτηριστικές, περίφημες περιπτώσεις Τρανού Χορού, τον χορό «Κίνικ» του Περιβολίου και τον «Τσιάτσιο» της Σαμαρίνας.

Ο «Τσιάτσιος της Σαμαρίνας»¹⁹

Ονομάζεται έτσι από το γνωστό τραγούδι που ανοίγει τον χορό. Προέρχεται από τον **Αρβανίτη** ληστή, «**Τζάτζω ή Τσιάτσιο**» ο οποίος τρομοκρατούσε το 1785 την περιοχή της Σαμαρίνας. Χορεύεται στις 16 & 17 Αυγούστου, μετά τη λειτουργία στην εκκλησία της Μεγάλης Παναγιάς. Παλιότερα ο Τρανός Χορός άνοιγε με το τραγούδι «**του Μίχου**», που ήταν αφιερωμένο στο Σαμαριναίο οπλαρχηγού **Μίχο**:

Ο Μίχος εκατέβαινε από τη Σαμαρίνα
Με το ντουφέκι στο πλευρό, με το σπαθί στη ζώση...

Στον «Τσιάτσιο» σχηματίζονται δύο μεγάλοι παράλληλοι μεγάλοι κύκλοι. Ο εσωτερικός αποτελείται από τους άνδρες του χωριού κι ο εσωτερικός από τις γυναίκες. Σημειωτέον ότι όλα τα τραγούδια του χορού είναι ελληνικά κι ακούγονται με τη σειρά: «**Ο Τσιάτσιος**», «**Ο Σμαήλ – αγάς**»,

Δεν σ' άρεσε Σμαήλαγα, Φούρκα και Σαμαρίνα
Μον' γύρεβις κι στου Ντουσκό να πας αρματουμένους...

«**Ο Σιώμος**», «**Αμπέλι μου πλατύφυλλο**», «**Ντάμαν νιος και παλικάρι**» και «**Βουργάρα**».

Ο καθηγητής Φυσικής Αγωγής Μιχάλης Πλίτσης αναφέρει στο βιβλίο του «Οι χοροί της Σαμαρίνας» ότι ο Τσιάτσιος θυμίζει με την τριχόρροια του, με τους κορυφαίους και τον οργανωτή του, τον αρχαίο διθύραμβο.

Ο «Κίνικ του Περιβολίου»²⁰

Ο Τρανός Χορός Κίνικ, «**Κόρλου ντι λα Κίνικ**» είναι το κορυφαίο τελετουργικό δρώμενο που χαρακτηρίζει την κοινότητα του Περιβολίου. Στο τριήμερο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής, «**Στα Βίνιρε**» στις 26 – 27 & 28 Ιουλίου, κάθε απόγευμα με τα όργανα μπροστά ξεκινούν από το «**μεσοχώρι**» για το **πλάτωμα Κίνικ**, απ' όπου πήρε το όνομα του ο Τρανός Χορός.

«*Η τοποθεσία Κίνικ, γράφει ο καθηγητής Βασίλης Νιτσιάκος, εντάχθηκε στο πολιτισμικό και συμβολικό κεφάλαιο της κοινότητας, επειδή συνδέθηκε με ένα σημαντικό γεγονός για την κοινωνική υπόσταση και την πολιτισμική έκφραση των μελών της*».

Ο χορός «Κίνικ» αποτελεί μία ευκαιρία για αλληλογνωριμία των νέων του χωριού, πάντα όμως μέσα στα αυστηρά πλαίσια των άγραφων νόμων της τοπικής κοινωνίας και με την απαραίτητη διαμεσολάβηση του προξενιού.

Η μουσική που ακούγεται είναι μοναδική, δεν απαντάται συνήθως σ' άλλα γλέντια κι εκδηλώσεις, τονίζοντας τη μοναδικότητα του δρωμένου και τη μέθεξη της συμμετοχής σε μία κορυφαία εκδήλωση – μύηση του χωριού.

Άλλο ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει το «Κίνικ» είναι η συνεχής επανάληψη κατά τρόπο μονότονο κι ως εκ τούτου μυητικό και τελετουργικό. Τα τραγούδι που ακούγονται είναι συνήθως κλέφτικα και ιστορικά, χωρίς να αποκλείονται και τα λυρικά ή τραγούδια της βλάχικης καθημερινότητας, στην πλειοψηφία τους ελληνόφωνα.

Το «Κίνικ» ξεκινάει με το τραγούδι «**Σε περιβόλι μπαίνω**», με προφανή συμβολισμό κι έμμεση παραπομπή στο όνομα του χωριού, και συνεχίζεται με την «**Κορηλιανή**», την «**Πιρουσιάνα**», την «**Γράμμουστα**», το «**Πήγαινα το δρόμο – δρόμο**», την «**Κρανά μεσ' το μουγάζι**», και άλλα.

Ο χορός «Κίνικ» στο Περιβόλι
(Φώτο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Περιβολιωτών Μαγνησίας, Βελεστίνο)

Η ορχήστρα

Τα παλαιότερα χρόνια, στους γάμους, στα πανηγύρια και σ' άλλες σημαντικές γιορτές, προσλαμβάνονταν πλανόδιοι οργανοπαίκτες. Οι Βλάχοι ονόμαζαν τους οργανοπαίκτες «**γύφτους**», οποιασδήποτε φυλής κι αν ήταν εκείνοι, ακριβώς όπως οι Έλληνες αποκαλούν τους τσομπάνηδες όλους «**βλάχους**». Δεν φαίνεται να υπήρχαν ποτέ οποιαδήποτε τοπικά μουσικά όργανα, κι αν ποτέ χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή μουσικής και χορού, σήμερα έχουν εξαφανιστεί εντελώς. Οι πλανόδιοι οργανοπαίκτες χρησιμοποιούσαν ευρωπαϊκά όργανα. Μία κομπανία από πλανόδιους αποτελείτο τότε από τρία άτομα, τον αρχηγό της ορχήστρας που έπαιζε κλαρίνο, έναν βιολιστή κι ένα παιδί με τύμπανο ή σαντούρι, για να κρατάει ρυθμό και να οδηγεί τους χορευτές. Η ορχήστρα μπορεί να αποτελείται κι από περισσότερους βέβαια, αλλά πάντα αρχηγός και, κατά κάποιον τρόπο, διευθυντής της ορχήστρας είναι εκείνος που παίζει κλαρίνο, καθοδηγώντας και το υπόλοιπο σχήμα²¹.

Οργανοπαίχτες στη Σαμαρίνα,
(Φότο από το προσωπικό αρχείο του Κωνσταντίνου Αδάμ, προέδρου της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Βλάχων)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. ***χορευτικός δρόμος**, εννοούμε τη βάση, δηλαδή το σκελετό πάνω στον οποίο στηρίζονται οι περισσότεροι χοροί. Οι παραδοσιακοί χοροί έχουν κατά ομάδες ένα δικό τους θεμέλιο και μάλιστα οι περισσότεροι έχουν μία κοινή βάση, ένα κοινό δρόμο, ένα κοινό χορευτικό δρόμο.
- 2, 4, 5, 8, 13. **Γιάννης Δήμας**, σε συνέντευξη που μας παραχώρησε στα Τρίκαλα τον Απρίλιο του 2004, σχετικά με την πολιτισμική κοινότητα των Βλάχων
3. ***όχι** με την έννοια ότι οι υπόλοιποι χοροί δεν είναι σοβαροί, απλά εννοούμε ότι στο ύφος δεν έχουν τόσα πολλά γυρίσματα, αλλά είναι **απόλυτοι** στην εκφραστικότητά τους.
6. η άποψη αυτή υιοθετείται από τον καθηγητή Χορολογίας Ελληνισμού των ΤΕΕΦΑ Τρικάλων κ. **Γιάννη Δήμα**, χωρίς να μπορεί να εξηγηθεί επιστημονικά. Ο Γιάννης Δήμας εκφράζει την προσωπική του γνώμη στηριζόμενος στη συμπεριφορά και τη νοοτροπία του βλάχικου χορού, καθώς και σε ανάλογες αντιστοιχίσεις με τις υπόλοιπες πολιτισμικές κοινότητες του Ελλαδικού χώρου.
- 7, 9, 10. **Κωνσταντίνος Αδάμ**, «ομιλία για την μουσικοχορευτική παράδοση των Βλάχων», Τύρναβος 2003, 3^ο Συμπόσιο χορού, Πρακτικά συνεδρίου.
11. **Κρυστάλλης Κώστας**, *Οι Βλάχοι της Πίνδου*, επανέκδοσις Αθήνα 1952
- 12, 14. vloxos.xan.duth.gr/sylogoi/samarina, Ο χορός στην κοινωνική ζωή της Σαμαρίνας.
- 15, 17. Ο καθηγητής Γιάννης Δήμας μας μας αναφέρει και περιγράφει συνοπτικά τους κυριότερους χορούς που χορεύονται στα βλαχοχώρια.
16. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων* εκδοτικός οίκος Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989 (σελ. 58).
18. Οι πληροφορίες σχετικά με τον Τρανό Χορό καταγράφηκαν από την ομιλία του **Κωνσταντίνου Αδάμ**, *Η μουσικοχορευτική παράδοση των βλαχόφωνων Ελλήνων*, 3^ο Συμπόσιο για το χορό, Πρακτικά συνεδρίου, Τύρναβος 2003.
19. Τις πληροφορίες για τον «Τσιάτσιο» τις αντλήσαμε από το βιβλίο του **Μιχάλη Πλίτση**, *Οι χοροί της Σαμαρίνας*, Αθήνα 1993.
20. Τις πληροφορίες για τον χορό «Κίνικ» τις αντλήσαμε από το βιβλίο του **Νιτσιάκου Βασιλείου**, *Το Περιβόλι της Πίνδου*, Συλλογικός τόμος, Περιβόλι 1996.
21. **Wace & Thompson**, *Οι νομάδες των Βαλκανίων* εκδοτικός οίκος Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, (σελ.59 – 60).

Β) Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΒΛΑΧΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Εξαιρετικό ενδιαφέρον πιστεύουμε ότι παρουσιάζει και η έρευνα πάνω στην παραδοσιακή ενδυμασία των **Βλάχων**. Έτσι λοιπόν, στο κεφάλαιο αυτό θα μελετήσουμε μέσα από βιβλία και καταγραφές των προγενέστερων τα παραδοσιακά βλάχικα ενδύματα, τα στοιχεία όλα εκείνα, τα οποία καθόριζαν τη γενική εξωτερική εμφάνιση των Βλάχων. Στοιχεία της ενδυμασίας που διαμορφώθηκαν διαφορετικά από περιοχή σε περιοχή και που με την πάροδο του χρόνου εξελίχθηκαν και αφομοίωσαν νέα. Μία σύντομη μελέτη, όπως αυτή που σας παρουσιάζουμε πιο κάτω, πιστεύουμε ότι θα κάνει κατανοητή τη διαμόρφωση της παραδοσιακής φορεσιάς σε συνδυασμό με την κουλτούρα της βλάχικης κοινότητας και την εξέλιξή της διαμέσου του χρόνου.

Βλάχοι με τις παραδοσιακές τους ενδυμασίες από το Μέτσοβο
(Φώτο από χορευτική εκδήλωση στο Μέτσοβο, 1999)

Είναι δύσκολο να αναφερθούμε σε μία γενική, ομοιόμορφη, εθνική ενδυμασία των Βλάχων. Αν κρίνουμε από τοπικές ενδυμασίες διαφόρων ελληνικών περιοχών που συναντούμε (**Κρητη, Νησιά Αιγαίου, Κέρκυρα, Μάνη**, κτλ), ακόμα και περιοχές από την ίδια πολιτισμική κοινότητα (π.χ. Κρητικοί) διαφοροποιούνται από τις φορεσιές τους κι αυτό δεν είναι καθόλου παράξενο. Το ντύσιμο διαφέρει ανάλογα με την περιοχή, τη φυλή και την επίδραση του περιβάλλοντος (μόδα, κλιματολογικές συνθήκες, κτλ). Συχνά, όχι μόνο κάθε περιοχή, αλλά και κάθε χωριό είχε πολλές φορές δικό του τρόπο ντυσίματος. Ακριβώς έτσι συμβαίνει και με τα βλαχοχώρια, όπου συχνά παρατηρούνται διαφοροποιήσεις και δημιουργία τοπικών ενδυματολογικών συνηθειών και παραδόσεων. Τα παλαιότερα χρόνια **κάθε βλαχοχώρι είχε το δικό του χαρακτηριστικό κέντημα**, γνωστό στους τρουβάδες, στα σακιά, στα σαμάρια των ζώων, στα σαϊσματα, στις κουβέρτες, στις τέντες των σκηνών κι όπου αλλού μπορούσε κάτι να κεντηθεί. «Ένα έμπειρο μάτι από μια μακρινή περιοχή αρκούσε στο να δει τη βλάχικη τέντα, το σαμαρωμένο μουλάρι, ένα τρουβά ή ένα σάκο για να συνειδητοποιήσει την καταγωγή των κατόχων του»¹. Για παράδειγμα, τα ανδρικά τσεπούνια* των Βλάχων της Σμίξης ήταν κοντύτερα από εκείνα των Σαμαριναίων και μακρύτερα από εκείνα των Κουπατσαραίων². Όπως επίσης το πουκάμισο του Σαμαριναίου ήταν μακρύτερο από του Αβδελλιώτη και με περισσότερες πτυχές³.

Μπορούμε να μιλάμε για μία εθνική και γνήσια **Αρωμούνικη** (Βλάχικη) ενδυμασία, όταν αναφερόμαστε στον κτηνοτροφικό πληθυσμό. Η συνηθισμένη φορεσιά των Βλάχων είναι αυτή που φορούν οι τσοπάνηδες και οι αγωγιάτες και κατά κανόνα αυτήν φορούν όλοι όσοι δεν έχουν υιοθετήσει την ευρωπαϊκή ενδυμασία ⁴. Στον Βλάχο κτηνοτρόφο και κυρατζή παρατηρείται ένα γενικά ομοιόμορφο ντύσιμο, που μας δείχνει ότι για τους Βλάχους υπήρχε μία ενιαία ενδυμασία, η οποία διέφερε από αυτή των άλλων εθνών και πληθυσμών.

Παραδοσιακές βλάχικες στολές από το Σύλλογο Βλάχων Σερρών «Γεωργάκης Ολύμπιος»

Εκείνοι που έμεναν περισσότερο καιρό μακριά από την πατρίδα τους, ως έμποροι, ωςπραματευτές, δέχονταν λόγω της εργασίας τους και την ξένη ενδυμασία, την οποία διατηρούσαν και όταν επέστρεφαν στην πατρίδα τους και πάλι. Όσον αφορά τους ανώτερους βλαχοεμπόρους, εκείνοι φορούσαν **φράγκικα** ρούχα, κάτι που τόνιζε και την ανώτερη αστική τους βαθμίδα ⁵.

Παρατηρήσεις με κοινωνικές αναφορές μπορούν να γίνουν για τις ανδρικές φορεσιές, καθώς οι επικοινωνίες των Βλάχων με την βαλκανική ενδοχώρα και τον ευρωπαϊκό κόσμο, εκφράστηκαν και στην ενδυματολογική συμπεριφορά και την ανέδειξαν σε μέσο εικαστικό της κοινωνικής διάκρισης. Στο Συρράκο για παράδειγμα, οι άνδρες ήταν χωρισμένοι σε δύο κοινωνικές ομάδες, **στους ραφτάδες, κατασκευαστές και μεγαλέμπορους της κάπας και βιοτέχνες, και στους κτηνοτρόφους {τσελιγκάδες και τσοπάνους}**. Η πρώτη ομάδα επιβεβαίωνε την υπεροχή της, φορώντας ακριβά **ευρωπαϊκά** ρούχα, ενώ η δεύτερη περιοριζόταν στη **φουστανέλα**. ⁶

Η ενδυμασία των προγενέστερων αλλά ακόμη και των μεταγενέστερων Βλάχων (έως τα τέλη της δεκαετίας του '40 – αρχές του '50) είχε ασφαλώς ως βάση της το **μάλλινο** ύφος, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Οι Βλάχοι, κάτοικοι βασικά ορεινών περιοχών, ντύνονταν με βαριές μεταξοβάμβακες στόφες για τα φορέματα **{υφαντές, σεγκούνια, φλοκάτα, ντουλμάδες}**, ρούχα κατάλληλα για την αντιμετώπιση των κλιματολογικών συνθηκών στους τόπους διαβίωσής τους ⁷.

Η βλάχικη ενδυμασία δεν διακρίνεται σε καλοκαιρινή και χειμερινή. Στην πραγματικότητα αυτά τα βαριά χειροποίητα ρούχα είναι ιδανικά για ένα βαρύ χειμωνιάτικο κλίμα, αλλά ο Βλάχος θα τα φορέσει και τον Ιούλιο! ⁸ Τα ίδια επίσης ρούχα τα φορούσαν και ημέρα και νύχτα, με τη διαφορά ότι μερικά από τα βαρύτερα εξώρουχα τα έβγαζαν. Τα ρούχα, ιδιαίτερα των ανδρών, είναι κάπως πιο πρακτικά για

έναν βουνίσιο λαό, όπως ήταν οι Βλάχοι. Είναι χοντρά, ανθεκτικά κι αφήνουν όλες τις κινήσεις των ποδιών ελεύθερες. Από την άλλη μεριά έχουν και πολλά μειονεκτήματα: είναι βαριά, ιδιαίτερα από τις αναδιπλώσεις που κρέμονται από τη μέση και πίσω, είναι σφιχτά στο σώμα και το βαρύ ύφασμα που είναι χρήσιμο στη διάρκεια του χειμώνα για τον υγρό καιρό, επειδή είναι αδιάβροχο, αποτελεί μειονέκτημα το καλοκαίρι. Επιπλέον, ο αριθμός των ρούχων και η περίπλοκη μέθοδος με την οποία τα φορούσαν, με τα δεσίματά τους και με τα άγκιστρα, κάνουν το βάλσιμο και το βγάλσιμο μια μεγάλη διαδικασία. Για την ορεινή όμως ζωή των Βλάχων ήταν μία πολύ επιτυχημένη ενδυμασία, με δεδομένο ότι για τους Βλάχους ολόκληρο το πλύσιμο του σώματος και το ξεντύσιμο δεν είναι διαδικασίες που γίνονταν κάθε μέρα⁹.

Νεότερος Βλάχος κτηνοτρόφος – τσέλιγκας με την παραδοσιακή βλάχικη φουστανέλα
(Δ. Σιαφαρίκας – Φώτο από το προσωπικό μας αρχείο)

Οι φορεσιές των Βλάχων δεν είναι στατικές, με την έννοια ότι παρουσιάζουν έστω και μία βραδεία εξέλιξη. Για παράδειγμα, με το πέρασμα του χρόνου **τα υφαντά μάλλινα ρούχα αντικαθίστανται με υφάσματα**, που έρχονται από τη Δύση ή την Ανατολή μέσω των Αρμάνωνπραματευτάδων και κυρατζήδων, **τα κεντητά μοτίβα εμπλουτίζονται από άλλα εισαγόμενα**, δείγμα κι αυτών της οικονομικής ευμάρειας και κοινωνικής εξέλιξης των Βλάχων¹⁰, που από κτηνοτροφική κοινωνία διαμορφώνονται σταδιακά σε αστική τάξη των μεγάλων ελληνικών, βαλκανικών αλλά και ευρωπαϊκών πόλεων.

Οι βλάχικες φορεσιές αποτέλεσαν έργα κατεξοχήν ανδρικών χεριών, των «**βλαχοραφτάδων**», που συνέχισαν τη βυζαντινή παράδοση, ράβοντας και στολίζοντας γαμπριάτικες, νυφιάτικες και γιορτινές φορεσιές και υπήρξαν περιζήτητοι για την τέχνη τους σε ολόκληρο τον ελλαδικό και βαλκανικό χώρο¹¹.

Εξίσου σπουδαίοι υπήρξαν και οι χρυσοχόοι¹², που συμπλήρωναν τον στολισμό των γυναικείων κυρίως ενδυμασιών με λεπτοδουλεμένα κοσμήματα (τεπελίκια,

διαδήματα, σκουλαρίκια, περιδέρια, σταυρούς, κιουστέκια, εγκόλπια, κτλ}, άλλα φουσκωτά, χυτά, σμαλτάτα και συρμάτινα, συνδυασμένα με φυσικές σκληρές πέτρες.

Όσον αφορά τα ρούχα που φορούσε ο Βλάχος βοσκός στο κορμί του, εκτός από το κάλυμμα του κεφαλιού, κατασκευάζονταν στο σπίτι. Οι γυναίκες κι ακόμη και τα μικρά κορίτσια, όταν δεν είχαν κάποια άλλη ασχολία, δούλευαν με τη ρόκα και έγνεθαν μαλλί, βαμβάκι και λινάρι. Οι γυναίκες έβαφαν, λεύκαιναν και ύφαιναν την κλωστή και πολλά ρούχα του βοσκού δεν τα έφτιαχναν μόνο από ένα υλικό, αλλά ανακάτευαν περισσότερα μαζί, όπως π.χ. το λινάρι με το βαμβάκι¹³ για την κατασκευή του πουκαμίσου.

Από τον 18^ο αιώνα παρακολουθούμε ότι ακόμη και στις ορεινές και αποκομμένες κτηνοτροφικές κοινωνίες αρχίζουν να εγκαταλείπουν σιγά - σιγά την απλή φορεσιά τους με το σιγκούνι και την πουκαμίσα και να υιοθετούν, παράλληλα με τα βαλκανικά αστικά κέντρα, τα νέα, ανατολίτικης λογικής «αστικά αντεριά». Αλλά θα πρέπει να τονίσουμε ότι «κάθε ενδυματολογική αλλαγή οι Ελληνόβλαχοι την προσάρμοζαν στους αυστηρούς κανόνες της συντηρητικής τους αισθητικής και παράδοσης»¹⁴.

Βλάχοι του Μετσόβου, ντυμένοι με τις παραδοσιακές τους στολές (χορευτική εκδήλωση στο Μέτσοβο, 1999)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1,7,12 **Τάκης Μπαγκούας**, συντάκτης της εφημερίδας «η Ωραία Αβδέλλα», σε συνέντευξη που μας παραχώρησε για τη ζωή των Βλάχων, Τύρναβος, Απρίλιος 2004.
2. **Γρηγόρης Νασίκας**, *Το χωριό μας, η Σμίξη*, κεφ. Βλάχικη ενδυμασία, Αθήνα 1971, (* το **τσεπούνι** ή **τσιπούνι**, όπως θα δούμε σε επόμενη ενότητα, είναι ένα χειροποίητο ένδυμα μέχρι τα γόνατα, που δεν ενώνεται μπροστά και δεν έχει μανίκια. Το τσιπούνι είναι το πιο βασικό γνώρισμα της βλάχικης ανδρικής φορεσιάς)
3. **Wace & Thompson**, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*, κεφ. Οι φορεσιές της Σαμαρίνας, σελ. 61, Φιλολογικός Ιστορικός Λογοτεχνικός Σύνδεσμος Τρικάλων, εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
4. η δημιουργία αστικής τάξης κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα αποτελεί γεγονός για τα βλάχικα χωριά. Σε αρκετά από αυτά παρατηρείται εγκατάλειψη του ποιμενικού βίου, ενασχόληση με το εμπόριο και τις τέχνες, ακόμη και αντικατάσταση της παραδοσιακής φορεσιάς με τη «**φράγκικη**», κυρίως όσον αφορά τους άνδρες. Η

γυναικεία στολή ακολουθεί την παράδοση, αλλά δέχεται ισχυρές επιδράσεις στην ποιότητα και τα σχέδια των υφασμάτων που έχουν ευρωπαϊκή προέλευση. **Στα κτηνοτροφικά χωριά η διατήρηση της παραδοσιακής ενδυμασίας είναι μακροβιότερη.**

5,13. **Gustav Weigand**, *Αρωμόνοι, οι Βλάχοι, Τόμος Α. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, κεφ. ενδυμασία, σελ. 291, Φιλολογικός Ιστορικός Λαογραφικός Σύνδεσμος Τρικάλων, γράφτηκε το 1895 κι επανεκδόθηκε σε ελληνική απόδοση από τον εκδοτικό οίκο Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2001.

6,10. **Κωνσταντίνος Αδάμ**, πρόεδρος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, ομιλία στο 3^ο Συμπόσιο για το χορό με θέμα «η παραδοσιακή φορεσιά των βλαχόφωνων Ελλήνων», Πρακτικά Συνεδρίου, Τύρναβος 2003.

8. το κλίμα στην ύπαιθρο και στα ορεινά ακόμα και το καλοκαίρι είναι ιδιαίτερα βαρύ τη νύχτα. Η εμπειρία μας από την παραμονή και τη διανυχτέρευση σε τέτοια μέρη μας έδειξε ότι οι κλιματολογικές αλλαγές στο βουνό είναι αισθητά απότομες από τη μέρα στη νύχτα. Γι' αυτό ίσως οι Βλάχοι δεν αρνούσαν να ντύνονται χοντρά ακόμα και το καλοκαίρι τα βράδια.

9. **Wace & Thompson**, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*, κεφ. Οι φορεσιές της Σαμαρίνας, σελ. 68, Φιλολογικός Ιστορικός Λογοτεχνικός Σύνδεσμος Τρικάλων, εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.

11. εφημερίδα «**Μνήμες**», του Συλλόγου Βλάχων Σερρών «**Γεωργάκης Ολύμπιος**», αφιέρωμα στο επάγγελμα των βλαχοραφτάδων, Ιούλιος 1997, αρ. φύλλου 7, σελ. 7

14. **Γιάννης Δήμας**, καθηγητής χορολογίας ελληνισμού του Πανεπιστημίου Τρικάλων, σε συνέντευξη που μας παραχώρησε για τον πολιτισμό των Αρωμόνων (Βλάχων), Τρίκαλα, Απρίλιος 2004.

15. **Τρίτος Μιχαήλ**, *Το Μέτσοβο. Ιστορία, αξιοθέατα & σύγχρονη ζωή*, Αθήνα 1990.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Οι Βλάχοι σήμερα

Βλάχος κτηνοτρόφος με το κοπάδι του (Μέτσοβο 2004)

Η πυκνή διασπορά, η μετακίνηση και η οριστική εγκατάσταση των Βλάχων στα μεγάλα και σημαντικότερα αστικά κέντρα εδραιώθηκε μέχρι και τις δεκαετίες του '50 και του '60. Η μακραίωνη μεταναστευτική τακτική των Βλάχων, που υπήρξε αποτέλεσμα πολιτικών και οικονομικών συγκυριών, σε άλλες περιόδους εντονότερη,

σε άλλες σποραδική, ολοκληρώνεται την εποχή που η Ελλάδα γνωρίζει τη συλλογικότερη εσωτερική μετανάστευση όλων των εποχών. Μαζί της ανθίζει στις καρδιές των διασκορπισμένων Βλάχων το συναίσθημα της νοσταλγίας, της αναπόλησης, της αποκοπής από το παρελθόν και την πατρογονική γη. Οι Βλάχοι σήμερα (όσοι τουλάχιστον ακόμη αυτοπροσδιορίζουν τους εαυτούς τους, Βλάχους) δεν ξεχωρίζουν όπως ξεχώριζαν παλαιότερα μέσα σε μία παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, δε διασώζουν στην καθημερινότητα της μεγαλούπολης κάτι βλάχικο. Σε πολλούς όμως η καταγωγή είναι ακόμη ριζωμένη μέσα τους και αναζητεί κίνητρα για να απελευθερωθεί, να φανερωθεί, να αναβιωθεί.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ & ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ & ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Ήδη από τις δεκαετίες του '60 και '70 η ανάγκη των Βλάχων για διατήρηση του πολιτισμικού τους στοιχείου, για σύσφιξη των σχέσεων, σταθεροποίηση των δεσμών τους, μνημόνευση, αναβίωση και συνέχιση της πλούσιας πολιτισμικής τους κληρονομιάς, διεκπεραιώνεται σταδιακά με τη γέννηση τοπικών πολιτιστικών συλλόγων από διαφορετικές περιοχές, όπου κατοικούν Βλάχοι. Εκεί, μακριά από τα χωριά τους και αποκομμένοι από τη μέχρι τότε παραδοσιακή ζωή τους, οι άνθρωποι αισθάνθηκαν εντονότερα την ανάγκη της συσπείρωσης και της ίδρυσης συλλόγων. Σύλλογοι, σωματεία και αδελφότητες Βλάχων υπάρχουν σε λειτουργία στην Ελλάδα εδώ και πολλές δεκαετίες. Κάποιοι μάλιστα από αυτούς είναι σχεδόν μνημειακοί, έχοντας δράση 100 περίπου χρόνων, όπως οι Σύλλογοι των **Ολύμπιων Βλάχων, των Κλεισουριωτών και των Μοναστηριωτών στη Θεσσαλονίκη**, αλλά και αυτός των **Σαμαριναίων στη Λάρισα**. Από τους πρώτους πολιτιστικούς συλλόγους, γίνεται φανερή η διάθεση να πραγματοποιηθούν αυτοί οι στόχοι της συσπείρωσης και της πολιτισμικής διατήρησης, αρχικά σε τοπικό και στη συνέχεια, όπως θα δούμε, σε περιφερειακό πλαίσιο. Ιστορικοί σύλλογοι ιδρύονται, όπως ο Σύλλογος **Αβδελιωτών «η Βασιλίτσα»**, ο Σύλλογος **Περιβολιωτών «η Πίνδος»**, ο Σύλλογος **Περιβολιωτών Μαγνησίας**, ο **Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας**, η **Αδελφότητα Διστράτου Κόνιτσας**, ο Σύλλογος **Βλάχων Σερρών «Γεωργάκης Ολύμπιος»**, ο **Πανθεσσαλικός Σύλλογος Καλαρρυτινών «Οι Καλαρρύτες»**, ο Σύλλογος **Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού**, ο Σύλλογος **Βλάχων Νάουσας** και ο **Σύνδεσμος Σμιξιωτών «η Ωραία Βασιλίτσα»**.¹ Οι σύλλογοι αυτοί εκπροσωπούν Βλάχους που κατάγονται από βλαχοχώρια με ένδοξο πολιτισμικό παρελθόν. Με τη συλλογική τους δραστηριότητα διατηρούν, προωθούν, πρεσβεύουν και αναδεικνύουν την πολιτισμική παράδοση των περιοχών τους.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια οι διάφοροι σύλλογοι έχουν να επιδείξουν μια πληθώρα δραστηριοτήτων. Πέρα από τη δυνατότητα συσπείρωσης γύρω από το κάθε πατρογονικό βλαχοχώρι, κάπου στα ορεινά, και τη μέριμνα για την ενίσχυσή του, παρουσιάσουν αξιολογότερη δράση σε θέματα πολιτισμού. Ανάπτυξαν χορευτικά και μουσικά συγκροτήματα για τη διάσωση και διατήρηση της βλάχικης μουσικοχορευτικής παράδοσης στις νεότερες γενιές. Κάποιοι από τους πιο δραστήριους συλλόγους έχουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουν συγκροτήματα δεκάδων νεαρών χορευτών. Συγκεντρώνουν, διασώζουν και αξιοποιούν τον παραδοσιακό ενδυματολογικό πλούτο και οποιοδήποτε άλλο λαογραφικό υλικό. Στις εκδηλώσεις που πραγματοποιούν πολύ συχνά παρουσιάζουν στο κοινό, βλάχικο και μη, αυτόν το βλάχικο πλούτο. Φροντίζουν για τη διάσωση και διαίωνιση λαϊκών

εκδηλώσεων, που ο σύγχρονος τρόπος ζωής είχε τοποθετήσει στο περιθώριο. Διοργανώνουν συνεστιάσεις και ομιλίες, προσκαλώντας ομιλητές που αναπτύσσουν θέματα της βλάχικης θεματολογίας. Εκδίδουν ημερολόγια, εφημερίδες, βιβλία και CDs. Αναπτύσσουν σελίδες στο διαδίκτυο. Συνεργάζονται με ερευνητές και ακαδημαϊκά ιδρύματα. Οργανώνουν και λειτουργούν μουσεία και βιβλιοθήκες. Οι ετήσιες χοροεσπερίδες τους συγκεντρώνουν μεγάλα πλήθη.

Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Οι Βλάχοι, με κοιτίδα τους τη Βόρεια και Νότια Πίνδο, διασκορπίστηκαν σε πολλές γωνιές του ελλαδικού και βαλκανικού χώρου. Όμως η πραγματικότητα τονίζει ότι αυτοί οι άνθρωποι που σήμερα βρίσκονται διάσπαρτοι σε μεγαλουπόλεις, σε τόπους ξεχειμάσματος των ορεινών τους πατρίδων, σε χωριά μακρινά από τα πατρογονικά τους, αυτοί οι άνθρωποι έχουν κοινές ρίζες, κοινή προέλευση, είναι όλοι τους Βλάχοι. Η ανάγκη της γνωριμίας του βλάχικου πληθυσμού γίνεται επίτευξη και πραγματώνεται μέσα από τους συλλόγους που προαναφέρουμε, γύρω στα 1984. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι των Βλάχων έρχονται σε επαφές, και διαδοχικές συζητήσεις έχουν ως αποτέλεσμα τη θέσπιση μίας Ένωσης, που να εκπροσωπεί και να περιβάλλει διοικητικά όλους τους βλάχικους πολιτιστικούς συλλόγους. Στις αρχές του 1985 ιδρύεται Ένωση κοινωνικοεκπολιτιστικών σωματείων των Βλάχων όλης της Ελλάδας με την επωνυμία **Πανελλήνια Ένωση Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων** και με έδρα τη Λάρισα. (Τον Μάρτιο του 2001 με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Βελεστίνου, μετονομάζεται σε **Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων**).

Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων

Σύμφωνα με το επίσημο καταστατικό της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, ο καθαρά αντικειμενικός σκοπός της είναι η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των Συλλόγων – μελών της και **η ανάπτυξη ενός πνεύματος συναδέλφωσης και αλληλεγγύης**. Στα πλαίσια των στόχων της είναι η ζωντανή διατήρηση της γλωσσικής παράδοσης, η διάδοση και η γνωστοποίηση των εθίμων και των λαογραφικών παραδόσεων των Βλάχων. Μέσα από την αναβίωση ηθογραφικών και λαογραφικών στοιχείων και με άλλες δραστηριότητες, που με τον καιρό πολλαπλασιάζονται, η Ομοσπονδία των βλάχικων συλλόγων προβάλλει το σπουδαίο ρόλο που οι Βλάχοι διαδραμάτισαν στην ιστορία του ελληνισμού.

Μεταξύ των σκοπών της Ομοσπονδίας περιλαμβάνεται επίσης ο προσδιορισμός της εθνικής, φυλετικής, και ιστορικής τους ταυτότητας, που καθορίζει τους Βλάχους αναπόσπαστο στοιχείο του Ελληνικού γένους από την καταβολή του, ταυτότητας που συνέβαλε θετικά στη σύνθεση, ανάπτυξη και επιβίωση του Ελληνικού γένους. Στα πλαίσια των επιδιώξεών της η Ομοσπονδία μελετά και αντιμετωπίζει θέματα των μελών της, καθοδηγεί και υποβοηθάει τα μέλη με υποδείξεις, οδηγίες και προτάσεις για την υλοποίηση των σκοπών που προβλέπονται από τα καταστατικά τους.

Η Ομοσπονδία επιτυγχάνει τους στόχους της με διάφορους τρόπους. **α)** Διατηρεί χορευτικά βλάχικα τμήματα από τους τοπικούς συλλόγους, **β)** Διενεργεί επιτόπια έρευνα και καταγραφή της μουσικοχορευτικής βλάχικης παράδοσης, **γ)** Εμπνεύστηκε και οργανώνει τα ετήσια τριήμερα Πανελλήνια Ανταμώτα, τα οποία αποτελούν την κορύφωση της βλάχικης συνεύρεσης και αδελφοποίησης. **δ)** Εκδίδει εφημερίδες, έντυπα, ημερολόγια, παράγει οπτικοακουστικό υλικό με θέματα που αφορούν το βλάχικο στοιχείο. **ε)** Δημοσιεύει άρθρα σχετικά με τη βλάχικη οντότητα και λαμβάνει θέσεις σε ζητήματα που απασχολούν και προβληματίζουν. **στ)** Συμβάλει στη διατήρηση της παράδοσης με την ίδρυση λαογραφικών μουσείων και την πραγματοποίηση σεμιναρίων λαογραφίας, μέσα από τα οποία προβάλλονται τα βλάχικα ήθη, έθιμα, χοροί, τραγούδια, κτλ. **ζ)** Συγκροτεί και αναλαμβάνει εκδηλώσεις και δραστηριότητες ανά την Ελλάδα σε συνεργασία με τα μέλη της, τοπικά ανταμώματα, δρώμενα που προάγουν τον πολιτισμό των Βλάχων. **η)** Βοηθά στη σύσταση βλάχικων συλλόγων σε περιφέρειες που υπάρχουν Βλάχοι και ενεργοποιεί με κάθε μέσο τους αδρανοποιημένους συλλόγους. **θ)** Οργανώνει διαλέξεις και εκδίδει διαφωτιστικά δημοσιεύματα με κάθε πρόσφορο και νόμιμο μέσο. **ι)** Συμπαρίσταται ηθικά και οικονομικά για μεταπτυχιακή επιμόρφωση σε σπουδαστές αναγνωρισμένης επίδοσης και ήθους που επιθυμούν να ειδικευτούν σε ιστορικά, γλωσσολογικά, λαογραφικά κ.λ.π θέματα των Βλάχων.

Η προσφορά της Ομοσπονδίας στο βλάχικο στερέωμα πρέπει σήμερα να θεωρείται **σπουδαία** κι **αναμφισβήτητη**. Ήδη από το 1980 κι έπειτα η λέξη Βλάχος άρχισε να ακούγεται όλο και πιο συχνά και η αρχική υποτιμητική της σημασία να μεταλλάσσεται. Δε θα μπορούσε κανείς να αμφισβητήσει το γεγονός πως αυτή η βλάχικη ομοσπονδία είναι η πολυπληθέστερη και η μαζικότερη στα Βαλκάνια ², με αυξητική μάλιστα τάση καθώς είναι σίγουρο πως υπάρχουν τουλάχιστον άλλοι 25 σύλλογοι που αναμένονται να προσχωρήσουνε στην ομοσπονδία, ενώ ιδρύονται συνεχώς νέοι σύλλογοι σε ολόκληρη τη χώρα. Η Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων αριθμεί σήμερα 85 Συλλόγους – Μέλη από όλη την Ελλάδα, από την Προσωπιάνη Δράμας και τους Θρακιώτες Βλάχους μέχρι τους Συλλόγους της Παλαιομάνινας Αιτωλοακαρνανίας, κι από το εξωτερικό ακόμη.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΥΛΛΟΓΩΝ - ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΒΛΑΧΩΝ – ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΑΝΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. [Αγροτικός – Μορφωτικός – Εκπολιτιστικός - Τουριστικός Σύλλογος Καρίτσας, «Ο Όλυμπος», Καρίτσα](#)
2. Αδελφότητα **Διστράτου Κόνιτσας**, Πειραιάς
3. Βλάχικος Σύλλογος **Ανω Πορόιων**, «**Ανω Πορόια**», Σέρρες
4. Εκπολιτιστικός Σύλλογος **Βαθυπέδου** «**Άγιος Σπυρίδων**», Άρτα

5. [Εκπολιτιστικός Σύλλογος Κρανιάς «Η Τούργια», Τρίκαλα](#)
6. Εκπολιτιστικός Σύλλογος **Μηλέας Μετσόβου**, Μέτσοβο
7. Ένωση **Κεφαλοβρυσιωτών Ιωαννίνων**, Ιωάννινα
8. Εξωραϊστικός-Εκπολιτιστικός Σύλλογος **Ιεροπηγής**, Καστοριά
9. Εξωραϊστικός -Εκπολιτιστικός Σύλλογος **Περιβολίου**, Περιβόλι
10. Εξωραϊστικός-Μορφωτικός Σύλλογος **Στεφανίου**, Τρίκαλα
11. Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της **Παλαιομάνινας**, Παλαιομάνινα
12. Λαογραφικός Όμιλος Βλάχων και Φίλων αυτών **Νομού Σερρών «Λαιλιάς»**, Σέρρες
13. [Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας, Βέροια](#)
14. Λαογραφικός Σύλλογος **Μεγαλολιβαδιωτών Πάικου**, Θεσσαλονίκη
15. Μορφωτικός-Εκπαιδευτικός Σύλλογος **Γαρδικίου**, Τρίκαλα
16. Μορφωτικός Σύλλογος **Κλεινού Ασπροποτάμου «Ο Κλεινοβός»**
17. Μορφωτικός Σύλλογος **Χαλικίου, Φάρσαλα**
18. Πανθεσσαλικός Σύλλογος **Αετομηλιτσιωτών, «Το Ντένισκο»**, Λάρισα
19. Πανθεσσαλικός Σύλλογος **Αρβανιτοβλάχων**, Λάρισα
20. Παραδοσιακός Σύλλογος Βλάχων **Καλυβίων Πέλλας**, Πέλλα
21. Πατριωτικός Σύνδεσμος **Καλαρρυτών «Η Πίνδος»**, Ιωάννινα
22. [Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μετσόβου, Μέτσοβο](#)
23. [Πνευματικό Κέντρο Κοινότητας Συρράκου, Ιωάννινα](#)
24. Πολιτιστικό Κέντρο **Θέρμης -Σύλλογος Βλάχων Θέρμης**, Θεσσαλονίκη
25. Πολιτιστικός-Εξωραϊστικός Σύλλογος **Χαλικίου**, Τρίκαλα
26. Πολιτιστικός-Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων **Ευκαρπίας «Το Άγιο Πνεύμα»**, Ευκαρπία
27. Πολιτιστικός Όμιλος Βλάχων **Αλμωπίας «Ο Τσέλιγκας»**, Αριδαία
28. Πολιτιστικός Σύλλογος **Ανηλίου**, Μέτσοβο
29. Πολιτιστικός Σύλλογος **Ανθούσας Ασπροποτάμου «Η Λίπιντσα»**, Φάρσαλα
30. Πολιτιστικός Σύλλογος **Αρβανιτοβλάχων Τρικάλων**, Τρίκαλα
31. Πολιτιστικός Σύλλογος Βλάχων **Θράκης**, Ξάνθη
32. Πολιτιστικός Σύλλογος Βλάχων **Σιδηροκάστρου**, Σιδηρόκαστρο
33. Πολιτιστικός Σύλλογος **Ματσουκιωτών Θεσσαλίας «Η Αγία Παρασκευή»**, Τρίκαλα
34. Πολιτιστικός Σύλλογος **Μηλιάς Ασπροποτάμου**, Τρίκαλα
35. Πολιτιστικός Σύλλογος **Μηλιωτών Τρικάλων**, Τρίκαλα
36. Πολιτιστικός Σύλλογος **Μοναστηριωτών-Σελιωτών, Κατερίνη**
37. [Πολιτιστικός Σύλλογος Παλιοσελίου «Αγία Παρασκευή», Παλιοσέλι](#)
38. Πολιτιστικός Σύλλογος **Κρανιάς Ασπροποτάμου**, Τρίκαλα
39. Πολιτιστικός Σύλλογος **Κρανιάς Γρεβενών**, Κρανιά Γρεβενών
40. [Πολιτιστικός Σύλλογος Σαμαρίνας, Λάρισας & Περιχώρων, Λάρισα](#)
41. Πολιτιστικός Σύλλογος **Σέσκλου**, Σέσκλο Βόλου
42. [Σύνδεσμος Απανταχού Νυμφαιοτών «Άγιος Νικόλαος»](#), Θεσσαλονίκη
43. [Σύνδεσμος Περιβολιωτών Τρικάλων, Τρίκαλα](#)
44. [Σύνδεσμος Συρριακιωτών Αθήνας, Αθήνα](#)
45. [Σύνδεσμος Συρριακιωτών Ιωαννίνων, Ιωάννινα](#)
46. [Σύνδεσμος Συρριακιωτών Πρέβεζας, Πρέβεζα](#)
47. [Σύνδεσμος Συρριακιωτών Φιλιπιάδας και Κάμπου, Φιλιπιάδα](#)
48. Σύλλογος **Αβδελιωτών «Η Βασιλίτσα»**, Τύρναβος
49. Σύλλογος **Αετομηλιτσιωτών Γράμμου «Η Αετομηλίτσα»**, Θεσσαλονίκη
50. Σύλλογος Βλάχων **Αλμυρού**, Αλμυρός Βόλου
51. Σύλλογος Βλάχων και φίλων αυτών **Άνω Γραμματικού Έδεσσας**, Έδεσσα

52. Σύλλογος Βλάχων **Νάουσας**, Νάουσα
53. Σύλλογος Βλάχων **Νέου Πετριτίου «Η Ράμνα»**, Ν. Πετριτίσι
54. Σύλλογος Βλάχων **Νομού Σερρών «Γεωργάκης Ολύμπιος»**, Σέρρες
55. Σύλλογος Βλάχων **Προσωτσάνης «Οι Γραμμουστιάνου»**, Προσωτσάνη
56. Σύλλογος Βλάχων **Σκρά**, Σκρά
57. Σύλλογος **Βλάχων της Ελλάδας**, Τορόντο Καναδάς
58. Σύλλογος **Γραμμουστιάνων «Η Γράμμουστα»**, Άργος Ορεστικό
59. Σύλλογος **Ελληνοβλάχων Β.Ηπείρου-Αλβανίας, «Η Μοσχόπολη»**, Θεσσαλονίκη
60. Σύλλογος Ηπειρωτών **Κρύας Βρύσης**, Κρύα Βρύση
61. Σύλλογος **Κλεισουριέων Πτολεμαΐδας «Ο Άγιος Μάρκος»**, Πτολεμαΐδα
62. Σύλλογος **Κοκκινοπλιτών Θεσσαλονίκης**, Θεσσαλονίκη
63. Σύλλογος **Κοκκινοπλιτών Νομού Πιερίας «Ο Όλυμπος»**, Κατερίνη
64. Σύλλογος **Λιβαδιωτών Θεσσαλονίκης**, Θεσσαλονίκη
65. Σύλλογος **Μεγαλολιβαδιωτών «Οι Πέντε Βρύσες»**, Αξιούπολη
66. Σύλλογος **Μοναστηριωτών «Η Καρτερία»**, Θεσσαλονίκη
67. Σύλλογος **Νέων Αβδέλλας**, Τύρναβος
68. Σύλλογος **Παλιομανιτών Αιτωλοακαρνανίας**, Αθήνα
69. [Σύλλογος Περιβολιωτών Ημαθίας, Παλιό Σκυλίτση Ημαθίας](#)
70. [Σύλλογος Περιβολιωτών Θεσσαλονίκης](#), Θεσσαλονίκη
71. [Σύλλογος Περιβολιωτών Μαγνησίας, Βελεστίνο](#)
72. [Σύλλογος Περιβολιωτών Νομού Γρεβενών, Γρεβενά](#)
73. Σύλλογος **Περιβολιωτών Νομού Λάρισας**, Λάρισα
74. Σύλλογος των Απανταχού **Πισοδεριτών Θεσσαλονίκης**, Θεσσαλονίκη
75. Σύλλογος των εν Αθήναις-Περιχώρων Κατοίκων **Παναγίας Καλαμπάκας**, Αθήνα
76. [Σύλλογος των εν Ιωαννίνις Μετσοβιτών, Ιωάννινα](#)
77. Σύλλογος **Σαμαριναίων Γρεβενών «Η Κιούριστα»**, Γρεβενά
78. Σύλλογος **Σαμαριναίων Νομού Καστοριάς**, Άργος Ορεστικό
79. Σύλλογος Φίλων των Μνημείων της **Παλαιομάνινας**, Αγρίνιο
80. Σωματείο Βλάχων **Βορειοηπειρωτών Καστοριάς**, Καστοριά
81. Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα **Καταφύτου Ασπροποτάμου**, Τρίκαλα
82. [Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζούρτζιας Αθαμανίας, Τρίκαλα](#)
83. Φιλεκπαιδευτικό Σωματείο **Καλλιρρόης «Άγιος Νικόλαος»**, Τρίκαλα
84. Φιλοπρόοδος Σύλλογος **Μηλέας Μετσόβου**, Ιωάννινα

Αυτοί είναι οι Πολιτιστικοί Σύλλογοι των Βλάχων που έχουν προσχωρήσει στην Ομοσπονδία των Πολιτιστικών Συλλόγων, ένας αριθμός που αυξάνεται, καθώς όλο και περισσότεροι σύλλογοι γεννιούνται και συρρέουν στην Ομοσπονδία. Παρατηρούμε ότι σχεδόν κάθε ιστορικό βλαχοχώρι μπορεί να έχει από έναν ως πέντε ή έξι συλλόγους που να το εκπροσωπούν. Πολιτιστικοί Σύλλογοι δημιουργούνται στο ίδιο το βλαχοχώρι, στον τόπο / στους τόπους που οι κάτοικοι του συνήθιζαν να ξεχειμάζουν συχνότερα, ακόμη και σε κάποια μεγαλούπολη, η και στην ίδια την πρωτεύουσα και τη συμπρωτεύουσα. Και σίγουρα ένας πολιτιστικός σύλλογος δεν εκπροσωπεί μονάχα τα εγεγραμμένα μέλη, αλλά όλους τους κάτοικους του βλαχοχωρίου ή όλους εκείνους που κατάγονται από το βλαχοχώρι. Οι βλάχικοι σύλλογοι του Μετσόβου, για παράδειγμα, δεν εκπροσωπούν μόνο τα μέλη τους, αλλά πρεσβεύουν όλους τους Μετσοβίτες, κι έναν αριθμό περίπου 5.000 ανθρώπων που κατοικούν το Μέτσοβο σήμερα. Μέσα από το πλήθος των βλάχικων συλλόγων μπορούμε να αντιληφθούμε απλά το μέγεθος της βλάχικης διασποράς και κυρίως ότι

οι Βλάχοι στην Ελλάδα παραμένουν δεκάδες ή εκατοντάδες χιλιάδες. Σίγουρα οι ρυθμοί της ζωής στις μεγαλουπόλεις δεν δίνουν τη δυνατότητα σε πολλούς καθημερινούς ανθρώπους να διασώσουν μέσα τους το βλάχικο στοιχείο. Αρκετοί μάλιστα είναι εκείνοι που θα αδιαφορήσουν και αποκρύψουν τη βλάχικη ταυτότητά τους, αποφεύγοντας να φαίνονται άμεσα σαν Βλάχοι. Αυτή την αφομοίωση του βλάχικου στοιχείου καλούνται οι σύλλογοι ανά την Ελλάδα και η Ομοσπονδία τους να περικόψουν, αναπτύσσοντας μία νέα σύγχρονη εθνική ταυτότητα Βλάχων.

Μεγαλοπρέπεια και λαμπρότητα χαρακτηρίζει τις σύγχρονες βλάχικες εκδηλώσεις

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Για τη συλλογή των στοιχείων του κεφαλαίου ευχαριστούμε θερμά την **Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων** και ιδιαίτερα τους κυρίους **Αδάμ Κωνσταντίνο** (πρόεδρο της Ομοσπονδίας, Άργος Ορεστικό, ο οποίος μας παραχώρησε έντυπο υλικό με ομιλίες και θέσεις του πάνω σε ζητήματα του βλάχικου πολιτισμού), **Χασιώτη Ηρακλή** (Γενικό Γραμματέα της Ομοσπονδίας, Ιωάννινα, ο οποίος μας παραχώρησε το καταστατικό της Ομοσπονδίας και ενδιαφέρουσες σημειώσεις σχετικά με την ομοσπονδιακή δράση), **Δήμα Ιωάννη** (πρώην πρόεδρος της Ομοσπονδίας, Τρίκαλα, ο οποίος μας έφερε σε επαφή με την Ομοσπονδία και μας μίλησε εκτενώς για ζητήματα που αφορούσαν το βλάχικο στοιχείο).

1. Οι σύλλογοι που συνέθεσαν τη δημιουργία της Ομοσπονδίας.
2. Ο Γιάννης Δήμας αναφέρει ότι είναι η Ομοσπονδία με τη συμμετοχή των περισσότερων Πολιτιστικών Συλλόγων σε ολόκληρο τον κόσμο.

ΤΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΑΝΤΑΜΩΜΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Το Βλάχικο Αντάμωμα στο Μέτσοβο (2001)

Είναι ίσως η σημαντικότερη και κορυφαία στιγμή βλάχικης συνεύρεσης, η συλλογικότερη δράση που χαρακτηρίζει στις μέρες μας την πολιτισμική κοινότητα των Βλάχων. Το ετήσιο «**Αντάμωμα των Βλάχων**» που διοργανώνεται κάθε καλοκαίρι σε διαφορετικό βλαχοχώρι ή άλλη βλάχικη εγκατάσταση, συγκεντρώνει τους συλλόγους και τα χιλιάδες μέλη τους για μία λαμπρή σειρά εκδηλώσεων διάρκειας τριών ημερών. Στις εκδηλώσεις αυτές προσκαλούνται και λαμβάνουν μέρος Βλάχοι, οργανωμένοι σε συλλόγους όχι μόνο από την Ελλάδα, αλλά κι από τις άλλες βαλκανικές χώρες. Το μέγεθος συμμετοχής στο Βλάχικο Αντάμωμα είναι τόσο υψηλό, ώστε πουθενά αλλού και ποτέ άλλοτε δεν συγκεντρώνονται σε ένα μέρος τόσες χιλιάδες Βλάχοι, δηλώνοντας έτσι και έμπρακτα ότι η Ελλάδα αποτελεί τη «γενέτειρα των Βλάχων».

Η ιδέα της δημιουργίας του θεσμού των Βλάχικων Ανταμωμάτων ξεκίνησε γύρω στα 1983 – 1984, όταν η νοσταλγία των Βλάχων για τη μητροπολιτική τους πατρίδα και η ανάγκη να γνωριστούν Βλάχοι από διαφορετικές περιοχές μεταξύ τους άρχισε να κορυφώνεται, να θεωρείται απαραίτητη. Σε αυτή την ώθηση της συνεύρεσης διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο οι τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι – φορείς του βλάχικου στοιχείου, που ενσάρκωσαν την επιθυμία του καθημερινού απλού Βλάχου. Σύλλογοι από την Βέροια, τον Όλυμπο, τα βλαχοχώρια των Γρεβενών, τη Νότια Πίνδο ξεκίνησαν διαδοχικές συναντήσεις και συσκέψεις στη Λάρισα, τα Τρίκαλα και τη Βέροια, συσκέψεις που οδήγησαν στις πρώτες ιδέες γνωριμίας των Βλάχων με σκοπό καθαρά πολιτιστικό – πολιτισμικό. Ύστερα από τη συγκρότηση της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας των βλάχικων Πολιτιστικών Συλλόγων, ο δρόμος για την υλοποίηση της ιδέας αυτής έγινε ακόμη πιο ανοιχτός. Η ιδέα της βλάχικης συνεύρεσης ονομάστηκε «**Αντάμωμα**» και επίσημα πλέον το πρώτο ετήσιο Αντάμωμα πραγματοποιείται στο Σέλι της Βέροιας το 1985.

Το Αντάμωμα ξεκίνησε ως μονοήμερο, έγινε διήμερο και στη συνέχεια τα τελευταία χρόνια τριήμερο, λόγω της κατακόρυφης αύξησης των Πολιτιστικών Συλλόγων που συμμετέχουν σε αυτό. Στο Σέλι πραγματοποιούνται ακόμη 4 Ανταμώματα, ενώ στη συνέχεια, από τα τέλη της δεκαετίας του '80 στο παιχνίδι των

Ανταμωμάτων εισέρχεται και **το Μέτσοβο**, που οι Βλάχοι το θεωρούν ένα από τα μεγαλύτερα αρχοντοχώρια σε κύρος, πλουσιότητα και ιστορία που εκφράζει το βλάχικο στοιχείο. Η ουσία βέβαια του Ανταμώματος είναι η μαζική συμμετοχή και η γνωριμία, έτσι δεν θα μπορούσαν να λείψουν κι άλλες σπουδαίες περιοχές από την οργάνωση και την υποδοχή του Ανταμώματος, όπως η **Κλεισούρα** (2003 με το Άργος Ορεστικό), η **Πρέβεζα** (2002), το **Βελεστίνο** (προς τιμήν του Ρήγα Φεραίου το 1996), η **Σαμαρίνα**, η **Μηλιά Μετσόβου** κτλ. Όμως η πλειοψηφία των Ανταμωμάτων έχει πραγματοποιηθεί στο Μέτσοβο και στη Μηλιά. Το Αντάμωμα του 2004 πραγματοποιήθηκε φέτος το καλοκαίρι με εξαιρετική επιτυχία **στα Γρεβενά και την Κρανιά** (Τουργιά), όπου συμμετείχαν χορευτικά συγκροτήματα από περισσότερους από 65 - 70 Συλλόγους.

Το Πανελλήνιο Αντάμωμα Βλάχων, λαμβάνει χώρα συνήθως το πρώτο δεκαήμερο του Ιουλίου, και **διοργανώνεται** από την **Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων**, σε συνεργασία με τον τοπικό Σύλλογο Βλάχων και την Τοπική Αυτοδιοίκηση Α΄ και Β΄ Βαθμού του τόπου αυτού. Στο ετήσιο, τριήμερο, Πανελλήνιο Αντάμωμα που διοργανώνεται σε ένα βλάχικο τόπο πέρα από το σύνολο των Συλλόγων - μελών της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, συμμετέχουν και χιλιάδες Έλληνες από όλη την χώρα οι οποίοι έχουν Βλάχικη καταγωγή, καθώς επίσης και Βλαχόφωνοι Έλληνες της Διασποράς.

Το ετήσιο Βλάχικο Αντάμωμα τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει να λαμβάνει χώρα τόσο μέσα στο χωριό / πόλη όσο και στην ύπαιθρο. Τις δύο πρώτες ημέρες οι εκδηλώσεις πραγματοποιούνται στην μεγάλη πλατεία του βλαχοχωριού ή της πόλης, με λαμπρές χορευτικές παρουσίες των σχημάτων των Πολιτιστικών Συλλόγων. Η τελευταία ημέρα του Ανταμώματος (Κυριακή) αποτελεί την κορύφωση των πανηγυρικών εκδηλώσεων στην ύπαιθρο με τον **Τρανό Χορό**, το ύψιστο εορταστικό και τελετουργικό γεγονός της βλάχικης κοινότητας. Το πρόγραμμα του Πανελληνίου Ανταμώματος έχει την εξής διαμόρφωση:

Πρώτη ημέρα – Παρασκευή

Παρουσίαση λαϊκών δρωμένων, ηθών και εθίμων από την πλούσια πολιτιστική παράδοση του βλαχόφωνου ελληνισμού.

Δεύτερη ημέρα – Σάββατο

Παρουσίαση σε ομάδες των χορευτικών συγκροτημάτων των Συλλόγων της Ομοσπονδίας, με βάση την κοινή τους καταγωγή.

Τρίτη ημέρα – Κυριακή

Ο «Τρανός Χορός» «Κόρλου Μάρι» με την συμμετοχή όλων των Συλλόγων που συμμετέχουν στο Αντάμωμα και παράλληλες λαογραφικές εκδηλώσεις.

Οι παράλληλες εκδηλώσεις

Επίσης στα πλαίσια του Ανταμώματος και παράλληλα με τις εκδηλώσεις λειτουργούν Εκθέσεις Κειμηλίων, Παραδοσιακών φορεσιών, και Ζωγραφικών Πινάκων, ιστορικών προσωπικοτήτων του Βλαχόφωνου Ελληνισμού, έκθεση γραμματοσήμων σε συνεργασία με τα ΕΛ-ΤΑ, ενώ υπάρχει η δυνατότητα για παραγωγή προσωπικού γραμματοσήμου από τον κάθε συμμετέχοντα.

Είναι δύσκολο να περιγράψουμε την ατμόσφαιρα που δημιουργούν οι Βλάχοι στο ετήσιο Αντάμωμά τους. Για κάποιον που δεν έχει βρεθεί ποτέ σε μία τέτοια συμμετοχή είναι απίθανο να φανταστεί το μέγεθος της λαμπρότητας του τριήμερου εορτασμού. Τα χορευτικά συγκροτήματα επιδίδονται σε ένα ασταμάτητο ξεφάντωμα από το σούρουπο μέχρι τις πρωινές ώρες με ενθουσιασμό, ζωντανία και κέφι. Για μας τουλάχιστον που έχουμε τύχει σε Βλάχικο Αντάμωμα η προσδοκία μας για το αποτέλεσμα επιβεβαιώθηκε στο έπακρο. Κι αν οι Βλάχοι ως μία ιδιαίτερη πολιτισμική ομάδα παραμένει ζωντανή και αδιαίρετη μεταξύ της και με τον ελληνισμό, οφείλει πολλά στην ιδέα της δημιουργίας των Ανταμωμάτων.

Η ελληνική πολιτεία τιμάει, υπολογίζει και επιδοκιμάζει το θεσμό του Βλάχικου Ανταμώματος με εκπροσώπους και επίσημους προσκεκλημένους. Το ετήσιο, τριήμερο, Πανελλήνιο Αντάμωμα Βλάχων, αποτελεί τη κορυφαία εκδήλωση της ΠΟΠΣΒ και είναι μια μεγάλη γιορτή του βλαχόφωνου ελληνισμού, με δεδομένη την πανελλήνια εμβέλεια της, το υψηλό ποιοτικό επίπεδο των εκδηλώσεων, τη μεγάλη συμμετοχή του κοινού, και την αυθεντική παρουσίαση της πλούσιας πολιτισμικής παράδοσης των Βλαχοφώνων Ελλήνων, όπως έχει αυτή διαμορφωθεί στο διάβα των αιώνων, και διαφυλάσσεται από τους Συλλόγους της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων ως «κόρη οφθαλμού».

Χορός στο Βλάχικο Αντάμωμα (Άργος Ορεστικό, Ιούλιος 2003)

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

vlahoi.xan.duth.gr/antamomata, η επίσημη ιστοσελίδα της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων.

Ιωάννης Δήμας, καθηγητής Χορολογίας Ελληνισμού, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ΤΕΕΦΑ Τρικάλων, πρώην πρόεδρος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Συνέντευξη).

Κωνσταντίνος Αδάμ, πρόεδρος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, πρόεδρος Συλλόγου Γραμμουστιάνων, «η Γράμμουστα», Άργος Ορεστικό (Πρακτικά 3^{ου} Συμποσίου για το χορό, Τύρναβος 2003).

Η ΑΦΟΜΟΙΩΣΗ ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Κατά καιρούς έχουν εκφραστεί διάφορες απόψεις σχετικά με τα αίτια που οδήγησαν το βλάχικο γλωσσικό ιδίωμα στην παραμέληση και στην αδιαφορία. Μία γλώσσα που ποτέ οι ίδιοι οι Βλάχοι δεν την κατέγραψαν, και κάθε γραπτή τους έκφραση μαρτυρείται αποκλειστικά στην ελληνική γλώσσα σε κάθε περίοδο της ιστορίας. Το λατινικό ιδίωμα ήταν κάτι που αναγκάστηκαν να το αφομοιώσουν επί Ρωμαιοκρατίας, αλλά παρέμειναν **δίγλωσσοι**, μιας και ποτέ δεν θεώρησαν τους εαυτούς τους ξένο σώμα από τους Έλληνες. Η ιστορία καταδεικνύει περίτρανα το γεγονός αυτό. Η αφομοίωση της βλάχικης γλώσσας άρχισε να πραγματοποιείται στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Ύστερα από τις αλληπάλληλες πολιτικές διαταραχές, τις καταστροφές που προκάλεσαν οι πόλεμοι στο βλάχικο στοιχείο, πολλοί ήταν εκείνοι που θεώρησαν ότι η γλώσσα τους ευθυνόταν για τα τόσα δεινά. Φαίνεται σαν όλοι να αποφάσισαν ότι η χρήση της είναι προβληματική και το ασφαλέστερο πράγμα για τους επιβιώσαντες Βλάχους ήταν να την αποκρύψουν.

Η λατινογενής γλώσσα και το ιστορικό κενό σχετικά με τους Βλάχους τους έκανε βολικό στόχο για τα σχέδια διαφόρων: **Καθολικών, Ρουμάνων, Ιταλών**. Οι ενδιαφερόμενες χώρες προσπάθησαν να προσεταιριστούν όποιους έπειθαν ¹. Η δράση της ρουμάνικης προπαγάνδας είναι γνωστή και οι συνέπειές της τραγικές για τους Βλάχους. Στα περισσότερα από 100 σχολεία ρουμάνικης γλώσσας που δρούσαν στα Βαλκάνια στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, φοιτούσαν μόνο Βλάχοι. Κι όπου η ελληνική εκπαίδευση υπήρξε ελλιπής (στα χωριά της Μακεδονίας και της Βόρειας Πίνδου), η ρουμάνικη εκπαίδευση έδρασε καταλυτικά ². Οι Βλάχοι δεν δέχονταν μόνο ρουμανική πίεση. Καθολικοί της Ουνίας προσπάθησαν κατά το 1890 να προσηλυτίσουν τους Βλάχους, μια και αυτοί μιλούσαν λατινογενή γλώσσα. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι Βούλγαροι επίσης τους προέτρεπαν να εκβουλγαριστούν και να προσχωρήσουν στην εξαρχική εκκλησία, κυρίως Βλάχους των Μογλενών. Ταυτόχρονα η πολιτική συνεργασίας της ελληνικής με την ρουμάνικη κυβέρνηση (η αποδοχή των σχολείων απετέλεσε ελιγμό της ελληνικής κυβέρνησης γιατί τότε η Ρουμανία έστειλε τελεσίγραφο στην Βουλγαρία κινητοποιώντας τις ένοπλες δυνάμεις της προς την Σόφια αν η Βουλγαρία δεν απέσειρνε τα στρατεύματά της από την Θεσσαλονίκη) ωφέλησε την Ελλάδα αλλά έγινε μπούμερανγκ για τους Βλάχους ⁴. Στην Ελλάδα τα απολυτήρια δεν αναγνωρίζονταν και οι απόφοιτοι μπορούσαν να συνεχίσουν σπουδές μόνο στο εξωτερικό. Δυστυχώς τα σχολεία μετέδιδαν στους Βλάχους μαθητές την ιδέα πως δεν ήταν Έλληνες ⁵.

Όταν η Ρουμανία κέρδισε τη Νότια Δοβρουτσά (**Cadrilatèr**) από τους Βούλγαρους το 1918, ο πληθυσμός τους αποτελούσε μόλις το 2,5% στην περιοχή και η κυβέρνηση κάλεσε τους Βλάχους της Ελλάδας να μετοικήσουν, με ανταλλάγματα γη και χρήμα. Η ελληνική κυβέρνηση διευκόλυνε τότε την μετανάστευση. Αυτοί που δέχτηκαν ήταν οι φτωχότεροι ημινομάδες της κεντρικής Μακεδονίας, όχι οι αστοί ή οι κάτοικοι του Ολύμπου και της νοτιότερης Ελλάδας. Σε ορισμένα μέρη, όπως στη Βέροια, οι ρουμανίζοντες εκμεταλλεύτηκαν τον οικονομικό συναγωνισμό Γραικών και Βλάχων, και απεχώρησε το 30-35% των βεργιάνων Βλάχων, κάπου 500

οικογένειες. Στο Cadrilatèr, οι άποικοι δεν βρήκαν τα πράγματα ρόδινα, φανερά εξαπατήθηκαν και σαν να μην έφτανε αυτό, ύστερα από την απώλεια της περιοχής από τους Ρουμάνους το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Βλάχοι έμειναν άστεγοι από τη μία μέρα στην άλλη ⁶. Το μέλλον τους υπήρξε τραγικό και για τα επόμενα 45 με 50 χρόνια υπέφεραν από πείνα, φτώχεια, κακουχίες και στερήσεις, απομονωμένοι σε ένα περιβάλλον ξένο και αντίθετο ⁷.

Η διάθεση των διαφόρων κρατών να αποδίνουν στους λατινόφωνους όποια στοιχεία τους ήταν βολικά δεν τελείωσε με το Cadrilatèr. Ο επόμενος μνηστήρας ήταν η Ιταλία, που το 1917 είχε καταλάβει για λίγο την Ήπειρο και κήρυξε το «**Πριγκιπάτο της Πίνδου**», αποκαλώντας και αυτή τους Βλάχους «**χαμένους αδελφούς**». Οι Ιταλοί ιδρύουν τη νέα «Ρωμαϊκή Λεγεώνα» το 1942 στη Λάρισα και προσπαθούν να προσεταιριστούν Βλάχους προεστούς της Λάρισας. Οι «**λεγεωνάριοι**» κυρίως στράφηκαν εναντίον των Βλάχων που αντιστάθηκαν στους σκοπούς τους και βασάνιζαν, φυλάκιζαν, ή λήστευαν αυτούς που οργάνωσαν την εθνική αντίσταση εναντίον των κατακτητών. Ίδια τύχη είχαν και οι Βλάχοι λόγω της αντίστασής τους στους εισβολείς Γερμανούς. Τα περισσότερα βλαχοχώρια της Πίνδου πυρπολήθηκαν από τους Γερμανούς το 1943-44, και οι κάτοικοι αποδεκατίστηκαν με μαζικές εκτελέσεις ⁸.

Τα βλάχικα επέζησαν καλύτερα σε μέρη που δεν είχαν δημιουργηθεί πολιτικά προβλήματα, όπως στο Μέτσοβο. **Το Μέτσοβο φαίνεται να είναι το πιο σημαντικό εναπομείναν κέντρο της βλαχοφωνίας στα Βαλκάνια στον 21ο αιώνα** ⁹.

Δεν είναι και λίγοι αυτοί οι λόγοι που **οι Βλάχοι θεωρούν ότι έπεσαν ιστορικά θύματα της διγλωσσίας τους** και παραμέλησαν σταδιακά το βλάχικο γλωσσικό τους ιδίωμα. Σταδιακά, ύστερα από τις ανταλλαγές πληθυσμών το 1922, οι Βλάχοι χάνουν τα λιβάδια τους κι όλο και περισσότεροι προτίμησαν την πεδινή εγκατάσταση ¹⁰. Μοιραία οι ομιλητές έχασαν τον δεύτερο γλωσσικό τους κώδικα, γιατί αφομοιώθηκαν με ελληνικό πληθυσμό και έλειψαν οι συνθήκες που τον συντηρούσαν, όπως κοινωνικές δομές, ιδιαίτερες ασχολίες, ενδογαμία, και γεωγραφική απομόνωση ¹¹. Μέσα σε ελληνόφωνο περιβάλλον, μία άλλη γλώσσα δεν εξυπηρετούσε κανένα ιδιαίτερο σκοπό. Λόγω της συσχέτισης τους με χωρικούς, τα βλάχικα θεωρήθηκαν από μερικούς γλώσσα χαμηλής κοινωνικής υπόστασης και οι οικογένειες που ανέβαιναν κοινωνικά γενικά τα εγκατέλειπαν ¹².

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η έλλειψη εκσυγχρονισμού της γλώσσας. Τα βλάχικα έχουν ευρύ και ποιητικό λεξιλόγιο, αλλά εκφράζουν καλύτερα τις ανάγκες των χωρικών παρά των σύγχρονων αστών. **Δεν υπάρχει Βλάχικη Ακαδημία** για να αποφασίσει χρήσεις της γλώσσας, και χωρίς μαζικά μέσα ενημέρωσης δεν μεταδίνονται εύκολα νέες λέξεις, ούτε εξασκούνται οι λιγότερο γνωστές. Μεσήλικες βλαχοφώνοι θυμούνται τη γραμματική, αλλά έχουν σχετικά φτωχό λεξιλόγιο. Ακόμα και διάθεση να έχει κανείς να μιλήσει λοιπόν, σκοντάφτει στην έλλειψη λεξιλογίου ¹³.

Η επιγαμία με τον κοινό πληθυσμό εξαφανίζει και τα άτομα που αυτοπροσδιορίζονται ως Βλάχοι. Ως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, οι ορεσίβιοι τουλάχιστον παντρεύονταν μεταξύ τους. Τα παιδιά και τα εγγόνια τους όμως ξεπέρασαν για πάντα αυτή την ιδιαιτερότητα. ¹⁴

Γι' αυτούς τους λόγους, τα βλάχικα ελάχιστα διδάσκονται και δεν χρησιμοποιούνται επίσημα πουθενά στην Ελλάδα. Οι Πολιτιστικοί Σύλλογοι αναπτύσσουν σπουδαίες δραστηριότητες σε θέματα λαογραφίας, μουσικοχορευτικής παράδοσης κλπ, αλλά δεν αναφέρονται ποτέ στη διδασκαλία της γλώσσας, παρά μόνο αναφέρονται στην εξαφάνισή της. Οι σχετικά λίγοι Βλάχοι που την ξέρουν καλά φαίνεται σαν να φοβούνται να την μεταδώσουν από φόβο μήπως θεωρηθούν ανθέλληνες ή ρουμανίζοντες ¹⁵.

Υπολογίζεται ότι μέσα στα επόμενα 100 χρόνια θα έχουν χαθεί σχεδόν οι μισές από τις 6.000 γλώσσες που υπάρχουν σε όλο τον κόσμο. Και αυτό συμβαίνει όταν μία γλώσσα παύει να έχει χρησιμότητα, όταν ο πληθυσμός που τη μιλάει δεν έχει οικονομική ευρωστία, πρέπει να μεταναστεύσει, να αστικοποιηθεί, για να σπουδάσει πρέπει να μάθει και να μιλήσει μία άλλη γλώσσα. Κάτι αντίστοιχο συνέβη και με τα Βλάχικα. Έκλεισε ο κύκλος της ζωής τους στα μέσα του 20ου αιώνα όταν η συμπαγής κοινωνία των Βλάχων έσπασε σε πολλά κομμάτια και ξεκίνησε η αστικοποίηση ¹⁶. Πολύ λίγοι είναι εκείνοι που ασχολούνται σήμερα και όταν φύγουν από τη ζωή μερικοί Βλάχοι των χρόνων εκείνων, **μετά 30 χρόνια παγκοσμίως πολύ λίγοι θα θυμούνται τη γλώσσα αυτή.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1,8,14,15. **Ελένη Αμπατζή** άρθρο *Οι Βλάχοι της Ελλάδας και η Παρεξηγημένη Ιστορία τους* Washington 2003 Η Ελένη Αμπατζή είναι εκπαιδευτική ψυχολόγος, στέλεχος της World Bank, ζει στην Washington, DC των ΗΠΑ και έχει σπουδάσει 16 γλώσσες, συμπεριλαμβανομένης και της ρουμανικής.
2. **Λαζάρου Αχιλλεύς**, *Εθνολογικά και πολιτισμικά Βαλκανικής* Πλάτων 49, 1997.
3. **Παπαθανασίου Γιάννης**, *Ιστορία των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Μπαρμπουνάκης 1994, Κατά τον γιό του Βιργιλίου Περδίκη, John, κάποιοι Περιβολιώτες είχαν γίνει Ουνίτες, σελ. 87.
4. **Αστέριος Κουκούδης**, δημοσίευση του άρθρου «Η δράση της ρουμανικής προπαγάνδας», www.otenet.gr/vlahoi/varius.html.
5. **Παπαθανασίου Γιάννης**, *Ιστορία των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Μπαρμπουνάκης 1994, Η ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε να είχε ευθυγραμμίσει τα προγράμματά τους με τα ελληνικά, αφήνοντας μόνο τη διδασκαλία βλάχικης ή ρουμανικής γλώσσας, αλλά δεν φαίνεται να συνέβη τέτοια προσπάθεια, σελ. 87.
6. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 3. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ζήτρος, 2001 και **Ελένη Αμπατζή** άρθρο *Οι Βλάχοι της Ελλάδας και η Παρεξηγημένη Ιστορία τους* Washington 2003.
7. **Μέρτζος Νικόλαος**, *Αρμάνοι οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ρέκος, 2000 σελ. 106-111.
9. **Δήμας Ιωάννης**, σε συνέντευξη που μας παραχώρησε, Τρίκαλα Απρίλιος 2004.
10. **Αστέριος Κουκούδης**, *Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 3. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ζήτρος, 2001 σελ. 270.
11. **Κατσάνης Ν & Ντίνας Κ**, *Γραμματική της κοινής Κουτσοβλαχικής*, Αρχείο Κουτσοβλαχικών μελετών 1, Θεσσαλονίκη 1990.
- 12,13. **Μπαγκούας Τάκης**, συντάκτης της εφημερίδος «η Ωραία Αβδέλλα», σε συνέντευξη που μας παραχώρησε στον Τύρναβο τον Απρίλιο του 2004.

16. www.geocities.com/mavroab, άρθρο της **Μαυρομάτη Βάσως**, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Το τραγούδι για τους Βλάχους αποτελούσε πάντα το φυσικότερο κι εκφραστικότερο μέσο για να εξωτερικεύσουν τις μύχιες πτυχές της σκέψης τους. Ο πιο ευχάριστος και περίφημος τρόπος για να αποκαλύψουν οι Βλάχοι τις σκέψεις τους, τις αντιλήψεις τους για τα περασμένα της φυλής τους, να αποτυπώσουν το θαυμασμό τους για τις ηρωικές πράξεις των αγωνιστών τους, τα όνειρα και τις ελπίδες τους για το μέλλον, τις προλήψεις και τις φοβίες τους, την ηθική έξαρση της περήφανης γενιάς τους.

Σύμφωνα με τα τραγούδια που συλλέξαμε, σκεφτήκαμε ότι θα ήταν πιο λογικό να κάνουμε κάποιο διαχωρισμό και να τα εντάξουμε σε δύο μεγάλες ενότητες και σε μικρότερες υποενότητες. Στο παρών κεφάλαιο λοιπόν θα εξετάσουμε τραγούδια που αφορούν ιστορικά γεγονότα και τραγούδια που αναφέρονται στην απλή καθημερινότητα των Βλάχων.

Στα τραγούδια της βλάχικης ιστορίας εξυμνούνται τα ηρωικά κατορθώματα, η δράση των κλεφτών και των αρματολών και καταγράφονται σημαντικά γεγονότα που άφησαν ανεξίτηλα σημάδια στη βλάχικη κοινότητα.

Στα τραγούδια της απλής βλάχικης καθημερινότητας εκφράζονται τα συναισθήματα που αναπτύσσονται στην βλάχικη κοινωνία. Συναισθήματα, όπως ο έρωτας, η χαρά του γάμου, η πίκρα της ξενιτιάς, του θανάτου, η χαρά της επιστροφής στην πατρίδα, η αγάπη των κτηνοτρόφων για τα ζώα τους, κτλ.

Το βλάχικο τραγούδι, λόγω της μεγάλης διασποράς των Βλάχων – καθώς οι Βλάχοι, όπως είδαμε διασκορπίστηκαν σε τεράστια έκταση έξω από το μητροπολιτικό τους χώρο – διαφοροποιήθηκε από περιοχή σε περιοχή και υπάρχει μεγάλη ποικιλία. Μία τέτοια έρευνα που θα κατέγραφε τα βλάχικα τραγούδια που απαντώνται σε κάθε περιοχή, σε κάθε βλαχοχώρι, με τις διαφοροποιήσεις που τα περιβάλλουν, θα χρειαζόταν εκατοντάδες σελίδες για να παρουσιαστεί.

Όσον αφορά τις εκτελέσεις του βλάχικου τραγουδιού, μπορούμε να διακρίνουμε δύο συνηθέστερους τύπους. Ο ένας χαρακτηρίζει τους **Βλάχους** της Πίνδου, του Ολύμπου, της Βέροιας, του Γράμμου και της Δυτικής Μακεδονίας. Ο δεύτερος αναφέρεται στους **Αρβανιτόβλαχους**, τους Φρασεριώτες. Τα τραγούδια του πρώτου τύπου εκτελούνται γενικά ομοφωνικά και πιο σπάνια πολυφωνικά, δηλαδή η πλειοψηφία των εκτελεστών τραγουδούν τη βασική μελωδία κι όσοι έχουν καλές φωνές μετακινούνται γύρω από τη βασική μελωδία. Στους Αρβανιτόβλαχους η

ατομική εκτέλεση είναι ανύπαρκτη και η μελωδία εκφράζεται συνολικά από τους εκτελεστές.

Το πιο ενδιαφέρον χαρακτηριστικό στην εκτέλεση ενός βλάχικου τραγουδιού είναι οι αντιφωνίες μεταξύ ανδρών και γυναικών. Αυτές ίσως γεννήθηκαν από την ανάγκη να ξεκουράζονται οι τραγουδιστές ή να συναγωνίζονται οι δύο ομάδες αυτών που τραγουδούν.

Αξιόλογη κατηγορία είναι και μερικά τραγούδια που συνάγονται στα προσωπικά τραγουδισμένα. Συνήθως τα τραγουδούσαν κυρατζήδες και κτηνοτρόφοι και μέσα από αυτά αντανάκλασαν η μοναχική τους ζωή στην ύπαιθρο.

Η οργανική μουσική επένδυση στα βλάχικα τραγούδια είναι μεταγενέστερη και ακολούθησε τις μελωδίες των τραγουδιών που ήδη υπήρχαν. Η αυτοσχέδια φλογέρα συνόδευε τους κτηνοτροφικούς σκοπούς. Το βιολί ήταν, σύμφωνα με προφορικές παραδόσεις, εκείνο που συνόδευε αρχικά τα τραγούδια, επειδή μπορούσε να ακολουθήσει τις διακυμάνσεις. Αργότερα εμπνεύστηκε το κλαρίνο, που έγινε το κύριο όργανο της κομπανίας, και συνοδευόταν από ντέφι και λαούτο, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενη ενότητα.

Ο καθηγητής στην έδρα της γλωσσολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, **Ν. Κατσάνης** τονίζει ότι τα βλάχικα τραγούδια έγιναν ελάχιστα μέχρι τις μέρες μας αντικείμενο φιλολογικής μελέτης, ενώ ούτε η σχέση τους με τα ελληνόφωνα τραγούδια έχει ερευνηθεί ιδιαίτερα. Πολλά τραγούδια της βλάχικης γλώσσας τραγουδιόνταν και στα ελληνικά και γι' αυτό σε αρκετά δεν επέζησε η αρχική τους βλάχικη μορφή. Το ίδιο έγινε και με μερικά ελληνόφωνα που επέζησαν στην βλάχικη. Γενικότερα, υπήρξαν πολύ διαδεδομένα τραγούδια της ελληνικής γλώσσας που οι Βλάχοι τα μετέφρασαν στη γλώσσα τους. Η ρητή μαρτυρία του **Κ. Κρυστάλλη** ότι μετέφρασε πολλά βλάχικα τραγούδια στα ελληνικά καθώς και το γεγονός ότι πολλά ελληνόφωνα τραγούδια εξυμνούν Βλάχους, όπως «τη βλάχα την έμμορφη», μας άγουν στα παραπάνω συμπεράσματα.

Όπως και να' χει, εμείς σας παραθέτουμε παρακάτω ορισμένα τραγούδια για κάθε κατηγορία, όπως ακριβώς τα αντήσαμε από τις πηγές μας, άλλα στη βλάχικη κι άλλα στην ελληνική. Είναι ένα ακόμη γεγονός άλλωστε αυτό της διγλωσσίας στα δημοτικά τραγούδια των Βλάχων που φανερώνει πιο πραγματικά ήταν το εθνικό τους φρόνημα και για ποιο αγωνίζονταν τελικά να εξυψώσουν σε κάθε γενιά τους.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- * **Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας**, «Τα Βλάχικα Τραγούδια».
- * **Κωνσταντίνος Κρυστάλλης**, *Οι Βλάχοι της Πίνδου*, επανέκδοση Αθήνα 1952.
- * Σύνδεσμος Αβδελλιωτών Βλάχων Τυρνάβου, «**Η Βασιλίτσα**», Τύρναβος.
- * **Κατσάνης Νικόλαος**, *Κουτσοβλάχικα τραγούδια* Θεσσαλονίκη 1988, Μακεδονικά αρ. 26.
- * **Αντώνης Κολτσίδας**, *Κουτσοβλάχοι, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Γλωσσολογική, εθνολογική και λαογραφική προσέγγιση* (κεφ. Φιλολογική λαογραφία των Βλάχικων τραγουδιών), εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.

B1) ΒΛΑΧΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

I) ΕΡΩΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Οι Βλάχοι υμνούν τον έρωτα και εκφράζουν γι' αυτόν τα πιο αγνά και τρυφερά τους συναισθήματα. Τα ερωτικά τραγούδια, όπως και τα περισσότερα άλλωστε, είναι δημιουργήματα του λαού, των απλοϊκών καθημερινών Βλάχων, των βοσκών, των ποιμένων, των εμπόρων, των γυναικών. Κάθ' ένας τραγουδάει τη μαγική αλήθεια της δύναμη του έρωτα, τοποθετώντας πάνω απ' όλα την ηθική υπεροχή αυτής της επιθυμίας. Κι είναι πάντοτε ο γάμος το ύψιστο αγαθό από το οποίο ο καθημερινός Βλάχος αποπνέει την ποιητική του διάθεση, απλά, καθημερινά και δυναμικά. Στο σπίτι, στα ταξίδια, στην ξενιτιά, στη στάνη, σε κοινωνικές εκδηλώσεις, οι Βλάχοι αυτά τα τραγούδια είχαν στο στόμα τους κι αυτά τραγουδούσαν. Ο πόθος για τη συνένωση με το αγαπημένο τους πρόσωπο είναι ένας σκοπός ιερός. Γι' αυτό επιδιώκουν τη συμπαράσταση των γονέων. Αυτό φανερώνεται μέσα στα τραγούδια, όταν οι νεαροί και οι νεαρές επικαλούνται την ευχή και την αποδοχή των γονέων και θεωρούν τους εαυτούς τους ευτυχισμένους, αν το εκλεκτό πρόσωπο της καρδιάς τους είναι αρεστό από όλη την οικογένεια.

Με τα ερωτικά τραγούδια αναζωογονούσαν τις διαθέσεις τους και δημιουργούσαν μία ευχάριστη ατμόσφαιρα κάθε στιγμή. Συνήθως, όπως εξ' άλλου γινόταν σε όλα σχεδόν τα τραγούδια τους, η χορωδία αποτελούταν από δύο χορούς, έναν από άνδρες κι έναν από γυναίκες. Με όμορφη και μελωδική απόδοση, ο ένας χορός συμπλήρωνε και συνέχιζε τον άλλο, ενώ πολλές φορές κι οι δύο μαζί αποτελούσαν τη χορωδία.

Τα τραγούδια που ακολουθούν είναι ερωτικά, τραγούδια της αγάπης. Η μοναχική ζωή των Βλάχων κτηνοτρόφων και κυρατζήδων, μα περισσότερο η ζωή μέσα στη φύση, εξηγούν το συναισθηματικό κόσμο των Βλάχων, κι αυτός ο ιδιαίτερος ψυχισμός εκφράζεται, όπως θα δούμε, μέσα απ' αυτά:

Τραγούδια γραμμένα και ειπωμένα στη βλάχικη γλώσσα

1. Ούνα φιατα Σαρμανιόατα

Ούνα φιατα Σαρμανιόατα
σι ούνου τζιόνι Πιρβουλιάτου,
ντόιλι, ντόιλι σιζμπουρα
σ' μάρλι μιστικόλου τσιά.
«Αιντι φιατα σι ν λόμου
Σι ν τσιέμου λα λόκλου ανόστρου,
Ακλό ιού ζμπατι πούλιλου βιάρρα
Σ' πιτρουνίλκα πριμουβιαρα».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μια κόρη Σαρμανιώτισσα

Μια κόρη Σαμαρινιώτισσα
 Κι ένας λεβέντης Περιβολιώτης
 Οι δύο, οι δύο μιλούσαν
 Και το μεγάλο μυστικό έλεγαν,
 «Αιντε κόρη να παρθούμε¹
 και να πάμε στο μέρος το δικό μας²,
 εκεί που χτυπά³ το πουλί το καλοκαίρι
 και το πετρονίκλι⁴ την Άνοιξη».

¹ να κλεφτούμε, να παντρευτούμε

² στην ιδιαίτερη πατρίδα

³ χτυπιέται, δηλαδή λαλεί, κελαηδά

⁴ η πέρδικα

2. Σταού ούνα τζούα του λιβάδι

Σταού ούνα τζούα του λιβάδι
 Σ' τριάτσι ούνου τζιόνι σ' μι βιάντι.
 «Μπούνα τζούα μόρε φιάτα,
 φιάτα Πιρβουλιάτα σ' μούλτου μουσιάτα».
 «Γκίνι βίνις ο λάι τζιόνι,
 τζιόνι Σαρμανιότου».
 «Ιού ιράι λάι φιάτα,
 φιάτα Πιρβουλιάτα;»
 «Νι ιράμου λα φαντάνα,
 λα φαντάνα ατσιά αράτσι,
 σ' μπιούι θιάμα άπα αράτσι
 λάι τζιόνι, τζιόνι Σαρμανιότου».
 «Άς ν τσιέμου λάι φιάτα,
 φιάτα Πιρβουλιάτα».
 «Άς ν τσιέμου α κάσα τζιόνι,
 τζιόνι Σαρμανιότου».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στέκομαι μια μέρα στο λιβάδι

Στέκομαι μια μέρα στο λιβάδι
 Και περνά ένας λεβέντης και με βλέπει.
 «Καλή μέρα καλέ κορίτσι,
 κορίτσι Περιβολιώτικο και πολύ όμορφο».
 «Καλώς ήρθες μωρέ λεβέντη,
 λεβέντη Σαμαρινιώτη».
 «Που ήσουν μωρέ κορίτσι,
 κορίτσι Περιβολιώτικο;»

«Ήμουν στη βρύση,
στη βρύση αυτή τη κρύα
κι ήπια λίγο κρύο νερό,
λεβέντη Σαμαρινιώτη».
«Ας παρθούμε¹ καλέ κορίτσι,
κορίτσι Περιβολιώτικο».
«Ας πάμε στο σπίτι, λεβέντη,
λεβέντη Σαμαρινιώτη».

1. ενν. **παντρευτούμε**. Ο νέος και η νέα δίνουν το ερωτικό κάλεσμα μακριά από τα δύο χωριά τους. Για τα βλάχικα ήθη ήταν σπάνια περίπτωση να παντρεύονται δύο νέοι από διαφορετικό χωριό κι ο μόνος τρόπος για να ανταμώσουν ήταν στην ύπαιθρο, μακριά από τα βλέμματα των συχωριανών.

3. *Καρ μι πιτρίτσιϊ λα σιοπούτου*

Καρ μι πιτρίτσιϊ λα σιοπούτου ντι ν' κιάρι
σ' λα μέρου ντι ν' σουρίνου,
μι λάμου σ' μι ασπιάμου,
Ακλό νι αρκάι όκλιλι ν' αντρέμπτου
σ' νι βιτζούι ούνου τζιόνι αλέπτου
κου νέλου κουράτου του μανα.
«Τζιόνι κα' του λ' ντα νέλου;»
«Φιάτα νι, τρ ούνα μπάσι ατα”».
“Ω τζιόνι ς τα' αμούρτα γκούρα
κά πουπούζα ντι ν' κιάρι
σ' κά κούκλου ντι ν' σουρίνου».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Όταν με έστειλες στη βρύση

Όταν με έστειλες στη βρύση του ανήλιου
Και στη μηλιά του προσήλιου,
Πλενόμουν και ξεπλενόμουν.
Εκεί έριξα τα μάτια δεξιά
Κι είδα ένα νέο διαλεχτό
Με δαχτυλίδι καθαρό¹ στο χέρι
«Λεβέντη, πόσο το δίνεις το δαχτυλίδι;»
«Κορίτσι μου, για ένα φιλί δικό σου».
«Ω, λεβέντη να σου μουδιάσει το στόμα
σαν τον μπούφο του ανήλιου
και σαν τον κούκο του προσήλιου».

¹ καθαρισμένο, δηλαδή από ατόφιο, καθαρό χρυσάφι.

4. Άλμπα ‘μια σ’ μουσιατα ‘μια

«Άλμπα ‘μια σ’ μουσιατα ‘μια
 Τζί’ λι ά τάτου σου στί ντά».
 «Τάτου νιου νού μι ντά.
 Τάτου νιου τσιουφλίκια ντά
 σ’ ιό λά τίι νού μι ντά».
 «Άλμπα ‘μια σ’ μουσιατα ‘μια
 Τζί’ λι ά ν’ τάντι λι στί ντά»
 «N’ τάντα νι νού μι ντά.
 N’ τάντα μία κάσα ντά
 σ’ ιό λα τίι νού μι ντά».
 «Μορ’ άλμπα ‘μια σ’ μουσιατα ‘μια
 Τζί’ λι ά φράτι του στί ντά»
 «Φράτι νιου μ’ πιρμπέλκου ντά
 σ’ ιό λα τίι νού μι ντά».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Άσπρη μου κι όμορφή μου

«Άσπρη μου κι όμορφή μου,
 πες τον πατέρα σου να σε δώσει».
 «Ο πατέρας μου δε με δίνει.
 Ο πατέρας μου το τσιφλίκι δίνει
 Κι εμένα σε σένα δε με δίνει».
 «Άσπρη μου κι όμορφή μου,
 πες τη μάνα σου να σε δώσει».
 «Η μάνα μου δε με δίνει.
 Η μάνα μου το σπίτι δίνει
 κι εμένα σε σένα δε με δίνει».
 «Άσπρη μου κι όμορφή μου,
 πες τον αδερφό σου να σε δώσει».
 «Ο αδερφός μου το κριάρι δίνει
 κι εμένα σε σένα δε με δίνει».

Ένα κλασικό παράδειγμα, όπου ο πόθος των 2 νέων για συνύπαρξη ερχόταν σε αντίθεση με το θέλημα και τις αποφάσεις της οικογένειας.

Τραγούδια γραμμένα και ειπωμένα στην ελληνική γλώσσα

1. Λεβέντης είσαι μάτια μου

(Συγκαθιστός χορός)

Αιντε λεβέντης είσι μάτια μου,

άιντε λιβέντικα χορεύεις.
 Άιντε λιβέντικα πατάς τη γη,
 ώρε και κουρνιαχτό δε βγαίνει.
 Άιντε λιβέντικα πατάς τη γη,
 ώρε και κουρνιαχτό δε βγαίνει.
 Άιντε σήκωσ' τα μάτια κοίτα με
 ώρε σήκω και το κεφάλι
 Άιντε κι αν δε σ' αρέσω μάτια μου
 ώρε χαμήλωσέ τα πάλι.

2. Το κλίμα πού' χεις στην αυλή

(Χορός στα τρία)

Ωρε το κλίμα πόχεις Μάρω βρε στην αυλή,
 το κλίμα πόχεις στην αυλή
 Ωρε ν' ανθίσει να καρπίσει, ν' ανθίσει να καρπίσει.
 Ωρε το κλίμα Μάρω θέλει κλάδεμα,
 το κλίμα θέλει κλάδεμα
 Ωρε ν' ανθίσει να καρπίσει, ν' ανθίσει να καρπίσει.
 Ωρε κι η κόρη Μάρω θέλει φίλημα,
 κι η κόρη θέλει φίλημα
 Ωρε να μη σ' αλησμονήσει, ώρε να μη σ' αλησμονήσει.

3. Κοντούλα βλάχα

(Συρτός χορός)

Κοντούλα βλάχα πάει βουνά
 σέρνει το μόςχο¹ στα μαλλιά
 σέρνει το μόςχο στα μαλλιά
 που' χεις ν' αράδες τα φλουριά.

Που' χεις ν' αράδες τα φλουριά
 στα βλαχοχώρια εκεί ψηλά
 στα βλάχοχώρια εκεί ψηλά
 που' χεν τα κρύα τα νερά.

Κι ας μην το λες, κι ας μην το λες
 ταχιά θα φύγω και θα κλαις
 ταχιά θα φύγω και θα κλαις
 που είσι αγάπη μου θα λες.

Ένα μήλο κι άλλο μήλο
 Βράδιασα και που θα μείνω
 Βράδιασα και που θα μείνω
 Στρώσ' αγάπη μου να γείρω.

1. μόςχος = λουλούδι που ανθίζει στα λαγκάδια με έντονη οσμή, (από εκεί βγαίνει και η ονομασία της Μοσχόπολης)

4. Μαύρα μάτια

Μαύρα μάτια μας κοιτάζουν
γαλανά μας κουβεντιάζουν.
Ήρθαν κι άλλα δύο κοράσια,
ποια να πάρω, ποιά ν' αφήσω,
ποιά να κάμω το χατίρι;
Η μαυρομάτα θέλει αρμάτα
η γαλανή θέλει φλωράκια.
Κάλλιο συ μωρη μαυρομάτα
που σου πρέπει η αρμάτα.

5. Μπαίνω μες τα' αμπέλι

(Στα τρία – αργός)

Αιντε, μπαίνω μες τα αμπέλι, μωρέ μπαίνω μες τα' αμπέλι,
μπαίνω μες τ' αμπέλι σα νοικοκυρά, ώρε σα νοικοκυρά.

Αιντε, να κι ο νοικοκύρης, μωρέ να κι ο νοικοκύρης,
να κι ο νοικοκύρης που' ρχεταιί κοντά, ώρε που' ρχεται κοντά.

Αιντε, έβγα νοικοκύρη, μωρέ έβγα νοικοκύρη,
Έβγα νοικοκύρη να τρυγήσουμε, ώρε να τρυγήσουμε.

Αιντε κόκκινα σταφύλια, μώρε κόκκινα σταφύλια,
Κόκκινα σταφύλια να πατήσουμε, ώρε να πατήσουμε.

(Στα τρία – γρήγορος)

Στη Λάρισα θα πάω, στα μπογιατζίδικα
να βάψω τα μαλλιά σου τα σεβνταλίδικα.
Ωι, τα σεβνταλίδικα

Ανάθεμα τη Λάρσα κι αυτά τα Τρίκαλα,
που βγάζουν τα κορίτσια τα σεβνταλίδικα
Ωι τα σεβνταλίδικα.

Στη Λάρισα 'ναι λούσες, στα Τρίκαλα λιγνές,
'ρλασσόνα και στα Χάσια 'ν έχει τριανταφυλλιές.
Ωι 'ν έχει τριανταφυλλιές.

 ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Τα τραγούδια 1 και 2 στη βλάχικη γλώσσα και σε ελληνική μετάφραση τα συλλέξαμε από το βιβλίο του **Αντώνη Κολτσίδα** *Κουτσόβλαχοι, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες*, (κεφ. Φιλολογική λαογραφία των Κουτσόβλαχων), εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.

* Τα τραγούδια 3 και 4 στη βλάχικη γλώσσα και σε ελληνική μετάφραση μας τα παραχώρησε από το προσωπικό του αρχείο ο Νικόλαος Καλιαρδός από τον Τύρναβο.

* Τα τραγούδια 1 έως 5 στην ελληνική γλώσσα τα αντλήσαμε από την εφημερίδα «**Μνήμες**», άρθρο για τη δημοτική παράδοση των Βλάχων, Σεπτέμβριος 2000.

II) ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΑΡΡΑΒΩΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Ο γάμος, όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελεί την πιο ιερή κι αποφασιστική στιγμή στη βλάχικη ζωή. Τα τραγούδια του γάμου και των αρραβώνων είναι στενά συνδεδεμένα με τα ερωτικά τραγούδια, καθώς κι αυτά εκφράζουν το συναίσθημα της αγάπης και του πηγαίου κι αυθόρμητου πόθου με διαφορετικές αποχρώσεις. Τα τραγούδια αυτά ζωντάνευαν και συνόδευαν τις τελετές των αρραβώνων και του γάμου. Σε κάθε τέτοια μεγάλη στιγμή το βλαχοχώρι σειόταν από τα βλάχικα τραγούδια που έλεγαν όλοι μαζί, συγγενείς, μπράτιμοι, φίλοι, βοσκοί. Άλλα από αυτά συνόδευαν τη νύφη και το γαμπρό στην εκκλησία, άλλα χορεύονταν στο γαμήλιο γλέντι, άλλα προορίζονταν για κάποιο βλάχικο έθιμο. Όλα μαζί ωστόσο περιλαμβάνονταν στην πλούσια μουσικοχορευτική παράδοση του βλάχικου γάμου, του κορυφαίου γεγονότος στην κοινωνική δραστηριότητα των Βλάχων.

Τραγούδια γραμμένα κι ειπωμένα στη βλάχικη γλώσσα

1. Λοαρα ν' τι, αρακίρα ν' τι,

«Λοαρα ν' τι, αρακίρα ν' τι,
 μορ' μουσάτα μέα!
 Ξεάνιλε ν' τσι ντε ντίρα
 Μορ' γκουγκούτσα μέα!
 Ξεάνιλε ζ' ντι παρτσουαζίλε
 μορ' μουσάτα μέα!»
 «Ντι τσε αφουρν' ιε,
 μορ' μούμα μέα,
 Ντι μι άγουνις ντι κάσα ν';»
 «Νου τι αγουνι,
 μορ' φιατα μέα,
 Κα τι πιτρέκου α κάσα τς'
 Σί λα νοικουν' ιράτα τς'».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σε πήρανε, σ' αρπάξανε

«Σε πήρανε, σ' αρπάξανε,
 όμορφή μου,
 στα ξένα σε δώσανε,
 λουλούδι μου,
 στα ξένα και στα μακρινά,
 όμορφή μου!»
 «Από ποια αφορμή,
 μάνα μου,
 μ' έδιωξες απ' το σπίτι μου;»
 «Δεν σ' έδιωξα,
 κόρη μου,
 γιατί σε στέλνω στο σπίτι σου,
 και στο νοικοκυριό σου».

2. Λα τσίντσι – σιάσι μάρμαρι

Λα τσίντσι – σιάσι μάρμαρι, λα σιάπτλι φαντα' νλι,
 Ακλό ντοάρμι φιάτα σίγκουρα, σίγκουρα σ' ισουσίτα
 σ' ν' τάντα λι τσιά, σ' ν' τάντα λι τζα' τσι:
 «Παγάλια γάλια χίλια 'μια, παγάλια σί ντι σκόλι,
 κα ιά ίου γίνου κούσκριλι στί λιά, κούσκριλι κου γαμπρόλου».
 «Κάρα ζ' γίνα, ν' τάντα 'μια, γκίνι σ' κουπασιάσκα,
 Ντα' λι ζ' μα' κα σι ζ' μπιά, αρακί ματαχιάρτα,
 Σ' τζιόνιλι σί ζ' μπιάτα».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στα πέντε έξη μάρμαρα

(λέγεται όταν η νύφη, οι συγγενείς και τα μπρατίμια ετοιμάζονται για την εκκλησία)

Στα πέντε έξη μάρμαρα, στις έξη επτά βρυσούλες
 κοιμάται η κόρη μοναχιά, μόν' αρραβωνιασμένη,
 κι η μάνα της την έλεγε, κι η μάνα της τη λέγει
 «Για σήκω – σήκω κόρη μου, σήκω για να σε ντύσω,
 συμπέθεροι μας έρχονται, νυφούλα να σε πάρουν».
 «Σαν έρθουνε με το καλό, μάνα μου να κοπιάσουν,
 δωσ' τους να φάνε και να πιούν κρασί παραβρασμένο *
 και τα παλικαράκια απόψε να μεθίσουν».

* ρακί δεύτερης απόσταξης

Τραγούδια γραμμένα κι ειπωμένα στην ελληνική γλώσσα

1. Η κόρη απ' την ανατολή

Η κόρη απ' την ανατολή κι ο γιος από τη δύση,
 τα δυό ξέν' ανταμώθηκαν σε ξένο περιβόλι.
 «Εσύ ξένη κι εγώ ξένος, έλα ν' ανταμωθούμε,
 έλα, κόρη μ', να μείνουμε, έλα να βραδιαστούμε.
 Τρακόσα δυό φλωριά 'χω 'γω σ' ένα χρυσό μαντήλι,
 πάρτα, κόρη μ', και μέτρα τα, πάρτα λογάριασέ τα».

2. Πού να' βρω σύντροφο καλό

Πέτρα σε πέτρα περπατώ, λιθάρι σε λιθάρι.
 Πού να' βρω σύντροφο καλό, καλό και τιμημένο;
 σαν τα' άλουργο του γρήγουρο, σαν του γουργό ζιβγάρι,
 σαν τη γυναίκα την καλή γ' απού τιμάει τον άντρα τα,
 σαν δυό 'διρφάκια γκαρδιακά, σαν που' ναι αγαπημένα
 κι τώρα μπήκε πειρασμός για να τους ξιχουρίσει.
 Κι τα' ειν' η 'φορμή να τους ιβρεί για να τους ξιχουρίσει;
 Ισείς αμπέλια έχιτι, χουράφια να μοιράστι,
 όσα στη μέση ειν' τα καλά, πάρε τα η αφεντιά σου
 κι όσα στην άκρη κι ειν' κακά, δώστα στον αδερφό σου.
 Τέτοια 'φορμή να τον ιβρείς, να πας να τον σκοτώσεις.

3. Στην πέτρα κάθεσαι γαμπρός

(λέγεται κατά το έθιμο του ξυρίσματος του γαμπρού)

Στην πέτρα κάθεσαι γαμπρός,
 και γύρω τα μπρατίμια,
 λουλούδια μέσα στον οντά,
 κοπέλες με στολίδια,
 η πάπια φέρνει το νερό,
 κι η χήνα το σαπούνι,
 για να ξυρίσουν το γαμπρό,
 κι ένα χρυσό καθρέφτη.
 Το χέρι που τον ξύρισε,
 έχειν κομμάτι μάλαμα,
 και μ' αργυρό ξυράφι,
 σέρνει αγάλια- αγάλια
 να μην ραΐσει τρίχα.

4. Η αγάπη μου παρήγγειλε

(λέγεται και χορεύεται στα αρραβωνιάσματα)

Η αγάπη μου παρήγγειλε να πάω να της μιλήσω
την εβδομάδα δυο φορές, το μήνα τρεις και πέντε.
Νύχτα σελώνω τα' άλογο, νύχτα το καλιγώνω,
βάζω ασημένια πέταλα, καρφιά μαλαματένια.
Κι όσο να διάβω τα βουνά, να κατεβώ τους κάμπους
ο ήλιος εβασίλευσε κι ο Αυγερινός εβγήκε.
Φέξε καλά Αυγερινέ να πάω στην αγάπη.

5. Τρικαλινή μου πέρδικα

(λέγεται και χορεύεται στα αρραβωνιάσματα
- Τσάμικος χορός)

«Τρικαλινή μου πέρδικα και Λαρσινή τριγώνα,
σ' όλο τον κόσμο ήμερη (άι ρούσα μ άι), σε μένα στέκεις άγρια.
Ρίξε την αγριοςύνη σου, κι έλα κάτσε κοντά μου».
«Δεν έρχομαι Λεβέντη μου, δεν έρχομαι παιδί μου,
ταχιά πας και παινεύεσαι σ' όλα τα παλικάρια,
θα λες κοράσιο φίλησα και θα' μαι φιλημένη,
μόν' έλα κει στη μάνα μου, ταίρι να με ζητήσεις»

6. Αστρί μου, αστρί μου

(Τραγούδι της γαμήλιας πομπής* - Τσάμικος χορός)

«Αστρί μου, αστρί μου, μπω μπω κι αυγερινέ,
όταν βγαίνεις το ταχιά, μπω μπω στη γειτονιά
ποιόν αφέντη καρτερείς και ποια κυρά;»
«Ουδέν αφέντη καρτερώ, ουδέ κυρά,
μόν' καρτερώ μιαν όμορφη, μπω μπω λεβεντονιά
να την εκάμω ταίρι μου να μπω στην Εκκλησιά».

* κατά τη γαμήλια πομπή όλο το χωριό βούιζε από τα όργανα και τα τραγούδια της πομπής.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Τα τραγούδια που παραθέτουμε πιο πάνω είναι μερικά από τα πιο γνωστά της πλούσιας βλάχικης δημοτικής παράδοσης που τραγουδιόντουσαν και χορεύονταν στους αρραβώνες και τους γάμους. Τα δύο τραγούδια στη βλάχικη γλώσσα με μετάφραση και ελληνική απόδοση, καθώς και τα τραγούδια 3 και 6 σε ελληνική γλώσσα, τα αντλήσαμε από το βιβλίο του Γρηγόρη Νασίκα *Το χωριό μας, η Σμίξη*, Αθήνα 1971.

* Τα τραγούδια 1,4 σε ελληνική απόδοση τα καταγράψαμε από την εφημερίδα «Μνήμες», άρθρο για τη δημοτική παράδοση των Βλάχων, Σεπτέμβριος 2000.

* Τα τραγούδια 2 και 5 στην ελληνική γλώσσα τα συλλέξαμε από το βιβλίο του **Αντώνη Κολτσίδα** *Κουτσόβλαχοι, οι Βλάχοφωνοι Έλληνες*, (κεφ. Φιλολογική λαογραφία των Κουτσόβλαχων), εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.

III) ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ

Πολλά τραγούδια που πηγάζουν από τη βλάχικη παράδοση, σχετίζονται άμεσα με τον ξενιτεμό, τις πικρίες και τις ανασφάλειες που γεννάει στις καρδιές των ανθρώπων η ξενιτιά.

Ο ξενιτεμός ήταν ένα φαινόμενο συχνό κατά τα παλιά χρόνια και τους περασμένους αιώνες. Συνθήκες για μία οικογένεια, όπως ήταν η φτώχεια, ήταν πολλές φορές αδύνατο να αντιμετωπιστούν μέσα στα όρια του βλάχικου οικισμού. Κι έτσι ο άντρας της οικογένειας αναγκαζόταν να ξενιτευτεί για να βρει μία καλύτερη τύχη στη μακρινή ξενιτιά, μία δουλειά με περισσότερες απολαβές σε κάποια από τις μεγαλουπόλεις, και να στηρίξει την οικογένειά του, τον τόπο του και την αξιοπρέπειά του.

Οι μεγαλουπόλεις ήταν τόποι άγνωστοι για τους περισσότερους Βλάχους που ζούσαν στα ορεινά. Έτσι η αγωνία για το άγνωστο και το πρωτόγνωρο ήταν ένα συναίσθημα κυρίαρχο για κάθε ξενιτευτή. Ο φόβος για τη τύχη του αγαπημένου τους προσώπου ήταν το συναίσθημα που κυριαρχούσε στους συγγενείς του ξενιτευτή. Ο ξενιτεμός των Βλάχων αφορούσε κυρίως σε χώρες των Βαλκανίων, αλλά και άλλες μακρινές της Ευρώπης. Οι αποστάσεις για τα δεδομένα και τις συνθήκες της εποχής ήταν τόσο μακρινές, ώστε κάποιος ξενιτεμένος συνήθως γυρνούσε μία φορά ύστερα από πάρα πολλά χρόνια, ίσως και δεκαετίες. Δεν ήταν εύκολο να κάνει ένα τόσο μεγάλο ταξίδι για να δει τους δικούς του και να επιστρέψει πάλι στη ξενιτιά. Οι γυναίκες έμεναν μόνες στους στο χωριό και λάμβαναν το δύσκολο ρόλο να μεγαλώσουν μόνες τους τα παιδιά τους και να κρατήσουν το σπιτικό. Ο πόνος, η θλίψη για την απουσία του άνδρα, η αγωνία κι ο καθημερινός φόβος για εκείνον που βρισκόταν στα ξένα, όλα αυτά τα συναισθήματα γίνονταν τραγούδια, τα οποία εξέφραζαν τους συλλογισμούς κάθε γυναίκας που είχε τον άνδρα της ή το παιδί της στη ξενιτιά.

Αλλά και για τους ξενιτεμένους, η θύμηση και η νοσταλγία για το σπίτι τους, το χωριό, τα αγαπημένα τους πρόσωπα, και τις αναμνήσεις τους γινόταν συναίσθημα που εκφραζόταν μέσα από τα δημοτικά τραγούδια της ξενιτιάς. Παρά τον πλούτο και τα αγαθά που απεγκόμιζαν στη ξενιτιά, οι Βλάχοι ένιωθαν κρύα κι άβολα μακριά από το φυσικό τους περιβάλλον. Ωστόσο, οι θυσίες και οι αγώνες που έκαναν μακριά από το πατρικό τους χώμα, ήταν για τους πιο ιερούς σκοπούς, για την επιβίωση της οικογένειας και για την προκοπή και την ανάδειξη της πατρίδας τους.

Πιο κάτω ακολουθούν μερικά από τα πιο γνωστά τραγούδια που εξυμνούν τους καημούς της ξενιτιάς:

Τραγούδια της ξενιτιάς γραμμένα και ειπωμένα

στη βλάχικη γλώσσα

1. Ούνα βιάρα μάρι - μάρι

«Ούνα βιάρα μάρι – μάρι
 τσι πατσα 'α λα καρβανάρι
 σ' νού τι τουρνάα λα φουμιάλι».
 «Τσί σ' φα'κου λιά μουλιάρι,
 Τούτς τζιόνλι άου μουλα'ρι
 σ' τούτου πάσκου πρί προυνα'ρι,
 σι ό λάιλου νι άμου ντουράτς
 σ' τούτου βόρου του βαρκάτς».
 «Λάι μαρμάτε, λάι μαράτε,
 αλάσιλι κάλιλι λά σουτσάτι
 σ' γίνου αστάρα α κάσα
 τρα σ' βιάν ντα σ' φιτσόρλι τάτα».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ένα καλοκαίρι, μεγάλο - μεγάλο

«Ένα καλοκαίρι, μεγάλο – μεγάλο,
 τι έπαθες καημένε καρβουνιάρη
 και δεν γύρισες στην οικογένεια;»
 «Τι να κάνω βρε γυναίκα,
 όλοι οι λεβέντες έχουν μουλάρια
 κι όλο βοσκούν μες τα πουρνάρια
 κι εγώ ο μαύρος έχω άλογα
 κι όλο θέλουν βοσκοτόπια».
 «Βρε άντρα, βρε κακόμοιρε,
 άφησε τα άλογα στους συναδέλφους
 κι έλα απόψε στο σπίτι
 για να δουν και τα παιδιά πατέρα».

2. Ούνα φιάτα σιάντι μιντουϊτα

Ούνα φιάτα ντι ασιάρια
 σιάντι μιντουϊτα
 Σιάντι μιντουϊτα
 τρα λάιλου ντι τζιόνλι,
 κατσε βά σ' φούγκα του ξιάνι.
 «Τζιόνι κα σ' φούτζι του ξιάνι.
 σ' νι πτρέτσι χαμπάρι,
 σ' τι τρέκου χαϊμαλί,
 σ' τι τόνου ντι ν' κάλι
 σ' νι τρέτσι πρί πράγκου ντι ούαια νι,
 σ' τι ακάτσου ντι γκούσια σί στί μπάσιου.

Νού τσου νίλα τρα ιό
 Σ' ντι ντάουλι μανίσιλι
 Ιού ζ' ντούκου πρί τζιάνα σ' πλα' νγκου.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μια κόρη κάθεται συλλογισμένη

Μια κόρη κάθεται από χθες το βράδυ
 κάθεται συλλογισμένη.
 Κάθεται συλλογισμένη
 για το μαύρο το παλικάρι,
 γιατί θέλει να φύγει στα ξένα.
 «Λεβέντη, αν φύγεις στα ξένα,
 να μου στείλεις είδηση,
 να σε περάσω χαϊμαλί,
 να σε γυρίσω από το δρόμο
 και να περάσεις από το κατώφλι της πόρτας μου,
 για να σε πιάσω από το λαιμό και να σε φιλήσω.
 Δε λυπάσαι για μένα
 και για τις δυο μανάδες σου,
 που πάνε στο ύψωμα και κλαίνε».

3. Τσί στάι φιάτα νιγκ' αμάρι

Τσί στάι φιάτα, Μαρία-ρία-ρό,
 τσί στάι φιάτα νιγκ' αμάρι
 «Αστέπτου αμάρια, Μαρία-ρία-ρό,
 αστέπτου αμάρια, σί ς μί νιάκα».
 «Κούμου στί νιάκα, Μαρία-ρία-ρό,
 κούμου στί νιάκα αχτάρι μουσιάτα».
 «Κατσιέ άμου τζιονίλι, Μαρία-ρία-ρό,
 κατσιέ άμου τζιονίλι νι του ξιάνι».
 «Τσί νι ντάι φιάτα, Μαρία-ρία-ρό,
 Τσί νι ντάι φιάτα τά ς λ' αντούκου,
 τά ς λ' αντούκου, Μαρία-ρία-ρό,
 τά ς λ' αντούκου, νοάπτια κού λούνα».
 «Νού βόι νοάπτια σι κου λούνα,
 μά βόι τζούα, Μαρία-ρία-ρό,
 μά βόι τζούα, σι κού σοάρι».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τι στέκεσαι κόρη κοντά στη θάλασσα

«Τι στέκεσαι κόρη, Μαρία-ρία-ρό,
 τί στέκεσαι κόρη κοντά στη θάλασσα».
 «Περιμένω τη θάλασσα Μαρία-ρία-ρό,
 περιμένω τη θάλασσα για να με πνίξει».

«Πώς να σε πνίξει, Μαρία-ρία-ρό,
 πώς να σε πνίξει τέτοια όμορφη».
 «Γιατί έχω το λεβέντη μου, Μαρία-ρία-ρό,
 γιατί έχω το λεβέντη μου μακριά στα ξένα».
 «Τι μου δίνεις κόρη, Μαρία-ρία-ρό,
 τι μου δίνεις κόρη να σου τον φέρω,
 να σου τον φέρω, Μαρία-ρία-ρό,
 να σου τον φέρω μια νύχτα με φεγγάρι».
 «Δε θέλω νύχτα με φεγγάρι,
 μα θέλω μέρα, Μαρία-ρία-ρό,
 μα θέλω μέρα με τον ήλιο».

Τραγούδια της ξενιτιάς γραμμένα και ειπωμένα στην ελληνική γλώσσα

1. Πουλιά μου διαβατάρικα

(Χορός Τσάμικος)

Ωρε, πουλιά μου δια – πουλιά μου διαβατάρικα
 πουλιά μου διαβατάρικα
 που στα ψηλά πετάτε
 Ωρε, στ' ανάλαφρά – στ' ανάλαφρά σας τα φτερά
 στ' ανάλαφρά σας τα φτερά
 για πάρτε με κι εμένα
 Ωρε, που έχω την – που έχω την αγάπη μου
 που έχω την αγάπη μου
 από καιρό στα ξένα.

2. Φάνηκε ο ήλιος στην αυλή

«Φάνηκε ο ήλιος στην αυλή, ξύπνα ακριβή μου ξύπνα».
 «Δεν ειν' ο ήλιος, ειν' αυτό της νύχτας το φεγγάρι,
 κοιμήσου ακόμα, σφίξε με γλυκά στην αγκαλιά σου
 και φίλησέ με στο λαιμό, στα μάτια και στα φρύδια».
 «Άκου Μαρούσω, κι, κι, ρι, λαλούνε τα κοκόρια,
 ξύπν' ακριβή μου κι έφεξε και πάει ο ήλιος γιόμα
 και θα μ' αφήσει η συντροφιά και φύγω μοναχός μου.
 Κλάψε με μάνα, κλάψε με κι εγώ θα πάω στα ξένα,
 στα ξένα και στα μακρινά, για ζω και για πεθαίνω.
 Βουνά τετράψηλα κι ερμιές και κάμπους θα περάσω,
 ποιός ξέρεις αν θα σας ξαναδώ, ποιός αν θα γυρίσω.
 Μάνα στην πόρτα κοίταξε ποιός είναι που βροντάει,
 θα να' ναι η μαύρη συντροφιά! Άνοιξε μάνα μ' άνξε
 και γύρνα και σιγούρεψε τα έρμα μου δασάκια
 γιατί η νυφούλα η δύστυχη το χωρισμό μου κλαίει.
 Φεύγω και σας αφήνω γεια, για μένα αν πονάτε
 την όμορφη γυναίκα μου να μ' αγαπάτε θέλω,

με πόνο, σαν τα μάτια σας να μου την εφυλάτε
όσο να πάω στην ξενιτιά και πίσω να γυρίσω

3. Τα παλικάρια τα καλά

(αργό στα τρία)

Τα παλικάρια τα καλά γέμου τα καλά
Γιο Λεβέντην μ' γιο, στην ξενιτιά γεράζουν
Τα ξένα θέλουν φρόνιμα, θέλουν ταπεινοσύνη
Θέλουν ματάκια χαμηλά, να σκύφεις να διαβαίνεις,
Κι όταν διαβαίνεις με πολλούς, κάνε πως δε με βλέπεις,
Κι όταν διαβαίνεις μοναχός, δρασκελά κι έμπα μέσα.

4. Φεγγάρι μου λαμπρό

Φεγγάρι μου λαμπρό και λαμπροφορεμένο,
αυτού ψηλά που περπατείς και χαμηλά λογιάζεις,
μην είδες, μην αλόγιασες τον άντρα το δικό μου;
τίνος ματάκια τον κοιτούν και τα δικά μου κλαίνε,
τίνος χειλάκια τον φιλούν και τα δικά μ' πικραίνουν,
τίνος χεράκια τον κρατούν και τα δικά μ' ξυλιάζουν.
Πανάθεμα την ξενιτιά, πανάθεμα τα ξένα,
μου πήρανε το ταίρι μου, με πότισαν φαρμάκι.

5. Τώρα Μαϊά, τώρα δροσιά

Τώρα Μαϊά, τώρα δροσιά, τώρα το καλοκαίρι,
τώρα κι ο ξένος κίνησε να πάει στους δικούς του.
Νύχτα σελώνει τα' άλογο, νύχτα το καλιγώνει.
Κι η κόρη που αγάπησε, κι η κόρη π' αγαπάει,
κρατάει λαμπάδα πού' φεγγε, λαμπάδα και του φέγγει
και με τα χείλη τα γλυκά, γλυκά τον κουβεντιάζει
«Τώρα που φεύγεις ξένη μου πάρε και μέν' αντάμα».

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Τα τραγούδια 1, 2 και 3 στη βλάχικη γλώσσα και σε ελληνική μετάφραση τα συλλέξαμε από το βιβλίο του **Αντώνη Κολτσίδα** *Κουτσόβλαχοι, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες*, (κεφ. Φιλολογική λαογραφία των Κουτσόβλαχων), εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.

* Το τραγούδι «Πουλιά μου διαβατάρικα» είναι γνωστό τσάμικο της ξενιτιάς που τραγουδιέται σ' όλη την ηπειρωτική Ελλάδα.

* Το τραγούδι «Φάνηκε ο ήλιος στην αυλή», μας το παραχώρησε από την προσωπική του συλλογή τραγουδιών ο Νικόλαος Καλιαρδός από τον Τύρναβο.

* Τα τραγούδια 4 και 5 στην ελληνική γλώσσα τα αντλήσαμε από το βιβλίο του Γρηγορίου Νασίκα *Το χωριό μας, η Σμίξη*, Αθήνα 1971.

IV) ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΑΣ

Με την ονομασία τραγούδια της στράτας (του δρόμου), εννοούμε τα βλάχικα τραγούδια εκείνα που είχαν ως αντικείμενο την πορεία και την μετακίνηση των Βλάχων από τον ένα τόπο στον άλλο. Οι Βλάχοι, πρεσβευτές του ημινομαδικού τρόπου επιβίωσης, αισθάνονταν την ανάγκη να εκφράσουν τα συναισθήματα που τους προκαλούσε η εκάστοτε εποχιακή μετακίνηση. Το φθινόπωρο, ο αποχωρισμός από τους φίλους και συγγενείς και η κάθοδος στον κάμπο πρόσδιδε ένα μελαγχολικό χρώμα στους Βλάχους ημινομάδες. Η Άνοιξη ήταν η εποχή της βλάχικης ανάτασης, η εποχή της ανόδου στην πατρίδα, της επιστροφής στο φυσικό περιβάλλον, της αντάμωσης με τα αγαπημένα πρόσωπα.

Όλα λοιπόν αυτά τα συναισθήματα εκφράζονται μέσα από τα τραγούδια της στράτας. Και μάλιστα ήταν τραγούδια που οι Βλάχοι σιγοψιθύριζαν καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού τους ο ένας με τον άλλο ή όλοι μαζί σε ομάδα, δίνοντας στο ταξίδι τους ένα ζωντανό χρώμα ένα αίσθημα συνένωσης και συντροφικότητας.

Πιο κάτω σας παρουσιάζουμε μερικά από τα τραγούδια που συντρόφευαν τα βλάχικα караβάνια στα βουνά.

Τραγούδια γραμμένα και ειπωμένα στην ελληνική γλώσσα

1. Παιδιά μ' έρχεται η Άνοιξη

Παιδιά μ' έρχεται η Άνοιξη
 έρχεται καλοκαίρι
 πάρτε, αρματώστε τα τραγιά
 στολίστε τα γκισέμια
 σ' αυτές τις μορφοκαλεσιές*,
 βάλτε αργυρά κουδούνια
 ταχιά θα τα μαυλίσουμε,
 θα πάμε στην Αβδέλλα
 θ' αφήσουμε τα χειμαδιά,
 τα γρέκια τα καμπίσια
 κι οι Βλάχοι θ' ανταμώσουμε
 κι αυτό το καλοκαίρι.

*καλεσιά = προβατίνα με έντονα μαύρα στίγματα στο κεφάλι

2. Πότε θα' ρθει η Άνοιξη

Πότε θαρθεί η Άνοιξη,
 λουλούδι το Μαγιού,
 άντε το Μάη το καλοκαίρι,
 Σταμούλη μ' καπετάνιε.
 Να βγουν τα λάγια πρόβατα,
 λουλούδι του μαγιού,
 με τα' αργυρά κουδούνια,
 Σταμούλη μ' καπετάνιε.
 Να βγουν οι Βλάχοι στα βουνά,
 λουλούδι του Μαγιού,
 άντε κι αυτές οι βλαχοπούλες,
 Σταμούλη μ' καπετάνιε,
 Να βγω κι εγώ ο μαύρος μου,
 λουλούδι του Μαγιού,
 άντε να δράξω μια βλαχούλα,
 Σταμούλη μ' καπετάνιε,

3. Σαν κίνησαν οι έμμορφες

Σαν κίνησαν οι έμμορφες
 με τα παλικαράκια
 να πάνου κάτω σε γυαλό,
 κάτω σε περιγυάλι,
 να βρουν καράβι να σεβούν
 και βάρκα να περάσουν,
 κι ούτε καράβι έβρισκαν,
 ούτε караβοκύρη.
 Σε βαρκοπούλα σέβηκαν,
 σ' ένα μικρό καϊκι,
 τους δέρνει αγέρας από μπρος,
 τους δέρνει κι από πίσω,
 τους δέρνει κι απ' τα δυό πλευρά
 και σπάζει το καϊκι.
 Κι όλες οι μάνες έκλαιγαν,
 κι όλες παρηγοριόνταν,
 μόν' μια μανούλα ενός παιδιού
 παρηγοριά δεν έχει.
 Μαζεύει πέτρες στην ποδιά,
 τα τρόχαλα στον κόρφο,
 πετροβολάει τη θάλασσα,
 πετροβολάει το κύμα,
 «Θάλασσα πικροθάλασσα
 και πικροκυματούσα
 μού' πνιξες το παιδάκι μου
 κι άλλο παιδί δεν έχω.

4. *Κίνησαν τα καραβάνια*

Κίνησαν τα καραβάνια
 τα Ζαγοριανά (μωρέ γιε μου)
 κίνησε κι ο καλός μου
 να πάει στην ξενιτιά (μωρέ γιε μου)
 κι ούτε γράμμα μου στέλνει,
 κι ούτε αμπιλογιά* (μωρέ γιε μου)
 Μου στέλνει ένα μαντήλι
 μ' εκατό φλουριά (μωρέ γιε μου)
 Στην άκρη απ' το μαντήλι
 γράφει η αμπιλογιά (μωρέ γιε μου)
 θελείς κόρη μ' παντρέψου,
 θελείς καρτεριά, (μωρέ γιε μου)
 θελείς καλόγρια γένου
 μες την εκκλησιά, (μωρέ γιε μου)
 ν' ανάβεις τα καντήλια
 απ' την Παναγιά. (μωρέ γιε μου)

*αμπιλογιά = χαμπέρι, νέο, είδηση

5. *Πήγαινα το δρόμο – δρόμο*

Πήγαινα το δρόμο – δρόμο,
 το δρομί το μονοπάτι.
 Βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο,
 που 'ταν φορτωμένη μήλα.
 Τα λιμπίστικα ν' ο μαύρος μ'
 κι άπλωσα να κόψω ένα.
 Κι η μηλιά μ' αμπιλογιέται
 και γυρίζει και μου λέει
 «Μην τ' αγγίξεις, μην τα κόψεις,
 τα' χει ο αφέντης μετρημένα
 κι η κυρά λογαριασμένα
 στα χαρτιά και στα δεφτέρια*
 και στα στρουμπουλά της χέρια».

*δεφτέρι = τεφτέρι, σημειωματάριο που γίνονταν οι λογαριασμοί

6. *Παιδιά μ' ήρθε φθινόπωρο*

Παιδιά μ' ήρθε φθινόπωρο,
 ζυγώνει ο χειμώνας,
 ανταριασάνε τα βουνά,
 σκουτίδιασαν οι κάμποι.
 Φεύγουν οι Βλάχοι απ' τα βουνά,
 φεύγουν κι οι βλαχοπούλες,
 φεύγουν τα λάγια πρόβατα

να παν να ξεχειμάσουν.
 Άλλα πανούν στον Αλμυρό
 κι άλλα στο Βελεστίνο
 κι άλλα πανούν στου λαρσινό
 στου λαρσινό τον κάμπο.
 Κι ο ένας τον άλλον έλεγαν,
 κι ο ένας τον άλλο λέγουν,
 «Παιδιά μ' να ξεχειμάσουμε
 τουτ' τον βαρύ χειμώνα,
 όσο να 'ρθεί η Άνοιξη
 και πάλι ανταμωμένοι.

7. Θέλτι δένδρα μ' ανθίσετε

Θέλτι δένδρα μ' ανθίσετε,
 οξυές και μαραθείτε,
 στον ίσκιο σας δεν έρχομαι
 κι ούτε λημέρι στήνω,
 μον' καρτερώ την Άνοιξη,
 τ' όμορφο καλοκαίρι
 να βγάλει ο γαύρος τη δροσιά,
 να χορταριάσει ο τόπος,
 να βγουν τα λάγια πρόβατα
 με τα' αργυρά κουδούνια,
 να βγουν οι Βλάχοι στα βουνα,
 να βγουν κι οι βλαχοπούλες,
 να βγω κι εγώ κλεφτόπουλο
 ν' αρπάξω μια βλαχούλα.
 ν' αρμέξω εκεί τα πρόβατα,
 ν' αρμέξω εκεί τα γίδια,
 να πιω νερό απ' τη «Γαλανή»,
 νερό απ' τη «Λιανουρίκα».

8. Τώρα 'ναι Μάης και χαρά

Τώρα 'ναι Μάης και χαρά,
 τώρα 'ναι καλοκαίρι.
 Το λεν τα' αηδόνια στα κλαριά
 κι οι πέρδικες στα πλάγια.
 Το λεν οι κούκοι στα ψηλά,
 Ψηλά στα κορφοβούνια.
 Παν' τα κοπάδια στα βουνά
 να ξεκαλοκαιριάσουν.
 Παν' και κοντά οι τσοπάνηδες,
 βαρώντας τη φλογέρα

9. Πήρεν ο Απρίλης δώδεκα

Πήρεν ο Απρίλης δώδεκα κι ο Μάης δεκαπέντε,
βγαίνουν οι Βλάχοι στα βουνά κι αυτές οι βλαχοπούλες.

Παναγιωτούλα μου

Βγαίνουν τα λάγια πρόβατα με τα' αργυρά κουδούνια,
βγαίνουν και τα βλαχόπουλα λαλώντας τις φλογέρες.

Παναγιωτούλα μου

Του Παναγιώτη η κοπή δε φαίνεται να βγαίνει,
Στους κάμπους βόσκουν έρημα και στα παλιά τσαΐρια,
ανάρμεχτα κι ακούρευτα δίχως κανέν' αφέντη.

Παναγιωτούλα κίνησε λιθάρι το λιθάρι
στρούγκα τη στρούγκα περπατεί με το παιδί στα χέρια
και φτάνει μες τα χειμαδιά και τα παλιά τσαΐρια
βρίσκει λερούς τους πιστικούς κι έρημα τα κοπάδια.
«Γεια σας χαρά σας βρε παιδιά», «Καλώς τη την κυρά μας».

Σε στρουγκολίθι¹ κάθεσαι και τα παιδιά ρωτάει:

«Παιδιά μ' γιατί είστε ανάλλαγα, γιατί είστε λερωμένα;»

«Τα πρόβατα κουρεύαμε κι είμαστε λερωμένα».

«Παιδιά, που' ναι ο αφέντης σας, που' ναι ο Παναγιώτης;»

«Ο Παναγιώτης πέθανε πριν από πέντε μήνες».

1. στρουγκολίθι = ένα από τα δύο λιθάρια που βρίσκονταν στην είσοδο της στάνης, όπου κάθονταν οι βοσκοί και άρμεγαν τα πρόβατα που περνούσαν ένα – ένα και κατευθύνονταν για τάισμα.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Τα τραγούδια της στράτας που παραθέτουμε πιο πάνω, τα καταγράψαμε ύστερα από συζητήσεις με ηλικιωμένους κάτοικους των ορεινών ημινομαδικών βλαχοχωριών των Γρεβενών που διαμένουν μόνιμα στο Τύρναβο, την Ελασσόνα και τα Τρίκαλα.

* Τα τραγούδια 1,3,4,5 μας τα παραχώρησε από την προσωπική του συλλογή ο Νικόλαος Καλιαρδός από τον Τύρναβο.

V) ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Ο θάνατος αποτελεί για κάθε κοινωνία το πιο οδυνηρό της χτύπημα, το τέλος μίας ζωής που σκορπάει θλίψη, πόνο και δυστυχία στα αγαπημένα πρόσωπα που μένουν στη ζωή. Και πάλι αυτό το πικρό συναίσθημα της δυστυχίας βρίσκει τρόπο να εκφραστεί στη βλάχικη κοινωνία, έντονα μέσα από τραγούδια, τα λεγόμενα μοιρολόγια. Τα μοιρολόγια ήταν τραγούδια που κατασκευάζονταν από τον απλό λαό εκείνη τη στιγμή του θανάτου του αγαπημένου τους ανθρώπου, εντελώς αυτοσχεδίασ. Οι στίχοι που αποτελούσαν ένα μοιρολόι προσαρμόζονταν πάντα στην ηλικία, στο όνομα, στο φύλο, στο επάγγελμα του θανόντος, σε ένα ιδιαίτερο γνώρισμα που τον χαρακτήριζε. Οι ηλικιωμένες γυναίκες ήταν συνήθως εκείνες που έπλαθαν τους στίχους του μοιρολογιού. Ένα μοιρολόι μπορούσε ωστόσο να αναφέρεται και σε

κάποιο συνταρακτικό γεγονός, σε μία δυσάρεστη είδηση, όπως σε μία πολεμική ήττα ή στη σκλαβιά από τον τουρκικό ζυγό. Παρουσιάζουμε πιο κάτω μερικά βλάχικα μοιρολόγια, μέσα από τα οποία είναι έντονη η λυρική διάθεση της έκφρασης του πόνου.

Δυστυχώς δεν μπορέσαμε να συλλέξουμε μοιρολόγια στη βλάχικη γλώσσα από κάποια βιβλιογραφία, ούτε ήταν εύκολο να αποσπάσουμε κάποιο μοιρολόι στη βλάχικη γλώσσα από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε σε ηλικιωμένους. Παραθέτουμε κάποια μοιρολόγια όπως τα τραγουδούσαν οι Βλάχοι στα ελληνικά.

Μοιρολόγια γραμμένα και ειπωμένα στα ελληνικά

1. Εψές είχα καλή καρδιά και σήμερα δεν έχω

Εψές είχα καλή καρδιά και σήμερα δεν έχω
για να χαρώ τους φίλους μου, τους φίλους τους μπρατίμους,
ο χάρος με εξήλεψε, παρέα να με πάρει
και μ' έχασαν οι φίλοι μου, μ' έχασαν τα παιδιά μου,
με χάνουν και τα' αδέρφια μου, η μάνα μου η δόλια.

2. Κοιμάται ο, η (όνομα του νεκρού)

Κοιμάται ο, η (όνομα του νεκρού)
κοιμάται ο, η καημένος –η
μες' το χρυσό κρεβάτι του –της
σε στρώμα ξαπλωμένος –η.
Να τον –την ξυπνήσω σκιάζομαι, να του –της το πω φοβάμαι,
να τον –την ραντίσω με νερό, φοβούμαι μην κρυσώσει,
φέρτε ζακχαρομύγδαλο, να τον –την πετροβολήσω.

3. Εψές με τη μανούλα μου, προχθές με τα παιδιά μου,

Εψές με τη μανούλα μου, προχθές με τα παιδιά μου,
κάτι μαλώσαμε μαζί και ξεμονάχιασέ με.
Μάνα στρώνει στ' ανηλιακό* κι εγώ μες το χαγιάτι.
Τη νύχτα τα μεσάνυχτα με δυό τρεις ώρες νύχτα
ακούω το κρεβατάκι μου πως λιανοκρατσανούσε.
Γυρίζω το κεφάλι μου, μαζί και το κορμί μου,
βλέπω το χάρο που 'ρχεται, με το σπαθί στα χέρια.
«Για κάνε πίσω χάρε μου, πάρε και το σπαθί σου,
τ' έχω παιδιά πολύ μικρά κι ορφάνια δεν τα πρέπει.
Θα τα μαλώσει η γειτονιά, θα τα χουγιάζει η χώρα».

* ανηλιακό, το σημείο εκεί που δεν το βλέπει ο ήλιος

4. Στους Καλαρρύτες τα βουνά σηκώνουν μοιρολόγια

Στους Καλαρρύτες τα βουνά σηκώνουν μοιρολόγια

κι εκεί σιμά στα Γιάννινα μεγάλα ξόδια ακούω.
 Οτζάκι* των Καλαρρυτών,πραματευτή μεγάλον,
 το Γιάννη Λάμπρον ξακουστό, τον τρανοξυρισμένο
 στα Γιάννινα, στη φυλακή τον έχουνε κλεισμένο,
 κι αποφασίσαν τα σκυλιά το δόλιο να κρεμάσουν.
 Ένα πουλί σαν τα' άκουσε, επέταξε και πήγε
 στα κάγκελα της φυλακής και του 'δωσε χαμπέρι,
 πουλί πετούμενο ήτανε κι ανθρώπινα λαλούσε:
 «Γιάννο μ' αν έχεις κρίματα, αν έχεις κι αμαρτίες,
 για φώναξ' τον πνευματικό να σε ξομολογήσει,
 κι αν έχεις και μηνύματα στο ταίρι σου να στείλεις,
 πες τα μ' εμένα Γιάννο μου, πηγαίνω και τα λέω».

* Οτζάκι σημαίνει από τζάκι, δηλαδή από σπίτι, στη συγκεκριμένη περίπτωση από την πατρίδα του, τους Καλαρρυτές.

5. Πέρδικα καταριέται τον αετό

Με γέλασαν η χαραυγή, τα' αστρί και το φεγγάρι
 και βγήκα νύχτα στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια
 κι έγειρα ν' αποκοιμηθώ, λίγον ύπνο να πάρω.
 Ακούω τα' αγέρι πόσκουζε και τις οξυές που τρίζουν
 και τα λημέρια των κλεφτών βαριά που αναστενάζουν,
 ακούω την πετροπέρδικα, την πετροπερδικούλα,
 που καταριόταν τον αϊτό, το έρημο σαΐνι.
 «Ανάθεμα σε σταυραϊτέ και συ μωρέ σαΐνι,
 που μού' φαγες το ταίρι μου, την πετροπερδικούλα,
 τον είχα βράδυ συντροφιά και το πρωί κουβέντα
 και τώρα έμεινα μοναχή, πουλάκι μεσ' τον κάμπο,
 με κλαίνε τα' άγρια τα βουνά και οι κοντοραχούλες».

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Τα τραγούδια 1,2 και 3 τα συλλέξαμε από το βιβλίο του Γρηγόρη Νασίκα *Το χωριό μας, η Σμίξη*, Αθήνα 1971.

* Τα τραγούδια 4 και 5 μας παραχώρησε από το προσωπικό του αρχείο ο Νικόλαος Καλιαρδός από τον Τύρναβο.

B2) ΒΛΑΧΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Τα τραγούδια αυτού του είδους είναι κατά γενικό κανόνα δημιουργήματα των χρόνων της Τουρκοκρατίας, όταν μαζί με τους υπόδουλους Έλληνες και οι Βλάχοι, μη μπορώντας να υπομένουν κάτω από τον τουρκικό ζυγό, αρχίζουν να ξεσηκώνονται και να επαναστατούν. Η δράση των κλεφτών και των αρματολών στα βουνά της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας είναι γνωστή, γενναία,

ηρωική. Κάθε κατόρθωμα λοιπόν, κάθε επιτυχία, κάθε γεγονός είτε λυπηρό είτε ευχάριστο, εξυμνείται μέσα από τα λυρικά άσματα των Βλάχων. Με πλούσιους σε συναίσθημα, έξαρση και πάθος στίχους τα τραγούδια αυτά καταφέρνουν μέχρι και σήμερα όταν ακούγονται να αναγεννούν την εθνική υπερηφάνεια.

Είναι τραγούδια που αναφέρονται σε διάφορα συμβάντα του επαναστατικού αγώνα, σε μικροσυμπλοκές, σε θανάτους ηρώων, σε κατακτήσεις, σε μάχες και παντού πλέκουν το εγκώμιο των αγωνιστών με έντονο λυρισμό και συναίσθημα.

Με βάση τις αναφορές που έχει κάθε τραγούδι μπορεί να γίνει ο διαχωρισμός τους σε **1)Ιστορικά, 2)Κλέφτικα και 3)Ηρωικά:**

Ι) ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΒΛΑΧΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τραγούδια ιστορικά γραμμένα κι ειπωμένα στη βλάχικη γλώσσα

Πούλιου, λάι πούλιου

«Πούλιου, λάι πούλιου, τσί στάι πρί βιάργα,
κατσιε στάι τζούα ν' τριάγκα
σ' τούτου στάι σί ζουλέστι;»
«Νού βέτζ' πιάνιλι' νι, τσί σούνου μαργίτι
σί του σα' ντζι σ' τσί ζ' νού ζουλέσκου,
πάτρου τζιόνι ντί Ντολιάνι,
σούνου ντί Τούρτσι' λι βαταμάτς.
Λουάτς άρμουρλι σί βτζίτς
σ' λά Τούρτσιλορου ζ' λού παλτίτς».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Πουλί, βρε πουλί

«Πουλί, βρε πουλί, τι κάθεσαι στη βέργα¹,
γιατί κάθεσαι όλη τη μέρα
κι όλο θρηνείς;»
«Δε βλέπεις τα φτερά μου που είναι λερωμένα
και στο αίμα κυλισμένα;
Τι να μην κλαίω και τι να μη θρηνώ,
Τέσσερις λεβέντες από τα Δολιανά
Είναι από τους Τούρκους σκοτωμένοι.
Πάρτε τ' άρματα και φύγετε
Και στους Τούρκους να το πληρώσετε²».

1. βέργα, ενν. το κλαρί το δένδρο

2. να το πληρώσετε, ενν. να πάρετε εκδίκηση

Τραγούδια ιστορικά γραμμένα κι ειπωμένα στην ελληνική γλώσσα

*Σ' όλο τον κόσμο ξαστεριά**

Σ' όλο τον κόσμο ξαστεριά,
 σ' όλο τον κόσμο ήλιος
 και στα καημένα Γιάννινα
 μαύρο παχύ σκοτάδι.
 Τι φέτο εκάμαν τη βουλή
 οχτώ βασίλεια ανθρώποι¹
 και βάλανε τα σύνορα
 στις Άρτας το ποτάμι,
 κι αφήκανε την Πρέβεζα
 και πήρανε την Πούντα
 κι αφήκανε τα Γιάννινα
 και πήρανε την Άρτα
 κι αφήκανε το Μέτσοβο
 με τα χωριά του γύρα.

* Το ποίημα αυτό αναφέρεται στη διαχωριστική γραμμή των συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας

1. ενν. οι επίτροποι, οι δυνατοί της Ευρώπης, δηλαδή οι Μεγάλες Δυνάμεις

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Τα δύο ιστορικά τραγούδια που παραθέτουμε πιο πάνω μας τα παραχώρησε από το προσωπικό του αρχείο ο Νικόλαος Καλιαρδός από τον Τύρναβο.

II) ΚΛΕΦΤΙΚΑ ΒΛΑΧΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τραγούδια κλέφτικα, γραμμένα κι ειπωμένα στη βλάχικη γλώσσα

1. Λα βάλια λα ντι Γιάννινα

Λα βάλια λα ντι Γιάννινα
 φιάτα σ' μπάτι πάλμιλι.
 «Βάλι, λιά βάλι, γίνου νκούά,
 σι σ' μί αρούκου τρ' Γιάννινα.
 Λά Γιάννινα, λά χουάρα ντι αφούρι,

ζ' βαταμάρα ντόι λάι τζιόνι,
 ντόι λάι τζιόνι, ντόι λιουντάρι.
 Ζ' βαταμα' σ' τζιόνιλι αμέου.
 Νού πλα' γγκου νιάταλι αλούι,
 μα πλα' γγκου τρ' άρματα 'λούι,
 τρ' ούνου γιλέκου ντι κατιφέ!»

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στο ποτάμι, στα Γιάννινα

Στον ποταμό, στα Γιάννινα,
 το κορίτσι χτυπά παλαμάκια*.
 «Ποτάμι, μωρέ ποτάμι, έλα προς τα εδώ,
 να πεταχτώ στα Γιάννινα.
 Στα Γιάννινα, στο χωριό των κλεφτών,
 Σκοτώθηκαν δυό λεβέντες,
 Δυό λεβέντες, δυό λιοντάρια.
 Σκοτώθηκε κι ο λεβέντης ο δικός μου.
 Δεν κλαίω τα νιάτα τα δικά του,
 μον' κλαίω για την αρματοωσιά του,
 για ένα γιλέκο από κατιφέ».

* χτυπάει τις παλάμες της από απελπισία κι όχι βέβαια από χαρά.

2. Μπρε τζιόνλι φτισόρι*

Μπρε τζιόνλι φτισόρι ντι Κοζάνη
 Ντι να πάρτς ντ' αράου,
 Καρ σί βα τσ' ιε τσι Καστοριά
 Τσι εάστε χουάρα μάρε
 Σί πιτρίσετς ούνου μάστουρου,
 Σί χ' ίμπα τζόνε μούλτου,
 Σί πιλεξιάσκα μάρμαρε
 Σ' άνταρα γκροάπα μαρε.
 Σα στάλου μπρόστου τρι σί βεντ
 Σί βεντ σα πολιμσέσκου,
 Σα ντίπλα μιχρισέσκου.
 Τσε ζ' βα σα ντάτς' α μούμα μέα
 Κα eu μ' ινσουράι
 Σοάκρα μιντάι πλοατσίλε
 Σα λάιλου λοκ μιαρά.

Ω, γενναία παλικάρια

Ω, γενναία παλικάρια απ' την Κοζάνη,
 πέρα από το ποτάμι,
 αν πάτε στην Καστοριά,

που 'ναι μεγάλη χώρα,
 να στείλετε έναν μάστορα,
 που 'ναι καλός τεχνίτης,
 να πελεκήσει μάρμαρο,
 τάφο τρανό να κάνει.
 Να στέκω ορθός και να θωρώ
 και γω να πολεμάω
 και να διπλοχαίρομαι.
 Σύρτε και στη μανούλα μου
 πέστε της πως παντρεύτηκα,
 πήρα την πλάκα πεθερά,
 τη μαύρη γη γυναίκα.

* Το τραγούδι αυτό είναι γνωστό στο Βλαχολίβαδο του Ολύμπου και το συλλέξαμε από το βιβλίο του Gustav Weigand «Olympo-Walachen». Η ιδέα των τελευταίων στίχων απαντάται σε πολλά κλέφτικα βλάχικα κι ελληνικά τραγούδια.

Τραγούδια κλέφτικα γραμμένα και ειπωμένα στα ελληνικά

1. Του λαβωμένου κλέφτη

(Καθιστικό τραγούδι)

Μας νύχτωσε και βράδιασε, πήγε και τούτη η μέρα,
 σύρτε παιδιά μου για ψωμί, ψωμί να φάτε βράδυ.
 Πάρτε κι ένα καλό κρασί απ' το Μέγα Μοναστήρι,
 να πλένω τα λαβώματα που μ' έχουν λαβωμένο.
 Πικρό παιδιά μ' το λάβωμα, φαρμάκι το μολύβι.
 Παρακαλώ τη συντροφιά, παρακαλώ τον πρώτο,
 παιδιά μου μη μ' αφήσετε εδώ κάτω στον κάμπο,
 πάρτε με απάνω στα βουνα, στα πρώτα μου λημέρια.

2. Η γκάφα του ανυπάκουου κλέφτη

(Κυρατζήδικο - Τσάμικο)

Ήταν η μέρα βροχερή κι η νύχτα χιονισμένη,
 δε στο' πε ο Δρόσος μια φορά, δε στο' πε τρεις και πέντε.
 Νικόλα μ' μη χωρίζεσαι από την συντροφιά σου,
 φέτος μας γράφουν στα χαρτιά, μας λεν' τα μερομήνια,
 θα καν χειμώνα βαρετό, θα ρίξει κι ένα χιόνι
 και θα μας πιάσουν ζωντανούς, σαν τα παχιά κριάρια.

3. Παιδιά απ' τη Σαμαρίνα

(Αργός λεβέντικος χορός)

Εσείς παιδιά, μωρέ κλεφτόπουλα*
 παιδιά απ' τη Σαμαρίνα,
 μωρέ παιδιά καημένα,
 παιδιά απ' τη Σαμαρίνα,
 κι ας είστε λερωμένα.

Σαν πάτε παν', μώρε πάνω στα βουνά,
 ψηλά στη Σαμαρίνα,
 μωρέ παιδιά καημένα,
 ψηλά στη Σαμαρίνα,
 κι ας είστε λερωμένα

Ντουφέκια να, μωρέ, να μην ρίξετε,
 τραγούδια να μην πείτε,
 μωρέ παιδιά καημένα,
 τραγούδια να μην πείτε,
 κι ας είστε λερωμένα

Κι αν σας ρωτήσει, μώρε η μάνα μου,
 κι η δόλια η αδερφή μου
 μωρέ παιδιά καημένα,
 κι η δόλια η αδερφή μου
 κι ας είστε λερωμένα

Μην πείτε πως, μώρε πως σκοτώθηκα,
 πως είμαι σκοτωμένος,
 μωρέ παιδιά καημένα,
 πως είμαι σκοτωμένος,
 κι ας είστε λερωμένα

μον' πείτε πως, μώρε πως παντρεύτηκα
 πως είμαι παντρεμένος,
 μωρέ παιδιά καημένα,
 πως είμαι παντρεμένος,
 κι ας είστε λερωμένα

κι έχω την πέτρα, μώρε πέθερα,
 τη μαύρη γη γυναίκα,
 μωρέ παιδιά καημένα,
 τη μαύρη γη γυναίκα,
 κι ας είστε λερωμένα

* «Τα παιδιά της Σαμαρίνας», χορεύονται και τραγουδιούνται αφιερωμένα στον οπλαρχηγό Φλώρο από τη Σαμαρίνα και στα παλικάρια του, που θυσιάστηκαν κατά την έξοδο του Μεσολογγίου το 1826.

4. Ο Λεωνίδας

(Επιτραπέζιο ντουμπέτι*)

Δεν θέλω μάνα κλάματα, δε θέλω μοιρολόγια,
μένα με κλαίγαν τα βουνά, με κλαιν τα βλαχοχώρια,
με κλαίει η νύχτα κι η αυγή, τα' άστρο και το φεγγάρι,
με κλαιν κι οι νύφες του Χατζή, νύφες του Χατζημπύρου.

Στο παραθύρι κάθονταν και ψιλοτραγουδούσαν.
Όσοι διαβάτες κι αν περνούν, όλοι τους ερωτούσαν:
«Μην είδατε το γιόκα μας, αυτόν τον Λεωνίδα;»
«Εμείς εγές τον είδαμε σε κλέφτικα λημέρια.
Είχαν αρνάκια πόψιναν, κριάρια σουβλισμένα
κι η παγανιά τους πλάκωσε την ώρα που γλεντούσαν
και μόλις τους αντίκρυσε σαν αστραπή ορμάει.
Σαν πιάστηκαν στον πόλεμο απ' το ταχίο το βράδυ,
τον Λεωνίδα βάρεσαν, τον πρώτο καπετάνιο,
που 'ταν μπαϊράκι στα βουνα και φλάμπουρο στους κλέφτες».

* ντουμπέτι σημαίνει επιτραπέζιο, της τάβλας τραγούδι

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Το τραγούδι 1 γραμμένο στα βλάχικα με ελληνική απόδοση το καταγράψαμε από τη συλλογή κλέφτικων τραγουδιών του Αντώνη Κολτσίδα «Φιλολογική λαογραφία», στο βιβλίο *Κουτσόβλαχοι, οι βλαχόφωνοι Έλληνες*, εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη 1993

* Το τραγούδι 2 γραμμένο στα βλάχικα με ελληνική απόδοση το συλλέξαμε από το βιβλίο του Gustav Weigand *Olymro-Walachen* (Ολύμπιοι Βλάχοι) 1888, εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη επανέκδοση 2003

* Τα τραγούδια 1 έως 3 μας τα αφηγήθηκαν Βλάχοι γέροντες του Τυρνάβου, ύστερα από έρευνα που κάναμε, Απρίλιος 2004

* Το τραγούδι 4 το καταγράψαμε από το «Σύλλογο νέων Αβδέλλας», τραγούδια του Τρανού Χορού (Κόρλου Μάρι), Τύρναβος 2004

III) ΗΡΩΙΚΑ ΒΛΑΧΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τραγούδια ηρωικά γραμμένα και ειπωμένα στα βλάχικα

1. Ούνα λούνι σιάρα σιάρα

Ούνα λούνι σιάρα σιάρα,
βίνι χαμπάρια ν' χουάρα,

κατσε Γιαννούτα 'λου λ' βαταμάρα.
 Τρέι τουφικέι λ' αμινάρα,
 λα τσιφλίκι, λά κάλι μάρι,
 σ' ντί κάλου λού σουρπάρα.
 Κάρ ντιάνι ντι 'ου 'άβτζα' πασιέλου,
 σ' κουτριμπουρα' τούτου χασαπαλου' λου
 τρ' τζιόνιλι ίου 'βτζι.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μια Δευτέρα βράδυ – βράδυ

Μια Δευτέρα βράδυ – βράδυ,
 Ήλθε το χαμπέρι στο χωριό,
 Πως το Γιαννουτά τον σκότωσαν.
 Τρεις τουφεκιές του έριξαν,
 Στο τσιφλίκι, στο μεγάλο δρόμο,
 Κι από τα' άλογο τον έριξαν.
 Μόλις το άκουσε ο πασάς,
 Ταράχτηκε όλη η πόλη,
 Για το λεβέντη που έφυγε*.

* που σκοτώθηκε

Τραγούδια ηρωικά γραμμένα και ειπωμένα στα ελληνικά

1. Ο Ζιάκας

(Χορός συρτός)

«Άιντε ν' σεις πουλιά, πουλιά μ' πετούμενα,
 μωρ' που πάτε στον αέρα
 ν' αυτού που πα ώρε που ιπάτε κι έρχεστε.

Άιντε ν' αυτού που πα που ιπάτε κι έρχεστε,
 μωρ' και πίσω δε γυρνάτε
 μην αΐδατε πουλιά το Θόδωρο.

Άιντε μην αΐδατε πουλιά το Θόδωρο,
 το Θόδωρο το Ζιάκα»,
 «ν' εμείς εψές πουλιά μ' τον είδαμε.

Άιντε ν' εμείς εψές πουλιά μ' τον είδαμε,
 μωρ' μες' τα' άσπρα τα γεφύρια,

παλικαράκια ο Ζιάκας μάζευε.

Αιντε παλικαράκια ο Ζιάκας μάζευε,
παιδιά του εικοσιένα,
στα Γρεβενά Ζιάκας ξημέρωσε».

* Ο Θόδωρος Ζιάκας ήταν από τους κορυφαίους ήρωες αρματολούς της ελληνικής επανάστασης, Βλάχος από τη Σμίξη, φόβος και τρόμος των κατακτητών στα βουνά των Γρεβενών.

2. Ο Γιάννης, ο Πρίφτης*

Τι' ειν' τα μπαϊράκια πού 'ρχονται απ' του Ρωμιού τη ράχη;
Κι ο Γιάννης χαμογέλασε, ταράζει το κεφάλι.
Παίρνει και ζώνει το σπαθί, ζώνει και το τουφέκι
και κάνει τον ανήφορο σα 'μορφο περιστέρι
Κι η μάνα του από κοντά του σκούζει και βελάζει:
«Πού πας βρε Γιάννη μ' μοναχός, χωρίς κανέν' κοντά σου;»
«Τι να τους κάνω τους πολλούς; Φτάνω και μοναχός μου».
Σαν πήγε και τους έφτασε μες του Χασάν Κουπάτσιου,
ψηλή φωνίτσα έβγαλε, βαριά τους φοβερίζει:
«Που πάτε μωρ' Αρβανιτιά και σεις μωρ' Κολωνιάτες;
εγώ ειμ' ο Γιάννης του παπά από τη Σαμαρίνα,
δεν είναι δω τα Γρεβενά, δεν είναι το Ζαγόρι,
δεν είναι δω η Λάιστα κι όλα τα βλαχοχώρια.
Εδώ το λεν ψηλά βουνά, ψηλά στη Σαμαρίνα,
που πολεμούν μικρά παιδιά, γυναίκες και κορίτσια».
Το λόγο δεν απόσωσε και βαριαναστενάζει.
Από την πλάτη του 'ρχεται φαρμακερό μολύβι.
Με προδοσιά τον σκότωσαν τον Καπετάν Γιαννάκη

* Ο Γιάννης Πρίφτης ήταν αρματολός της Σαμαρίνας, που κυνήγησε τους Τουρκαλβανούς μέχρι το Τεπελένι στα χρόνια του 1770. Ο Κρυστάλλης στα άπαντα του περιγράφει το σκοτωμό του ήρωα.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- * Τα τραγούδια «**Ούνα λούνι σιάρα σιάρα**» και «**Ο Γιάννης, ο Πρίφτης**» τα συλλέξαμε από τα άπαντα του Κ. Κρυστάλλη (*Οι Βλάχοι της Πίνδου*, Αθήνα 1952).
- * Το τραγούδι «**Ο Ζιάκας**» το συλλέξαμε από το Σύλλογο νέων Αβδέλλας, (άρθρο τα τραγούδια του Τρανού Χορού, Τύρναβος 2004).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κάπως έτσι κατορθώσαμε να καταγράψουμε το βλάχικο στοιχείο. Μέσα από ιστορικά δεδομένα, γεωγραφικές αναφορές, λαογραφικές και εθιμοτυπικές διαδικασίες, μουσικοχορευτικές και ενδυματολογικές παραδοσιακές συνήθειες, γλωσσικές ιδιαιτερότητες. Ίσως για κάποιους να φανεί υπερβολικό το μέγεθος του υλικού που σας παραθέτουμε. Πιστεύουμε πως σίγουρα δεν είναι έτσι τα πράγματα. Μία πλήρης έρευνα για μία φυλή, μία πολιτισμική οντότητα με πλουσιότατη και μακραίωνη πολιτισμική παράδοση δεν είναι δυνατό να εκτιμηθεί και να ολοκληρωθεί μέσα σε μόλις 250 σελίδες.

Όταν ξεκινήσαμε να αναλάβουμε την έρευνα αυτή, τα στοιχεία που γνωρίζαμε από την εμπειρία μας για τους Βλάχους ήταν τόσο λίγα σε σχέση με αυτά που ελπίζουμε ότι μάθαμε. Όντας και οι ίδιοι απόγονοι βλάχικων οικογενειών, θεωρούμε χρέος μας να μάθουμε όσο καλύτερα γίνεται κάποια ζητήματα που αφορούν την καταγωγή μας. Όμως κι αυτά που γνωρίζουμε επί του παρόντος παραμένουν ελάχιστα σε σύγκριση με όλα αυτά που περιλαμβάνει η ιστορία του Βλάχικου Πολιτισμού. Όπως και να' χει, θεωρούμε σημαντικό βήμα στην προσωπική μας κατανόηση του βλάχικου παρελθόντος το αποτέλεσμα της μελέτης αυτής και σίγουρα η ανάληψη της συγκεκριμένης διατριβής ήταν το κίνητρο που ωφέλησε σε αυτήν την κατεύθυνση.

Μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, εκείνο που μας εντυπωσίασε περισσότερο είναι το ραγδαία αυξανόμενο ερευνητικό και συγγραφικό ενδιαφέρον που σημειώνεται για τους Βλάχους. Πέρα από τα κλασσικά ακαδημαϊκά συγκράματα, βιβλία και άρθρα, που κάνουν, όλο και πιο συχνά, αναφορές στους Βλάχους, σημειώνεται μία θεαματική τάση ανθρώπων, κυρίως βλάχικης καταγωγής, να ερευνήσουν και να συγγράψουν. Η ενασχόληση με τη βλάχικη θεματολογία στην Ελλάδα, είτε σε ακαδημαϊκό επίπεδο, είτε μεμονωμένα και ερασιτεχνικά έχει πάψει να θεωρείται προκατάληψη. Οι διάφοροι ερευνητές και συγγραφείς φτάνουν μέχρι το σημείο του έντονου ανταγωνισμού για το ποιος θα παρουσιάσει τις πληρέστερες εργασίες. Έχει χρόνια του τα πανεπιστημιακά ιδρύματα αναθέτουν σε φοιτητές τους μεταπτυχιακές και διπλωματικές εργασίες με αντικείμενο τους Βλάχους.

Σαν μία τέτοια ευκαιρία είδαμε κι εμείς τη δική μας διατριβή. Σαν μία δυνατότητα, όχι να καταγράψουμε κάτι καινούργιο για τους Βλάχους. Σαν μία ευκαιρία να μελετήσουμε διάφορες αναφορές να τις συνδυάσουμε και να προβάλλουμε όσο πιο κατανοητά και αληθινά τη βλάχικη κοινωνία μέσα από τον πολιτισμό που εκπέμπει διαχρονικά. Ελπίζουμε κάτι τέτοιο να το έχουμε κατορθώσει σε ικανοποιητικό βαθμό μέσα από τις σελίδες μας.

**Ευχαριστούμε θερμά, όλους όσους μας βοήθησαν στην επίτευξη
αυτού του στόχου!**

Τον κύριο **Ηρακλή Κυροδήμο**, ο οποίος ήταν ο πρώτος που μας υποδέχτηκε και μας καθοδήγησε πάνω στην ερευνητική μας μελέτη, τον κύριο **Αχιλλέα Λαζάρου**, ο οποίος μας παραχώρησε και μας συνέστησε μία αξιόλογη βιβλιογραφία, τον κύριο **Δήμα Ιωάννη**, ο οποίος μας παραχώρησε συνέντευξη, μας δάνεισε βίντεο από το προσωπικό του αρχείο και μας έφερε σε επαφή με την Ομοσπονδία των βλάχικων συλλόγων. Τον κύριο **Ηρακλή Χασιώτη**. Τον κύριο **Κωνσταντίνο Αδάμ**. Τον κύριο **Αστέριο Κουκούδη**, του οποίου το τετράτομο σύγγραμμα με το πλούσιο φωτογραφικό υλικό και τις γραπτές πληροφορίες για τους Βλάχους μας στάθηκε πολύτιμο. Τον κύριο **Μπαγκούα Τάκη** για την ενδιαφέρουσα συνέντευξη και τις πληροφορίες που αντλήσαμε. Την εφημερίδα «Μνήμες», για την παραχώρηση ενδιαφερόντων δημοσιευμάτων. Τον κύριο **Νικόλαο Καλιαρδό** για την παραχώρηση των στίχων από τα βλάχικα δημοτικά τραγούδια της πλούσιας συλλογής του.

Τους Πολιτιστικούς Συλλόγους: [Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μετσόβου, Μέτσοβο, Πολιτιστικός Σύλλογος Σαμαρίνας, Λάρισας & Περιχώρων, Λάρισα](#), Πολιτιστικός Σύλλογος **Μπλατσιοτών Κοζάνης**, Σύλλογος **Αβδελλιωτών «Η Βασιλίτσα»**, Τύρναβος, Σύλλογος **Σμιξιοτών** Τυρνάβου, για τις πληροφορίες και το φωτογραφικό υλικό που μας παρεχώρησαν.

Όλους τους συγγραφείς και μεταφραστές των βιβλίων που μνημονεύουμε στη βιβλιογραφία μας.

Τον καθηγητή μας κύριο **Νικόλαο Βερνίκο**, ο οποίος μας ενέπνευσε και μας παρότρυνε να ασχοληθούμε με τους Βλάχους. Ήταν κάτι που όσο περνάει ο καιρός αντιλαμβανόμαστε όλο και περισσότερο ότι άξιζε τον κόπο.

Βιβλιογραφία

Συγγράμματα

Αδάμ Κωνσταντίνος (πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων), «θέσεις της ΠΟΠΣΒ πάνω στο θέμα της λατινοφωνίας των Βλάχων», Ιούνιος 2003

Πρόλογος του προέδρου της Δημοκρατίας **Κωστή Στεφανόπουλου** στο βιβλίο του **Αστέριου Κουκούδη** «Οι μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά» Θεσσαλονίκη 1999.

Αδάμ Κωνσταντίνος, ομιλία περί του Βλάχικου στοιχείου στο 3^ο Συμπόσιο Χορού, Τύρναβος, Δεκέμβριος 2003

Δήμας Ιωάννης, ομιλία περί της Βλάχικης καταγωγής στο 3^ο Συμπόσιο Χορού, Τύρναβος, Δεκέμβριος 2003

Γιάννης Έξαρχος, «Αυτοί είναι οι Βλάχοι», εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1996

Λαζάρου Αχιλλέας, «Βαλκάνια και Βλάχοι», εκδόσεις Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός, 1993

Λαζάρου Αχιλλέας, «Βλάχοι Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Ένωση», Αθήνα 1996

Βασίλης Μίσυρης, «Βλάχοι, αυτοί οι ανυπότακτοι Έλληνες», εκδόσεις Ν. Θέσις, 1990

Λαζάρου Αχιλλέας, πρόλογος στο βιβλίο του Gustav Weigand, «Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι), τόμος Α': Ο χώρος και οι άνθρωποι», εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Φιλολογικού Ιστορικού Συνδέσμου Τρικάλων (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.), Τρίκαλα 2001

Λαζάρου Αχιλλέας, «Η αλήθεια για τους Βλάχους και ο ανεπίτρεπτος εφησυχασμός», Αθήνα 2002

Μέρτζος Νικολαος, «Αρμάνοι, οι Βλάχοι» Θεσσαλονίκη 2000, εκδόσεις Ρέκος.

Wace & Thompson, «Οι νομάδες των Βαλκανίων», εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989

Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας, «Κουτσόβλαχοι, Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες – Εθνολογική Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη», εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993

Λαζάρου Αχιλλέας, «Οι Βλάχοι και η διάδοση της ελληνικής παιδείας στους λαούς της Βαλκανικής. Πρακτικά Στ' διεθνούς συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος» Αθήνα 1995, Ελληνικά Γράμματα

Χρυσόχου Μιχαήλ, «Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι» Αθήνα 1909

Αστέριος Κουκούδης, ομιλία σε Παμμακεδονικό Αντάμωμα στο χωριό Σκρα (2001) με θέμα «η Ρουμανική προπαγάνδα» δημοσίευση στην εφημερίδα «Μνήμες», φύλλο 24

Αστέριος Κουκούδης, ομιλία σε εκδήλωση του Μορφωτικού Συλλόγου Σοφάδων, Σεπτέμβριος 2001, δημοσίευση στην εφημερίδα «Μνήμες», φύλλο 21^ο

Αστέριος Κουκούδης, «Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 4^{ος}. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας» Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ζήτρος 2001

Αστέριος Κουκούδης, «Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 3^{ος}. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και οι Βλάχοι των Μογλενών» Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ζήτρος 2001

Αστέριος Κουκούδης, «Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 2^{ος}. Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά» Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ζήτρος 2001

Αστέριος Κουκούδης, «Μελέτες για τους Βλάχους Τόμος 1^{ος}. Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι» Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Ζήτρος 2001

- Ελένη Αμπατζή**, εκπαιδευτική ψυχολόγος, στέλεχος της World Bank, «άρθρο για την πολιτισμική ταυτότητα των Βλάχων», Washington 2003
- Εξαρχος Γιώργης**, «Μνημεία ζωής και λόγου ενός πολιτισμού που χάνεται». τόμος β', εκδόσεις επικαιρότητα. 2001, τόμος β'
- Παπαθανασίου Γιάννης**, «Ιστορία των Βλάχων», σελ. 80, Εκδόσεις Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 1994
- Δρόσος Ιωάννης**, πρόλογος στο βιβλίο του **Αστέριου Κουκούδη** «Οι Μητροπόλεις και η Βλάχικη Διασπορά», εκδόσεις Ζήτρος 2000
- Μπαγκούας Τάκης**, συντάκτης εφημερίδας «η ωραία Αβδέλλα», Τύρναβος 2004
- Σπανός Κώστας**, «Παλιοσαμαρίνα και Σαμαρίνα δύο αδελφοί οικισμοί» Πρακτικά Α' Επιστημονικού Συμποσίου Σαμαρίνας, Σαμαρίνα 1998
- Νασίκας Γρηγόρης**, «Το χωριό μας η Σμίξη» του Νομού Γρεβενών. Αθήνα 1971
- Τρίτος Μιχαήλ**, «Η Μοσχόπολη του χθες και του σήμερα» Ανάτυπο από το Ηπειρώτικο ημερολόγιο, Ιωάννινα 1998
- Ισμουριάδου Αδέλα**, «Κορυτσά, εκπαίδευση, ευεργέτες, οικονομία», Θεσσαλονίκη 1997
- F.H.L. Rouqueville**, «Le voyage de la Grèce» Paris 1826-27, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1995
- Weigand Gustav**, «Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι) Τόμος Α'. Ο χώρος κι οι άνθρωποι, κεφάλαιο: η Μοσχόπολη», Μετάφραση Thede Kahl, Προλεγόμενα-σχόλια Λαζάρου Αχιλλέας, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων, εκδόσεις αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004
- Μιχαλόπουλος Φ**, «Μοσχόπολις, αι Αθήναι της Τουρκοκρατίας (1500-1769)», Αθήνα 1941
- Δήμος Βέρρος**, «Οι Βλάχοι των Σερρών», ομιλία στο 3^ο Συμπόσιο χορού, Τύρναβος 2003
- Παπαγεωργίου Γεώργιος**, «Ηπειρος 1871-1912, η ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000. Τόμος Γ'» Αθήνα 2004
- Τσίρος Ζ**, «Η Βλάστη (Μπλάτσι)», Θεσσαλονίκη 1996
- Φίστας Νικόλαος**, «Το Νυμφαίο (Εικόνες και προβλήματα)», Θεσσαλονίκη 1964
- Δημοτικό Σχολείο Κλεισούρας**, «Η Κλεισούρα παλιά και σήμερα - Περίπατος στα περασμένα», Κλεισούρα 2000
- Αραβαντινός, Παναγιώτης**, «Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων», Αθήνα 1903
- Κολτσίδας Αντώνιος**, «Κλεισουριώτες Απόδημοι στον Ελλαδικό και ευρύτερο Ευρωπαϊκό χώρο τον 19^ο αιώνα & τις αρχές του 20^{ου}», Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου για την Κλεισούρα. Καστοριά, Σύλλογος Φίλων Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, 2000
- Κωνσταντίνος Κρυστάλλης**, «Οι Βλάχοι της Πίνδου», Αθήνα 1952
- Καραϊσκος Νικόλαος**, «Τα βλάχικα του Λιβαδίου Ολύμπου», Λιβάδι 1999
- Χάρης Κουκοβίτης & Στέλλα Πονίδου** «Οι χοροί και τα τραγούδια των Βλάχων του Κοκκινοπλού»
- Kahl Thede**, «Ο ρόλος των Λαϊστινών στην ίδρυση και ανάπτυξη της Χρυσούπολης Καβάλας» Ιωάννινα 1998, Ηπειρωτική Εταιρία αρ. 250
- Γούναρης Β, Κουκούδης Α**, «Από την Πίνδο έως τη Ροδόπη – Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», Αθήνα 1997, Ιστορικά αρ. 10
- Βακαλόπουλος Κων/νος**, «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού, Μακεδονία», Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990
- Αυδίκος Ευάγγελος**, «Λαογραφία, Λαογραφούντες και επιτόπια έρευνα: προβλήματα και προοπτικές», (η λαογραφική εξέταση των Βλάχων) Ενδοχώρα 54, Αλεξανδρούπολη 1972

- Συνέντευξη στον **Τάκη Μπαγκούα**, συντάκτη της εφημερίδας «η ωραία Αβδέλλα – Αβδελλιώτικα νέα», Τύρναβος, Απρίλιος 2004
- Κρυστάλλης Κωνσταντίνος**, «Οι Βλάχοι της Πίνδου», σχετικό μελέτημα στο κεφάλαιο «Τα βλάχικα έθιμα του γάμου», Αθήνα 1952
- Ιωάννης Δήμας**, (καθηγητής Χορολογίας Ελληνισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας) σε συνέντευξη που μας παραχώρησε τον Απρίλιο του 2004 στα Τρίκαλα
- Πουλιάκας Πασχάλης**, «Ιστορικές μαρτυρίες και μνήμες. Ήθη, έθιμα και παραμύθια της ελληνικής βλαχουργιάς», (κεφ. Τα βλάχικα αρραβωνιάσματα) 1995
- Αδάμ Κωνσταντίνος**, πρόεδρος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, πρακτικά του 3^{ου} Συμποσίου για το χορό, (Η πολιτισμική παράδοση των βλαχόφωνων Ελλήνων), Τύρναβος, 12-14 Δεκεμβρίου 2003
- Koder J.**, «Οι Βλάχοι, αντιπρόσωποι του νομαδισμού στο Βυζάντιο», Συμπόσιο Δήμου Βέροιας «Οι Βλάχοι στην ιστορία του Ελληνισμού. Παρελθόν και προοπτικές», Βέροια 25-26 Ιουνίου 1994
- Heuzey L.**, «Οδοιπορικό στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858» Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων, εκδοτικός οίκος Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991
- Τις πληροφορίες για τον «Τσιάτσιο» τις αντλήσαμε από το βιβλίο του **Μιχάλη Πλίτση**, «Οι χοροί της Σαμαρίνας», Αθήνα 1993
- Τις πληροφορίες για τον χορό «Κίνικ» τις αντλήσαμε από το βιβλίο του **Νιτσιάκου Βασίλειου**, «Το Περιβόλι της Πίνδου», Συλλογικός τόμος, Περιβόλι 1996
- Κατσάνης Νικόλαος**, «Κουτσοβλάχικα τραγούδια» Θεσσαλονίκη 1988, Μακεδονικά αρ. 26
- Βλάχικα τραγούδια μας παραχώρησε από το προσωπικό του αρχείο ο **Νικόλαος Καλιαρδός** από τον Τύρναβο.
- Βλάχικα τραγούδια αντλήσαμε από την εφημερίδα «**Μνήμες**», άρθρο για τη δημοτική παράδοση των Βλάχων, Σεπτέμβριος 2000
- Εφημερίδα «**Μνήμες**», δημοσίευση άρθρου σχετικά με τις φορεσιές των Βλάχων και τα εξαρτήματά τους, από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Βλάχων «**Γεωργάκης Ολύμπιος**», 1999,
- Παπαθανασίου Γιάννης**, «Ιστορία των Βλάχων», Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Μπαρμπουνάκης 1994, Η ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε να είχε ευθυγραμμίσει τα προγράμματά τους με τα ελληνικά, αφήνοντας μόνο τη διδασκαλία βλάχικης ή ρουμάνικης γλώσσας, αλλά δεν φαίνεται να συνέβη τέτοια προσπάθεια.

Επίσημα Sites

- www.mednet.gr/greek/epis.htm, ορισμός των Βλάχων
- www.geocities.com/mavroab, **Αστέριος Κουκούδης**, Συμπεράσματα και εκτιμήσεις για τη συλλογή του «Μελέτες για τους Βλάχους»
- www.otenet.gr/vlaxoi, **Αστέριος Κουκούδης**, «Οι Βλάχοι στα χρόνια της παλιγγενεσίας», 2001
- vlahos.xan.duth.gr/sylogoi/samarina/samarina.html, «Ιστορία της Σαμαρίνας»
- www.svrrako.gr
- www.3kala.gr/gnomes/vlaxoi_2.asp, άρθρο για την καταγωγή και το ρόλο των Βλάχων.
- www.geocities.com/mavroab, Μαυρομάτη Βάσω, «Η Τζούρτζια και οι Έλληνες Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους του Αστέριου Κουκούδη»
- www.zagori.gr,

www.livadi.gr,
www.vlahos.xan.duth.gr/syllogoi, επίσημο site της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας
 Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων
www.macedonia.uom.gr, η ιστορία της Βλάστης Κοζάνης
www.syllogos-karitsas.gr, η ιστορία της Φτέρης Ολύμπου
www.metsovo.gr, η ιστορία του Μετσόβου
www.svrrako.gr, η ιστορία του Συρράκου
Γούναρης Β, Κουκούδης Α, «Από την Πίνδο έως τη Ροδόπη – Αναζητώντας τις
 εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», Αθήνα 1997, Ιστορικά αρ. 10
www.aiphaworld.gr/oikotour/awnews.shtml, το Παλαιοσέλλι Δήμου Κόνιτσας
www.vlaxoi.gr, Πολιτιστικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας, «η ιστορία των Βεργιάνων
 Βλάχων»
www.kilkis.gr/GUMENISSAPAIKO.htm, (η Γουμένισσα και τα χωριά του Πάικου)
vlahoi.xan.duth.gr/antamomata, η επίσημη ιστοσελίδα της Πανελλήνιας
 Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων

Πολιτιστικοί Σύλλογοι

Σύλλογος Βλάχων Προσωτσάνης, «Οι Γραμμουστιάνοι», Προσωτσάνη 1996
 Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας, «Τα Βλάχικα Τραγούδια»
[Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μετσόβου, Μέτσοβο,](#)
[Πολιτιστικός Σύλλογος Σαμαρίνας, Λάρισας & Περιγύρων, Λάρισα,](#)
 Πολιτιστικός Σύλλογος Μπλατσιωτών Κοζάνης,
 Σύλλογος Αβδελλιωτών «Η Βασιλίτσα», Τύρναβος,
 Σύλλογος Σμιξιωτών «η Ωραία Βασιλίτσα», Τυρνάβου